ilâhiyât 633

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

TÜRKİYE'DE KUR'ÂN VE KIRAAT EĞİTİMİ

Editör: Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR

ISBN 978-625-7404-39-6

1. Baskı: Temmuz 2021

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: Tavoos
Sayfa Düzeni: Tavoos
Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilâhiyât

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara
Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68
ilahiyatyayin@gmail.com

TÜRKİYE'DE KUR'ÂN VE KIRAAT EĞİTİMİ

Editör
Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDEKİ KUR'ÂN OKUMA VE TECVİD DERSLERİ İÇİN BAZI TEKLİFLER 9
Ahmet GÖKDEMİR

İNGİLİZCE İLAHİYAT PROGRAMI'NDAKİ KUR'AN-I KERİM DERSLERİNİN UYGULANMASINDA KARŞILAŞILAN PROBLEMLER (MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ) 25
İshak KIZILASLAN

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI HİZMET İÇİ EĞİTİM KURSLARINDA KIRAAT EĞİTİMİ (İSTANBUL HASEKİ DİNİ YÜKSEK İHTİSAS MERKEZİ ÖRNEĞİ) 57
İbrahim ÖNGEL

ÖRGÜN EĞİTİM KAPSAMINDA HÂFIZLIK EĞİTİMİ (SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ VE İSTANBUL ŞEHİT TOLGA ECEBALIN KIZ ANADOLU İMAM-HATİP LİSESİ) 103
Gülsüm ARSLAN

YETİŞKİNLERE YÖNELİK KUR'ÂN KURSLARINDA
KUR'ÂN-I KERÎM ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ VE OKUMA
PROBLEMLERİ (İSTANBUL/KARTAL ÖRNEĞİ) 137
Sevda Yartaşı PEHLİVAN

TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ KUR'AN ÖĞRETİMİ 179
Cemile ÇETİN

OKUTUCU YÖNÜYLE FEM-İ MUHSİN 223
Fetullah BAKIRCI

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in gerek okunması gerekse de anlaşılmasına yönelik faaliyetler Müslüman toplumlar içinde var olagelmiştir. Bu durumun oluşmasında Hz. Peygamber'in (sav) Kur'ân-ı Kerîm'in okunması ve okutulmasına yönelik teşvik ve yönlendirmelerinin etkisi büyüktür. Müslümanlar, bu doğrultuda Kur'ân eğitim ve öğretimi için birtakım kurumlar ortaya koymuşlar ve bu müesseseler aracılığıyla Kur'ân eğitim ve öğretimi faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu hal günümüz Türkiye'sinde de devam etmektedir.

"Türkiye'de Kur'ân ve Kıraat Eğitimi" üst başlıklı bu eser sırasıyla "İlahiyat Fakültelerindeki Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bazı Teklifler", "İngilizce İlahiyat Programı'ndaki Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Uygulanmasında Karşılaşılan Problemler (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", "Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Kurslarında Kıraat Eğitimi (İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Örneği)", "Örgün Eğitim Kapsamında Hâfızlık Eğitimi (Sabahattin Zaim Üniversitesi ve İstanbul Şehit Tolga Ecebalın Kız Anadolu İmam-Hatip Lisesi)", "Yetişkinlere Yönelik Kur'ân Kurslarında Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemleri ve Okuma Problemleri (İstanbul/Kartal Örneği)", "Türkiye'de Okul Öncesi Kur'ân Eğitimi" ve "Okutucu Yönüyle Fem-i Muhsin" başlıklı çalışmaları içermektedir. Görüldüğü üzere bu eser, okul öncesinden İlahiyat fakültelerindeki Kur'ân eğitimine kadar hatta Haseki Eğitim Merkezi'ndeki Kur'ân eğitimi de dahil hemen hemen Kur'ân

eğitimi veren tüm kurumlardaki Kur'ân eğitim ve öğretimine dair araştırmalar içermektedir.

Çalışmaya katkı sağlayarak düşünce ve önerilerini dile getiren ve bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan değerli hocalarımıza teşekkürü bir borç bilip çalışmalarının devamını dilerim. Yine kıymetli yazarlarımızın görüşlerinden azami derecede istifade edilmesini temenni ederim.

Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR

İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDEKİ KUR'ÂN OKUMA VE TECVİD DERSLERİ İÇİN BAZI TEKLİFLER

Ahmet GÖKDEMİR
DOÇ. DR., YALOVA Ü, İSLAMİ İLİMLER F, TEMEL İSLAM B., KUR'AN OKUMA VE KIRAAT BİLİM DALI.

GİRİŞ

İlahiyat fakültelerinden mezun olanların birçoğu, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı kurumlarda görev alacaklarından ya da imam-hatiplerde meslek hocalığı yapacaklarından; bu kişiler için en büyük sermaye kendilerinin Kur'ân'a dair birikimleridir. Bununla birlikte mezkûr fakültelerdeki talebeler için Kur'ân dersleri sorun oluşturan derslerden olagelmiştir. Talebelerin geçmişte aldığı hatalı eğitim ve kıraat zafiyetleri, ağızlarının bozukluğu ve bazı öğrencilerin ezber istitaatlarının zayıf olması, Kur'ân derslerinin az olup buna mukabil sınıf mevcutlarının çok olması vs. sebepler, bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir.[1] Diğer taraftan öğrencilerin Kur'ân tilâvetine yönelik birikimlerinde ders hocalarının performansları da oldukça önemlidir. Zira Kur'ân-ı Kerîm derslerini diğerlerinden ayıran en önemli vasıf, bu dersin uygulamaya dayalı ve hoca merkezli olmasıdır. Bu özelliği, Kur'ân derslerinin eğitimini, diğer teorik derslere nazaran daha da zorlaştırmaktadır. Bunda derslerin uygulama gerektirmesi ve hoca merkezli icra edilmesinin yanı sıra diğerlerine göre daha uzun bir zamana ihtiyaç duyulmasının etkisi olsa gerektir. İşin temelinde ses eğitiminin bulunması da Kur'ân öğretiminin

[1] Yusuf Alemdar, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2008), 179.

zor taraflarındandır. Zira bu eğitimde hocadan işitilen sesin aynı şekilde icrası ile doğru telaffuzu söz konusudur.[2] Bu bağlamda öğretici Kur'ân'ı oluşturan harfleri, kelimeleri ve âyetleri bizzat okuyup yer yer tekrar ettirerek, bazen de önemli hususlar üzerinde durarak Kur'ân dersini teorik ve pratik çerçevede yürütür. Bu tür nedenlerden Kur'ân öğretimi verecek hocaların alanında hem yeterli hem de kârîlik vasfına sahip olması gerekir.[3] Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm derslerinde ideal seviyeye ulaşabilmek için Kur'ân dersine girecek hocalar işin ehli kimseler olmalıdır. Bunun için dersin doldurulması adına başka alanlardan hocalar, derse sokulmamalıdır. Zira takdir edilir ki her sanat dalı bir emek ister. Kur'ân öğretimi de başlı başına bir sanattır.[4] Bir de mümkünse bu derse girecek hocaların fakültenin kadrosunda olması gerekir. Nitekim başka kurumlarda görev yapıp da Kur'ân derslerine görevlendirme yoluyla girenler, Kur'ân öğretimi asıl işi olmadığından, Kur'ân eğitimini yeteri kadar önemsemeyebilmektedirler.

Konuyla ilgili şuna da değinmek gerekir ki öğretici-öğrenci ilişkisi sevgi temelli olmalıdır. Zira başarının en önemli faktörlerinden biri de kişinin yaptığı işi ve ortamı sevmesidir. Bu meyanda şu husus oldukça önemlidir. Hz. Peygamber, eğitimde olumsuz söz ve davranışlardan uzak durmuş; yanı başındakileri yer yer taltif edip onlara "yaparsın, başarırsın" şeklindeki ifadelerle olumlu yaklaşımda bulunmuştur.[5] Ayrıca Hz. Peygamber'in "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin" şeklindeki buyruğunu Kur'ân öğretiminin temel prensibi görmek oldukça elzemdir.[6]

Fakültelerdeki hoca faktörünün önemini gözetmekle beraber

---

2 Mustafa Kılıç, "Kur'ân-ı Kerîm Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Uygulamalı Olarak Yararlanma Üzerine Bir Yöntem Denemesi (Zıt Sıfatlar Örneği), *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi*, ed. Ahmet Gökdemir, İstanbul: Ravza Yay. 2019), 169; Zeliha Kara, *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'an Öğretimiyle İlgili Görüşleri* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

3 Mehmet Mahfuz Ata, "Kur'ân Öğretim Yöntem ve Teknikleri Problem ve Çözüm Yolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 170.

4 Kur'ân derslerine girecek kimselerin alanla ilgili gerekli malumata ve eğitim-öğretim yeterlilikleri ile öğrencisini tanıyabilme özelliğine sahip olmalıdır. Konuyla alakalı bk. Mehmet Korkmaz, "Kur'ân Eğitiminin Kalitesinde Öğretici Yeterliliğinin Önemi", *Din ve Hayat* (İstanbul: 2017), 95-99.

5 Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerîm'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed", *Akid* 34 (2018), 20-56.

6 Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (Dâr-u Tavki'n-Necât, 1422/2001), "İlim", 11.

Kur'ân derslerinde kalitenin arttırılması için sınıf mevcutlarının ayarlanması, Kur'ân dersine özel fiziki mekânların oluşturulması, müfredatların öğrencilerin ileride çalışacağı meslek gruplarının da gözetilerek gözden geçirilmesi, sınıfların yeterli teknik donanıma sahip olması vs. birçok hususun düşünülüp ideal Kur'ân öğretimi için bunlarla ilgili düzenlemelerin yapılması son derce önemlidir. Esasında Kur'an öğretiminde aslolan öğreticinin yaptığı işi önemsemesidir. Bununla birlikte gerek düzgün okuma gerekse de farklı makam ve nağmelerle talebenin okuyuşunu destekleme adına akıllı tahta ve projeksiyon gibi teknolojik vasıtaların kullanımı ehemmiyet arz etmektedir.[7] Ancak şurası da bir gerçektir ki bugün birçok fakülte gerek fiziki gerekse teknolojik bakımdan bu hususta oldukça yetersizdir.

Aşağıda ideal Kur'ân öğretimine yönelik birtakım meselelere değinilecektir. Bu meyanda ideal Kur'ân öğretimi için yüzüne, ezber, tecvîd ve tâlim/tashîh-i hurûfa dair birtakım hususlara değinilip konuyla ilgili bazı önerilerde bulunulacaktır.

1. Yüzüne Eğitimi İçin Öneriler

Bilindiği üzere memuriyete atanma olasılığının yüksek olması vs. nedenlerle ilahiyat fakültelerine yönelik yoğun teveccüh, fakültelerin yerleşkelerindeki yetersizlikler, talebe sayısının çokluğu ve fakat hoca sayısının azlığı vb. sebeplerle sınıflardaki öğrenci sayısı oldukça fazladır. Bunun sonucunda sınıf mevcutları bazı yerlerde 90'ı bile bulabilmektedir. Bu durumda 80-90 dakikalık bir derste bir talebeye ayrılabilen süre 1 dakikayı bile bulamayabilmektedir.[8] Böylesi bir ortamda verimli ve yeterli bir Kur'ân eğitimi söz konusu olamaz. Bu problemin çözülmesi adına denilebilir ki İlahiyat fakültelerindeki Kur'ân derslerinde ideal sınıf mevcudu en fazla 25-30 olmalıdır. Dolayısıyla bundan fazlasına göz yumulmamalıdır. Zira Kur'ân dersi, diğerlerinden farklı olarak hem teorik hem de pratik yönü olan bir derstir.

---

7 Konuyla ilgili bk. Yavuz Fırat, "Kur'an Öğretimi ve Hafızlık Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (2007), 560.

8 Ahmet Gökdemir, "Kur'ân Okuma ve Tecvid Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi*, ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yay., 2019), 19-22.

Kur'ân okuma derslerinde toplu okuma hususunu göz ardı etmemek gerekir.[9] Zira kalabalık sınıflarda öğrencilere kişi başına ortalama bir-iki dakikalık zaman ayrılabilmektedir. Oysa toplu okuma sayesinde zaman doğru ve verimli bir şekilde kullanılarak harf tâlimi, tecvid uygulaması, yüzüne ve meâl kategorilerinin her biri için derste yeteri kadar süre söz konusu olabilmektedir.[10] Toplu okumanın bir diğer faydası dersin tüm öğrencilerin aktif olarak katılımını sağlamaktadır. Zira ferdi okumada sırası biten talebe başka işlerle meşgul olabilirken toplu okumada tüm öğrenciler ders boyunca oldukça etkindirler.[11] Yine her derste tecvid uygulamalarının tekrarı sayesinde tecvide dair bilgilerin talebenin zihninde daha fazla yer edinmesi, vakf ve ibtidâ kurallarının doğru bir şekilde tatbiki, öğrencilerin toplu okuma sayesinde grup çalışması becerisini edinmeleri ve daha birçok husus toplu okumanın faydalarındandır.[12] Öğrencideki okumaya dair heyecanın her geçen derste daha da azalması, böylece öğrencide kendine özgüven oluşması, öğreticiden gelen doğru seslerin öğrencinin zihninde yer etmesi ile çok sayıda talebeye çokça okutma sağlanması da toplu okumanın yararlarındandır. Burada değinilmesi gereken bir diğer husus toplu okumanın neden olduğu sesten diğer sınıfların rahatsız olmamaları için Kur'ân derslerinin işlenmesi için özel mekanların oluşturulmasıdır.[13] Bu bağlamda şu hususu da unutmamak gerekir ki Kur'ân derslerinde karşıt cins öğrenciler birbirlerinden çekinebilmektedir. Bu husus dersin hocasına arz edildiğinde, ders, ikiye bölünmektedir. Böyle bir durumda zaten kısıtlı olan ders vakti iyice daralmaktadır. Oysa bu derste kız ve erkek sınıfları ayrı tutulsa bahsedilen olumsuz hal

---

9 Toplu Kur'ân öğretiminden kasıt, ehil bir hocanın nezaretinde arz, semâ ve edâ yöntemlerinin bir kişiye değil de bir gruba uygulanmasıdır. Konuyla ilgili bk. Osman Bayraktutan, "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulması Üzerine Bir Değerlendirme", *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi*, ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yay., 2019), 69-84; "Kur'an-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulmasının Avantajları ve Dezavantajları", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 145-171.

10 Bayraktutan, "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulması", 74.

11 Bayraktutan, "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulması", 77.

12 Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Bayraktutan, "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulması", 72-81.

13 Fatih Çollak, "Kur'an-ı Kerîm Öğretim Teknikleri", *Etkili Din Öğretimi* (İstanbul: TİDEV, 2010), 517-518.

söz konusu olmayacak; bu durumda dersten çok daha fazla verim alınabilecektir.

Kur'ân dersini meâl-tefsir dersine dönüştürmemek gerekir. Zira bu derste aslolan sıfat- mahreç ve tecvid kaidelerini gözetmek suretiyle Kur'ân'ın lafızlarıdır. Ders saatlerinin 90 dakikadan ibaret oluşu ve sınıfların kalabalıklığı göz önünde bulundurulduğunda bu hususta daha hassas olunması gerekir. Aksi durumda Kur'ân-ı Kerîm derslerinden istenilen verim alınamayacaktır. Aslında kısa bir şekilde okunacak yerin meali verilip talebenin Kur'ân penceresinden hayata bakması sağlanacaksa bu durumda okunacak bölümlerin manalarına değinmek faydalı olabilecektir. Ancak bu hususta ölçü kaçırılıp da Kur'ân dersleri tefsir dersine dönüştürülmemelidir.[14]

Kur'ân okuma ve tecvid dersleriyle ilgili dikkat edilmesi gereken bir diğer konu aynı fakültedeki mezkûr derse giren öğreticiler arasında müfredat ve yöntem birliğinin olmasıdır. Konuyu bir örnekle açmak gerekirse bazı hocalar, derste ezberi çok fazla önemseyip neredeyse dersin tamamını ezbere ayırırken bazı hocalar da derste hep yüzüne okutup ezberi gereksiz bulabilmektedir. Yine bir kısım hocalar derste tecvid konuları üzerinde çok fazla dururken bir kısmı tecvide neredeyse hiç değinmemektedir. Bu durum talebenin zihninde derse ve öğreticiye yönelik birtakım soru ve sorunlara neden olabilmektedir. Hocanın ders işleme serbestliğini korumakla beraber bu konuda yapılabilecek en güzel şey aynı fakültedeki Kur'ân okuma ve tecvid dersi hocalarının derslerdeki yüzüne-ezber ve tecvid konularının işlenmesi hususunda hemfikir olup buna göre dersleri icra etmeleridir.

---

[14] Konuyla ilgili bk. Yavuz Fırat, "Kur'an-ı Kerîm'i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine", *Bilimname* 22 (2012), 7. Ayrıca bk. Abdullah Benli, "Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program Önerisi", 137; Ali Akpınar, "Tefsir ve Kur'ân Derslerinin Öğrencilerde 'Kur'ân Kültürü' Oluşturacak Şekilde Verilmesi", *Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, (Van: 2007), 171-172. Fatma Asiye Şenat, ilahiyat fakültelerinde Kur'ân okuma ve tecvid ile tefsir derslerinden bağımsız olarak, öğrencilerin Kur'ân'ın anlamına yönelik bilinçlendirmesine yönelik, ayrı bir ders konulması gerektiği düşüncesindedir. Ona göre bu ders, sekiz dönem boyunca devam etmeli ve bu dersin müfredatı Kur'ân'ın anlamına dair olmalıdır. Bizce de bu görüş oldukça mantıklıdır. Zira sınıfların kalabalıklığı ile yüzüne-ezber-tecvid ve tashîh-i hurûfun içeriğini oluşturduğu Kur'ân dersinin müfredatının yoğunluğu bu derste Kur'ân'ın manasına yönelik içeriğin de olmasına uygun değildir. Konuyla ilgili bk. Fatma Asiye Şenat, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur'an Okuma Durumları Üzerine Bir Çalışma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2011), 143-164.

İhmal edilmemesi gereken bir diğer husus, Kur'ân okuma dersleriyle ilgili öğrencilerin motivasyonlarını artırıcı faaliyetlerin düzenlenip bu mevzuda farkındalığın artırılması adına konferans, söyleşi vs. tertip edilmesidir. Böylece talebe Kur'ân dersinin gerekliliği ve önemi konusunda motive edilebilecektir. Örneğin Millî Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'yla koordineli bir şekilde birtakım faaliyetler düzenlenip bu esnada konuyla ilgili öğrencilere seçecekleri meslek dallarında karşılaşabilecekleri durumlar anlatılırsa; bu durum, talebelerin Kur'ân-ı Kerîm okuma düzeylerinin geliştirilmesi adına olumlu sonuçlar doğurabilecektir. Öğreticinin de sınıf içinde öğrencinin motivasyonunu artırıcı konuşmalarda bulunması gerekir. Zira öğrenciye bu işi yapabileceğine inandırmak, bu meyanda onu adeta güdüleyerek motive etmek, onun dersteki başarısı açısından son derece önemlidir. Şurası bir gerçektir ki öğrencinin başarılı ya da başarısız olmasının sebeplerinden biri de öğreticinin üslûbu ve talebeyle iletişim biçimidir. Burada öğrencilerin derse ve dersin hocasına önyargılarına da değinmek gerekir ki bu konuda atılabilecek en güzel adım yine öğreticiyle öğrencilerin etkin iletişimidir. Ancak motive edici konuşma yapayım derken dersin bağlamından kopmamak gerekir. Nitekim bazen öğreticiyle talebeler arasında yapılan konuşmalarla ders bağlamından kopabilmektedir. Öyle ki ders Kur'ân dersi olmaktan çıkıp sohbet havasına bürünmektedir.[15]

İdeal Kur'ân eğitiminde öğreticinin adil bir şekilde not vermesiyle ilgili de bazı hususlara değinmek gerekir ki aksi durumda talebelerin zihninde olumsuz algılar belirecektir. Bu durum, öğrencinin ders ve öğreticiden soğumasına neden olabilecektir. Bu bağlamda öğreticinin puanlama hususunda son derece adil olup bu hali talebelere hissettirebilmesi elzemdir. Öncelikli olarak konuyla ilgili öğreticinin belli bir standardının olması ve bunu dönem başında talebeye bildirmesi gerekir. Şöyle ki öğrencinin yüzüne, ezber, tecvid ve tâlim/tashîh-i hurûftan yüzdelik olarak kaç puan alabileceği ve puanlama esnasında nelerin etkili olabileceği talebeye önceden bil-

[15] Konuyla ilgili bk. Muhammet Esat Altıntaş-Hatice Kübra Kirenci, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Öğretimi ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri (Nitel Bir Araştırma)", *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle) I. Cilt*, haz. Fikret Karaman (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019), 101-106, 115-117.

dirilmesi; öğreticinin de talebeler arasında ayrımcılıkta bulunmaksızın ve notlandırma hususunda duygusal davranmaksızın tavizsiz bir şekilde bunu uygulaması son derece önemlidir.[16] Fakülteye Kur'ân okuma hususunda zayıf gelen öğrencilerin takdir edilerek teşviki notlandırmayla ilgili üzerinde durulması gereken mevzulardandır. Burada kastedilen öğrenci süreç içerisinde olumlu manada gelişme gösterirse bu durumun gerek sözlü olarak kendisine bildirilmesi gerekse de notuna yansımasıdır. Bu hal talebede daha fazla çalışma yönünde teşvik edici bir unsur olabilecektir.

Yüzüne eğitimiyle ilgili son olarak şuna değinmek gerekir ki yüzüne için hazırlık sınıflarındaki Kur'ân eğitimi son derece önemlidir. Bu meyanda hazırlıktayken öğrencinin tecvid ve tâlim/tashîh-i hurûfa riayet ederek Kur'ân'ı, hadr-tedvîr ve tahkik usullerinde zorlanmadan okuyabilme istidadını kazanabilmesi beklenir. Konuyla ilgili İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde icra edilmekte olan hazırlık sınıflarındaki Kur'ân eğitiminde kur sisteminin oldukça verimli bir uygulama olduğuna dikkat çekmek gerekir. Şöyle ki hazırlık sınıflarında lisansa göre sınıf mevcutlarının az olması, kur sisteminin bu aşamada icrasını mümkün kılmaktadır. Bu sistemde talebenin ileriki sınıflarda ezber müfredatını kolayca yerine getirebilmesi adına; Kur'ân'ın zorlanmadan ve akıcı bir şekilde okunabilmesi için müfredat, tâlim/tashîh-i hurûf ve yüzüne temelli oluşturulmuştur. Bunun mümkün olabilmesi için de hazırlık müfredatında haftalık dört saat, Kur'ân eğitimi için ayrılmıştır.[17] Bu sistemde hazırlığın her iki dönemi ikişer kurdan müteşekkildir. Buna göre dönem başında hazırlık öğrencileri komisyon huzurunda değerlendirmeye tabi tutulup kategorize edilmektedir. Bu çerçevede öğrencilerin okuma düzeyleri doğrultusunda kız ve erkek sınıfları ayrı olmak üzere sınıflar oluşturulmaktadır. Programda çakışmanın yaşanmaması adına da hazırlıktaki tüm sınıfların Kur'ân dersleri aynı gün ve aynı saatte icra edilmektedir. Kur sonlarında

[16] Notlandırma sistemiyle ilgili bir teklif için bk. Murat Akkuş, "Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersi Sınavlarının Ölçme ve Değerlendirmelerine Yönelik Bir Teklif: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği", *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi,* ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yay., 2019), 85-102.

[17] Süleyman Yıldız, "Kur Sistemine Dayalı Kur'ân Eğitimi Uygulaması Üzerine Bir Deneme: Yöntem-Analiz- Teklif (İstanbul İlahiyat Fakültesi Örneği)", *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi,* ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yay., 2019), 203-204.

yapılan değerlendirmelerde ise talebelere muafiyet hakkı tanınabilmekte ya da ikmal zorunluluğu getirilebilmektedir. Bu durum, bir nevi hazırlıkta Kur'ân'ın baraj dersi olduğu anlamına gelmektedir. Hazırlık sınıflarındaki Kur'ân dersleriyle ilgili tüm bu uygulamalar koordinasyon birimi tarafından yürütülmektedir.[18]

2. Ezberle İlgili Öneriler

Malumdur ki ilahiyat fakültelerinden mezun olacak öğrenciler, genellikle imam-müezzin-Kur'ân kursu öğreticisi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapacaklar ya da İmam-Hatip liselerinde meslek dersi öğretmeni olacaklardır. Her iki kurumda da hakkıyla görev yapabilmek için Kur'ân-ı Kerîm'i yüzünden doğru okuyabilme yeterliliğine ve birtakım ezberlere sahip olmak gerekir. Öğrencilerin doğru ve düzgün bir şekilde ezber yapmaları bağlamında yapılması gereken eylemlerden birincisi, ezberlenecek yerlerin ders hocası tarafından önceden okunmasıdır. Böylece ezberlerin daha az hatayla okunması söz konusu olabilecektir.[19] Ezberlere yönelik bir diğer mevzu ezberlerin alınması meselesidir. Zira gerek sınıfların kalabalık olması gerek ders süresinin yetersizliği gerekse de talim/tashîh-i hurûf, tecvid ve yüzüne öğretimine zaman ayrılması gerekliliği vb. hususlar nedeniyle ders hocasının talebeleri tek tek dinlemesi pek de mümkün olmamaktadır. Bu durumda bazı hocalar ezberlerden bir kısım yerleri sormakla iktifa edebilmektedir. Halbuki ezberler hususunda ideal olan hocanın talebeden ezberlerin tamamını dinlemesi, bu esnada öğrencinin özel mushafına hocasının düzelttiği yanlışları işaretlemesi, hocanın da mezkûr hataların düzeltilmesi hususunda denetimde bulunmasıdır. Ayrıca ezberlerde harflerin kendine özgü yapılarını, tecvid kaidelerini ve Kur'ân'ın fonetik icazını da gözetmek gerekir.[20] Ancak şu anki haliyle bu anlatı-

---

[18] Yukarıda bahsi geçen kur sisteminin icrasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Yıldız, "Kur Sistemi", 204-231.

[19] Ezberlerin uygulanmasıyla ilgili bir teklif için bk. Kadir Taşpınar, "Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Tecvid Dersi Müfredatının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisine Dair Bir Değerlendirme", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi*, ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yay., 2019), 103-120.

[20] Alican Dağdeviren, "Kur'ân Tilâvetinde Temsil", *EKEV Akademi Dergisi* 35 (2008), 61; Alican Dağdeviren, "Kur'ân'ın Fonetik İ'câzı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2009), 69-88.

lan ideal ezber alma metodu, çok fazla imkân dahilinde değildir. Bu durumda önerilebilecek en güzel yöntem İlahiyat fakülteleriyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın birlikte çalışması prensibidir ki bu husus oldukça elzemdir. Unutulmamalıdır ki fakültelerden mezun olacak öğrencilerin büyük kısmı Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev alacaklardır. Dolayısıyla Diyanet'in de bu derslere katkıda bulunması yadırganacak bir durum değildir. Bu durumda yapılacak olan şey ise fakültelerin hazırlık, 1., 2., 3. ve 4. sınıf talebeleri için yeterli sayıda Kur'ân kursu öğreticisinin Diyanet tarafından görevlendirilmesidir. Bu kişilerin yapacakları iş, Kur'ân'ı yüzünden okuyamayan öğrencilere takviye dersler vermenin yanı sıra öğrencilerin ezberlerinin tamamını dinlemek olacaktır. Bu durumda fakültelerdeki öğretim elemanlarının vazifesi de derste tâlim/tashîh-i hurûf ve tecvidi gözeterek yüzüne eğitimine ağırlık vermek olacaktır. Öğretim elemanının ezberlerle ilgili yapması gereken şey ise talebelerin ezber takiplerini yapmak ve sınavlarda buna yönelik geri dönüt almaktır.

Öğrencilerin ezberlerini müfredatın sonucunda oluşan bir zorunluluk olarak görmemesinin yanı sıra niçin Kur'ân okuduğuna dair bir bilince sahip olması için de ders hocalarının sık sık telkinde bulunması son derece önemli bir husustur. Aksi durumda öğrenci ezberleri, bir an önce yapıp üzerinden atılması gereken bir yük olarak görmektedir.[21]

3. Tecvid Anlatımına Dair Öneriler

İlahiyat fakültelerinden mezun olanlar, görev aldıkları her durumda bir şekilde Kur'ân öğretimiyle meşgul olmaktadır. Bu sebeple Kur'ân'ın doğru okunmasına dair ilkeleri sonrakilere aktaracak olan ilahiyat öğrencilerinin tecvid kurallarına vâkıf olmak suretiyle kaidelerin teorisini anlatıp pratiğini yaptırabilme istidadını elde etmesi son derece önemlidir.[22]

Talebelerin bu kabiliyeti edinmesi açısından bazı hususlara dik-

[21] Konuyla ilgili bk. Zeki Yıldırım, "Kur'an'ın Ezberlenip Unutulması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1999), 459-467.

[22] Fatma Asiye Şenat, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'an Okuma ve Tecvid Dersinin İşlenişiyle İlgili Kanaatleri Üzerine Bir Araştırma", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2016), 230.

kat çekmek gerekir ki bunlardan birincisi Kur'ân okuma ve tecvid derslerindeki tecvid konularının anlatımının, hazırlık döneminde yapılıp diğer sınıflarda ise öğretilen tecvid kaidelerinin uygulanmasının icra edilmesi meselesidir. Bu bağlamda her dönemde hatırlatma sadedinde yer yer mezkûr kuralların tarifleri tekrar edilmek suretiyle bu kaidelerin pekiştirilmesi, hiç olmazsa unutulmaması hususu önemsenmelidir. Üzülerek beyan etmek gerekir ki bazı fakültelerde gerek hoca ve ders işleme mekanının eksikliği gerekse de idarecilerin Kur'ân derslerini gereksiz görmeleri sebebiyle Kur'ân okunmasına yönelik dersler hazırlık müfredatından kaldırılmaktadır. Bazı yerlerdeki Kur'ân dersi hocaları da bilinçsizce bu uygulamaya teşne olabilmektedir. Bu durumda tecvid derslerinin anlatımı gecikerek lisansın ilk iki dönemine sarkmaktadır. Dolayısıyla yukarıda anlatılan hususlar gecikmeli olarak icra edilebilmektedir.[23]

Kur'ân okuma ve tecvid derslerindeki tecvid öğretimiyle ilgili değinilmesi gereken bir başka mevzu tecvide dair meselelerin anlatımına dairdir. Buna göre tecvid kaideleri kısaca anlatılarak hızlıca geçilmemeli; bolca örnekle bu kuralların talebelerin zihninde yer edinmesi sağlanmalıdır. Zira bu durumda kurallar, öğrencilerin çoğunun zihninde yer edinememekte[24] ve sınıfların kalabalıklığı, zamanın yetersizliği vs. hususlar nedeniyle konular pek de anlaşılamamaktır. Derslerde takip edilen tecvide dair kitabın seçimi de konuyla alakalı bir başka problemdir. Bu meyanda çok fazla teferruat kabilinden meseleleri içeren tecvid kaynakları yerine kuralları olması gereken kadar ele alan, çok fazla ayrıntı kabilinden meselelerle konuyu bağlamından çıkarmayan, bir de anlatılan hususlara dair bolca örnekle meseleleri inceleyen kitaplar öğrencilere tavsiye edilmelidir. Ayrıca tecvid konularının müfredatta olduğu dönemlerde meselelerin hepsinin sınıf ortamında anlatımına azami dikkat etmek gerekir. Yani konuların bazılarının ders ortamında anlatılıp

[23] İlahiyat fakültelerindeki Kur'ân derslerinin verileceği en önemli aşama hazırlık sürecidir. Bu meyanda hazırlık sınıflarında muhtelif adlar altında müfredata konulan Kur'ân derslerinin verimli bir şekilde icrası bu ders bağlamında sonraki seneler için önemli bir kazanım anlamına gelmektedir. Yıldız, "Kur Sistemi", 203.

[24] Alican Dağdeviren tarafından kaleme alınan *Kur'an Okuma Sanatı Tecvid* adlı eser, yeteri kadar bilgi verildikten sonra bolca örnekle konuyu zenginleştiren türden bir tecvid kitabıdır. Eser, bu yönüyle yukarıda bahsedilen nitelikleri karşılamaktadır. Bk. Alican Dağdeviren, *Kur'an Okuma Sanatı Tecvid* (Beşiz Yayınları, 2015).

da diğer kısmının ders harici "siz kendiniz okuyun" şeklinde öğrencinin insafına bırakılmaması gerekir.

4. Talim/Tashîh-i Hurûfa Yönelik Öneriler

Kur'ân lafızlarını sadece yazıyla kayıt altına alarak öğrenmek mümkün değildir. Zira Kur'ân'ın öğrenilmesindeki en önemli metot, lafızların telaffuzunun söz konusu olduğu arz ve semaya dayalı öğretim yöntemidir. Şöyle ki Kur'ân'ın inzâlinden bugünlere dek talimi de aynı şekilde gerçekleşmiştir. Bu hal aynı zamanda Kur'ân tilâvetinde tecvid ilmine dayalı bir okuma tarzının varlığını göstermektedir.[25] Bu bağlamda denilebilir ki Kur'ân okuma ve tecvid derslerinin en önemli unsurlarından biri de talim ve tashîh-i hurûftur. Bu konuda son derece hassas olmak gerekir. Zira Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunabilmesi için gerekli olan unsurlar, mahreç ve sıfat bilgisiyle tecvid kaidelerinin bilinmesidir.

Konuyla ilgili öncelikle şuna değinmek gerekir ki genelde harfler söz konusu olduğunda yapılan yanlışlar, harflerin isimlendirilmesi (elif-bâ-tâ… şeklinde) ile harflerin seslendirilmesine (mahreç ve sıfat birlikteliği) yöneliktir. Bu tarz hataların en önemli sebebi ise kelimelerin temelini oluşturan harflerin mahreç ve sıfatlarına dair yeteri düzeyde teorik bilgiye sahip olunmaması veya konuyla ilgili malumat sahibi olsa dahi bunun pratiğe yansıtılamamasıdır. Bu meyanda öncelikle yapılması gereken şey, mahreç ve sıfatları açısından harflerin tanıtılması, daha sonra konuyla ilgili oluşabilecek hatalara değinilmesidir.[26] Konuyla ilgili belirtilmesi gereken bir diğer husus, Kur'ân'ın doğru bir şekilde tilâvetinin, fem-i muhsin[27] olarak ifade edilen uzman bir ağızdan eğitim alınmasının yanı sıra harflerin mahreç ve sıfatlarının bu hocalar vasıtasıyla tedris edilip çokça pratiğinin yapılması ile mümkün olmasıdır. Zira Kur'ân'ın

---

[25] Ömer Aslan, "Kur'ân Tilâvetinde Tecvîd'in Gerekliliği ve Lahn (Okuyuş Hataları), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2003), 370.

[26] Harflerin mahreç ve sıfatlarıyla alakalı yaygın hatalara dair bk. Recep Koyuncu, "Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersi Bağlamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi,* ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yay., 2019), 126; Mustafa Kılıç, *Kur'ân Tilâvetinde Yaygın Hatalar* (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2021).

[27] Fem-i muhsin, emredildiği haliyle en güzel şekilde Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet eden kimseye denilir. Kavramla ilgili geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları* (İstanbul: İFAV Yay., 2011), 33-34.

öğretilmesinde genelde arz ve semâ metodu uygulanmaktadır. Bu iki yöntemin icrası da fem-i muhsin aracılığıyla mümkündür.[28]

Bahsi geçen bu hususlardan yola çıkarak denilebilir ki Kur'ân okuma ve tecvid derslerindeki tâlim ve tashîh-i hurûf, en az yüzüne, ezber ve tecvid uygulamaları kadar önemlidir. Zira tâlim ve tashîh-i hurûf, bu işin temelidir. Bu yüzden Kur'ân öğreticisinin her derste bu hususa değinmesi gerekir.[29] Bir de fakülte boyunca öncelikle namazda okunan dualardan başlanıp sonrasında Fâtihâ sûresinden Duhâ'ya kadar talebenin her birinden geleneksel usulle sûrelerin talimine dair geri dönüt alınmalıdır. Aksi takdirde öğrenci Kur'ân'ı seri okuyabilse bile harflerin mahreçleri ve sıfatlarına riayet ederek çıkarılması konusunda eksik kalacaktır. Örneğin geleceğin meslek dersi öğretmeni ya da Diyanet çalışanı olacak öğrenciler, mezun olduktan sonra bile (ح) ile (ض), (ه) ile (ط) ve (ظ) harflerini ayırt edemeyecekler; yine sâkin harflere hareke verme, harekeleri medde çevirme, tutulacak yerleri tutmama veya tutulmaması gereken yerleri tutma, harflerin kalın ve inceliğine dikkat etmeme, kalkaleye riayet etmeme tarzında yanlışlarıyla birlikte mezun olacaklardır.[30]

Konuyla ilgili şuna da değinmek gerekir ki öğrencinin bu işi ciddiye alması için tâlim ve tashîh-i hurûf çalışması da yüzüne, ezber ve tecvid kategorilerinde olduğu üzere not kriterlerine dahil edilmelidir.

SONUÇ

Mezun olduktan sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı birimlerde imam-hatip, müezzin ya da Kur'ân kursu öğreticiliği vazifele-

---

[28] Koyuncu, "Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersi Bağlamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", 126.

[29] Harflerin mahreçlerinden çıkarılmaması ve sıfatlarının gözetilmemesi durumu harfin Kur'ân'da geçtiği yer adedince hata anlamına geleceğinden, harf talimine dikkat edip azim ve kararlılıkla buna devam etmek gerekir. Abdullah Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program Önerisi", *Bilimname* 28 (2015), 135.

[30] Talebelerin harflerle ilgili yanlışlarını sadece bunlardan ibaretmiş gibi görmemek gerekir. Zira dikkat edilmediğinde neredeyse tüm harflerde mahreç veya sıfatlar açısından yanlışlara düşülebilmektedir. Konuyla ilgili bk. Koyuncu, "Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersi Bağlamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", 127-148; Süleyman Yıldız, "Kur Sistemine Dayalı Kur'ân Eğitimi Uygulaması Üzerine Bir Deneme: Yöntem-Analiz- Teklif (İstanbul İlahiyat Fakültesi Örneği)", *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi*, ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yay., 2019), 201.

rinde bulunacak ya da İmam-Hatip liselerinde meslek dersi hocası olarak görev yapacak olan ilahiyat öğrencileri için en büyük sermaye hiç şüphesiz Kur'ân'a yönelik birikimleridir. Ancak bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm derslerinin ideal bir şekilde işlenildiği söylenemez. Bu durumun oluşmasında öğrencilerin geçmişte hatalı olarak almış oldukları eğitim, sınıf mevcutlarının kalabalık olması, eğitimci kadro eksikliği vs. birçok sebep bulunmaktadır. Bu çalışmada olumsuz birtakım hallerin anlatımıyla birlikte ideal bir Kur'ân eğitimi için yüzüne, ezber, tecvid ve talim/tashîh-i hurûfla ilgili birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Mezkûr önerilerin önemli bir kısmı, yüzüne eğitimine yöneliktir. Araştırmada konuyla ilgili toplu okumanın Kur'ân öğretimindeki faydalarından bahsedilmiş; bu bağlamda toplu okuma yönteminin zamanı doğru ve verimli bir şekilde kullanılması, derste öğrencilerin hepsinin etkin olması, talebelerin grup çalışması becerisi edinmesi vs. olumlu birçok yönünün olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmada yüzüne eğitimiyle alakalı öneride bulunulan diğer hususlar ise Kur'ân dersinin meal-tefsir dersine dönüştürülmemesi, derse giren öğreticiler arasında müfredat ve yöntem birliğinin olması, öğrencilerin Kur'ân dersi hususundaki motivasyonunu artırıcı konferans ve söyleşilerin tertip edilmesinin yanı sıra yüzüne eğitimine hazırlıkta başlanması ve ağırlık verilmesidir.

Çalışmada öneride bulunulan diğer bir konu ezberlerin mahiyetine yöneliktir. Bu bölümde tavsiyede bulunulan hususlar ise ezberlerin doğru ve düzgün bir şekilde yapılabilmesi için öncelikle ders hocası tarafından okunması, ezberlerin tamamının öğretici tarafından dinlenilmesi, talebelerin Kur'ân eğitimi için özel bir Mushaf edinip hatalarının bu Mushaflara işaretlenmesi ve talebenin düzelttiğine dair geri dönüt alınması ile bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nca görevlendirilen hocalarla birlikte çalışılmasıdır.

Kur'ân okuma ve tecvid derslerindeki tecvid öğretimi konusunda da birtakım hususlara dikkat etmek gerekir. Bunlardan birincisi tecvid kaidelerinin öğretiminin hazırlık sınıfında başlatılması diğer sınıflarda bu kaidelerin pekiştirilmesi sadedinde hatırlatılmasıdır. Tecvid kurallarının anlatımının ise çok fazla teferruata kaçmadan bolca örnekleme yapılmasıdır. Ayrıca tecvid kaidelerinin hepsinin

sınıf ortamında anlatılıp kurallardan bir kısmının derste anlatılıp diğerlerinin ders haricine bırakılmamasıdır.

Bahsi geçen derse yönelik önerilerin bir kısmı da tâlim ve tashîh-i hurûfa dairdir. Bu mevzuda yapılması gereken şey ise mahreç ve sıfatları açısından harflerin tanıtımı yapılıp konuyla ilgili hatalara değinilmelidir. Ayrıca öğrencilerin bu hususu dikkate almaları için talim ve tashîh-i hurûf çalışmasını da yüzüne, ezber ve tecvid kategorilerinde olduğu üzere puanlama kriterlerine dahil etmelidir.

KAYNAKÇA

Akkuş, Murat. "Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersi Sınavlarının Ölçme ve Değerlendirmelerine Yönelik Bir Teklif: Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Örneği". *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi.* ed. Ahmet Gökdemir. 85-102. İstanbul: Ravza Yay., 2019.

Akpınar, Ali. "Tefsir ve Kur'ân Derslerinin Öğrencilerde 'Kur'ân Kültürü' Oluşturacak Şekilde Verilmesi". *Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*. 167-187. Van: 2007.

Alemdar, Yusuf. "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri". *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2008), 177-212.

Altıntaş, Muhammet Esat-Kirenci, Hatice Kübra. "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Öğretimi ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri (Nitel Bir Araştırma)". *Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Sempozyumu (Akademik ve Sosyal Yönleriyle) I. Cilt.* Haz. Fikret Karaman. 97-127. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019.

Aslan, Ömer. "Kur'ân Tilâvetinde Tecvîd'in Gerekliliği ve Lahn (Okuyuş Hataları). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2003), 357-372.

Ata, Mehmet Mahfuz. "Kur'ân Öğretim Yöntem ve Teknikleri Problem ve Çözüm Yolları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 167-189.

Bayraktutan, Osman. "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulması Üzerine Bir Değerlendirme". *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi.* ed. Ahmet Gökdemir. 69-84. İstanbul: Ravza Yay., 2019.

Bayraktutan, Osman. "Kur'an-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulmasının Avantajları ve Dezavantajları", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 145-171.

Benli, Abdullah. "Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program Önerisi". *Bilimname* 28 (2015), 125-165.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. "İlim", 11. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dâr-u Tavki'n-Necât, 1422/2001.

Çollak, Fatih. "Kur'an-ı Kerîm Öğretim Teknikleri". *Etkili Din Öğretimi.* 515-518. İstanbul: TİDEV, 2010.

Dağdeviren, Alican. *Kur'an Okuma Sanatı Tecvid*. Beşiz Yayınları, 2015.

Dağdeviren, Alican. "Kur'ân Tilâvetinde Temsil". *EKEV Akademi Dergisi* 35 (2008), 49-61.

Dağdeviren, Alican. "Kur'ân'ın Fonetik İ'câzı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2009), 69-88.

Fırat, Yavuz. "Kur'an Öğretimi ve Hafızlık Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (2007), 549-568.

Fırat, Yavuz. "Kur'an-ı Kerîm'i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine". *Bilimname* 22 (2012), 7-33.

Gökdemir, Ahmet. "Kur'ân Okuma ve Tecvid Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği". *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi.* ed. Ahmet Gökdemir. 17-42. İstanbul: Ravza Yay., 2019.

Kara, Zeliha. *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'an Öğretimiyle İlgili Görüşleri.* Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kaya, Remzi. "Kur'an-ı Kerîm'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed". *Akid* 34 (2018), 20-56.

Kılıç, Mustafa. *Kur'ân Tilâvetinde Yaygın Hatalar*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2021.

Kılıç, Mustafa. "Kur'ân-ı Kerîm Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Uygulamalı Olarak Yararlanma Üzerine Bir Yöntem Denemesi (Zıt Sıfatlar Örneği)". *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi*. ed. Ahmet Gökdemir. 169-200. İstanbul: Ravza Yay. 2019.

Korkmaz, Mehmet. "Kur'ân Eğitiminin Kalitesinde Öğretici Yeterliliğinin Önemi". *Din ve Hayat.* 95-99. İstanbul: 2017.

Koyuncu, Recep. "Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersi Bağlamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi.* ed. Ahmet Gökdemir. 121-148. İstanbul: Ravza Yay., 2019.

Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: İFAV Yay., 2011).

Şenat Kazancı, Fatma Asiye. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur'an Okuma Durumları Üzerine Bir Çalışma". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2011), 143-164.

Şenat Kazancı, Fatma Asiye. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'an Okuma ve Tecvid Dersinin İşlenişiyle İlgili Kanaatleri Üzerine Bir

Araştırma". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2016), 215-237.

Şenat Kazancı, F. Asiye. "Kur'an ve Kıraat Eğitimi Müfredat Çalıştayı". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakülte Dergisi* 30 (2010), 313-323.

Taşpınar, Kadir. "Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Tecvid Dersi Müfredatının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisine Dair Bir Değerlendirme*". İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi.* ed. Ahmet Gökdemir. 103-120. İstanbul: Ravza Yay., 2019.

Yıldırım, Zeki. "Kur'an'ın Ezberlenip Unutulması". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1999), 459-467.

Yıldız, Süleyman. "Kur Sistemine Dayalı Kur'ân Eğitimi Uygulaması Üzerine Bir Deneme: Yöntem-Analiz- Teklif (İstanbul İlahiyat Fakültesi Örneği)". *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi.* ed. Ahmet Gökdemir. 201-231. İstanbul: Ravza Yay., 2019.

İNGİLİZCE İLAHİYAT PROGRAMI'NDAKİ KUR'AN-I KERİM DERSLERİNİN UYGULANMASINDA KARŞILAŞILAN PROBLEMLER
(MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)

İshak KIZILASLAN
ÖĞR. GÖR. DR., MARMARA Ü., İLAHİYAT F., KUR'ÂN-I KERÎM OKUMA VE KIRAAT ANABİLİM DALI.

GİRİŞ

Bu makale, ilahiyat fakültesindeki "İngilizce İlahiyat Programı" nda işlenmekte olan "Kur'an Okuma ve Tecvîd" derslerinin muhtevasına ve eğitimin veriliş şekline dair konuları ele almayı amaçlamaktadır. Bizzat yabancı dilde eğitim vermek hususu tartışılır bir konu iken esas olarak Arapça eğitimine dayanan ilahiyat fakültelerindeki İngilizce İlahiyat Programı'ndaki Kur'an derslerinin İngilizce olarak işlenmesi ele alınmayı gerektiren bir konudur. Hâlihazırda birçok mezununu da vermiş olan bu program hem icrâcı akademisyenler hem de programa ciddi puanlar almak suretiyle katılan öğrenciler tarafından, asgarî bir değerlendirmeye tabi tutulacak kadar bir tecrübeye sahiptir. İşte bu çalışma, programın başladığı ilk yıllardan itibaren Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İngilizce İlahiyat Programı'nda Kur'an dersleri vermekte olan bir akademisyenin, konuyu ele alışına şahitlik etmektedir.

İngilizce İlahiyat Programı'nın açılması ve devamının sağlanması oldukça önemlidir. Burada işlenen Kur'an dersleri de hem eğitimin verildiği zaman içerisinde hem de mezuniyet sonrasında talebelere

ciddi katkıları olabilecek bir eğitim imkânıdır. Bu makale, artısı ve eksisiyle İngilizce İlahiyat Programı'nda işlenen Kur'an derslerinin serencamını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışma, buradan mezun olmuş ve halen programda bulunan talebelerin konuyla ilgili değerlendirmelerini sunmaktadır.

1. İngilizce İlahiyat Eğitimi ve Kur'an Derslerinin İngilizce İşlenmesi Gerekli ve Faydalı mı?

İlahiyat eğitimi; bazı fakültelerde (Marmara İlahiyat Fakültesi bunlardandır) ilahiyat, ilahiyat (ikinci öğretim), ilahiyat (İngilizce), ilahiyat (Arapça) ve Uluslararası İlahiyat olmak üzere beş program halinde verilmektedir. Diğer programlarda bir yıl süre ile zorunlu Arapça hazırlık sınıfı, İngilizce ilahiyatta ise bir yıl süre ile zorunlu İngilizce hazırlık sınıfı vardır. İngilizce ilahiyatta eğitim dili tamamı ile İngilizcedir. Eğitimin ana dilin dışında bir dil ile yapılması bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu zorlukların hem öğreticiye hem de talebeye müteallik yönleri vardır. Normal ilahiyat talebeleri Türkçe verilen derslerde, dersin muhtevasını dilde sıkıntı olmaması nedeni ile daha rahat kavramaktadırlar.[1] İngilizce sunulan derslerin, temel noktaların anlatım ve anlaşılmasında bir sıkıntı olmasa da inceliklerine muttali olunması dil nâkısası nedeni ile mümkün olamamaktadır. Hocaların dilde yetkin olduğu kabul edilse bile (Marmara İlahiyat özelinde, İngilizce ilahiyatta ders veren hocaların İngilizce ders anlatımı açısından yeterli olduğunu söylemek yerin-

[1] Haddizatında Türkçe konuşan talebelerin, özellikle klasik eğitimden geçmiş hocaların kullanmış olduğu kelime ve kavramlara yabancı oldukları da müşahede edilmektedir. Derslerde kullanılan dilin, öğrencinin seviyesine indirilmesi halinde, ilmi ve akademik nosyonun ciddi manada kaybolması ve vülgarize olması tehlikesi söz konusudur. Bu konu, hocalar arasında da tartışmalı bir husustur. Bazı hocalar, gündelik dilin kullanımını gerekli görürken bazı hocalar, dil ve kavramsal zenginliğin muhafazası gibi sebeplerle talebenin kendisini üst bir düzeye çıkarması ve gündelik konuşmanın getirdiği basitliklerden kurtularak ilmi kavramlar ışığında geleneksel kullanımı öğrenmesi gerektiğinde ısrar etmektedirler. Yabancı dilde eğitimin bizzat kendisi de bir tartışma konusudur. Konuyla ilgili şöyle bir yaklaşım geliştirilebilir: Hem bilgi hem kültür hem de kişilik aktarımı anlamına gelen eğitim aşamaları, hangi dil tercih ediliyorsa onun gerektirdiği bir kavramlaşmayı ve aynı zamanda o dilin kültürünün de aktarımını gerekli kılacaktır. Buna ilaveten Arapça İslami ilimler tahsilinin yabancı dilde eğitim kapsamına alınıp alınmayacağı da bir başka tartışma konusudur. Şurası bir gerçektir ki hem hocalar, hem halk hem de talebeler açısından Arapça İlahiyat herhangi bir menfi etki bırakmaz iken İngilizce İlahiyat sözü bile olumsuz tedâîler oluşturabilmektedir.

de bir tesbît olacaktır) talebelerin hem İngilizceye hem de sunulan dersin alan bilgi ve kavramlarına âşinalıklarındaki eksiklik ve öğrenciler arasında bu noktadaki farklılık dersin muhtevasından da uzaklaşılmasına yol açmaktadır. Kendi dilinde anlattığı bir konuyu bir hoca, çok farklı sunuş tekniklerini ve jest ve mimikleri de devreye sokarak daha rahat nakletme imkânına sahip olabilirken başka bir dilde anlattığı konunun derinliklerine, tınısına, rengine ve sesine tam olarak vukûfiyet kesbetmeye çok da imkân bulamamaktadır.[2] Yukarıda bahsedilen noktalar, ana dilin dışında bir dil ile yapılan eğitimde bütün diğer fakültelerde de karşılaşılan temel problemlerdendir. Bunu sadece ilahiyat eğitimine has kılmak kesinlikle doğru bir yaklaşım değildir. Zira ilahiyat fakültelerinde İngilizce bölümleri diğer birçok fakülteden çok sonraları açılmıştır.

Yukarıda ifade edilen bu olumsuzluklarla beraber özellikle ilahiyat eğitiminin birçok farklı sebeplerden olumlu yönleri vardır. Türkiye'de yaşayan yabancılara İslâm dininin anlatılması, soru ve sorunlarına çözüm getirilmesi, Milli Eğitim Bakanlığı veya Diyanet İşleri Başkanlığı yolu ile çeşitli vazifelerle farklı ülkelerde görevlendirilmeler neticesinde oradaki gayr-i Müslimlere İslâm'ın en doğru bir şekilde tanıtımı ve aynı zamanda Türkiye'ye ve özellikle kutsal mekânlara ziyaretlerde bulunan turistlere (şartların normal olduğu bir ortamda Sultan Ahmed Camii'nin günlük en az otuz beş bin civarında ziyaretçiye sahip olduğunu söylemek burada kastedileni anlatmak için kifâyet eder) İslâm'ın, dini mekânların, ibadet hayatının ve Müslüman kültürünün tanıtımı açısından çok önemli bir vazifeyi îfâ etmeleri bu olumlu ve gerekli yönlerdendir. Bahsedilen

---

[2] Benzer bir değerlendirme için bk. A. Hamit Sunel, "Yabancı Dil Öğretimi ve Yabancı Dille Öğretim", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10 (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1994), 122-125. Burada yazar, konuyu bir kültür emperyalizminin en işlek noktası ve en etkili salvosu olarak gören, yine bu eğitimin hedefinin tam tesbît edilemediği ve dolayısıyla gerekli faydanın da temin edilemediği şeklinde eleştiriler getirmektedir. Sunel, konuya hem hedef ve netice hem de maddi zararlar açısından yaklaşmaktadır. Kendisi her ne kadar bulunduğu üniversitenin Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı hocası olsa da Türkiye'deki uygulandığı şekli ile hem liselerdeki hem de üniversitelerdeki yabancı dil eğitiminin bir zaman, para, insan gücü ve daha önemlisi hedef ve kültür kaybı olduğunu; hatta dil ile düşünce arasındaki irtibat düşünüldüğünde bunun bilimsel bilginin önünde bir engel haline geldiğini söylemektedir. O, yabancı dille eğitimi değil, bütün orta öğretim talebelerine teşmil edilmiş bir şekilde ileri düzeyde bir hatta iki yabancı dil eğitiminin gerekli olduğu düşüncesindedir.

bu olumlu noktaların değerlendirilmesi ve İngilizce ilahiyat mezunu talebelerin buralarda istihdam edilmeleri durumunda İngilizce ilahiyat eğitimi ile hedeflenen noktaya rahatça ulaşılabileceği belirtilmelidir. Bütün bu genel değerlendirmeler, İngilizce ilahiyat eğitiminin gerekli ve faydalı olup olmadığı, konuyu ele alan kişi ve konunun ele alınış tarzı ile irtibatlı bir şekilde cevaplandırılabileceği anlamına gelmektedir.

İngilizce eğitim ve İngilizce ilahiyat eğitimine dair bu genel değerlendirmelerden sonra, Kur'an derslerinin İngilizce olarak işlenmesi konusu biraz daha açılabilir. Öncelikle bu konunun açıldığı her ortamda (akademisyenlerin kendi aralarındaki sohbetlerde de) "yahu İngilizce Kur'an eğitimi mi olurmuş?!" şeklinde sanki bir itirazı dile getiriyor görüntüsü içerisinde istihzâî bir yaklaşım hâkimdir. Tabi bu soruyu Kur'an dersi için sormak lüzumlu ise diğer bütün dersler için de sormanın mümkün ve gerekli olduğunda hiç şüphe yoktur. Bununla beraber, uzun sayılabilecek bir zamandır İngilizce ilahiyatlarda Kur'an dersi verme tecrübemiz şunu göstermektedir ki diğer derslere nazaran bir başka dilde (İngilizce dâhil) en kolay yapılabilecek eğitimlerin başında Kur'an eğitimi gelmektedir. Zira öncelikle Kur'an eğitimi, bütün Müslümanlar arasında alem haline gelmiş kavramların etrafında gerçekleşmektedir. Bir kimse "mahrec", "sıfat", "tecvîd", "kıraat", "tilâvet", "lâzım", "ârız", "med", "ihfâ", "vakf", "ibtidâ" kelimeleri Türkçe kelimelerdir dese buna itiraz çok güç olacaktır. "Namaz", "Kur'an", "oruç", "zekât", "hac", "mümin", "Müslim" ve sayısız kelimenin Türkçe olduğunu söylemekte nasıl bir beis yoksa bunların da Türk toplumunda ve hatta herhangi bir İslâmî toplumda o toplumun öz dili ile ayırt edilemez kavramlar olduğunu söylemek de yanlış değildir. Dolayısıyla, Kur'an derslerinde hocanın dersi işlerken kendi okuduğu yerdeki tecvîd kâideleri ve okuyuş inceliklerinden bahsetmesi veya talebenin kıraatindeki herhangi bir noktayı vuzuha kavuşturmasında kullandığı kavramlar aynı olmakta ve hoca bu kavramların aslı ile beraber İngilizce karşılığını da vermektedir. Bu esnada ciddi bir anlama zorluğu ile karşılaşılmamaktadır. Dersin teorik açıklamalar kısmında kavramsal yapının tamamı ile oturmuş olması dolayısı ile bir anlatma veya anlama sıkıntısının söz konusu olduğunu söylemek, Marmara İlahiyat İngilizce bölümlerinde işlemiş olduğumuz

dersler ve öğrencilerden aldığımız dönütlere bakıldığında mümkün değildir. Dersin uygulamalı kısmı, Kur'an'ın tilâvetinden ibaret olduğu için, yapılan açıklamalar çok ciddi tahlilleri gerektirmeyen ve kolayca anlatılabilen tarzda anlatımlardan ibarettir. Bütün bu değerlendirmelerden şu sonuca ulaşmak mümkündür: Her ne kadar Türkçe dışı bir dil ile yapılan eğitim ve bu arada İngilizce ilahiyat eğitimi tam anlamı ile ilmi bir ortamın oluşması ve alanın bilgilerine talebenin vukûfiyetini kesbetmesinde ciddi sakıncalar barındırması, birçok tecrübeli eğitimci tarafından tartışılır bir konu olarak ortaya konulmuş olsa da Kur'an derslerinin ehil hocalar elinde İngilizce olarak da sunulması bu eğitimden beklenen hedeflere ulaşmada çok ciddi bir engel teşkil etmemektedir. Bu eğitim, dünyanın farklı ülkelerde Kur'an dersleri verilebilmesine ve İslâm'ın mesajını bütün insanlığa taşıyabilmeye imkân sağladığı için faydalı olduğunu söylemek çok iddialı bir söz olmayacaktır.

2. Ders Saatleri

Diğer ilahiyat programlarında olduğu gibi İngilizce ilahiyat bölümünde de Kur'an dersleri haftada bir blok (90 dakika) olarak yapılmaktadır. Diğer programlarında da haddizatında sıkıntılı olan bu husus, İngilizce ilahiyat için de geçerlidir. Kur'an dersinin hem teorik hem de pratik yönü olması ve birebir ilgiyi gerektirmesi dolayısıyla ders saatlerinin her öğrenciye yeterli zamanı ayırmayı mümkün kılmadığını söylemek bir gerçekliğin ifadesidir. Bununla beraber Marmara İlahiyat söz konusu olduğunda bu genel değerlendirmeye şöyle bir istisna getirilebilir: Öğrenci sayısı (bu sayı da seneden seneye farklılık arz edebiliyor) diğer programlara nazaran biraz daha düşük olduğundan birebir ilgilenme imkânı fazlalaşmaktadır. Bununla beraber, İngilizce ilahiyat talebelerinin genel Kur'an okuma seviyelerinin diğer programdaki öğrencilerden biraz daha düşük olması (genel duruma bakılarak söyleniyor) ve derslerin İngilizce olarak sunuluyor olması öğrencilerle yeterli düzeyde bir ilginin ancak daha fazla süre tanınması ile mümkün kılmaktadır. Erkek-kız ayrımı da bu sürenin kısıtlı olmasında bir başka etkendir. Bütün bunlardan İngilizce ilahiyat bölümlerinde Kur'an ders saatinin salt olarak Kur'an dersinin tam bir şekilde sunumuna imkân vermediği

sonucu intâc edilebilir. Bu eksiklik, talebelerle sâir zamanlarda gerçekleştirilen ilave derslerle giderilmeye çalışılmaktadır.[3]

3. Sınıf Ortamı

Her fakülte için durum farklı olabilmekle beraber, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde derslikler Kur'an dersinin belli oranda bir rahatlık içerisinde verilebilmesine müsait bir ortam sunmaktadır. Dersliklerin teknik donanımı dersin işlenişinde bir kolaylık sağlayacak düzeydedir. Kur'an derslerinde talebenin kendine mahsus bir Kur'an mushafının olması istenmekle beraber, öğrenci doğası gereği bunun ihmali, okunacak sayfanın tahtaya yansıtılmasını gerekli kılmakta ve yapılan düzeltmelerin de herkesin görüp anlamasına uygun hale getirmektedir. Aynı şekilde, hoca odaları ve Kur'an eğitimi için tahsis edilmiş mekânlar da Kur'an eğitiminin hem alt düzeyde hem de en yüksek seviyede ilave dersler yolu ile geliştirilmesine imkân sağlamaktadır. Talebe sayısı fazla olan sınıflarda özellikle yüzünden okuma ve ezberlenecek sûreleri dinlemek çok zor olmaktadır. Bu zorluk ancak ders dışı ilave kurs ve derslerle aşılabilmektedir. Bu minvalde Marmara İlahiyat'ta bulunan ve hem erkek hem de kız talebelerin eğitim süresi içerisinde uygun bir program ile hafızlık eğitimini tamamlamalarını hedefleyen ilave kurs talebeler tarafından büyük bir rağbet görmektedir. Her sene bu kurstan hafız olarak mezun olan talebelerin hafızlık merasimi yapılmaktadır. Diğer programların aksine İngilizce ilahiyat talebeleri birinci sınıftan itibaren aynı sınıf ortamını paylaşmaktadır. Bu durum hocalar açısından, bir talebenin seviyesini tesbît etmek ve fakülte hayatı boyunca bu talebenin gelişimini bilfiil takip edebilmeyi mümkün kıldığı için büyük bir imkânı ve kolaylığı barındırmakla beraber, bazı öğrencilerin diğer programlardaki serbestliği görmeleri (her dönemde farklı bir hocayı seçebilme imkânı) ve buna özenmeleri neticesinde kendilerine bir çeşit lise talebesi muamelesi yapıldığı hissi vermekte olduğu görülmektedir.

---

[3] Bir Kur'an öğreticisinin, talebelerinin Kur'an okuma seviyelerini yükseltmek için ders dışında da özverili olmasının gerekliliğine dair bir değerlendirme için bk. Mustafa Atilla Akdemir, "Kur'ân Eğitim ve Öğretiminde Temel Sorunlar", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-I* (Ankara: DİB Yayınları, 2002), 114.

3.1. Toplu Uygulama (Tecvîd Kâideleri ve Okunacak veya Ezberlenecek Sûre ve Âyetlerin Hoca Tarafından Teorik ve Pratik Olarak İcrâsı)

Derslerin sınırlı ve kısıtlı olması, ders saatinin planlanmasında ciddi bir emeğin gerçekleşmesini gerekli kılmaktadır. Kur'an eğitimi, hocanın okuyup talebenin dinlemesi (*semâ'*) ve talebenin okuyup hocanın dinlemesi (*arz*) şeklinde ikili bir tarzda gerçekleştirilmesi gereken bir süreçtir (*müşâfehe* usulü ile bir *fem-i muhsin*'den dersin *ahz* edilmesi).[4] Bundan dolayı, okunacak sayfalardan bir kısmının veya ezberlenecek sûrenin hoca tarafından tertîl yolu ile ta'lîm usulleri takip edilmek sûretiyle okunması elzemdir. Hoca dersin başında gerçekleşecek olan bu uygulamada, talebeyi kendi okuyuş tarzına, tilavet esnasındaki inceliklere dikkat çekmeli ve tamamı olmasa da bazı tecvîd kâidelerini (özellikle Hafs rivâyetine mahsus okuyuş inceliklerini) zikretmelidir. Bu uygulama özellikle ezber yapılacak sûrelerde, herhangi bir ezber ve okuyuş hatasının önüne geçilmesi için çok ciddi olarak planlanmalı ve gerçekleştirilmelidir. Burada olumlu olan nokta; erkek-kız ayrımı yapılmaksızın bütün talebeye doğrudan ulaşmak ve hepsinin sahîh bir okuyuş örneğini duymalarını, ayrıca hocanın yapacağı açıklamalarla dersin teorik manada tekmilini de mümkün kılmasıdır.[5] İngilizce ilahiyat talebeleri, açık-

---

[4] Kur'an kıraatinin, kendisi de ehil bir hocadan icâzetli hâzik bir hocadan alınması yolu ile en güzel bir şekilde öğrenilebilecek bir eğitim usulü ile geçekleşmesi gerektiği kadîm zamanlardan itibaren yazılan bütün tecvîd kitaplarında hususiyetle belirtilmiştir. Konuyla alakalı sahâbenin Rasûlullah'tan, tâbiînin de sahâbeden bu şekilde alması ve bugüne kadar gelmiş bir sünnet olmasına dair kadîm veya yeni bütün tecvîd eserlerinde bilgiler bulmak mümkündür. Zira Kur'an eğitimi, bu usule müsteniddir. Bu konuda tecvîd ilmi ile meşgul olan ulemâ "mushafiyy" olarak isimlendirilen ve yazılı bir eserden Kur'an okumayı esas alan uygulamaları reddetmiştir. Onlara göre Mushaflar ve bu konuda yazılan eserler, ancak hocanın dersi işlerken bir yardımcı unsuru olabilecek nitelikte olup ezberlemede ve dersi tekrarda faydalı olacaktır. Dolayısıyla yapılması gereken Kur'an kıraatini bir fem-i muhsinden öğrenmektir. Saçaklızâde, tecvîd ilmini bilmenin farz-ı kifâye, uygulamanın da farz-ı ayn olduğunu söylediği bu bölümde; Kur'an'ın tecvîd üzere okunmasının, bu ilmin meselelerini bilmese de bir talebenin bir hocadan müşâfehe usulü ile ahzetmesine bağlı olduğunu belirtir. Konuyla ilgili bk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, *'İlmü't-Tecvîd: Dirâse Savtiyye Müyessera* (Ammân: Dâru 'İmâr, 1426/2005), 7-8. Ayrıca bk. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Ali Hüseyin Bevvâb (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1985), 1/44; Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'lîmi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 92; Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'aşî Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukıll*, thk. Sâlim Kaddûrî Hamed (Amman: Dâru 'İmâr, 1429/2008), 109-110.

[5] Kur'an derslerinin işlenmesinde uygulanan bu farklı yöntemler üzerine bir inceleme

lamalar İngilizce yapıldığından, aynı zamanda İngilizce olarak bir Kur'an eğitiminin nasıl gerçekleşebileceğine dair de güzel bir örneğe kavuşmaktadırlar.[6] Bu durum aynı zamanda bir nâkısayı da beraberinde getirmektedir. Hoca yaptığı açıklamalardan mutmain olsa ve öğrencilerin konuya vâkıf olduğunu düşünse de dersin yabancı dil ile gerçekleştiriliyor olması dolayısı ile bazı talebelerin dersten kopması ve yeterli bir teorik düzeye ulaşamamaları da ihtimal dâhilindedir. Bu durum, talebelerin tavırlarını analiz etmesi sonucunda konunun kavranıp kavranmadığını hocanın keşfetmesi ve gerekli ilaveleri yapmasını zorunlu kılar. Teorik açıklamalar İngilizce olarak tahtaya yansıtıldığı takdirde hem konu daha iyi kavranmakta hem de zaman kazanılmaktadır. Dolayısıyla dersin hocasının diğer ilahiyat programlarından çok daha seri ve ustalıklı bir tarz izlemesini gerektirmektedir. Okunan sayfanın veya ezberlenen sûrenin işaret edilmesi gereken tecvîd ve okuyuş inceliklerinin İngilizce olarak belirtilmesi aynı zamanda tecvîd kâidelerinin ve kıraat hususiyetlerinin İngilizce bir terminolojisinin oluşmasına da vesile olmaktadır. Bu durum, öğrencinin fakülte sonrası hayatında yetkin bir öğreticilik vasfına sahip olmasında büyük bir faydayı hâizdir.

3.2. Erkek-Kız Ayrı Eğitimi

Her öğrencinin kendi okuyuş seviyesini görmek ve gerekli tashîhleri üst düzeyde yapabilmek hem erkek hem de kız talebelere yeterli sürenin ayrılması ile mümkündür. Bu durum, İlahiyat Fakültelerinde Kur'an derslerinde yaşanan en belirgin sıkıntılardandır. Dersin âhengine de etki eden bu meselenin Kur'an ders saatlerinin kız ve erkekler için ayrı ayrı düzenlenmesi ile halli yoluna gidilebilir. İngilizce ilahiyat sınıflarında kız mevcudunun fazlalığı göze çarpmaktadır. Bu durumda dersin ilk bölümü, toplu olarak

için bk. Osman Bayraktutan, "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulması Üzerine Bir Değerlendirme", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*, ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 69-85.

6 Her bir talebenin aynı zamanda bir hoca adayı olduğu unutulmamalıdır. Bundan dolayı Kur'an dersi işlenirken, hocanın toplu uygulamalarda veya birebir ilgilenme esnasında takip ettiği yöntem, talebe için bir model sunmaktadır. Bu konuda öğrenciler, tenvîr edilmeli ve kendilerine mahsus bir yöntem geliştirmede hocalarının bu yöntemlerini kullanmaları kendilerine salık verilmelidir. Unutulmamalı ki onlar hem birer talebe hem de müstakbel birer hocadırlar.

hocanın sunumu şeklinde gerçekleşmekte ve sonrasında erkek talebelerin eğitimine geçilmektedir. Marmara İlahiyat özelinde İngilizce programında erkek talebelerin sayılarının azlığı dolayısı ile her hafta okuma şansı yakaladığını söylemek yerinde olur. Dersin üçte ikisi bu şekilde tamamlandıktan sonra erkekler sınıftan ayrılmakta ve kız talebelerin okumaları dinlenmektedir. Sayının çok olduğu durumlarda talebenin tamamını her hafta dinlemek mümkün olmamakta ve dinleme süreleri de azalmaktadır. Bu da öğrencilerin okuyuş hatalarının tesbît edilip düzeltilmesinde bir hayli gecikmeye yol açabilmektedir. Hocanın, bu sıkıntıyı talebelerin okuduğu âyet sayısını azaltarak ve dersin saatini aşacak bir özveri ile zaman oluşturarak aşması mümkün olabilmektedir.

4. Ders Materyali

Hangi ilimle meşgul olunursa olunsun o ilim ya bir hocadan doğrudan dinlemek ya da o konuda ortaya konmuş ilmî eserlere müracaatla elde edilebilmektedir.[7] İlahiyat eğitimi, ders kitabı olarak hazırlanmış eğitici materyale ziyadesiyle ihtiyaç hissettirmektedir. Genel bir değerlendirme ile ders kitabı olarak hazırlanmış eserlerin hem niteliği hem de niceliği sıkıntılı bir durum arz etmektedir. Ders materyali, öğrencinin işlenen dersin alan bilgisi, oluşum ve gelişim tarihi, konu ve kavramlarına muttali olmasını ve bu dalda ihtisaslaşmak isteyen talebelere takip edecekleri yol ve yöntemi göstermesi açısından çok önemlidir. İyi hazırlanmış ders materyali, o ilim dalının öğrenciler nezdinde en uygun bir şekilde tanınmasına ve ona karşı ilginin oluşmasına yol açtığı gibi, dersi işleyen akademisyenin konuları talebeye sunumu esnasında yakın veya uzak irtibatlı noktalara gidebilmesine, ilmî müktesebâtının ve bilgi, beceri, tecrübe ve kültürünün aktarımına da olumlu bir katkı sunmaktadır. Üniversite eğitiminin en önemli noktalarından olan yetkin ders kitabı konusu ilahiyat ilimlerinde de geçerlidir. Bu minvalde Kur'an

[7] Her ne kadar lisans eğitiminde doğrudan işlenen konular olmasa da yüksek lisans ve doktora eğitiminde ilm-i kıraat tarihçesi, konu ve kavramları önemli derslerden olmaktadır. Burada da yeterli eğitim materyaline ihtiyaç vardır. Türkiye'de, kıraat eğitim programlarını ve yöntemlerini ilahiyat ve özellikle kıraat alanında eğitim almak isteyenlere cevap verecek düzeyde tanıtacak akademik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı iddiası için bk. Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (İstanbul: İFAV, 2015), 19.

eğitiminin temel kitabı Kur'an-ı Kerîm olduğu için büyük bir kolaylık olduğu söylenmelidir. Bununla beraber özellikle "Tecvîd I" derslerinin (Marmara İlahiyat müfredatı esas alındığında) teoriye ayrılmış olması, tecvîd ders kitabını gerekli kılmıştır. Bu ilmin, ilim olarak tedvîn edilmeye başladığı hicrî dördüncü asırlardan itibaren tecvîd ulemâsı birçok eser yazmışlardır.[8] Günümüzde de birçok dilde bu eserlere dayanarak tecvîd kitapları yazılmıştır. Türkçe olarak da mebzûl miktarda eser bulmak mümkündür. Tecvîdi konu edinen sayısız kitap olmakla beraber, bunların konuları ele alış tarzı incelenmeye ve tenkîde açıktır kanaatindeyiz. Mesela her tecvîd kitabında bir şekilde değinilmiş olan "fer'î harfler" konusunda bir karışıklık söz konusudur. Neyin aslî neyin fer'î harf olarak kabul edileceği konusunda günümüz tecvîd kitaplarına bakarak vâzıh bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Bunun gibi birçok tecvîd konusunun ele alınış tarzında hâlâ bir netliğin olduğunu söylemek zordur. İllâ bütün kitapların aynı metodu takip etmesi gerekmediği îzahtan vârestedir. Sadece konular ele alınırken niçin şunun değil de bunun tercih edildiğinin müdellel hale getirilmesinin ilmî kazanıma çok şey ilave edeceğini söylemekle iktifâ edilebilir.

4.1. İngilizce Ders Materyali Kıtlığı

Şu anda Marmara Üniversitesi ile beraber İstanbul ve Ankara üniversitelerinde de açılmış programı olan İngilizce İlahiyat bölümlerinin Kur'an derslerinde okutulmak üzere ders formatında hazırlanmış bir İngilizce tecvîd eseri ve kıraat ve tilâvet inceliklerini öğreten kitap yoktur. Bu durum, özellikle "Tecvîd I" dersinde, tecvîd kâide ve kuralları anlatılırken büyük bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu eksiklik (Marmara İlahiyat özelinde) hocanın bizzat kendisi tarafından hazırlanan slaytlar şeklindeki materyallerle ve talebeye matbu veya internet ortamında ulaşabilecekleri eserlerin listesini ders döneminin başında vermek sûretiyle aşılmaya çalışılmaktadır. Derslerin başlamasından önce İngilizce hazırlanmış ma-

[8] Gânim Kaddûrî el-Hamed, Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî'nin (ö. 461 h.) *el-Mûdih fi't-Tecvîd*'ine yazdığı mukaddimede, tahkîkini yaptığı bu esere mukaddem olup onun kaynakları arasında gösterdiği kitaplara dair bilgi vermektedir. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Ammân: Dâru 'İmâr, 1421/2000), 26-34.

teryale ulaşan talebe, böylece derse hazırlanma ve derste hocanın anlatımına çok daha büyük oranda katılım imkânı bulabilmektedir. Bir materyal ile sorumlu tutulmadığı takdirde bu eksiklik, talebenin derse olan ilgisizliğinin bir bahanesi olarak kullanılabilir. Türkiye dışında, İngilizce olarak hazırlanmış ders kitapları vardır. Bunların da yeterli ve yetkin olduğunu söylemek zordur. Öncelikle bir kavram birlikteliği yoktur. Aslî tecvîd kavramlarının tercümesinde çeşitlilikler göze çarpmaktadır. Bunlar, her ne kadar konunun özünün yitirilmesine yol açacak derinlikte olmasa da yine de dünya Müslümanlarının bir ders materyali hazırlayıp bunu uluslararası bir birlikteliğe ulaştırmaları çok büyük bir adım olacaktır.

4.2. Yararlanılan Türkçe ve Arapça Materyalin Kullanımında Karşılaşılan Sıkıntılar

Tecvîd konularına dair ilk asırlardan itibaren yazılmış birçok eser bugün elimizdedir. Dolayısıyla bu büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Günümüzde bunları tahkîk eden âlimler (yaptığı tahkîkler ve buradaki mukaddime ve dirâse bölümlerindeki verdiği bilgiler ve değerlendirmeler ile Gânim Kaddûrî Hamed bu noktada çağdaş ulemanın başını çekmektedir denebilir), eserlerin takdîminde o zamana kadar yapılmış çalışmalardan da bahsetmekte ve klasik eserlerin anlaşılmasını kolaylaştırıcı birçok ilave bilgi ve belgeye ulaşmayı kolaylaştırmaktadırlar. Bu noktada, kadîm eserlerin tahkikinin, bu ilmin tanınması ve geliştirilmesinde çok büyük bir aşama olduğu söylenmelidir. Bu eserlerden de istifade edilmek suretiyle hazırlanan Türkçe kaynaklar ise kendilerine esas aldıkları kadîm bir kaynağın metodunu takip etmekte veya tamamı ile yeni ve çağdaş metodlarla desteklenmiş kitaplar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Tecvîd ilminin oluşum ve gelişiminden, bu ilimde verilmiş eserler ve onların değerlendirilişinden yeterli miktarda haberdar olmayan Kur'an talebeleri birkaç farklı eser okuyup onlarda bazı konulardaki ihtilafı gördüğünde kafası karışabilmektedir. Bundan dolayı ders işlenirken yararlanılan eserlerin talebeye öncelikle tanıtılması ve tecvîd ilmi hakkında açıklayıcı malumatın verilmesi önem arz etmektedir. Kur'an dersini sadece Kur'an'ın tilaveti esnasında meydana gelen bozuklukların düzeltilmesi şeklinde ele almayıp, aynı zamanda bu tilâvetin inceliklerini ve gelişimini vermek yoluyla iş-

lemek ve yeri geldikçe nazarî bilgileri öğrencilerle paylaşmak fakülte talebesinin Kur'an dersi söz konusu olduğunda kendisini Kur'an kursu veya lise talebesi gibi hissetmesinin de önüne geçecektir. Kendisinin bir Kur'an hocası olarak yaptığı işin hakikatine vâkıf olmasına vesile olacaktır.

5. Müfredât ve Uygulama

Bir ilim ya eser yoluyla ya da ders yoluyla sonraki nesillere aktarılabilir. İlahiyat fakültelerinde Kur'an dersi müfredatı, o anabilim dalı hocalarının belirledikleri ve programladıkları konular üzerinden gerçekleşmektedir. Bununla beraber her hocanın kendi usulünü uygulamaya koyduğu da bilinen bir husustur. Fakülte talebesinin her dönem farklı bir hocayı seçme imkânının olması şayet bir müfredat birlikteliği sağlanmazsa sıkıntıya yol açabilmektedir. Bazı hocalar ezbere ağrılık verirken bazı hocalar okuyuş sıhhatini daha önemsemektedir. Bütün bunların haklılık payı olmakla beraber bir müfredat birlikteliğinin sağlanması bütün fakülte hayatı boyunca Kur'an dersi alacak talebenin gelişimine de olumlu katkıda bulunacaktır.[9] Marmara İlahiyat'ta hocaların istişareler sonucunda belirledikleri bir ezber ve yüzüne okuma programı takip edilmektedir. Bu müfredat gereği her dönemde belirlenmiş cüzleri okumak suretiyle her bir talebe mezun olana kadar bütün Kur'an'ı derslerde hatmetme ve kendisi de okuma fırsatı yakalamaktadır. Bu durum İngilizce ilahiyat talebeleri için de aynen geçerlidir. Müfredat açısından ilahiyat programları arasında bir farklılaşma söz konusu değildir. Yine de ezberi veya yüzüne okumayı öne çıkarma anlamında hocalar arasındaki farklı değerlendirmelerin vâkî olduğuna değinilmesi yerinde olacaktır.

5.1. Öğrencilerin Sûre Ezberlerinin Çoğaltılmasına Yönelik Düşünceler

İslâm hayatında Kur'an'ı hıfzetmenin ne büyük bir yeri olduğu hem klasik İslâmi eserlerde hem de oryantalist metinlerde üzerinde

[9] Müfredatın öğrenci başarısındaki payına dair bir inceleme için bk. Kadir Taşpınar, "Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Tecvid Dersi Müfredatının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisine Dair Bir Değerlendirme (RTEÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*, ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 103-121.

çokça durulan konulardandır.[10] Hafızlık ile İslâmî hayat arasında büyük bir irtibat ve kaynaşma olduğu açık bir husustur. Bundan dolayı İslâm'ın ilk döneminden itibaren Kur'an'ı ezberlemeye çok büyük bir önem verilmiş ve hafızlar toplumda üstün bir konuma layık görülmüşlerdir. Bu düşünceyi öne çıkararak ilahiyat fakültelerindeki Kur'an eğitimine dair düşünceler geliştiren öğretici ve araştırmacılar, öncelikle fakülte sonrası talebelerin büyük kısmının Diyanet İşleri Başkanlığı'nda imam, müezzin, Kur'an Kursu öğreticisi, vaiz, müftü veya Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda Din Kültürü öğretmeni görevlerine atandıkları gerçeğini göz önüne almaktadırlar. Dolayısıyla hem bu vazifelere atanma sürecinde imtihanlarda, hem de bizzat bu görevlerin îfâsında Kur'an'dan belli sûre ve sayfaların ezberlenmesi ciddi bir yer tutmaktadır. Hafız olmayan veya fakülte öncesi eğitim devrelerinde ciddi Kur'an eğitimi almamış, ezberleri eksik veya yanlışları çok olan talebelerin, fakülte sonrası vazifelerinde bir İlahiyat talebesi olarak toplumdaki beklentileri karşılayabilmeleri ve vazifelerini icra ederken zorlanmamaları açısından onlar için bir nevi son şans demek olan fakülte eğitiminde Kur'an derslerinde belli başlı sûre ve âyetleri ezberlemeleri önem arz etmektedir.[11] Bundan dolayı bu fikre yatkınlık duyanların bazıları sadece o döneme mahsus ezberlerin değil, önceki dönemlerin ezberlerinin de tekrarını gerekli görmektedirler.[12] Bu minvalde,

---

[10] Müslümanlar için Kur'an'ın tamamını, hiç olmazsa 30. cüzü ezberlemenin hâlâ ana gayelerden biri olduğu ve İslâmî anlayışa göre Kur'an'ı ezberleyen birinin, İslâm'ı da temsil ettiği düşünüldüğünden; kendilerinin her durumda davranışlarında çok titizlik göstermesi gerektiğini belirttiği değerlendirmeleri için bk. Anna M. Gade, "Recitation of The Qur'ān", *Encyclopaedia of The Qur'ān*, ed. Jane Dammen Mc Auliffe, Leiden-Boston: Brill, 2004, 4/378-379. Batılılar, hâfızlık geleneğinin İslam toplumları üzerindeki etkisini görmek ve göstermek için mevzi çalışmalar da yapmışlardır. Mesela Fas'ta bu geleneğin işleyişine dair bir çalışma için bk. Dale F. Eickelman, "The Art of Memory: Islamic Education and Its Social Reproduction", *Comparative Studies in Society and History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), XX(4)/485-516. Türkiye'deki hafızlık eğitiminin tarihçesi ve gelişimine dair de bk. Hatice Şahin, *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri* (Ankara: DİB Yay., 2015).

[11] Ahmet Gökdemir, "Kur'an Okuma ve Tecvîd Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)", İçinde *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 34-35; Abdullah Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Kur'an Okuma ve Tecvîd Dersleri İçin Bir Program Önerisi", *Bilimname 28 (2015),* 137.

[12] Talebelerin Kur'an sûre ve âyetlerini ezberliyor olmalarına rağmen dersi geçtikten sonra bu ezberlerini tekrar etmekten imtina etmeleri ve nedenlerine dair bk. Zeki Yıldırım, "Kur'an'ın Ezberlenip Unutulması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11* (1999), 459-467.

Marmara İlahiyat'ta, eğitimin son dönemine hasredilen aşr-ı şerîf çalışmaları da hem aşr-ı şerîf diye isimlendirilen bazı âyet gruplarının ezberlenmesi hem de sahîh bir kıraata sahip olmanın yanında temsîlî okuyuşu da esas alan[13] güzel Kur'an okuma temrînlerinin yapılması anlamında hayli önemli bir eğitim dönemi olarak göze çarpmaktadır.[14] Kur'an ezberi asla terk edilecek bir şey değildir. Herkesin vüs'atine göre Kur'an'dan belli sûreleri ezberlemesi ibadet hayatının da îcâbâtındandır.

5.2. Öğrencilerin Okuyuş Sıhhatini Ön Plana Çıkaran Yaklaşımlar

Kur'an'ın sahîh ve güzel bir tilâveti için tam bir Arapça gramer bilgisine ve âyetlerin kesin bir şekilde anlamına vâkıf olma mecbûriyeti olduğunu söylemek zordur. Çok iyi Arapça bilgisine sahip olan bir kişinin Kur'an okuyuşu bozuk olabilir. Ve yine tecvîd kurallarına vâkıf olup bu kâidelere riâyet etmekle beraber melodik okuyuş ile tam bir uyum sahibi olmadığından tilâvet-i Kur'an'da ustalık seviyesine ulaşamayan kârîler de vardır.[15] Bazı değerlendirmelere göre ise İslâm geleneğinde Kur'an tilâvetinin "melodik" yönleri genel bir sistemde sabitlenemez. Bu, okunan Allah kelâmının insânî bir teknikalite ile bir araya getirilemeyecek bir hususiyette olması sebebiyledir. Erken dönemlerde Kur'an tilâvet edilirken -en azından

---

[13] Manayı dikkate alarak okuma anlamındaki temsîlî kıraata dair bk. Ali Rıza Sağman, *Yeni-İlaveli Sağman Tecvîdi*, 5. Baskı, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1958), 36.

[14] "Aşr" veya "ta'şîr" olarak isimlendirilen uygulamanın mâhiyet ve tarihçesi için bk. Muhammed Eroğlu, "Aşr-ı Şerif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/24; ayrıca bk. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991), 339. "Tahmis", "ta'şîr" benzeri çalışmaların daha sahâbe döneminde iken yapılmaya başlandığına dair Katâde'nin bir sözünün Evzâî'den gelen bir rivâyetle aktarımına dair bk. Osman b. Sa'îd Ebû Amr ed-Dânî, *el-Muhkem fî nakti'l-mesâhif*, thk. İzzet Hasan (Dımaşk: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâdü'l-Kavmî fî İklîmi's-Sûriy, 1379/1960), 2-3. Dânî, bu rivâyete istinaden noktalama ve yukarıda geçen işaretlerin ilk olarak sahâbe ve tâbiînin ileri gelenleri tarafından başlatıldığını söyler.

[15] Çağdaş oryantalistler arasında da böyle bir yaklaşıma dair bk. Frederick Mathewson Denny,"Qur'ān Recitation: A Tradition of Oral Performance and Transmission", *Oral Tradition* (Columbia: University of Missouri, 1989), 4(1/2)/14-15. Burada Denny, tecvîd'in "Kur'an tilâvetinin güzel bir şekilde icrâ edilmesi" şeklindeki tarifinden yola çıkarak, bunun hem ritim açısından hem de melodik okuyuş ile tam bir uyum içerisinde gerçekleşebilecek bir mahareti gerektirdiğini söylemektedir. Bu da ona göre ilk başta, Arapça'da makâmât ve nağme olarak bilinen doğu müziğinin bilinen melodik formlarının eğitiminin verilmesi yolu ile gerçekleştirilebilecek bir şeydir.

teknik olarak- nasıl bir melodik yapının kullanıldığı kesin tam olarak bilinmemektedir.[16] Okuyuş sıhhatini öne çıkaran yaklaşımda, öncelikle Kur'an talebesinin mahrec ve sıfatları ile Kur'an harflerini doğru telaffuzu ve tecvîd kâidelerinin tam olarak uygulanması amaçlanmıştır. Bu birincil hedefin yanında, hem okuyucunun kendi zevkini ve Kur'an tilavet hazzını artırmak hem de dinleyicinin Kur'an'ın eşsiz tınısına katılımını sağlamak açısından ses ve makamla olabildiği kadar Kur'an tilavetinin inceliklerinin gösterilebilmesi tahsîn ve tezyîn-i kıraat anlamında önemli hedeflerdendir.[17] Hatta günümüz âlimlerinden sesi süslemek ve mûsikî ile güzelleştirmek sûretiyle Kur'an tilâvetinin dinin emri olduğunu söyleyenler vardır.[18] Kur'an tilavetinin hem Arapça'nın en sahîh şekli olması, hem fesahati, hem okuyanın ses ve tınısı ile sağladığı etki sadece Müslümanları değil Müslüman olmayan kimseleri de etkilemektedir.[19]

5.3. Ölçme ve Değerlendirmede Takip Edilen Yol

Kur'an dersi uygulamalı bir ders olduğundan öğrencilerin sınav notlarının takdirinde diğer İlahiyat bölümlerinde takip edilen usûl kullanılmaktadır.[20] Yani okuyuş kuralları ve incelikleri ve aynı zamanda talebenin ezberlemesi beklenen sûrelerin ezber durumu değerlendirmeye esas teşkîl etmektedir. Bununla beraber, yaptığı hataların tashîhinde ve kendisine yönelik soruları cevaplandırma

---

16 Böyle bir yaklaşım için bk. Gade, "Recitation of The Qur'ān", 380-381.

17 Kur'an tilavetinde hüsn-i edâ adı verilen bu özelliklerin ehemmiyeti ve fâsıla-mûsikî ilişkisinin ele alındığı yere dair bk. Abdullah Emin Çimen, "Kur'anda Ritmik Yapı: Fasıla ve Üslûp Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar* (2007), 27/202-207; Alican Dağdeviren, "Kur'an'ın Fonetik İcazı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2009), 20(2)/70.

18 İsmail Karaçam, *Kur'ân Tilâvetinin Esasları* (İstanbul: İFAV, 2018), 401. Müslümanlar arasında şarkı icrâları ile öne çıkmış meşhur muganniîlerin, küçüklük çağlarında Kur'an eğitimi aldıklarını ve onların gelişiminde bunun etkili olduğunu söyleyenler de vardır. Bu düşüncede olanlardan Nasr Hâmid Ebû Zeyd; Seyyid Derviş, Ümmü Gülsüm, Zekeriyya Ahmed gibi ünlü Mısır şarkıcılarının şarkı söylemeden evvel çocukluk yaşlarında tecvîd ilmi ve Kur'an tilâveti dersleri aldıklarını belirtir. Ona göre bu, onların şarkı formundaki icralarında çok etkili olmuştur. Nasr Hamid Abu Zayd, "Everyday Life, Qur'ān In", *Encyclopaedia of the Qur'ān*, ed. Jane Dammen McAuliffe (Leiden–Boston: Brill, 2002), 2/89.

19 Buna dair bir değerlendirme için bk. Ömer Halil Hasan, "Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi", çev. Yusuf Alemdar, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2004), 8(1(/267-268.

20 Bir ölçme ve değerlendirme teklifi için bk. Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Kur'an Okuma ve Tecvîd Dersleri İçin Bir Program Önerisi", 148-152.

noktasında talebeden İngilizce açıklama yapması beklenmektedir. Mâmâfîh, hem hoca hem talebenin açıklamalar noktasında İngilizceyi kullanmaları beklenmekle beraber talebenin notla değerlendirilmesinde İngilizce yetkinliğinden ziyade Kur'an tilaveti ve ezberler noktasındaki durumu göz önüne alınmaktadır. Bu genel kâidenin zıddına "Tecvîd I" dersi teorik olduğundan, ders tamamı ile İngilizce işlenmekte ve öğrencilere vize ve final imtihanlarında test usulü bir imtihana tabi tutularak not verilmektedir.

6. Talebelerin Lise Geçmişleri

Talebelerin fakülteye gelmeden önce aldıkları eğitim sonucunda sahip oldukları Kur'an tilâveti seviyesi, hocaların dersi işlemelerinde farklılıklar göstermelerini gerekli kılmaktadır. Çok üst düzeyde bir Kur'an eğitimi almış, hatta hafızlığını tamamlamış öğrenciler olduğu gibi, fakülteye sıfır denilebilecek bir Kur'an eğitimi arka planı ile gelen öğrenciler de bulunmaktadır.[21] Bu durum, İngilizce İlahiyat açısından bir kat daha zorluk anlamına gelmektedir. Bu konuyu iki başlık altında ele almak uygun olacaktır:

6.1. İmam-Hatip Lisesi Mezunu Talebeler

Her ne kadar İmam-Hatip liselerinin sayısı son zamanlarda hızla artmış olsa da Kur'an kıraati açısından kemmiyyetteki bu artışa koşut olarak bir keyfiyyet artışından bahsetmek zordur. İmam-Hatip okulları İmam-Hatip Ortaokulları ve İmam-Hatip Liseleri olarak kabaca iki kısma ayrılır. İmam-Hatip liseleri de Anadolu İmam-Hatip ve Proje Anadolu İmam-Hatip liseleri olarak ayrılır. Anadolu İmam-Hatip liselerinde 9. sınıfta 5, 10 ve 11'de 4, 12. sınıflarda ise 3 saat Kur'an dersi verilmektedir. Bu yoğun sayılabilecek Kur'an eğitiminden geçerek mezun olanların Kur'an okuma seviyelerinin orta olduğunu söylemek mümkündür. Proje Anadolu İmam-Hatip liselerinde ise, Yabancı Dil, Fen ve Sosyal Bilimler, Hafızlık, Spor ve Güzel Sanatlar programları uygulanmaktadır. Yabancı dil programında hazırlık sınıfı vardır. Burada 20 saat birinci yabancı dil, 7 saat ikinci yabancı dil dersleri verilmektedir. Fakat hazırlıktan sonraki

[21] Bu konuya dair bir değerlendirme için bk. Gökdemir, "Kur'an Okuma ve Tecvîd Derslerinde Karşılaşılan Problemler", 32-33.

dönemlerde dersler Türkçe olarak okutulmaktadır. Bu durum, İngilizce ilahiyat programına gelen talebelerin hem İngilizce dil becerilerindeki yetersizliğin hem de Kur'an okumalarındaki seviye düşüklüğünün sebepleri arasında gösterilebilir. Diğer programlarda meslek derslerinin ağırlığı oldukça azalmakta ve öğrenciler akademik derslere yönlendirilmektedir. Hafızlık programı ise hafızlığını tamamlamış olan talebelere yönelik bir programdır. Bu programda ne yazık ki hafızların yeterli derecede bir hafızlık tekrarı yapabildiğini söylemek zordur. Bu arada belirtilmesi gereken hususlardan biri; sadece okul ve eğitim kalitesinin değil bu başarısızlıkta hafız talebelerin hem bilgi hem de davranış doğruluğu açısından gerekli bir seviyeyi yakalayamamış olmaları ve hafızlığın anlamına tam olarak vâkıf olamamalarının da büyük etkisi olduğudur. Bu nokta çok ciddi bir inceleme ve tahlili gerektiren, son zamanlar İmam-Hatip liseleri anlayışının değişmesinin arka planına dair de ipuçlarının yakalanabileceği derin bir konudur.[22] İmam-Hatip liselerine öğrenci sağlayan okullardan İmam-Hatip ortaokullarında verilen Kur'an eğitimi ve buradan mezun olan talebelerin Kur'an okuma seviyelerinin ve mesleki bilgi ve becerilerinin çok alt düzeyde kaldığı görülmektedir. Bununla beraber İmam-Hatip Ortaokullarında uygulanan Akademik Eğitimle Birlikte Hafızlık Programı için aynı şeyi söyleyemeyiz. Bu programa dâhil olan öğrencilerin bir kısmı hafızlığını tamamlarken, hafızlığını tamamlayamayanların Kur'an okuma seviyeleri yükselmekte ve Kur'an'dan birçok sûre ezberleri yapabilmektedirler. Bu programın nisbî bir yüksek seviyeyi hâvî olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber bu program dolayısıyla daha önceden gerçekleştirilmekte olan Kur'an Kursu uygulamasındaki değişiklikler iki yönlü olarak incelenmeyi gerektirmektedir. Bu farklılık, ilahiyat fakültelerine gelen talebelerin Kur'an okuma seviyelerindeki farklılığının da en önemli sebepleri arasındadır. İngilizce ilahiyat talebelerinin hem İngilizce hem de Kur'an okuma

[22] İmam Hatiplerin hafızlık programında bulunan talebelerin ahlâkî durumları ve hayata bakışları ciddi bir inceleme konusu yapılmalıdır. Zira bu öğrencilerin hafızlık sonrasında büyük bir boşluğa düşme tehlikesi ile karşı karşıya oldukları gözlemlenmektedir. Kendilerine rehberlik edecek büyüklerinin olmaması durumunda, bu genç dimağların internet ortamı ve her türlü ahlaksız yayına ulaşabilme imkânlarını kullanarak, hafızlık eğitiminin getirilerini tamamen yitirme ve bir kayıp halka haline gelme tehlikesi söz konusudur. Bu durumun her noktadan bir tahlili yapılması âcil bir ihtiyaçtır.

düzeylerinin genel olarak ortanın altında seyretmesinin altında büyük oranda bu husus yatmaktadır.

6.2. İmam-Hatip Hâricindeki Liselerden Mezun Olmuş Talebeler

İlahiyat fakülteleri son yıllarda (Fen lisesi, Anadolu lisesi gibi) birçok farklı lise mezunu talebenin ilgi odağı olmaktadır. Tabi ki çoğunlukla İmam-Hatip Lisesi çıkışlı talebelerin tercih ettiği bir okul olmakla beraber farklı liselerden talebeler de farklı sâiklerle ilahiyat eğitimini tercih etmektedirler. Bu talebelerin Kur'an okuma seviyeleri büyük oranda İmam-Hatip Lisesi çıkışlı talebelerden düşük olmaktadır. İngilizce ilahiyat talebeleri arasında İmam-Hatip çıkışlı olmayan diğer ilahiyat programlarına nazaran daha fazla olmaktadır. Bunda derslerin İngilizce işleniyor olmasının getirdiği olumlu hava etkili olmaktadır. Bu talebeler, fakültenin ilk döneminden itibaren kavramsal bir çerçevesi olan ve talebenin fakülte öncesi eğitiminden de getirdiği düşünülen temel bilgiye dayalı olarak devam eden Kur'an derslerinde zorlanmaktadırlar. Bununla beraber, ilk dönemden itibaren nerde ise sıfırdan başlatılan bir tecvîd ve Kur'an okuma eğitiminde bu talebelerden de aynı seviyeyi tutturmaları beklenmektedir. Dolayısıyla bu öğrencilerin Kur'an dersinde en çok zorlanan ve Kur'an dersine en çok zaman harcayan talebelerimiz olmaktadır. Bu talebelerden bazılarının (sayısal olarak ihmal edilecek kadarı) ikinci sınıftan itibaren başka bölümlere geçtikleri de görülmektedir. Kur'an eğitiminin bu tercihte etkili olduğu söylenebilir. Fakat diğer dersler de (özellikle ilahiyat eğitiminin temelde Arapçaya dayalı olması) bazı talebelerin birinci dönem sonundan itibaren başka fakültelere geçmenin yollarını aramalarına neden olmaktadır.

7. Exchange Student Kapsamında Gelen Talebeler

Karşılıklı anlaşmalara dayalı olarak hem Türkiye'den farklı ülkelere hem de dünyanın birçok ülkesinden (Müslüman ülkeler ağırlıklı olmak üzere) Türkiye'ye dönemlik olarak gelen talebeler İngilizce İlahiyat eğitiminin sağladığı imkânları kullanmaktadır. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bağlamında bu öğrencilerin çok olumlu izlenimlerle dönemlerini tamamlayarak ülkelerine döndükleri müşahede edilmektedir. Hocanın dersi İngilizce olarak

anlatıyor olması (en azından Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi özelinde bu imkân bulunmaktadır), diğer ülkelerden gelen talebelerin dersle çok daha irtibatlı olmasını sağlamaktadır. Bu talebelerin kendi ülkelerinde aldıkları Kur'an eğitimi ile Türkiye'de İlahiyat fakültelerinde aldıkları eğitim arasında (özellikle bazı harflerin telaffuzu ve *iklâb* ve *ihfâ* uygulaması başta olmak üzere bazı tecvîd kâidelerinin uygulamasında) kurdukları bağlantı ve farklılıkları görmeleri hem bu talebeler hem Türk talebeler hem de hoca açısından bir zenginlik sağlamaktadır.[23]

Bu talebelerin büyük bir kısmı Müslüman ülkelerden gelmektedir. Müslüman ülkelerde ilahiyat muâdili okullarda eğitim görmekte olan öğrenciler, bir dönemliğine de olsa farklı bir ülkede ilahiyat eğitimi tecrübesini almayı tercih etmektedirler. Bu noktada şu ülkeler öne çıkmaktadır; Malezya, Endonezya, Bangladeş, Sudan, Mısır, Somali, Ürdün. Özellikle Malezya ve Endonezya'dan gelen talebeler, İngilizce ilahiyatta kolayca eğitim almakta ve çok olumlu bilgi ve tecrübelerle ülkelerine dönmektedirler. Arapça ilahiyat ise diğer Arap ülkelerinden gelen talebelere aynı imkânı sağlamaktadır. Bu uygulamanın hem misafir olarak gelen talebeler açısından hem de ilahiyatta onlara ders veren hocalar ve onlarla beraber ders yapan Türk talebeler açısından çok olumlu neticeleri ve semereleri olmaktadır. Bu tercihte bulunarak Marmara İngilizce ilahiyata gelen talebelerin kahir ekseriyeti bayanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla Türk kız talebelerimizin bu misafirlerle çok iyi kaynaştığı ve onlara her hususta yardımcı oldukları da görülmektedir. Marmara

[23] Talebenin doğup büyüdüğü belde ve bölgenin şivesel özelliklerinin bazı harflerin telaffuzunda meydana getirdiği zorluklara dair bk. Mehmet Dağ, "Günümüz Medreselerinde Kur'an Eğitim Öğretimi-Güneydoğu Örneği-", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler* (Muş: M.Ş.Ü. Yayınları, 2013), 467. Konuyla ilgili ince harflerin seslendirilmesinde Türkiye'de eğitim almış bir talebenin çoğunlukla ince bir "ü" sesi verdiğini, Arap ülkelerinde eğitim almış bir talebenin ise kalın bir "u" sesi verdiğini görmekteyiz. Bu iki uygulama da kaynaklarımızda öğretilene muğâyirdir. Buna dair bir değerlendirme için bk. Tayyar Altıkulaç, *Kur'an Okumaya Giriş* (Ankara: DİB Yayınları, 1995), 5; Yavuz Fırat, "Kur'an Öğretimi ve Hafızlık Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2007), 23(2)/555-559. Yazar burada şu kanaatini paylaşmaktadır: "Kur'an kıraatinde onun harf ve lafızlarını seslendirme açısından ehil olan Arap okuyucularının seslendirme biçimlerine uymak ve onların tabiî olan seslendirmelerinden istifade etmek en uygun ve en doğru yol olmakla beraber, kıraat ve telaffuzu bozmadan, yine bunları makam ve nağmelere feda etmeden, ölçülü bir şekilde musikî makamlarından istifade etmenin de imkân çerçevesinde olduğudur."

İlahiyat'ta bize talebe olanların çoğunluğunun hem Kur'an okuyuş seviyelerinin hem de ezberlerinin bizim müfredatımızla uyum arz ettiği ve dolayısıyla bu talebelerin yüksek notları aldıkları görülmüştür. Bununla beraber, özellikle bazı harflerin telaffuzunda ve bazı tecvîd kâidelerinin uygulanmasında memleketlerinde öğrendikleri tarzdan farklılıklar olduğu ve gerekli ve müdellel îzahlar yapıldığında okuyuşlarını tashîh ettikleri görülmüştür. Bu talebelerin ülkelerindeki eğitimin bir neticesi olarak kendilerine mahsus bir okuyuş âhengi ve makamına sahip oldukları da söylenmelidir. Kendi memleketlerinde ilahiyat benzeri eğitim alıp da Türkiye'de "exchange student" olarak bir dönem gelen Müslüman talebelerin yanında sayıları çok düşük olan ve yılda bir ikiyi geçmeyen Müslüman olmayan Avrupa ülkelerinden gelen talebeler de vardır. Marmara İlahiyat'ta bu şekilde gelen iki talebenin de Kur'an okumayı bilmedikleri görülmüştür. Bu talebelere not değerlendirmesi yapılırken Kur'an eğitimini daha önceden almış diğer öğrenciler gibi davranılmamaktadır. Bunlara verilen özel temel eğitimin karşılığı beklenmektedir.

Dönemlik gelen talebelerin yanında İngilizce ilahiyatta 4 sene eğitim alan farklı ülkelerden gelen öğrenciler de bulunmaktadır. Farklı ülkelerden gelip burada yurtta veya kendileri gibi olan arkadaşları ile beraber kalan bu talebelerin Kur'an okuma seviyesi Türk öğrencilerin seviyesine yakındır. Derslerin büyük oranda İngilizce işleniyor olmasında bu talebelerimizin etkisi de büyüktür. Talebelerin anlayamadıkları konuların Türkçe açıklanmasını talep etmelerinin önüne bu şekilde geçilmiş olmaktadır.

8. Dil Dolayısıyla Karşılaşılan Zorluklar

Anadilde eğitim yapan bölüm hocaları, dersin hem temel konularını anlatmak hem de değinilmesi gereken ince noktaları zikretmek suretiyle talebenin zihninde dersin konusu ile alakalı yerinde bilgi ve hisleri oluşturabilmektedirler. Bunu yaparken çeşitli dil inceliklerini de kullanmaktadırlar. Yabancı dilde eğitim veren hocaların, konunun bütün inceliklerini çeşitli dil ve lügat unsurlarını da kullanmak sûretiyle verebilmeleri çok zor olmaktadır. Bunun en üst düzeyde gerçekleşebilmesi hem dersi anlatan hocanın dile üst düzeyde vukûfiyet kesbetmesini hem de kendisine bir konunun an-

latıldığı muhatabın söylenen söze kulak kesilebilecek kadar o dilde behresinin olmasını gerekli kılmaktadır.

8.1. Dersin İngilizce Sunumu

Kur'an dersini deruhte eden hocaların mesleki yeterliliğe sahip olmaları öncelikli meseledir.[24] Bu minvalde İngilizce İlahiyat talebelerine Kur'an eğitimi verecek hocanın, bu programın vaz' edilme amacına uygun olarak dersi İngilizce işlemesi beklenmektedir. Teorik ve pratik meslekî yetkinliğe sahip olması gereken Kur'an öğreticisinin, bu zaruri şartlara ilaveten İngilizce seviyesinin de ders verebilecek bir pratik akışkanlıkta ve anlaşılırlıkta olması gerekmektedir. İngilizce ilahiyat eğitiminde dil çoğu zaman bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Çeşitli ilim dallarının konu ve kavramlarına dair anlatımlar yüzeysel kaçabilmektedir. Bununla beraber Kur'an eğitiminin dil ile bağlantısı birincil anlamda değil ikincil konumda olduğu için dil problemini aşabilmek daha kolay olmaktadır. Teorik konuların anlatıldığı derslerde özellikle ders materyali olarak hazırlanmış materyal eşliğinde dersin sunumu hem hocanın konuyla irtibatını üst düzeye çıkarabilmekte hem de talebenin ilgisini daha rahat çekebilmektedir. Uygulamalı eğitim esnasında ise dilin yardımı ile beraber, esas nokta yapılan yanlışın tashîhi olduğu için, daha rahat anlaşabilme imkânı bulunmaktadır. Bütün bu olumsuz gibi görünen noktalara ilaveten bunca yıllık İngilizce İlahiyat Kur'an dersleri sunumumuzdan edindiğimiz tecrübeye göre, hoca sunduğu dersin işlenişinde temel olan kavramları talebeye benimsetebilmekte ve dersin işlenişinde anadil ile eğitim kadar olmamakla beraber üst düzey bir eğitime kavuşulmuş olmaktadır. Kur'an dersinde hedeflenen düzeye ulaşabilmek açısından Marmara İlahiyat özelinde hocaların dil düzeyi yeterli gelmektedir. Bu meselelerin İngilizce ilahiyat eğitimi almış talebelerle birebir gerçekleştirilecek mülâkatlar yolu ile teyidinin yapılması daha kalıcı çözümlere ulaşabilmeye imkân verebilecektir.

---

[24] Dersi verecek öğreticinin alan bilgisine ve meslekî formasyona sahibi olmasının önemine dair bk. Mehmet Korkmaz, "Kur'an Eğitiminin Kalitesinde Öğretici Yeterliliğinin Önemi", *Din ve Hayat* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2017), 31/95-99. İslâmî bir eğitim ve özelde Kur'an eğitiminin nasıl olması gerektiğine dair bk. Ziya Kazıcı, *Ana Hatları ile İslam Eğitim Tarihi* (İstanbul: İFAV Yay., 1995), 92.

8.2. İngilizce İlahiyat Talebelerinin Yabancı Dil Seviyeleri

İlahiyat eğitimi büyük oranda Arapçaya bağlı olduğundan dolayı Kur'ânî ilimler noktasında talebelerin Arapça seviyesinin yeterli olması beklenmektedir. İngilizce ilahiyat talebelerinin Arapça seviyeleri diğer programlardaki talebelere göre çok düşüktür. Zira bu programda İngilizce hazırlık mecburiyeti vardır. Dolayısıyla İngilizce ilahiyat mezunu talebeler, mezuniyet sonrası yüksek lisans eğitimi ile şekillenecek akademik yönelimlerini daha ziyade psikoloji, sosyoloji, din eğitimi, dinler tarihi gibi alanlara kaydırmak zorunda kalmaktadırlar. Aynı şekilde Kur'an anabilim dalı da Arapça esaslı olduğundan talebelerin bu bölümle de bağlantı kurmakta zorlandıkları görülmektedir. Zira yüksek lisans eğitimi ile beraber sadece Kur'an'ın doğru tilâveti değil kıraat ilminin tarihçesi, oluşumu, gelişimi, konu ve kavramları, meseleleri ele alınıp incelenmektedir. Bu dersler de büyük oranda klasik Arapça eserlere bağlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bununla beraber lisans düzeyinde Arapça seviyelerinin düşük olması, İngilizce ilahiyat talebelerinin Kur'an dersi ile hedeflenene ulaşmasında büyük bir engel teşkîl etmemekte olduğu söylenebilir.

9. Kur'an Dersinde Kur'an'ın Anlamına Yer Verilmesine Dair Yaklaşımlar

Kur'an ve tecvîd dersi, talebenin Kur'an kıraatindeki bozuklukları tashîh edip doğru ve güzel bir Kur'an tilavetine sahip olmasını sağlamayı öncelemektedir. Bununla beraber, dersin aslî gayesine halel getirilmeksizin okunan âyetlerden bazı seçkiler yapmak veya ezberlenen sûrelerin anlamına da dikkat çekilmek sûretiyle manaya da yer verilmesi gerekliliği hususu Kur'an öğreticileri ve talebeler tarafından farklı yaklaşımların doğmasına sebebiyet vermiştir.[25] Kur'an tilâvetinin sadece bir sanatsal hadise veya bir tür kendine mahsus kılınmış müzik uğraşısı gibi algılanmaması gerektiği, bunun Müslümanların ferdî ve ictimâî hayatlarında oluşturucu ve dönüştürü-

[25] Böyle bir uygulamanın ciddi bir zaman ayarlaması ile sınırını aşmaksızın gerçekleştirilebileceği, aksi takdirde dersin hedefinden sapma tehlikesinin baş göstereceğine dair bir değerlendirme için bk. Gökdemir, "Kur'an Okuma ve Tecvîd Derslerinde Karşılaşılan Problemler", 30-31. Benzer bir değerlendirme için bk. Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Kur'an Okuma ve Tecvîd Dersleri İçin Bir Program Önerisi", 137.

cü bir rol oynadığı oryantalist düşüncenin de ilgi alanlarındandır.[26] Daha geniş bir şekilde ele alınıp tartışılması gereken bu husus üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan ikisi ilahiyat programında yer aldığı şekli ile Kur'an derslerinin müfredatına meâlin dâhil olup olmamasına dairdir. Diğeri ise -Marmara İngilizce İlahiyat özelinde- yardımcı materyal olarak verilip kullanılan çağdaş dönemde yazılmış İngilizce Kur'an meâl örnekleri hakkında bir bilgilendirme ve değerlendirmeye aittir.

Bu yaklaşım sahiplerine göre Kur'an dersi bir tefsir veya meâl dersi değildir. Bundan dolayı zaten sınırlı olan ve yüzünden Kur'an okuma ve bazı sûrelerin ezberlenmesi şeklinde gerçekleşmesi gereken ders saatini meâl veya tefsir ile doldurmak, dersin asıl gayesinden sapma anlamına gelecektir. Zira hem yüzünden okuma hem de ezber saatinde belirlenmiş sayfalar ve sûreler öncelikle hoca tarafından okunup gerekli îzâhatlar yapılmalıdır. Peşinden öğrencinin okuyup hocanın gerekli mahrec, sıfat, tecvîd kâidelerinin uygulanmasında meydana gelen hataları birebir düzeltmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla haftalık bir blokluk ders saatinde bu asıl hedeflere ulaşmak bile hayli zor olacaktır.

Bir diğer yaklaşıma göre ise Kur'an dersi, okunan sayfalar ve özellikle ezber yaptırılan sûrelerin anlamlarının da bir şekilde talebe tarafından bilinmesi ile tamam olabilecektir. Zira tefsir derslerine de bakıldığında öğrencinin çok sık okunan sûrelerin anlamlarını bile bilmediği veya böyle bir sorumluluk altına girmeden fakülteden mezun olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı bir yolu bulunarak Kur'an derslerinde en azından ezberlenmesi gereken sûrelerin anlamlarının mecburi tutulması elzemdir.

Her iki yaklaşım da makul ve mantıklıdır. Bundan dolayı şayet dersin ana hedefini gerçekleştirebilecek bir saat ve sınıf ortamı (talebe sayısının azlığı gibi) sağlanabiliyorsa 5-10 dakika ile sınırlı kalacak şekilde okunan bazı âyetlerin ve ezberlenen sûrelerin manalarına da değinilmesi faydalı olacaktır. Veya en azından derslerde buna imkân bulunamasa bile öğrenciye bu sorumluluk yüklenmeli

[26] Çağdaş oryantalistlerin, hafızlık geleneği, kadınların İslâm toplumundaki yeri, Kur'an eğitiminin merkeziliği gibi konulara yaklaşımlarını toplu halde görebilmek için bk. İshak Kızılaslan, *Çağdaş Oryantalizm ve Kıraat İlmi: The Encyclopaedia of the Qur'an Örneği* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021), 376-385.

ve bunun küçük de olsa bir not takdîrinin olması sağlanmalıdır.[27] Marmara İngilizce İlahiyat özelinde, sınıfların sayısının az olduğu durumlarda ana hedef gerçekleştirildikten sonra 5-10 dakikayı geçmeyecek şekilde bu uygulama yapılmakta ve çok faydası da görülmektedir. Talebeler ilk dönemden itibaren bir hatim yapmaya başlamakta ve her hafta bu sayfalar derste okunmaktadır. Bununla beraber öğrencilere haftalık okunacak sayfaları meâli ile beraber okuma ödevi verilmektedir (İngilizce meâl tavsiye edilmektedir). Aynı şekilde ezber yapılacak sûrenin de anlamı hızlıca verilmekte ve yine talebe bu sûrelerin anlamına vâkıf olmaları noktasında ödevlendirilmektedir. Not olarak büyük bir payı elbette ki olmayan bu uygulamanın çok büyük faydası olduğu talebelerin görüşlerinden anlaşılmaktadır. İlahiyat fakültesini bitirmekle beraber bir Fâtiha sûresinin anlamını bile bilmeyen azımsanmayacak sayıda talebe vardır. Bu konu sağduyulu bir şekilde tartışılmalı ve bir yol bulunmalıdır. İlk dönemden itibaren Kur'an hatmine başlayan talebe, eğer bu uygulamayı anlamlarını da içerecek şekilde yaparsa fakülteden anlamı ile beraber bütün Kur'an'ı hatmetmiş şekilde mezun olacaktır. Küçük bir not takviyesi bu önemli noktaya büyük katkıda bulunabilir.

9.1. İngilizce Kur'an Meâli Örnekleri

İslâm geleneğinde Kur'an tercümelerine ilk bakışta hoş bir nazarla bakılmadığı bir gerçektir. Bundan dolayı Kur'an tercümesi ile Kur'an birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Kur'an, Allah-u Teâlâ'nın lütfu gereği apaçık fasih bir Arapça ile inzal olunmuştur ve onun lisanı da kendisi gibi mukaddestir.[28] Bununla beraber

---

[27] Okunan sayfalarda özellikle güncel olayları, îtikâdî, ahlakî, âilevî, ekonomik ve sosyal boyutlu meseleleri ilgilendiren âyetler olursa, hoca kısaca âyetle hayat arasında irtibat kurarak, öğrencilerin zihinlerinde, hayata Kur'an penceresinden veya Kur'an gözlüğü ile bakılması gerektiği fikrini oluşturmaya ve geliştirmeye çalışır. Böylece Kur'an'ın sadece okunmak için değil, esas itibariyle yaşanmak, ibret almak, doğruyu bulmak için geldiği anlaşılır. Ancak bu yapılırken, Kur'an okuma dersinin, tefsîr dersine dönüşmemesine, ölçünün kaçırılmamasına dikkat edilir. Konuyla ilgili bk. Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Kur'an Okuma ve Tecvîd Dersleri İçin Bir Program Önerisi", 137.

[28] Batılı araştırmacıların da Kur'an'a buna benzer bir anlam yüklediklerine dair bir inceleme için bk. Issa J. Boullata, "Literary Structures of the Qur'ān", *Encyclopaedia of The Qur'ān*, ed. Jane Dammen McAuliffe (Leiden-Boston: Brill, 2003), 3/193; William A. Graham, "Orality", *Encyclopaedia of The Qur'ān*, ed. Jane Dammen McAuliffe (Leiden-

özellikle fetihler neticesinde çok farklı milletlerin İslâm'a girmesi ile Kur'an'ın tilavetinin yanında manasının da yeni Müslümanlar tarafından bilinmesi bir ihtiyaç olarak doğmuştur. Bu ihtiyaç dolayısı ile hem İslâm ülkelerinde yerel dillere hem de gayr-i Müslim ülkelerde batılı dillere birçok tercümeler yapılmıştır.[29]

Bugün internet ortamının da getirmiş olduğu imkânlarla çok büyük oranda İngilizce meâle ulaşmak mümkündür. Burada tüm bu meâlleri tâdât etmek gereksizdir. Bununla beraber Marmara İngilizce İlahiyat talebelerine bizim tavsiye ettiğimiz birkaç meâle burada işaret edilecektir: **1**- *The Qur'an: Saheeh International Translation*. Bu çeviri "The Qur'an Project" isimli bir çalışmanın ürünü olarak Suudi Arabistan'da bulunan "Dâru Ebi'l-Kâsım" yayınevi tarafından A.B. al-Mehri'nin edisyonu ile basılmıştır. Sûrelerin tanıtımının da yapıldığı ve internet ortamından ulaşılabilen bu çevirinin dili sadedir. Anadili İngilizce olmayan bir kimsenin kolaylıkla anlayabileceği ağdalı olmayan bir dile sahiptir. Tercümeler ise aslına uygunluk ve dipnotlarla desteklenmesi anlamında gayet başarılıdır. **2**- The Qur'an: Goodword Books. Maulana Wahiduddin Khan ve Yeni Delhi Jamia Millia Islamia University'de Profesör olan kızı Farida Khanam tarafından tercüme edilmiştir. İnternet ortamında da rahatlıkla ulaşılabilen ve farklı ülkelerde bedelsiz olarak basılıp dağıtılan bir Kur'an tercümesidir. Dili sade ve güzeldir. Tercümenin girişinde Kur'an ve Kur'anî ilimlere dair ve aynı zamanda Kur'an'ın kronolojik listesi şeklinde Kur'an'da geçen hâdiselerin bir dökümü yapılmıştır. **3**- Aslen Hindistanlı bir İngiliz olan Abdullah Yusuf Ali tarafından ilk olarak 1934'de tercümesi yapılan ve birçok defalar baskısı yapılan *The Holy Qur'an* isimli (*The Koran* olarak da bilinmektedir) tercüme de istifade imkânı çok olan tercümelerdendir. Burada hem aslî harfleri ile Kur'an hem tercüme hem de kısa tefsir vardır.

10. Mezuniyet Sonrası Ortaya Çıkan Durum

Mezuniyet sonrası İngilizce İlahiyat talebeleri ile diğer programlardan mezun olanlar arasında herhangi bir resmî farklılık söz

Boston: Brill, 2003), 3/585.

[29] Batı'da, yirminci yüzyılda Kur'an araştırmalarında ve Kur'an tercümelerinde öne çıkan oryantalistleri daha iyi tanıyabilmek için bk. W. Montgomery, Watt, *Bell's Introduction to the Qur'ān* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1970), 173-181.

konusu değildir. İş imkânları açısından hepsi aynı işlemlere tabi tutulmaktadırlar. Bu da aslında onların bir dezavantaj ile yarışa girmeleri anlamına da geliyor. Zira diğer programlardaki talebeler yoğunluklu bir Arapça eğitimi alma imkânı bulmaktadırlar. Mesela Diyanet'te uzmanlık alanlarında yapılan alımlarda Arapça seviyesi belirleyici şartlardan olmaktadır. Ayrıca lisans sonrası eğitimde yine Arapça engeli dolayısıyla İngilizce ilahiyat talebeleri daha ziyade Din Eğitimi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi gibi bölümlerle kısıtlı kalmaktadırlar. Diğer ilahiyat programlarının bazılarından daha yüksek puanlarla fakülteye gelmiş olmalarına rağmen resmî kurumlarda iş imkânı açısından herhangi bir farklılaşma yoktur. Bununla beraber örneğin Diyanet'te görev alan bir talebe, bir müddet sonra şartları yerine getirip yurtdışına çıkmak için başvurduğunda İngilizce seviyesi kendisi için olumu bir etki yapmaktadır. Ayrıca farklı resmî kurumlarda görev almalarda ve görevde yükselmelerde yine İngilizce bilmeleri kendileri için avantaj olmaktadır. Ayrıca proje İmam-Hatiplerde bulunan İngilizce bölümü de bu talebelerimizin buralarda istihdâmına daha ziyade olanak sağlamaktadır.

11. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İngilizce Bölümü Öğrencilerinin Kur'an Dersleri Hakkında Değerlendirmeleri

Burada incelenen konunun doğrudan muhatabı olan İngilizce İlahiyat talebelerinden bir kısmının fakültede işlenmekte olan Kur'an derslerine yaklaşımlarını ortaya koyan bazı değerlendirmelerini zikretmek uygun olacaktır. Bir öğrenci (**Zeynep Sare Aydın**), Kur'an dersinin İngilizce işlenişinde bazı zorluklarla beraber birçok faydanın bulunduğunu belirtmektedir. Bu öğrenciye göre, her ne kadar ana dili İngilizce olmayan öğrenciler, dersin İngilizce işlenişi esnasında bazı zorluklarla karşılaşsalar da gelecekte Türkiye'de veya başka ülkelerde Türkçe konuşmayan kimselere Kur'an öğretimi esnasında bunun çok büyük faydası ortaya çıkacaktır. Bu öğrencimiz, dersin işlenişi esnasında bazı âyetlerin İngilizce anlamlarına kısıtlı da olsa zaman ayrılmasının derse ilave bir katkı olduğunu söylemektedir. Bu öğrenci, İngilizce ilahiyatın aslî fonksiyonu olarak Kur'an'ı ve İslâm'ı doğru bir şekilde öğrenip diğer insanlara bu dil vasıtası ile sunmak olduğu kanaatine varmıştır. Marmara İlahiyat'a "exchange student" kontenjanından Malezya'dan gelen bir öğrenci (**Nurashiqin binti Mohd Zaidi**), dersin İngilizce olarak işleniyor

oluşu ve kendi memleketinde lisans öncesi eğitiminde Kur'an kıraati ve ezberler noktasında belli bir aşama sahibi olması dolayısıyla büyük zorluklarla karşılaşmadığını belirtiyor. Bu öğrenciye göre yüzünden okuma ve ezber zamanlarında yapılan dersler kendisinin hem okumasını geliştirmiş hem de ilave ezberler yapmasına vesile olmuştur. Bazı tecvîd kurallarını ise bu katıldığı derslerde öğrenme imkânı bulduğunu ve kendi dilinin yapısından dolayı bazı harflerin telaffuzunda karşılaştığı bazı sıkıntıların ise teorik manada kavranması ve pratik olarak çözümü için güzel bir fırsat yakaladığını ifade etmektedir. Bir başka mezun öğrenci (**Muhammed Numan Sağırlı**), İngilizce ilahiyat sınıfındaki öğrenci sayısının dersler açısından ve özellikle Kur'an dersinde öğrenci ile hocanın birebir irtibatına imkân verdiği için bir avantaj teşkil ettiğini belirtmektedir. Aynı öğrenci, bu durumun aynı zamanda dersin hocasının öğrencilerle samimi bir ilişki kurmasına ve tilâvet esnasında bir rahatlama imkânına da yol açtığını belirtmektedir. Derste okunan sayfaların ve ezberlenen sûrelerin dersin hocası tarafından İngilizce anlamının öğrenciye ödev olarak verilmesinin ve sınırlı bir süre ile de olsa derste bunlara değinmenin özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev alıp yurtdışına gitme ihtimali bulunan bu talebeler açısından olumlu bir örnek uygulama olduğunu belirtmektedir. Dersin İngilizce işlenmesinin bazı dersler açısından dersin manevi havasına olumsuz etkisi olsa da Kur'an dersinin bu olumsuzluktan etkilenmediğini bu talebe belirtmektedir. Bu öğrenci dersin müfredatı açısından fakülteye ilk giriş aşamasında bir seviye tesbît sınavının yapılıp her öğrencinin kendi seviyesine göre farklı sûre ezberinin verilmesi gibi bir uygulamaya gitmenin faydalı olacağı kanaatindedir. Bir başka öğrencimiz (**Sabriye Çelikbaş**) özellikle "Tecvîd I" dersindeki teorik konu işlenmesi dolayısıyla bir ders kitabının faydalı olacağı fikrini paylaşmaktadır. Aynı talebe, dersi İngilizce anlatabilecek hoca azlığının kendilerini diğer hocalardan istifadeden mahrum bıraktığını belirtmektedir. Bu talebe, derste işlenen bazı âyet ve sûrelerin anlamlarına gerektiğinde değiniliyor olmasını kendilerinin İngilizce olarak bir âyeti anlamak ve gerektiğinde aktarıp açıklamalar yapabilmek anlamında çok olumlu bir uygulama olduğunu belirtmektedir. Kur'an meâlinin kendine mahsus bir terminolojisi olduğunu ve dersteki bu uygulamanın kendilerine Kur'an termino-

lojisi ile âşinalık kazandırmış olmasının büyük bir fayda olduğunu söylemektedir. İngilizce İlahiyat bölümü olan başka bir fakülteden mezun olan bir öğrenci (**Fatih Köstek**) kendisinin bu bölümü İslâmi ilimleri tahsil etmek ve İngilizcesini geliştirmek, bunun yanında Kur'an eğitimini üst düzeyde almak niyetiyle seçtiğini belirtiyor. Diğer okullardan gelen talebeler ise ona göre temel İslâmi ilimleri öğrenmek, İngilizceye hâkim olmak ve kaliteli bir Kur'an eğitimi almayı hedeflemektedirler. Bu talebe, bu hedeflere çoğunluğun ulaşamadığı kanaatindedir. Özellikle Kur'an dersinde öğrencilerin seviyelerin birbirinden çok farklılık arz etmesi ona göre bunun nedenlerindendir. Bu da her öğrencinin kendi beklentisi açısından bir olumsuz ortam oluşturmaktadır. Öğrenci, dersi İngilizce sunacak bir hocanın olmasının çok önemli olduğunu ve bu dersin dışarıdan takviye edilen hocalar tarafından deruhte edilmesinin olumsuz bir durum doğurduğunu söylemektedir. Bir başka öğrenci de (**Hayri Arslan**) İngilizce ilahiyat eğitiminin genel anlamı ile çok başarılı bulduğunu söylemenin zor olduğunu belirtiyor. Ona göre burada hem ders müfredatları, hem ders ayarlamaları, hem hocaların ve fakat özellikle talebelerin İngilizce seviyeleri ve benzeri etkenler vardır. Bu talebe Kur'an dersinde İngilizce meâlin bir şekilde veriliyor olmasının çok önemli olduğunu ve belki de en büyük kazanımlardan bir tanesinin bu olduğunu söylüyor. Hatta bütün fakülte hayatı boyunca bir İngilizce ilahiyat talebesinin Kur'an'ı meâli ile beraber hatmetmesinin çok önemli olduğunu söylüyor.

SONUÇ

Yabancı dille eğitim ve öğretim, olumlu değerlendirmelerin yanında, birçok noktalardan tenkide uğramıştır. Bu olumlu kabul edilen noktaları ve tenkitleri sıralamak bu araştırmanın hedefi olmasa da bu hususların bilinmesi, hem İngilizce ilahiyat eğitimini daha iyi konumlandırmak hem de buradaki Kur'an eğitiminin anlam ve gayesine ulaşabilmeyi kolaylaştıracağından teklif edilmektedir. Doğrusu yabancı dille eğitim mübrem bir ihtiyacın neticesinde ortaya çıkmış bir husus olmaktan ziyade dayatılmış bir dünya şartlarının Türkiye'ye de uyarlanması şeklinde bir başlangıca sahiptir denebilir.

İngilizce İlahiyat eğitiminde Kur'an derslerinin işlenmesi noktasında getirilebilecek öneriler ve bazı tesbîtler şunlardır: a- Ön-

celikle, diğer ilim dallarından daha da öncelikle Kur'an eğitiminin merkezinde yer alan öğreticinin hem meslekî beceri ve bilgisinin üst düzeyde olması hem de pratik konuşma ve anlatmadaki yeterlilik anlamında İngilizce seviyesinin üst düzeye olması gerekmektedir. b- Kız/erkek dersliklerinin ve ders zamanlarının ayrılmasında büyük fayda olduğu mülahaza edilmiştir. c- Her ne kadar mübrem bir ihtiyaç görüntüsü vermese de kız talebelerin bir hanım hocadan ders almaları daha etkili bir eğitime fırsat verecek gibi görünmektedir. Bununla beraber Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İngilizce İlahiyat sınıflarında kız ve erkek talebelerin sayının çok olmaması dolayısıyla yeterli eğitim imkânına sahip oldukları söylenmelidir. Hoca, zamanın güzel bir ayarlanması ile bütün talebelere onlara yetecek derecede süre ayırabilmektedir.

Kendisini bu çalışmaya örneklik olarak aldığımız fakülte olan Marmara İlahiyat'ta İngilizce ilahiyat sınıflarının daha ziyade kız talebelerin tercihine konu olduğu söylenebilir. Bu fakültemizde her sene için ufak bazı farklılıklar olsa da kız talebelerin yoğun olduğu bâriz bir gerçektir. Bu hem bir fırsat hem de erkek talebelerin ders sürelerinin çabuk geçmesine sebebiyet vermesi açısından bir handikap olarak tezahür etmektedir. Zira bu durumda hoca, erkek talebelerin derslerini hemen dinlemekte ve onlardan bayan arkadaşların derslerini dinlemek için müsaade istemektedir. Bu da dersin işlenişi esnasında bahsedilen birçok önemli noktaların dersten çıkmak zorunda kalmış talebe tarafından kaçırılmasına yol açmaktadır.

Kur'an derslerinin talebeler üzerinde daha etkin hale gelmesinin önemli şartlarından biri de dersi veren hocalar arasında yüzüne okuma, ezber vb konularda hedef ve usûl birlikteliğinin sağlanmasıdır. Hocalar arasındaki gaye ve yöntem arasında var olabilecek anlaşmazlıklar öğrencinin kafasının karışmasına ve hatta bu ihtilafı kullanmak sûretiyle Kur'an tilavetini geliştirme karşısında bir engel haline getirmesine, bahâneleştirmesine sebebiyet verebilmektedir.

İngilizce ilahiyatlar özelinde İngilizce olarak hazırlanmış ders kitabı eksikliği önemli bir husustur. Bu konu hem dersi işleyen hoca hem de talebenin anlatılan konuyla irtibatını daha rahat sağlamasına imkân verecektir. İngilizce ilahiyatı tercih eden talebeler arasında farklı liselerden gelenler olduğu için dersin uygulamasında bu konu göz önüne alınmalıdır.

Her ne kadar Kur'an dersinin amacı Kur'an meâli yapmak olmasa da asıl hedeften sapmadan öğrencinin İngilizce bir meâli okuması ve ezber yaptığı sûreler başta olmak üzere okunan sayfalardan belirli âyetlerin İngilizce olarak anlamlarına vâkıf olması da sağlanmalıdır.

Şayet, belirtilen hedeflere ulaşılabilirse İngilizce İlahiyat projesi çok büyük bir açığın kapanmasına vesile olabilir. Bu talebelerin Arapça seviyelerini de yükseltmelerine koşut olarak uluslararası akademik ortamlarda boy gösterebilecek çalışmalara imza atmaları hayal değildir. Özellikle Kur'an dersinin İngilizce olarak sunulmasında aşılamayacak sorunlar yoktur. Büyük oranda mesele, ehil hocaların eğitim ve öğretimde yer almasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

Abu Zayd, Nar Hamid. "Everyday Life, Qur'ān In". *Encyclopaedia of the Qur'ān*. 2/80-98. ed. Jane Dammen McAuliffe. Leiden-Boston: Brill, 2002.

Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV, 2015.

Akdemir, Mustafa Atilla. "Kur'ân Eğitim ve Öğretiminde Temel Sorunlar". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu- I*. 113-119. Ankara: DİB Yayınları, 2012.

Altıkulaç, Tayyar. *Kur'an Okumaya Giriş*. Ankara: DİB Yayınları, 1995.

Bayraktutan, Osman. "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulması Üzerine Bir Değerlendirme". *İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*. 69-84. ed. Ahmet Gökdemir. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.

Benli, Abdullah. "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Kur'an Okuma ve Tecvîd Dersleri İçin Bir Program Önerisi". *Bilimname* 28/1 (2015), 125-165.

Boullata, Issa J. "Literary Structures of the Qur'ān". *Encyclopaedia of The Qur'ān*. 3/192-205. ed. Jane Dammen McAuliffe. Leiden-Boston: Brill, 2003.

Çimen, Abdullah Emin. "Kur'anda Ritmik Yapı: Fasıla ve Üslûp Açısından Bir Deneme". *Dini Araştırmalar* 9 (2007). 189-236.

Dağ, Mehmet. "Günümüz Medreselerinde Kur'an Eğitim Öğretimi -Güneydoğu Örneği-". *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*. 453-470. ed. Fikret Gedikli. Muş: M.Ş.Ü. Yayınları, 2013.

Dağdeviren, Alican. "Kur'an'ın Fonetik İcazı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2009), 69-88.

Dânî, Osman b. Sa'îd Ebû Amr. *el-Muhkem fî nakti'l-mesâhif*. tah. İzzet Hasan. Dımaşk: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâdü'l-Kavmî fî İklîmi's-Sûriy, 1379/1960.

Denny, Frederick Mathewson. "Qur'ān Recitation: A Tradition of Oral Performance and Transmission". *Oral Tradition*. 4/5-26. Columbia: University of Missouri, 1989.

Eickelman, Dale F. "The Art of Memory: Islamic Education and Its Social Reproduction". *Comparative Studies in Society and History*. 20(4)/485-516. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.

Eroğlu, Muhammed. "Aşr-ı Şerif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 4/24. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Fırat, Yavuz. "Kur'an Öğretimi ve Hafızlık Eğitimi Üzerine Bazı Düşünceler". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23/2 (2007). 549-568.

Gade, Anna M. "Recitation of The Qur'ān". *Encyclopaedia of The Qur'ān*. 4/367-386. ed. Jane Dammen McAuliffe. Leiden-Boston: Brill, 2004.

Gökdemir, Ahmet. "Kur'an Okuma ve Tecvîd Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği)". *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*. 17-42. ed. Ahmet Gökdemir. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.

Graham, William A. "Orality". *Encyclopaedia of The Qur'ān*. 3/584-587. ed. Jane Dammen McAuliffe. Leiden-Boston: Brill, 2003.

Hamed, Gânim Kaddûrî. *'İlmü't-Tecvîd: Dirâse Savtiyye Müyessera*. Ammân: Dâru 'İmâr, 1426/2005.

Hasan, Ömer Halil. "Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi". çev. Yusuf Alemdar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004). 261-292.

İbnü'l- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*. tah. Ali Hüseyin Bevvâb. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1985.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân Tilâvetinin Esasları*. İstanbul: İFAV, 2018.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV, 1991.

Kazıcı, Ziya. *Ana Hatları ile İslâm Eğitim Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1995.

Kızılaslan, İshak. *Çağdaş Oryantalizm ve Kıraat İlmi: The Encyclopaedia of the Qur'an Örneği*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021.

Korkmaz, Mehmet. "Kur'an Eğitiminin Kalitesinde Öğretici Yeterliliğinin Önemi". *Din ve Hayat* 31 (2005), 95-99.

Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed. *el-Mûdih fi't-Tecvîd*. tah. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Ammân: Dâru 'İmâr, 1421/2000.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'aşî. *Cühdü'l-mukıl*, tah. Sâlim Kaddûrî Hamed. Amman: Dâru 'İmâr, 1429/2008.

Sağman, Ali Rıza. *Yeni-İlaveli Sağman Tecvîdi*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1958.

Sunel, A. Hamit. "Yabancı Dil Öğretimi ve Yabancı Dille Öğretim". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10 (1994), 121-127.

Şahin, Hatice. *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*. Ankara: DİB Yay., 2015.

Taşpınar, Kadir. "Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Tecvid Dersi Müfredatının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisine Dair Bir Değerlendirme (RTEÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)". *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*. 103-120. ed. Ahmet Gökdemir. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'lîmi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Watt, W. Montgomery. Bell's Introduction to the Qur'ān. (en son gözden geçirilmiş baskısı 2015). Edinburgh: Edinburgh University Press, 1970.

Yıldırım, Zeki. "Kur'an'ın Ezberlenip Unutulması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1999), 459-467.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI HİZMET İÇİ EĞİTİM KURSLARINDA KIRAAT EĞİTİMİ
(İSTANBUL HASEKİ DİNİ YÜKSEK İHTİSAS MERKEZİ ÖRNEĞİ)

İbrahim ÖNGEL
DİB/PENDİK MÜFTÜLÜĞÜ, KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLİĞİ, UZMAN KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİSİ.

GİRİŞ

İslâm: İlk emri, "Yaradanın adıyla oku" olan, semâvî ve nihâî din! Oku emri: Zamanın akmasına ve evrenin eskimesine karşın, tazelik ve zindeliğini her daim korumuş ilâhî buyruk! İnsan: Huzur ve saadeti, beşikten mezara, yaradanın bu iradesine göstereceği sadakate bağlanmış mükerrem varlık!

İslâm dininin müntesibi olan topluluklar, ilk vahyin "oku" şeklindeki vürûdunun ardından, fennî ilimlerde olduğu gibi, dînî ilimler hususunda da büyük bir gayret içerisine girmişlerdir ki, bu ilimler içinde ilâhî iradenin tecellî vasıtası olan kıraat, bilâ-tereddüt ilk sırayı almaktadır. Muhtevâsı, bizâtihi kelâmullâh olan kıraat ilmi ile alakalı çalışmaların, ilk vahiy ile başladığını söylemek mümkündür.

Kıraat, tertîl ve tilâvet kavramıyla ilgili verilen emirler; Hz. Peygamber'e Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okuma ve ümmetine öğretme vazifesi yüklemiş, Hz. Peygamber de Hz. Cebrail'den ahzettiği kıraati sahâbeye tilâvet etmiş, yazdırmış, okutmuş; bunun neticesinde kendilerine "kurrâ" denilen seçkin bir sahabe topluluğu

varolmuş ve bu ashâb da çeşitli beldelere Kur'ân'ı öğretmek üzere görevlendirmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 1968 yılına kadar Türkiye'de kıraat ilmi, özverili hocaların gayretleriyle gayri resmî olarak okutulmuş; 1968 yılında ise dönemin Diyanet İşleri başkan yardımcısı Tayyar Altıkulaç'ın girişimiyle resmî sâikle tahsil edilmeye başlanmıştır. 1976 yılında İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nin açılmasıyla kıraat eğitimi, eğitim merkezi düzeyinde hizmete giren ilk kurs olmuştur. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı Program Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından, 2014 yılında, Haseki'de uygulanmak üzere kapsamlı bir şekilde kıraat ('aşere-takrîb) eğitim programı hazırlanmış ve bu program, hizmet içi eğitim kurslarında uygulanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'de kıraat ilmi alanında önemli hizmetleri olan Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Kıraat Bölümü'nde uygulanan kıraat eğitim programları incelenecektir. Bu bağlamda diğer bir amaç ise, kıraat bölümüne kursiyer olarak katılmak isteyenlere kıraat bölümünü tanıtmaktır.

Bu araştırma DİB tarafından İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi bünyesinde yürütülen kıraat bölümü ve kıraat eğitim programı ile sınırlıdır. Diğer eğitim merkezleri ve müftülükler bünyesinde devam eden kıraat eğitimleri programları araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Yarım asırdır kıraat eğitimine devam ederek Türkiye'de kıraatın neşv-ü nemâ bulmasına vesile olan Haseki kıraat bölümü ve eğitimiyle ilgili çalışmanın yapılmamış olması, konu üzerinde araştırma yapılmasına sevk etmiştir.

Araştırma, kıraat eğitimi ve programı üzerinde yapılan ilk çalışma olması ve kıraat eğitiminin sorunlarının incelenmesi bakımından; ayrıca eğitim veren hocalar, mezun olan ve eğitime devam kursiyerlerin bakış açısıyla ilgili veriler sunması açısından önemlidir. Bu çalışma kıraat eğitimi veren üstatlara, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgili birimlerine ve kıraat eğitimine ilgi duyan Kur'ân gönüllülerine bilimsel veriler ortaya koyması yönüyle de son derece önemlidir.

Çalışma, kıraat alanıyla ilgili olduğu için, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-'aşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kıraati'l-'aşr* gibi ilm-i kıraat alanında yazılmış eserler, bu çalışmada birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde Abdülhamit Birışık'ın *Kıraat İlmi ve Tari-*

hi eserinde olduğu üzere kıraat ilminin tarihi süreçlerine değinen müstakil eserler ve Ahmet Gökdemir'in *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* isimli doktora tezindeki gibi bilimsel araştırmalara müracaat edilmiştir. İkinci bölümde Haseki Eğitim Merkezin'deki eğitim süreçleriyle alakalı Talip Akbal'ın hazırlamış olduğu "Haseki Ders Notlarım" ile "Kıraat Eğitim Programı" gibi kaynaklardan istifade edilmiştir. Ayrıca "DİB Kıraat Eğitim Programı" bu çalışmada başvurulan önemli kaynaklar arasındadır. Son bölümde ise kursiyerlerin anket sorularına verdikleri cevaplardan istifade edilmiştir.

1. Haseki Eğitim Merkezi Kıraat Eğitimi

İstanbul Haseki Eğitim Merkezi, 1976 yılında açılmıştır. Merkezde ilk dönem, İstanbul tariki, Abdurrahman Gürses Hoca riyasetinde; Mısır tariki ise Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Hoca tarafından okutulmaktadır. 2. dönem başladıktan kısa bir süre sonra Aşıkkutlu Hoca'nın vefat etmesiyle Mısır tariki okutulamamıştır. 5. dönemde Mahmut Sarıcaoğlu Hoca tarafından son olarak bir dönem daha Mısır tariki okutulduktan sonra bugüne kadar Haseki Eğitim Merkezi'nde sadece İstanbul tariki okutulmuştur. Bu esnada Abdurrahman Gürses Hoca, Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Hoca'nın vefatından sonra eğitim merkezinde Mısır tarikinin okutulmamasından rahatsızlık duymuş ve zamanın Eğitim Dairesi Başkanı Şükrü Öztürk Bey'e mısır tarikini okutacak hoca bulmalarını ısrarla söylemiştir.[1]

Diyanet İşleri Başkanlığı 'aşere-takrîb kurslarını üçer yıllık dönemler halinde planlanmıştır. Başkanlık mezkûr kurslara kursiyer seçiminde ise şu şartları aramaktadır:

a) Başkanlık merkez veya taşra teşkilatında görevli olmak,

b) En az İmam-Hatip Lisesi mezunu olmak. Ancak bu esnada dini yükseköğrenim mezunu olmak, tercih sebebi olarak gösterilmiştir. Bu madde 2014 yılından sonra dini yükseköğrenim mezunu olmak şeklinde değiştirilmiştir.

c) Hafız olmak,

d) Memuriyette asaleti onaylanmış olmak. (Bu madde 2014 yılı

[1] Naci Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmi Eğitimindeki Yeri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Ssoyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 88.

ve sonrasında "Başkanlık teşkilatında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4'üncü Maddesi'nin (A) bendi statüsünde kadrolu devlet memuru olarak çalışıyor olmak" şeklinde değiştirilmiştir.)

e) Askerlik görevini ifa etmiş olmak,

f) Yurtdışında görevli olarak bulunmamak,

g) 40 yaşını tamamlamamış olmak.

Bu maddelere ilaveten 2014 yılından sonra şu maddeler ilave edilmiştir:

h) Başkanlıkça düzenlenen uzun süreli ihtisas kursu kursiyeri ve mezunu olmamak,

ı) Son 3 yıl içerisinde kınama ve üzeri disiplin cezası almamış olmak.

Düzenlenen giriş sınavında başarılı olan kursiyerler eğitime kabul edilirler. Öğrenciler, 36 ay sürecek olan eğitimin her 3 ayından oluşan dönemlerinin sonunda dönem sonu sınavına tabi tutulurlar. Sınavda başarısız olan kursiyerlerin eğitim merkeziyle ilişiği kesilir ve kursiyerler göreve iade edilir.[2]

2. 2014 Öncesi Haseki Eğitim Merkezi Kıraat Eğitimi

2.1. Kıraat Derslerinde Uygulanan Yöntemler

2.1.1. Semâ

Semâ işitme, dinleme anlamlarına gelmektedir.[3] Istılahta ise hocanın okuyup talebenin dinlemesi usulüne denir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ı *semâ* usulüyle Cebrail'den (a.s.) dinlemiş; sahâbe de Hz. Peygamber'den dinleyerek öğrenmişlerdir. Bu yöntem, Kur'ân'ın nazil olmaya başladığı günden bugüne uygulana gelmiştir. Bu yöntemde öğrenci, hocasının önünde dersini okur; hoca da dinlediği kısımlarda varsa öğrencinin hatasını düzeltir. Hoca, öğrencinin hatası yoksa sükût ederek dersini bitirmesini bekler; açıklama yapılması gereken yerlerde açıklamasını yapar.

Haseki Eğitim Merkezi'nde kıraat derslerinde hoca, usûl[4] ile ala-

---

[2] Ulvi Ata, "Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet içi Eğitim Kurslarında Kıraat Eğitimi", *Uluslararası Kıraat Sempozyumu,* (İstanbul, 16-18 Kasım 2012), koordinatör: M. Emin Özafşar (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 482.

[3] Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV yayınları,2008), 253; Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019)ü 91-123.

[4] İbn Cüzeyy, kıraat ilminde usulü, "kendisindeki ihtilafla mânânın değişmemesi" şek-

kalı kısımlarda öğrencinin konuları tam olarak öğrenebilmesi ve kendisinde meleke haline gelmesi için hoca okur ve arkasından kursiyerin okuması istenir. Okunması istenen kelime, derste hocanın ders dışında ise kursiyerin gayretiyle meleke haline gelinceye kadar tekrar edilir ve usulle ilgili bir sonraki bölüme geçilir. Ferş-i hurûf'u[5] ilgilendiren kısımlarda ise hoca kelimeyle ilgili kısmın kitaptan nasıl okunacağını gösterir ve arkasından kendisi kelimeyi telaffuz eder. Daha sonra kursiyer, hocayla beraber kelimedeki farklılığın kitaptan nasıl çıkarıldığını öğrendikten sonra hocasının telaffuz ettiği kelimeyi tekrar eder. Bu sistemde kursiyer tek başına kitaptan kelime farklılıklarını çıkarmayı öğrendikten sonra hoca bu işlemi kursiyere bırakır.

2.1.2. Arz

Bir büyüğe sunma, takdim etme, sunum[6] anlamına gelen arz kelimesi; ıstılahta, bir öğrencinin hocasının karşısında dersini okuyarak kontrol ettirmesi anlamına gelmektedir.[7] Zehebî'ye (ö. 748/1347) göre ashâb, Kur'ân'dan öğrenip ezberledikleri yerleri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dinleterek kontrol ettirirlerdi. Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olmaya başlamasından bugüne kadar bu metot uygulanagelmiştir. İlk dönem âlimlerine göre arz, sahâbenin Hz. Peygamber'e dinletmesi şeklinde anlaşılırken; sonraki dönem âlimleri ise bu kavramdan öğrencinin dersini hocasına dinletmesi anlamını çıkarmaktadır.[8]

Kıraat ilmini diğer ilimlerden ayıran temel özelliklerin en başında bu ilmin bir fem'i muhsinden[9] alınması gerekliliği gelir. Kur'ân-ı

linde tanımlamış ve hemze, idğam ve izhâr, imâle, terkîk ve tefhîm, ravm ve işmâm, murââtü'l-hattı fi'l-vakf ve isbâtü'l-yâât ve hazfuhâ, vakf ve ibtidâ olmak üzere sekiz kısımda incelemiştir. Bkz. Ahmet Arif Akbaba, *İbn Cüzeyy'in et-Teshîl li `Ulûmi't-Tenzîl Adlı Tefsîrinin Ferşü'l-Hurûf Açısından Değerlendirilmesi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019), Yüksek Lisans Tezi, 52.

5 Ferş, Arapça'da f-r-ş kökünden olup lügatte bir şeyi yaymak anlamına gelir. Ayrıca bir kimsenin toprağı altına sermesi, elbiseyi altına yayması, aslan ve kurdun ön ayaklarını yere yayması gibi anlamlara da gelir. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "f-r-ş" md., V, 3383.) Kırâat ıstılahında ise ferş, belli bir kaideye dayanmayan Kur'ân'da dağınık olarak bulunan kırâat faklılıklarına denir. Mehmet Kılıç, *Şâz Kıraatlar Bağlamında Hasan Basrî Kıraatı ve Özellikleri* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 92-93.

6 Talip Akbal, *DİB. Haseki Eğitim Merkezi Kıraat Eğitimi ve Programı*, 8.

7 Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri,91-123.

8 Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 45.

9 Fem-i muhsin; doğru telaffuz, güzel ifade ve edayı gösteren ağız manalarına gelmektedir. Arap âleminde, bu terimin yerine telaffuz ve müşâfehe tabirleri kullanılmak-

Kerîm'in hattında, tilavetinde ve edasında özel kaidelerin bulunması bu durumu zorunlu kılmaktadır.[10]

Kıraat eğitiminde semâ ve arz usulünü birlikte kullanarak kıraatleri ahzetmek daha sağlıklı olmaktadır. Bu usullerdeki en önemli husus hocadan duyduğunu uygulayabilmektir. Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin geldiğini duyan Mısırlılar, ondan kıraat almak için çok büyük bir kalabalık oluşturmuşlardır. Vakti kâfi gelmeyen İbnü'l-Cezerî ise herkese teke tek ders vermek yerine, yüksekçe bir yere çıkarak kalabalığa âyeti okumuş, sonra toplu halde insanlar da âyeti kendisine geri okumuşlardır. Görüldüğü üzere İbnü'l-Cezerî, semâ usulüyle birlikte arz usulünü de uygulamıştır. Haseki Eğitim Merkezi'nde ise kıraat derslerinde ilk zamanlardan beri arz ve semâ usulleri birlikte uygulanmaktadır. Şöyle ki kursiyer hocasının kıraatini işitir ve hocasına işittiği kıraati arz eder. Kıraatlerin icrasında meleke kesb eden kursiyer zamanla semâ usulünü azaltıp arz usulüne ağırlık vererek kıraat eğitimini devam ettirir.

2.2.'Aşere ve Takrîb Programları Ders Saatleri

Haseki Eğitim Merkezi'nde ilk dönemlerde kıraat eğitimi hocatalebe ilişkisi çerçevesinde hocanın uygulamış olduğu programa göre devam edilmekteydi. Ancak 2000 yılında DİB Program Geliştirme Dairesi Başkanlığı, kıraat bölümü eğitim görevlilerinden Talip Akbal'dan kıraat eğitim programı hazırlamasını istemiş ve hazırlanan bu program 2014 yılına kadar uygulanmıştır.

Hazırlanan bu programda her dönem, 3 aylık bir zaman diliminden oluşmaktadır. Haftalık dersler ise 26 saat olarak planlanmıştır. Programa göre 'aşere programı 4 dönem, takrîb programı ise 6 dönemden teşekkül etmiştir.

2.2.1. 'Aşere Programı Ders Saatleri

Kıraat-ı 'aşere bölümü, her dönem 3 ay olmak üzere, 4 dönem-

tadır. Bu sözcüğün terim manası ise Kur'ân-ı Kerîm'i, ilk öğreticiye bağlayan zincire halka olmuş, indirildiği şekilde okuma gayreti ve hassasiyeti ile lafızlarını en doğru ve fasih bir şekilde teleffuz etme ve öğretme maharetini kazanmış bir hocadan okuma işidir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Akif Koç, "Kur'ân Kıraatinde Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/2 (2010), 79-91.

[10] Talip Akbal, *Kur'ân-ı Kerîm ve İlm-i Kıraat Ders Notları* (İstanbul: 2010), 82.

den oluşmaktadır. Haftalık olarak 26 ders saatinden oluşan 'aşere kıraati programı toplamda 1248 saat olarak tamamlanmaktadır. Bahsi geçen programın 804 saatini kıraat dersleri, 444 saatini ise diğer dersler oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda programda yer alan dersler ve saatleri yer almaktadır.

Dersler	Toplam Ders Saati	'Aşere Programı Ders Saati Toplamı
Kıraat ('Aşere)	804	1248
Mehâricü'l-hurûf	96	
Tecvid (e*l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*)	36	
Arapça	216	
Mûsiki	96	

2.2.2. Takrîb Programı Ders Saatleri

Kıraat-ı takrîb dersleri her dönem 3 ay olmak üzere 6 dönemden oluşmaktadır. Haftalık olarak 26 ders saatinden oluşan takrîb programı toplam 1872 saatte tamamlanmaktadır. Programın 1524 saatini takrîb ve Tayyibe oluştururken 288 saati ise diğer derslerden müteşekkildir. Aşağıdaki tabloda programda yer alan dersler ve saatleri yer almaktadır.

Dersler	Toplam Ders Saati	Takrîb Programı Ders Saati Toplamı
Kıraaat (Takrîb)	1524	1872
Mehâricü'l-hurûf	144	
Tayyibetü'n-neşrfi'l-kırââti'l-aşr	60	
Mûsiki	144	

2.3. 'Aşere Programında Verilen Dersler ile Takip Edilen Kitaplar

Eğitim Merkezi kıraat bölümünde kıraat derslerinin yanı sıra mehâricü'l-hurûf, Arapça, tecvid ve mûsiki dersleri yer almaktadır. Konuyla ilgili şunu dile getirmek gerekir ki kıraat ilmine ait

eserler, tabiîn döneminden sonra yazıldığı için; bunların birçoğunun dili Arapça'dır. Dolayısıyla bu ilimle iştigal edenlerin Arapça bilgisine hâiz olmaları gerekmektedir. Nitekim program oluşturulmadan önceki dönemlerde Arapça dersinin olmayışı kıraat kitaplarını anlamayı zorlaştırmaktaydı. Ancak Talip Akbal Hoca, Arapça dersinin kıraat programında mutlaka olması gerektiğini belirtmiş ve tarafından hazırlanan programa ilk 1 dönemde haftada 4 saat sarf, 2 saat nahiv; 2. dönemde 2 saat sarf, 2 saat nahiv; 3. dönemde ise 2 saat nahiv dersi ekleyerek bu boşluğu doldurmayı amaçlamışlardır.

Kıraat bölümünde eğitime devam eden ya da mezun olan kursiyerler, ilgili meclislerde veya camilerde devamlı surette mihrabiye veya aşrı şerifler okumaktadırlar. Bu çerçevede dinleyenlerin kulaklarını tırmalayıcı seslere son vermek amacıyla programa haftalık 2 saat mûsiki dersi konulmuş ve birçok makama ait eserler, derslerde çalışılmıştır.

2.3.1. 'Aşere Programında Takip Edilen Kitaplar

'Aşere programının 1. dönemini kıraat dersleriyle beraber mehâricü'l-hurûf ile Arapça ve mûsiki dersleri oluştururken 2. dönemden sonra sayılan bu derslerin yanında İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimetü'l-Cezerî* adlı tecvîd risalesi dersleri yer almakta ve mezkûr eser, kursiyerler tarafından ezberlenmektedir. Aşere programında kullanılan kaynak kitaplar şunlardır:

a. Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân

Zübde diye meşhur olan bu eser, Hâmid b. Abdulfettah Pâluvî (ö. 1173/1759) tarafından "bazı arkadaşlarının vakflara riayet ederek tilâvet edilen meşhur on kıraat hakkında bir eser telif edilmesinin istenmesi üzerine"[11] kaleme alınmıştır. Kıraat ilminin temel kaynaklarından istifade edilerek hazırlanan eserde ihtilaflı kelimeler için kısa ve öz izahatlar yapılmıştır. Bahsi geçen eserin diğer bir özelliği ise okuyucunun zorlanmadan anlayabileceği pratik bir üslupla hazırlanmış kaynak eserlerden olmasıdır.

---

[11] Abdülfettah Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân fi vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, t.y.), 3.

Müellif, eseri, Kur'ân-ı Kerîm'deki sûre tertibini dikkate alarak Hafs rivayetini üzerine hazırlamıştır. İhtilaflı kelimeler ana metinde yer almış; usule dair kelimelere ana metnin dışında tenbîhât bölümü oluşturularak orada yer verilmiş ve bunların devamlı tekrar edilmek suretiyle hatırda canlı tutulması amaçlanmıştır.[12]

b. 'Umdetü'l- hulllân

Molla Muhammed Emin (ö. 1275/1859)[13] tarafından Abdulfettah Pâluvî'nin neşretmiş olduğu *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân* adlı eserine şerh olarak yazılmıştır. Eserin önemli özelliği, Osmanlı döneminde kıraat ilmi alanında yazılması ve kıraat meslek farklılıklarını dile getirmesidir. Müellif, eserinde "Zübde" ye ait ibareleri "م" mîm harfiyle, kendine ait ibareleri ise metinde "ش" şîn harfiyle göstermek suretiyle ibarelerin karışmamasını sağlamıştır. Yine o, her sûrenin bitiminde "Zübde" de yer alan tenbîhât bölümlerinin şerhini yapmış ve "tezyîl" bölümü adı altında bilgiler aktarmıştır.[14]

c. Mukaddimetü'l-Cezerî

İbnü'l Cezerî tarafından kıraat ilmine yeni başlayanlar için manzum olarak kaleme alınan ve *Mukaddimetü'l-Cezerî* diye meşhur olan "el-Mukaddime fî mâ yecibu 'alâ kârii'l-Kur'ân en ya'lemehû" adlı tecvîd risalesidir. Eser 16 bölüm ve 109 beyitten oluşmaktadır. Eser, yazıldığından beri çeşitli İslâm beldelerinde ve ülkemizde okutulmuş, ezberletilmiş ve üzerine Arapça ve Osmanlıca şerhler ve haşiyeler yazılmıştır.[15]

---

12 M. Atilla Akdemir, *Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân" Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999), 56; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016), 93.

13 İstanbul'un Eyüp semtinde dünyaya gelen Molla Muhammed Emin Efendi, hafızlık ve Kıraat eğitimini Eyüp Sultan Cami İmam-Hatibi olan babasından tamamlamış ve İtilâf Mesleği üzerine kıraat icazetini almıştır. Babasının görevi kendisine devretmesi üzerine birçok kişiye kıraat okutmuş ve kıraat ilmine dair önemli eserler neşretmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 153.

14 Akyüz, *Osmanlı Kıraat Alimleri*, 153; Muhammed Emin Efendi (Abdullah Efendizade), *Umdetü'l-hullân fî îdâhi Zübdeti'l-irfân* (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, t.y.

15 *el-Mukaddimetü'l- Cezeriyye* hakkında geniş bilgi ve üzerinde yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgi almak için bkz. Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

2.4. 'Aşere Programında Verilen Dersler

2.4.1. Arapça

Kıraat ilmine ait eserler genelde Arapça olarak neşredildiğinden Haseki Eğitim Merkezi kıraat bölümü öğrencilerine de bu eserlerden daha fazla istifade edebilmeleri amacıyla ihtisas bölümü hocaları tarafından Arapça dersleri verilmektedir. Arapça derslerinde sarf ve nahiv konuları ele alınmaktadır. İlk dönemlerde sarf derslerine ağırlık verilirken ilerleyen dönemlerde sarf konularının tamamlanmasıyla nahiv konuları üzerinde daha fazla durulur. Sarf konularında emsile, binâ, maksûd; nahiv konularında ise avamil, izhar gibi kitapların takibi yapılmaktadır.

2.4.2. Mûsiki

Hizmet içi eğitim kurslarında eğitim görenler, genellikle Kur'ân kursu öğreticisi, imam-hatip veya müezzin-kayyım görevini ifa eden kimselerdir. Dolayısıyla gerek cami hizmetlerinde ve gerekse Kur'ân kursu hizmetlerinde mûsikinin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Zira insanların okunan ezandan etkilenmesi ancak ezanın mûsiki bilgisine hâiz kişiler tarafından okunmasıyla mümkündür.[16] Bu amaçla Haseki Eğitim Merkezi'nde temel makamlara ait eserler geçildikten sonra bu makamlarda ezan ve aşır çalışmaları yapılmaktadır.

2.5.Takrib Programında Verilen Dersler ile Takip Edilen Kitaplar

Takrîb programının 1. dönemini kıraat dersleriyle beraber mehâricü'l-hurûf ve mûsiki dersleri oluştururken; 2. dönemden sonra sayılan bu derslerin yanında İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr* adlı kitabının esas alındığı Tayyibe dersi yer almakta ve bu eserin bir kısmı kursiyerlere ezberletilmektedir.

a.İthâfü fuzalâ'i'l-beşer fi (bi)'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer.

Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ (ö. 1117/1705), eseri, hac görevi vasıtasıyla Medine'de bulunduğu sırada oradaki kıraat ilmiyle meşgul dostlarının tavsiyesiyle hac dönüşü yazmış ve bu eserle tanınmıştır.

---

16 Erhan Kocakanat, "Dini Mûsiki Açısından Geçmişten Günümüze Ezan", *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2019): 1.

Eserde 14 imam, ravi ve tarikleriyle ele alınmış ve sûre tertibine dikkat edilerek kıraat farklılıkları izah edilmiştir. Ayrıca âyetlerdeki hat özelliklerinden, manaya etkisinden ve fıkhî meselelerden de bahsedilmiştir. Eser tek cilt halinde İstanbul'da (1285), Ali Muhammed ed-Dabbâ'ın tahkikiyle Kahire'de (1359), iki cilt olarak da Şa'bân Muhammed İsmâil'in tahkikiyle Beyrut'ta (1407/1987) basılmıştır.[17]

b. en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr

Kıraat ilminin Anadolu'ya gelmesi, yerleşmesi ve kök salmasına vesile olan İbnü'l-Cezerî tarafından Bursa'da yazılmıştır. İbnü'l-Cezerî, insanların *Teysîr*'de ve *Şâtıbiyye*'de yer alan kıraatlerin dışındaki kıraatleri Kur'ân'dan saymamaları düşüncesinin, eseri yazmasında etkili olduğunu dile getirmiştir. Eserde ravi ve tarikleriyle on kıraat imamı hakkında bilgiler verilmiş; İbnü'l-Cezerî'nin rivayette bulunduğu kaynaklar, senetleriyle birlikte zikredilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmenin faziletleri, Kur'ân-ı Kerîm tarihi, sahih kıraatin şartları, şâz kıraatler gibi konulara kısaca değinildikten sonra ahrufü's-seb'a ve kıraat ilmiyle olan ilişkisine genişçe yer verilmiştir. Eserde ayrıca kıraat imamlarının biyografileri işlenmiş ve kıraat ilmiyle ilgili olan meseleler ve tecvîd konularına da detaylı olarak yer verilmiştir. Eser, kıraat ilmiyle iştigal edenlerin sıkça başvurduğu önemli klasiklerdendir.[18]

c. Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr

Telif edildiğinden beri ilm-i kıraat alanında en çok ilgi gören önemli kaynak kitaplarındandır. Eser, Osmanlı dönemi medreselerinde, bugünün İslâm beldelerinde ve Türkiye'de kıraat eğitiminin yapıldığı yerlerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Müellif, *Neşr* adlı eserini muhtasar hale getirip kıraat ilmini tahsil edenlerin zihinlerinde daha kolay ve anlaşılır olması amacıyla manzum olarak neşretmiştir. Eser de özel ifade ve rumuzlar kullanılarak eserin hacminin büyümesi engellenmiştir. Eser üzerinde birçok ilmi çalışma yapılmıştır.[19]

---

[17] Altıkulaç, "Bennâ, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/457-458.

[18] Abdülhamit Birışık, "en-Neşr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/19-20.

[19] Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996) 241.

3. 2014 Sonrası Haseki Eğitim Merkezi Kıraat Eğitimi

Diyanet İşleri Başkanlığı, din hizmetlerinde daha verimli olmak amacıyla, personelinin eğitim seviyesini hizmet içi eğitim kurslarıyla daha ileriye taşımayı amaçlamaktadır. Bu amaçla ihtisas ve kıraat eğitim programı açılmıştır. Bu iki programın ortak amacı ise İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi şekilde okumak, anlamak ve anlatmaktır.[20]

3.1. Programın Hedefi ve Yapısı

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'ân-ı Kerîm'i lafız ve mana yönüyle nevi şahsında hazmederek ülke sathına yayacak "kurrâlar" yetiştirmek amacıyla kıraat kursları düzenlemektedir. Bu kurslarda 1440 ders saati 'aşere, 2160 ders saati de takrîb programı olmak üzere toplamda 3600 saat eğitim planlanmaktadır.

3.1.1. Programın Uygulama Esasları

Hazırlanan bu programın başarıya ulaşması, programda belirtilen hedef ve yöntemler doğrultusunda uygulanmasına bağlıdır. Bu amaçla program boyunca aşağıda belirtilen ilkelere uyulması önem arz etmektedir.

1. Kıraat eğitim süresince uygulanacak olan bu programda kursiyerlerin bilgi, beceri, yetenek ve ihtiyaçlarının farklı olduğu unutulmadan derslerden istifade etmeleri sağlanmalıdır.

2. Kursiyerlerin derslerden daha fazla istifade etmelerini sağlamak amacıyla derslere hazırlıklı bir şekilde gelmeleri sağlanmalı ve derslere ilgi ve alakalarını artıracak etkinlikler düzenlenmelidir.

3. Kıraat icrasında ve musiki eğitiminde kişisel yetenek ön plana çıkmaktadır. Kursiyerlerin program boyunca derslerdeki gelişimleri izlenmeli ve verilen eğitimden kısa sürede maksimum verimin alınması hedeflenmelidir.

4. Kursiyerlerin kusursuz bir tilavette bulunmaları için okuma çalışmaları yapılmalıdır. Yapılan hatalar üzerinde çalışmalarda bulunarak kursiyerlerin hatalarını düzeltmeleri sağlanmalıdır.

---

[20] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kıraat Eğitim Programı* (Ankara: 2014), 5.

5. Kursiyerlerin eğitim programından mezun olduktan sonra bu ilmi devam ettirebilecek bilgi, donanım ve teknik bilgiler verilmelidir.

6. Sınıf ortamında kursiyerlerin derslere ilgisini artıracak görsel-işitsel materyallerden istifade edilmek suretiyle kalabalık olmayan öğrenme ortamları oluşturulmalıdır.

7. Programın işleyişinde meydana gelen eksiklik ve yanlışlıklar hakkında kursiyerler bilgilendirilmeli ve önceden belirlenen başarı kriterlerine göre kursiyerler değerlendirilmelidir.

3.1.2. Programın Genel Kazanımları

Kıraat eğitim programından mezun olacak kursiyerlerde şu kazanımlar hedeflenmektedir:

1. Kursiyerlerin Kur'an-ı Kerîm'in nazil olmaya başlamasından günümüze kadar olan serüveni hakkında bilgi sahibi olur.

2. Kur'an-ı Kerîm'i ta'lim, tecvîd ve mehâric-i Hurûfa riayet ederek adabına uygun bir şekilde okur.

3. Kıraat ilminin günümüze kadar sahih bir senedle ulaşmasına vesile olan kıraat imamları ve ravileri hakkında bilgi sahibi olur.

4. Kıraat ilmine ait terimleri ve bu terimlerin ıstılahî anlamlarını bilir.

5. Kıraat çözümlemeleri yapmak suretiyle kıraatlere, vecihlere ve Kur'an imlasına vâkıf olur.

6. Kıraat ilminde tarikler ve meslekler hakkında malumat sahibi olmakla birlikte meslekleri birbirinden ayırır ve İstanbul tarikine göre 'Aşere ve Takrîb üzere Kur'an-ı Kerîm'i hem yazar ve hemde okur.

7. Kıraat derslerinin yanısıra Kur'an-ı Kerîm Meâli dersiyle Kur'an Meâlini, Hüccetü'l-Kıraat dersiyle Kıraatlerin hüccetlerini, Kıraat-Anlam ilişkisi dersiyle Kıraatların anlama kattığı zenginliği ve dini mûsikiye ait temel makamları ve eserleri icra ederek şahsına ait bir tavır sahibi olarak Kur'an-ı Kerîm'i icra eder.

8. 'Aşere ve Takrîb usulünü kavrayarak *Mukaddimetü'l-Cezerî* ve *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserleri ezberleyerek beyirleri anlamlandırr.

3.1.3. Kıraat Derslerinde Uygulanan Yöntem (Usûl)

Türkiye'de kıraat eğitiminin yapıldığı hizmet içi eğitim kurslarında klasik dönemde uygulanan yöntem uygulanmaktadır. Buna göre

'aşere programında müfredatta yer alan *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân* ve *Umdetü'l-Hullân* adlı ders kitapları okunur, okutulur ve mütaala edilmesi gereken yerlerin üzerinde durulur. Kursiyerlerin kaynak kitaplara uygun bir şekilde metin çözümlemeleri yapmak suretiyle kendine ait kürrâse denilen defter tutması sağlanarak kademeli bir şekilde bir sonraki program olan takrîb programına geçilir ve aynı yöntem bu programda da uygulanır. Programlara ait detaylı bilgiler bir sonraki bölüm altında incelenecektir.

3.1.3.1. 'Aşere Programında Uygulanan Yöntem

Bu programda *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân* ve *Umdetü'l-Hullân* adlı kitaplar ders kitabı olarak kullanılmaktadır. Temel kaynak olarak kullanılan bu eserlerde on imam ve ikişer râvisi yer almaktadır. Mezkûr programda kursiyerlere 'aşere temel kaideleri, kavramları ve suret çıkarma işlemi öğretildikten sonra infirâd tarikine göre Kur'ân'ın ilk 10 sayfası yazdırılır ve okutulur. Bu sürede imam ve râvî sıralaması, kâideler ve usulle ilgili bilgilere alışkanlık kazanan kursiyer, indirâc yöntemiyle Kur'ân'ın 'aşere suretini yazar ve okur.

Kaynak kitaplar esas alınmak suretiyle her bir kursiyerin 'aşere vecihlerinin yer aldığı ve hocaya arz edilmek suretiyle hazırlamış olduğu kürrâseleri bulunmaktadır. Kursiyer, okuyacağı derse ait vecihleri önceden kitaplara bakarak çıkarır ve doğruluğunu onaylattıktan sonra hocasına arz eder. Dersler, toplu olarak hocaya arz edildiğinden dolayı sınıftaki bütün kursiyerler tarafından bu işlem günlük olarak yapılır. Ancak müsamahalı davranışların neticesinde bu işlem ilk başlarda kaynak kitaplardan çıkarılmak suretiyle yapılırken, zamanın yetişmemesi gibi sorunlardan sebebiyle kursiyerler hoca tarafından onaylanan kürrâseleri edinmek suretiyle onlara bakarak yazmakta ve dersleri ona göre okunmaktadırlar. Buna göre 'aşere programında her bir öğrencinin kürrâsesi bulunmakta ve bu defter, dönem sonu sınavlarında sınav komisyonu tarafından kontrol edilmektedir.

3.1.3.2. Takrîb Programında Uygulanan Yöntem

İthâfü fuzalâ'i'l-beşer fi (bi)'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer ve *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* adlı eserlerin kaynak olarak kullanıldığı takrîb programının başında usulle alakalı bilgiler verilir ve kursiyerlerin tariklere âşinalık kazanması sağlanır. Takrîb usulünü öğrenen kursiyer, suret çözümleme

dersleriyle beraber bu bilgilerini pekiştirirken bir yandan da takrîb okumalarına başlanır. Programda uygulanan metot ve yöntem, kaynak kitaplarının değişmesi dışında, 'aşere programıyla aynıdır.

3.1.4. 'Aşere ve Takrîb Programı Ders Saatleri

2014 yılında yenilenen eğitim programıyla beraber 'aşere programında derslerde branşlaşmaya gidilerek ders sayısı 11'e, takrîb programında ise 10'a çıkarılmış ve her bir dersin saati belirlenmiştir.

3.1.4.1. 'Aşere Programı Ders Saatleri

'Aşere programında haftalık 30 saat, dönem olarak da 360 saat eğitim verilmektedir. Buna göre 1. dönemde haftalık 4 saat Kur'ân ve kıraat tarihi, 4 saat 'aşere usûlü, 4 saat Arapça, 2 saat kıraat çözümlemeleri, 12 saat 'aşere uygulamaları, 2 saat kıraat-anlam ilişkisi ve 2 saat Kur'ân-ı Kerîm meâli dersleri yer almaktadır. 2. dönemde ise haftalık 2 saat kıraat metinleri, 4 saat Arapça, 2 saat kıraat çözümlemeleri, 16 saat 'aşere uygulamaları, 1 saat tecvîd (Mukaddime), 2 saat kıraat-anlam ilişkisi, 1 saat Kur'ân imlâsı ve 2 saat Kur'ân-ı Kerîm meâli dersleri bulunmaktadır.

3. dönemde programa dinî mûsiki dersi eklenmiştir. Buna göre haftalık 4 saat kıraat metinleri, 4 saat Arapça, 2 saat kıraat çözümlemeleri, 12 saat 'aşere uygulamaları, 1 saat tecvîd (Mukaddime), 2 saat kıraat-anlam ilişkisi, 1 saat Kur'ân imlâsı, 2 saat Kur'ân-ı Kerîm meâli ve 2 saat dinî mûsiki dersleri yer almaktadır. 4. dönemde ise haftalık 2 saat kıraat metinleri, 4 saat Arapça, 2 saat kıraat çözümlemeleri, 14 saat 'aşere uygulamaları, 1 saat tecvîd (Mukaddime), 2 saat kıraat-anlam ilişkisi, 1 saat Kur'ân imlâsı, 2 saat Kur'ân-ı Kerîm meâli ve 2 dinî mûsiki dersleri bulunmaktadır.

3.1.4.2. Takrîb Programı Ders Saatleri

Takrîb programı 6 dönemden ve her dönem 3 aydan oluşmaktadır. Programa göre haftalık 30, dönem olarak da 360 ders saati eğitim yapılmaktadır. Dönemsel olarak ders saatleri şu şekildedir: 1.dönemde 2 saat takrîb usûlü, 2 saat Arapça, 2 saat Tayyibe, 20 saat takrîb uygulamaları, 2 saat kıraat-anlam ilişkisi, 2 saat Kur'ân-ı Kerîm meâli; 2. dönemde 2 saat Arapça, 2 saat Tayyibe, 2 saat tevcîhü'l-kırâât, 20 saat takrîb uygulamaları, 2 saat kıraat-anlam ilişkisi, 2 saat Kur'ân-ı

Kerîm meâli; 3. dönemde 2 saat Tayyibe, 2 saat tevcîhü'l-kırâât, 2 saat Kur'ân'da vakf ve ibtidâ, 20 saat takrîb uygulamaları, 2 saat kıraat-anlam ilişkisi, 2 saat Kur'ân-ı Kerîm meâli; 4. dönemde 2 saat Tayyibe, 2 saat tevcîhü'l-kırâât, 20 saat takrîb uygulamaları, 2 saat kıraat-anlam ilişkisi, 2 saat Kur'ân-ı Kerîm meâli, 2 saat ise dinî mûsiki; 5. dönemde 2 saat Tayyibe, 20 saat takrîb uygulamaları, 2 saat kıraat-anlam ilişkisi, 2 saat Kur'ân-ı Kerîm meâli, 2 saat ise dinî mûsiki dersleri işlenirken; 6. dönemde ise 2 saat Tayyibe, 20 saat takrîb uygulamaları, 2 saat kıraat-anlam ilişkisi, 2 saat Kur'ân-ı Kerîm meâli, 2 saat dinî mûsiki, 2 saat de kıraat öğretim metotlarına dair dersler verilmektedir.

3.1.5. 'Aşere ve Takrîb Programlarında Verilen Dersler ve Takip Edilen Kitaplar

3.1.5.1. 'Aşere Programında Verilen Dersler ile Takip Edilen Kitaplar

a. Kur'ân ve Kıraat Tarihi

Kur'ân ve kıraat tarihi dersi için programda 48 saatlik bir ders öngörülmüştür. İşlenen konular ise genel hatlarıyla şu şekildedir: Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olması ve Kur'an'ı Kerîm üzerinde sahâbe ve tâbiîn ve tâbiîn sonrasında yapılan çalışmalar, Kıraatlerin günümüze intikaline vesile olan kıraat imamları ve ravilerinin hayatları, Resm-i Osmânî kavramı ve günümüze kadar ulaşan en eski Kur'an-ı Kerîm yazmaları, Kur'ân'ın başka harflerle yazılması, müsteşriklerin Kur'ân üzerinde yaptıkları çalışmaları, ahrufü's-seba', kıraat ıstılahları, geçmişten günümüze kadar kıraat eğitiminin verildiği müesseseler, reisü'l-kurralık müessesesi, kaynakları bakımından tarikler (seb'a, 'aşere ve takrîb), son dönem kıraat âlimleri.

Kur'ân ve Kıraat dersinde kullanılacak kaynaklar ise şunlardır: Zürkânî'nin *Menâhilü'l-İrfân*'ı,[21] Zerkeşî'nin *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı,[22]

---

[21] Ulûmü'l-Kur'ân alanında yazılmış en meşhur eserlerdendir. Müellif, eserinde, Kur'ân ilimlerinin temel meselelerini on yedi başlık altında ele alarak incelemiş ve i'câzü'l-Kur'ân konusuna genişçe yer vermiştir. Geniş bilgi için bkz. M. Suat Mertoğlu, "Muhammed Abdülazîm Zürkânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/579-580.

[22] Klasik İslamî ilimler alanının en kapsamlı eserleri arasında yer alır. Tefsir usulü alanındaki boşluğu doldurmak amacıyla 47 bölüm halinde yazılmış en önemli eserlerdendir. Geniş bilgi için bkz. Menderes Gürkan, "Bedreddin Zerkeşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/289-293.

Suyûtî'nin *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı,[23] Halil Kattan Mennâ'nın *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı,[24] İbn Cuma'nın *İ'câzü* resmi'l-Mushaf ve kıraâtihi'si,[25] Muhammed Hamîdullah'ın *Kur'ân Tarihi*,[26] Abdurrahman Çetin'in *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*,[27] Hasan Ziyâuddîn Itır'ın *el-Ahrufüs-seb'a ve menziletü'l-kıraati minha*'sı[28], İbrahim Sâid ed-Devserî'nin *Mustalahâtü'l-kıraat*'ı,[29] Mekkî b. Ebî Talip'in *el-İbâne*'si,[30] Ebû Şâme'nin *İbrâzü'l-meânî*'si,[31] Semennudî'nin *Şerhu's-Semennudî ale'd-dürre*'si,[32] Abdülfettah el-Kâdî'nin *el-Vâfî li Şerhi'ş-Şâtibiyye*'si,[33] ve İbnü'l-Kâsıh'ın *Sirâcü'l-kârî fÎ Şerhi Hırzi'l-Emânî*'si.[34]

---

[23] Süyûtî'nin, ulûmü'l-Kur'ân sahasında bütün konuları kapsayan bir eser bulunmadığından hareketle, Celâleddin el-Bulkînî (824/1421)'nin *Mevâkiu'l-'ulûm min mevâkıi'n-nücûm* adlı eseriyle Zerkeşî'nin *el-Burhan*'ı üzerinde birtakım çalışmalar yaparak ortaya çıkardığı kaynak eserlerdendir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Ali Sarı, "el-İtkân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/464.

[24] Mısırlı İslam hukukçusu Mennâ' Halîl el-Kattân (ö. 1925-1999) tarafından neşredilmiştir. Yazar hakkında detaylı bilgi almak için bkz. Ahmet Özel, "Mennâ' Halil el-Kattân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), EK-2/30-32.

[25] Eser hakkında bilgi bulunamamıştır.

[26] Müellif; eserde, Arapça yazısı, Kur'ân tarihi, günümüz dilbilgisi yazım kurallarına uymayan kelimeler, Kur'ân'ın sonraki nesillere aktarılması ve Avrupa dillerindeki Kur'ân çevirileri gibi konuları işlemektedir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık (İstanbul: Beyan Yay., 2000).

[27] Müellif, eserde ilmi çerçevede okuyucuya konuyla ilgili lüzumlu olan bilgileri aktarmıştır. Geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 1-365.

[28] Bkz. Hasan Ziyaüddîn Itr, *el-Ehrufü's-seb'a ve menziletü'l-kırâatı minha* (Beyrut: ts.).

[29] Eser hakkında bilgi almak için bkz. Devserî, İbrahim Saîd, *Muhtasaru'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâât* (Dâru'l-Hadâre, Riyâd 2008).

[30] Kıraat alanında önemli isimlerden olan Mekkî b. Ebî Tâlib'in Kur'ân kıraatlerini ve kapalı kalan kıraat vecihlerini açıklamaya çalıştığı eseridir. Geniş bilgi için bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *Kitâbü'l-ibâne 'an meâni'l- kırâât*, çev. Fatih Çollak (İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2003).

[31] Kâsım b. Firrûh'un *Kaside-i lâmiyye*'sinin şerhi olan *İbrâzü'l-me'ânî min hırzi'l-emânî fi'l-kırâ'âti's-seb'* adlı eser, Ebû Şâme tarafından yazılmıştır. Müellif, şerhi önce çok geniş tutmuş, daha sonra "ömrün kısa olduğu ve yapılacak başka işlerin de bulunduğu" gerekçesiyle ihtisar yolunu seçmiştir. Geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç "Ebû Şâme El-Makdisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/233-235.

[32] Muhammed b. Hasan es-Semennûdî tarafından, İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürre*'si üzerinde yapılan şerhtir. Eserin ismi *Şerhu's-Semennûdî 'alâ metni'd-Dürre li'l-kırâ'âti'l-'aşr*'dır (Kahire 1342). Bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

[33] Geniş bilgi için bkz. Abdülfettâh, Abdülganî el-Kâdî. *el-Vâfî fi Şerhi'ş-Şâtıbiyye* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2015).

[34] Şatıbî'nin *Hırzi'l-emânî*'si üzerine yazılmış şerhlerdendir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Ali Sarı, "İbnü'l-Kāsıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/102-103.

b. 'Aşere Usûlü

Usulü kıraat hakkında genel bilgiler verilen derste sekit hâları ve cemi mimleri gibi kurallara değinildikten sonra İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysîr*[35] adlı eseri kaynak olarak kullanılmaktadır.

c. Kıraat Metinleri

Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet ederken dikkat edilmesi gereken hususlar, kıraat tarihi, ilm-i kıraat ıstılahları ve usûlle ilgili konuların üzerinde durulduğu derste Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-kıraati's-seb'a* isimli eseri, Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân*'ı,[36] Nevevî'nin *et-Tibyân fi âdâb-ı hameleti'l-Kur'ân*'ı,[37] Ebu Bekir Muhammed b. el-Hüseyin el-Âcurri'nin *Ahlâku ehli'l-Kur'ân*[38] isimli eseri ile Zürkânî'nin *Menâhilü'l-İrfân*'ı kullanılan kaynak eserler arasındadır.

d. Arapça

İlmi kıraat alanıyla ilgili temel eserleri okuyup anlayabilecek kadar Arapça bilgisinin verildiği bu derste Abduh Alî İbrâhîm er-

---

35 Eserin asıl ismi *Tahbîru't-Teysîr fi kırâ'âti'l-eimmeti'l-'aşere*'dir. İbnü'l-Cezerî, Ebû Amr ed-Dânî'nin yedi kıraate dair *Teysîr* adlı eseri üzerinde çalışma yapıp yedi imamın kıraatine Ebû Ca'fer, Ya'kūb ve Halef'in kıraatlerini ekleyerek eseri meydana getirmiştir. Hâlihazırda kırâat-i 'aşere denilince gerek râviler gerekse ihtilâf vecihleri açısından akla ilk gelen kitap olan eser, Abdülfettâh el-Kādî ile Muhammed Sâdık Kamhâvî tarafından yayımlanmış (Kahire 1392/1972), daha sonra bir heyetin tashihiyle yeni bir neşri yapılmıştır (Beyrut 1404/1983). Bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

36 Pâluvî'nin *Zübdetü'l-'irfân fi vücûhi'l-Kur'ân* adlı eseri üzerine yapılan şerh çalışmasıdır. Bazı nüshaların kenarına müellif tarafından notlar düşülmüştür. Ayrıca eserin ilk baskısından sonra müellif tarafından idğam-ı kebîr konusu hakkında 49 sayfalık ilave bir metin yazılarak *Lâhika li'ş-şârihi'l-bâ'isi'l-fakīr fi îzâhi bâbi idğâmi'l-kebîr* adıyla neşredilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân fi Îdâhi Zübdeti'l-irfân* (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, t.y.).

37 Nevevî (ö. 676/1277), eseri on bölümden oluşturmuştur. Eserde ele aldığı konular genel hatlarıyla şu şekildedir: Kur'ân'ı okuyup ezberlemenin fazileti, Kur'ân öğrenen ve öğreten kimselerin uyması gereken esaslar, kişinin Kur'ân'a karşı görevleri ve Kur'ân'ın belli zamanlarda ve durumlarda okunması sevap olan âyet ve sûreler. Bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/45-49.

38 Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyn b. Abdillâh el-Âcurrî el-Bağdâdî (ö. 360/970) tarafından '*Ahlâku'l-ulemâ'* adıyla yazılan eser hakkında geniş bilgi almak için bkz. Orhan Çeker, "Âcurrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/329.

Râcihî'nin (1937-2010) *et-Tatbîku's-sarfî*[39] ve *et-Tatbîku'n-nahvî*[40] esreleriyle İbn Hişam en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) *Katru'n-nedâ*[41] ve Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid'in *et-Tuhfetü's-seniyye*[42] isimli eserleri kaynak olarak kullanılmaktadır.

e. Kıraat Çözümlemeleri

Zübdetü'l-irfan ve *Umdetü'l-Hullân* isimli kaynakların kullanıldığı derste vücûhât çözümlemenin nasıl yapıldığının sözlü ve yazılı uygulamalarının yapıldığı derstir.

f. Aşere Uygulamaları

Vücûhât çözümlemelerinin, aşr-ı şerif uygulamalarının, temsilî okuma ve okutma usullerinin üzerinde uygulamaların yapıldığı ve 'aşere programının üzerine inşa edildiği derste Şâtıbî'nin *Hırzü'l-emânî* isimli eseriyle İbnü'l-Cezerî'nin *Dürretü'l-mudîe*'si[43] kaynak eser olarak kullanılmaktadır.

---

[39] Müellif, et-Tatbîkü'n-nahvî isimli eserinde kullanmış olduğu metodu bu eser için de kullanmış; eseri fiil, isim ve i'lâl-ibdâl başlıkları altında incelemiştir. Geniş bilgi için bkz. Ömer İshakoğlu, "Râcihî, Abduh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), Ek-2/410-411.

[40] Bugünün insanına hitap edecek şekilde basit bir dille kaleme alınmıştır. Yazar, eski terminolojiyi korumakla birlikte terimlere açıklık getirmiş ve örnekler vermiş; ayrıca her konunun sonuna Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler koyarak cümleler üzerinde uygulamalı alıştırmalar yapmıştır. Eser hali hazırda birçok eğitim kurumunda ders kitabı olarak okutulmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ömer İshakoğlu, "Râcihî, Abduh", Ek-2/410-411.

[41] Nahiv ağırlıklı olmakla beraber sarf konularının da işlendiği ve temel Arapça gramer kurallarının özlü bir şekilde anlatıldığı giriş niteliğindeki eserdir. Geniş bilgi için bkz Mehmet Reşit Özbalıkçı, "Katrü'n-Nedâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/59-60.

[42] Nahiv konularının esas alındığı eser, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî (ö. 723/1323) tarafından yazılmıştır. Müellif, eserde isim ve fiileri tasnif yöntemi ve harflerin i'rabı konusunda okuyucuya sunduğu pratik bilgilerle İslâm dünyasında ve Avrupa'da rağbet görmüş ve Batı dillerine tercüme edilerek gramer öğrenmek isteyenler için ders kitabı olarak kullanılmıştır. Bu eser Muhammed Muhyiddîn b. Abdilhamîd el-Mısrî (1900-1973) tarafından şerh edilerek *et-Tuhfetü's-seniyye bi-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye* (Kahire 1353, 1370/1951) ismiyle Kâhire'de basılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Hulusi Kılıç, "İbn Âcurrûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/295-296.

[43] Eserin tam adı *ed-Dürretü'l-mudî'e fi'l-kırâati's-selâseti'l-merdıyye* olup kıraat-ı 'aşere üzerine yazılmıştır ve 240 beyitten müteşekkildir. Kıraat ilmi alanında kaynak eser olarak kabul edilen kitapla ilgili birçok âlim tarafından şerh çalışmaları yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

g. Tecvîd (Mukaddime)

İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimetü'l-Cezerî* adlı eserinin okutulup ezberlendiği derste, genel hatlarıyla harflerin mahreçleri ve sıfatları, tecvîd ilminin önemi ve genel tecvîd konuları, tahzîrat bahsi, vakf ve ibtidâ, hemzeler bahsi gibi konular ele alınmaktadır.

h. Kıraat-Anlam İlişkisi

Nahl sûresine kadar, kıraat ilminin diğer ilim dallarından olan tefsir, fıkıh, hadis, kelam ve belâgat ile ilişkileri incelenip farklı vecihlere göre okunan âyetlerde oluşan anlam farklılıkları hakkında kursiyerlere bilgi verilir. Bu bağlamda derste Taberî, Râzî, Zemahşerî gibi âlimlerin tefsirlerinden seçme metinler, Abdullah Ali el-Melâhi'nin *Tefsîru'l-Kur'ân'i bi'l-kırââti'l-Kur'âniyyeti'l-'aşr'ı*[44] Naim Hammadî Müsennâ'nın *Eseru kırââti'l-Kur'âniyyeti fî 'ilmi'l-me'ânî*'si[45] Hasan Ziyâuddîn Itr'ın *el-Ahrufüs-seb'a ve menziletü'l-kıraati minhâ*'sı,[46] Muhammed Ahmed Abdülaziz'in *el-Vücûhü'l-belâğatü fit-tevcîhi'l-kırââti'l-Kur'âniyyeti'l-mütevâtire*'si,[47] İsmail Karaçam'ın *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Etkisi*[48] ile Abdurrahman Çetin'in Kıraatlerin Tefsire Etkisi[49] gibi kaynaklardan istifade edilmektedir.

---

[44] Filistin-Gazze İslam Üniversitesi ve Akademisyenler Derneği yayınları tarafından neşredilen eserde kıraat farklılıklarının bulunduğu âyet metinleri verildikten sonra âyette bulunan kıraat farklılıklarının hangi imamlar tarafından nasıl okunduğu akabinde kıraatlerin lügavî manaları, tefsirle olan ilişkisi ve kıraat farklılıklarının tefsirle olan ilişkisinin ele alındığı 14 ciltlik bir eserdir. Geniş bilgi için bkz. Abdullah Ali el-Melâhî, *Tefsirü'l-Kur'âni bi'l-kırâati'l-Kur'âniyyeti'l-'aşr (*Filistin-Gazze İslam Üniversitesi ve Akademisyenler Derneği yayınları, 2002).

[45] Müellif ve eser hakkı hakkında bilgi bulunamamıştır.

[46] Bkz. Hasan Ziyauddin Itr, *el-Ahrufu's-seb'a ve menziletü'l-kırâatı minha* (Beyrut, t.y.)

[47] Bkz. Muhammed Ahmed Abdülaziz, *el-Vücûhü'l-belâğatü fi't-tevcîhi'l-kırâati'l-Kur'âniyyeti'l-mütevâtire* (Yarmouk Üniversty Şeriat ve İslamî İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2005).

[48] İsmail Karaçam tarafından kaleme alınan eserde tefsir ve kıraat ilmi hakkında genel bilgiler verilmiş ve eserin ana konusunu oluşturduğu kıraat ihtilafları, kıraatlerin önemi ve tefsirdeki yeri gibi konular ele alınmıştır. Geniş bilgi için bkz. İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlarının Yorum Farklılıklarına Etkisi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018).

[49] Kur'ân'ı anlamanın önemi ile başlanan eserde tefsir ekolleri, çeşitleri, yedi harf meselesi, kıraat çeşitleri ve Kur'ân'ın farklı yorumlanmasına etki eden kıraatler sûre başlıkları altında ele alınmıştır. Abdurrahman Çetin, *Kıraatlerin Tefsire Etkisi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2001).

1. Kur'ân İmlâsı

Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushafların kendine mahsus bir imlası vardır. Bu bağlamda kursiyerlerin mushafı hatasız bir şekilde yazabilmelerini sağlamak amacıyla teorik bilgiler verildikten sonra kendilerine uygulama yaptırılır. Derste Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Muknî*'i,[50] es-Semerkandî'nin *Keşfü'l-esrâr fî resmi mesâhifi'l-emsâr*'ı,[51] el-Harraz'ın *Delîlü'l-Hayran 'alâ mevridi'z-zamân fî fenni'r-resmi ve'z-zabt*'ı[52] ve Nusrettin Bolelli'nin[53] *Arapça İmla Kılavuzu* kaynak olarak kullanılmaktadır.

j. Kur'ân-ı Kerîm Meâli

'Aşere programında kıraat farklılıklarının manaya etkisi üzerinde durulduğu Kur'ân-ı Kerîm meali dersinde, meâl dersi yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar ve tekniklerle Türkçe ve Arapça eserlerden faydalanılarak Fâtihâ sûresinden Hûd sûresine kadar tamamlamak hedeflenmektedir. Derste Celâleddîn el-Mahallî'nin (ö. 864/1459) tarafından yazılmaya başlanıp yarım bırakılan ve Celâleddîn es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) tamamladığı *Tefsîru'l-Celâleyn*,[54] DİB tarafından bastırılan *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*[55] ile Ha-

[50] Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) tarafından neşredilen *el-Mukni' fî ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr* adlı çalışmayla Kur'ân imlâsı alanındaki çalışmaların zirveye ulaştığı bilinmektedir. Eser üzerinde İslam dünyasından birçok âlim ve Batılı Şarkiyatçılar tarafından çalışmalar yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "el-Mukni'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/138-139.

[51] Tayyar Altıkulaç tarafından Kıbrıs II. Mahmut Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan nüshası üzerinde tahkik çalışması yapılmaktadır. Bkz. Tayyar Altıkulaç, "Semerkandî, Muhammed b. Mahmûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/477-478.

[52] Bkz. İbrahim b. Ahmed el-Merginani et-Tunusi, *Delilü'l-hayran 'ala mevridiz zamân fî fenni'r- resm ve'z-zabt* (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1995).

[53] Bkz. Nusrettin Bolelli, *Modern Metotla Arapça İmla Kuralları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016).

[54] Celâleddîn el-Mahallî'nin ömrünün sonlarına doğru başladığı ve vefatı sonrasında öğrencisi Celâleddîn es-Süyûtî'nin 45 gün içerisinde tamamladığı eser, tefsirlerin özü diye anılmış ve en çok istifade edilen tefsir olmuştur. Eserin mukaddimesinde eserin özü ve metodu şu şekilde açıklanmıştır: "Allah'ın kelâmından anlaşılanı zikretmek, tercih edilen görüşe dayanmak, gerekli görülen yerlerin i'rabını yapmak, meşhur kıraatlerdeki farklılığa dikkat çekmek ve bütün bunları özlü biçimde vermek." Geniş bilgi için bkz. Ali Akpınar, "Tefsîru'l-Celâleyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/294-295.

[55] Eğitim düzeyleri farklı kimselerden Kur'ân'ı doğru anlamak ve hayatına tatbik etmek isteyenler için hazırlanan eser, İslâm dünyasında bir heyet tarafından hazırlanan ilk tefsir olma özelliğini taşımaktadır. Orta hacimde hazırlanan eserde daha fazla bilgi edinmek isteyenler için ilgili yerlerde kaynaklara atıflar yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2007).

lil Altuntaş ve Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*[56] kullanılan kaynaklar arasındadır.

k. Dinî Mûsikî

Bu derste kursiyerlerin günlük hayatta görevlerini icra ederken kullanıldıkları makamlara ait bilgilerle son dönemlerde Türkiye'de yetişen hâfız mûsikişinaslar hakkında bilgi verilir. Ders teorik bilgilerden ziyade uygulamaya yöneliktir. Bu vesileyle kursiyerler eğitim programındaki ezberleri ile ezan, kamet ve mevlit üzerinde uygulama yapmaktadırlar. Bahsi geçen derste, Ramazan Buyrukçu'nun *Din Görevlisinin Mesleğini Temsîl Gücü*,[57] Reşat Yazıcı'nın *Halkla İlişkiler*'i[58] İsmail Hakkı Özkan'ın *Türk Mûsikisi Nazariyâtı ve Usûlleri*,[59] Hüseyin Sadettin Arel'in *Türk Mûsiki Nazariyâtı Dersleri*,[60] Adnan Saygun'un *Mûsiki Nazariyâtı I-IV*,[61] Halil Bedi Yönetken'in *Okulda Müzik Öğretimi ve Öğretim Metotları*,[62] Bayram Akdoğan'ın "Din Görevlilerine Mûsiki Eğitimi Verilmesi Hakkında Örnek Bir Metot"u (*A.Ü.İ.F. Dergisi*, 2002)[63] kaynak olarak kullanılmaktadır.

3.1.5.2. Takrîb Programında Verilen Dersler ile Takip Edilen Kitaplar

a. Takrîb Usûlü

'Aşere bölümü tamamlandıktan sonra dönem sonu sınavında başarılı olan kursiyerler takrîb programına devam ederler. Takrîb

---

56 Bkz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: DİB Yayınları, 2006).

57 Bkz. Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995).

58 Bkz. Reşat Yazıcı, *Halkla İlişkiler* (Ankara: Semih Yayınları, 1996).

59 Türk musikisinin bütün inceliklerinin anlatılmak istendiği eser, bütün yaş gruplarına hitap edecek düzeyde hazırlanmıştır. 154 makamın işlendiği eserde makamlara ait notalarda yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Özkan, *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020).

60 Bkz. Hüseyin Sadettin Arel, *Türk Mûsıkîsi Nazariyatı Dersleri* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1991).

61 Bkz. Ahmet Adnan Saygun, *Mûsikî Nazariyâtı* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1958).

62 Bkz. Halil Bedi Yönetken, *Okulda Müzik Öğretimi ve Öğretim Metotları* (İstanbul: MEB Yayınları, 1952).

63 Türkiye'deki din görevlilerinin, eğitim görevlilerinin ve bu sahada görev almak isteyen adayların ilahî çağrıyı icrâ ettiklerinden/edeceklerinden dolayı ciddi bir musiki eğitimine tabi tutulmaları gerektiği konusu üzerinde yapılan bir metot çalışmasıdır. Geniş bilgi için bkz. Bayram Akdoğan, "Din Görevlilerine Mûsikî Eğitimi Verilmesi Hakkında Örnek Bir Metot", *A.Ü.İ.F. Dergisi* 43/ 2 (2002): 315-353.

programında istifade edilecek kaynaklarla ilgili bilgiler verildikten sonra, tariklerin hayatları ve okuyuş farklılıkları hakkında kursiyer bilgilendirilir. İstanbul ve Mısır tariki arasındaki farklılıklar, takrîb usulü ıstılahları, merâtib-i erbaa' ve mertebeteyn kavramlarının üzerinde durulduğu derste Dimyâtî'nin *İthâfü fudalâi'l-beşer*'i İbnü'l-Cezerî'nin en-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr isimli eserleri kaynak olarak kullanılmaktadır. Ayrıca *DİA*'nın ilgili maddelerinden istifade edilmektedir.

b. Arapça

'Aşere programında yer alan ve Arapça dersinde kıraatle ilgili eserleri okuyup anlayabilecek Arapça bilgisinin hedeflenmiş olduğu dersin bu bölümünde nahiv derslerinde yer alan irab bahsi hakkında bilgiler verildikten sonra Kur'ân-ı Kerîm üzerinde uygulamalı olarak irab tahlilinin yapılması hedeflenmektedir.

c. Tayyibe

İbnü'l-Cezerî tarafından kaleme alınan ve hem İslâm dünyasında hem de Türkiye'de kıraat eğitimi verilen yerlerde ezberletilmesi sağlanan derste beyitlerin ezberlenmesi sağlanır ve açıklanması gereken yerler şerhler yardımıyla izah edilir. Derste genel hatlarıyla; eserin mukaddimesi, imaml ara ve ravilerine ait rumuzlar, istiaze ve besmele babı, idğam-ı kebîr ve idğam-ı sağır babı, bir kelimede ve iki kelimede ki hemzeler konusu, imal-i suğra ve imale-i kübra babı, vakf ve ibtida ile Hamza ve Hişam'a göre hemzelerde vakf halleri ile Fatiha ile Nas suresi arasındaki surelerin ferş-i hurûfu dersin konularını oluşturur. Ders, İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr'i*, Ebu Bekr Ahmed'in, *Şerhu Tayyibeti'n Neşr*'i,[64] Muhammed Salim Muhaysın'ın *el-Hâdî şerhü Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kıraati'l-'aşr ve'l-keşfi 'an i'leli'l-kıraati ve tevcîhihâ*'sı[65] gibi önemli kıraat kaynaklarından istifade edilmek suretiyle işlenir.

[64] Bkz. Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezeri, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr* (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2011).

[65] Bkz. Muhammed Sâlim Muhaysın, *el-Hâdî Şerhü Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1997).

d. Tevcîhü'l-Kırâât

Kıraat ilminin temel kavramlarından tevcîh kelimesi, manayı etkileyen kıraat ihtilaflarının varlığı ile birtakım aklî ve mantıkî delilleri, Arap grameriyle birlikte kullandırmak suretiyle kıraat ihtilaflarını temellendirir. Ebû Zür'a Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele'nin *Huccetü'l-kırâât*'ı,[66] Mekkî b. Ebî Tâlib'in *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırââti ve i'lelihâ ve hıcecihâ*'sı,[67] Ebû Ali Hasan b. Abdilgaffâr el-Fârisî'nin *el-Huccetü li'l-kurrâi's-seb'a*'sı[68] gibi eserler kaynak olarak kullanılmaktadır.

e. Kur'ân'da vakf-ibtidâ

Kur'ân-ı Kerîm okurken, anlam bütünlüğünün bozulmayacağı veya tamamlandığı yerlerde durmak ve ibtidâ etmek tilâvetin önemli hususlardandır. Rasûlullah'ın (s.a.v.) sünnetiyle sâbit olan bu konuya dair kıraat imamlarından icazet almak isteyenlerde bu bilginin şart koşulduğu bilinmektedir.[69] Derste vakf-ibtidâ, fevâsıl, vakf ve ibtidâ uygulamaları ile özellik arz eden kelimelerde nasıl vakfedilmesi gerektiği üzerinde durulur. Derste genel hatlarıyla şu kaynaklardan istifade edilir: Ahmed b. Muhammed el-Üşmûnî'nin *Menârü'l-hüdâ fi beyâni'l-vakfi ve'l-ibtidâ*'sı,[70] Ca'berî'nin *Vasfü'l-ihtidâ ila ma'rifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ*'sı,[71] Sehâvî'nin *A'lemü'l-ihtidâ fi ma'rifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ*'sı,[72] Muhammed Mekkî'nin, *Nihâyetü'l-kavli'l-mufid*

---

[66] Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele Ebû Zür'a, *Huccetü'l-kırâât* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2016).

[67] Kıraat farklılıklarının illetlerinin ve delillerinin yer aldığı eser hakkında geniş bilgi için bkz. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâati ve i'lelihâ ve hıcecihâ*, tah. Dr. Muhyiddîn Ramazan (Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1984).

[68] İbn Mücâhid'in talebelerinden olan Ebû Ali el-Fârisî tarafından Adûdüddevle adına hocasının *es-Seb'a fi menâzili'l-kurrâ* adlı eseri kaynak alınarak yazılmıştır. Eserin farklı kişiler tarafından iki ayrı neşrine başlanmış ancak ikisininde çalışmaları devam etmekle birlikte henüz tamamlanamamıştır. Geniş bilgi için bkz. *Mehmet Reşit Özbalıkçı*, "Ebu Ali el-Fârisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/88-90.

[69] Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2015), 260-262.

[70] Bkz. Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm Üşmûnî, *Menâru'l-hüdâ fi beyâni'l-vakfi ve'l ibtidâ* (Tahk. Muhammed b. 'Iyd eş-Şa'bân (Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2008).

[71] M. Kemal Atik, "Ca'berî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/527-528.

[72] Bkz. Sehâvî, Ebü'l-Hasan Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdüsselâm, *Alemü'l-ihtidâ fi marifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, tah. Ali Hüseyn el-Bevvâb (Mekke: Mektebetü't-Türâs, t.y.).

fî-ilmi't-tecvîd'i[73] Muhammed b. Tayfur es-Secavendî'nin *el-Vakf ve'l-ibtidâ*'sı.[74]

f. Takrîb Uygulamaları

'Aşere programında kıraat imamları ve râvîleri üzerine okunan hatmin tamamlanmasından sonra bunlara ilaveten tarikleriyle beraber hatmin yapıldığı ve takrîb programının en fazla ders saati olan uygulama dersinde kıraat farklılıklarına göre Kur'ân'ın okunduğu ve okunan farklılıkların çözümlemelerinin icra edildiği derste Dimyâti'nin *İthâf'u fudalâil-beşer fi'l kırââti'l-erbaati 'aşer*'iyle Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-hullân* isimli eserleri kaynak olarak kullanılmaktadır.

g. Kıraat-Anlam İlişkisi

'Aşere programında Nahl sûresine kadar kıraat farklılıklarının ele alındığı dersin takrîb programında Nâs sûresine kadar olan bölümü tamamlanmaktadır.

h. Kur'ân-ı Kerîm Meâli

Yûsuf sûresinden Nâs sûresine kadar olan olan sûrelerin meâllerinin yapıldığı, gerekli görülen âyetlerin ve konuların tahlillerinin yapıldığı derste 'aşere programındaki kaynaklara ilaveten Haseneyn Muhammed Mahlûf'un *Kelimâtü'l-Kur'ân ve Tefsir ve Beyân*'ıyla[75] Hasan Basri Çantay'ın *Kur'ân Meâli*[76] kullanılmaktadır.

---

[73] Muhammed Mekkî Nasr Cüraysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi 'ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. tas. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003).

[74] Tayfur es-Secâvendî tarafından kaleme alınan eserde vakf ve ibtidâ'nın tanımları, vakf ve vaslın sebepleri ve vakf çeşitlerinin anlatıldığı eser, Muhammed b. Abdullah el-'Iyd tarafından "ilelü'l- vukûf" ismiyle tahkik edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Altıkulaç, "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/268-269.

[75] Kur'ân-ı Kerîm'deki sûre tertibinin esas alınarak hazırlandığı lügat niteliğindeki eserdir. Eser, Ramazan Işık tarafından *Kelime Kelime Kur'ân-ı Kerîm Lugatı ve Açıklaması* ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimâtü'l-Kur'ân-Tefsir ve Beyân* (İskenderiyye, ed-Dâru'l-'Alemiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî, 2009).

[76] Müellif, eserin önsözünde ilâhî bir kitanın tercümesinin zorluklarını dile getirdikten sonra eserin önsözünde Türkçe olarak hazırlanan tercümeler hakkında bilgi vermiş; kendisini tercüme yapmaya iten sebepleri ve tercümesinin özelliklerini 13 madde de açıklamıştır. Geniş bilgi için bkz. Emin Işık, "Çantay, Hasan Basri", *Türkiye Diyanet*

1. Dinî Mûsikî

Cami ve tekke mûsikisinin uygulamalarının yapıldığı derste icazet merasimlerinde ve toplumsal törenlerde (düğün, sünnet, açılış, cenâze, vb.) konularına göre okunabilecek aşr-ı şeriflerin makamlara göre uygulamaları yapılır. Takrîbde, 'aşere programında yararlanılan kaynaklara ilaveten Suphi Ezgi'nin (1869-1962) *Amelî ve Nazarî Türk Mûsikisi*[77] adlı eseriyle Bayram Akdoğan'ın "Fethullah Şirvânî'ye Göre Makamların Tesirleri ve İcrâ Edileceği Vakitler"[78] adlı makalesi kullanılmaktadır.

j. Kıraat Öğretim Metotları

Bu derste yetişkin eğitiminde ilke ve yöntemler, yetişkinlerin gelişim özellikleri, kıraat öğretim yöntemleri, kıraat öğretiminde ölçme ve değerlendirme, kıraat öğretimi uygulamaları ve Kur'ân eğitiminde iletişim ve rehberlik konuları genel hatlarıyla kursiyere öğretilmektedir. Derste Molla Mehmed Emin Efendi'nin *Zühru'l-erîb'i*,[79] Necati Tetik'in *Kur'ân Kıraati Talimi*[80] ve Mustafa Köylü'nün *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*[81] kaynakları kullanılmaktadır.

Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 8/218-219.

77 Türk musikisine ait kaide ve kuralların ilmi esaslara göre belirlenip saptandığı eserde geçmişten bugüne kadarki kaynakların taranması suretiyle 25'i kendisine ait 650 civarında çeşitli yazarlara ait notalar yer almaktadır. Müellifin, otuz yıllık çalışması sonucu tespit ettiği Osman Dede'ye ait *Mi'raciyye*, eseri en değerli kılan en önemli özelliğidir. Geniş bilgi için bkz. İsmail Baha Sürelsan, "Ezgi, Mehmet Suphi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/51-52.

78 İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren makamlara ait bilgiler ve bu makamların ne zaman icrâ edilmesi gerektiğine dâir görüşler birçok yazar tarafından dile getirilmiştir. Bu bağlamda Fethullah Şirvânî (891/1486), Fatih Sultan Mehmed'e (ö. 1481) *Mecelletün fi'l-Mûsîka* adlı eserini takdim etmiştir. Şirvânî, eserinde Türk musikisinde yer alan makamların insanlar üzerindeki tesirleriyle günlük hayatta ruh halleri değişen insanın duygularına hitap eden makamların incelenmesi gerektiğini belirtmiş ve makamların tesirlerini örneklerle incelemiştir. Geniş bilgi için bkz. Bayram Akdoğan, "Fethullah Şirvânî'ye Göre Makamların Tesirleri ve İcrâ Edileceği Vakitler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLVIII/I (2007), 77-82.

79 Müellif, *Zühru'l-erîb fi îzâhi'l-cem' bi't-takrîb* adlı eserde kıraat ve tecvîd ilmine dair konulara yer vermiştir. Eserin sonunda yer alan bilgiye göre müellif eserini tamamlayamadan vefat etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Reşat Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/258-259.

80 Necati Tetik tarafından hazırlanan eserde, asr-ı saâdette Rasûlullah'ın (s.a.v.) Kur'ân eğitim-öğretim yöntemini, işleyiş biçimini, kıraat imamlarına intikalini, bugüne naklini ve hali hazırdaki metotları ele almaktadır. Bkz. Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990).

81 Eserde ilk dönemlerde yetişkinlere yönelik dini amaçlı etkinliklerle yapılan yetişkin eğitiminin de çocuklar ve gençler gibi farklı hususiyetlerinin olduğu dile getirilmek-

3.1.6.'Aşere ve Takrîb Programlarında İstifade Edilen Yardımcı Kaynaklar

3.1.6.1. 'Aşere Programında İstifade Edilen Yardımcı Kaynaklar

3.1.6.1.1. Kitaplar

'Aşere eğitim programında yukarıda isimleri belirtilen müelliflerin eserleri haricinde şu eserlerden de istifade edilmektedir.

1. Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *et-Tabakâtü'l-kurrâ* (Tahk. Dr. Ahmed Han);[82] *Marifetü'l-kurrâi'l-kibar 'ale't-tabakâti ve'l-asâr*, (Tahk. Dr. Tayyar Altıkulaç).[83]

2. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ,*[84] *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kıraati'l-'aşr*[85] *ve Müncidü'l-mukriîn.*[86]

3. Abdülfettâh Abdülgani el-Kâdî, *el-Kırâetü fi nazari'l-müsteşrikîne*

---

te; bu bağlamda yetişkin eğitiminin tekrar gündeme alınması gerekliliğiyle tüm yaş gruplarındaki bireyler için en etkili bir şekilde din eğitiminin mahiyeti gibi konular incelenmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Köylü, *Yetişkinlerde Din Eğitiminin Teorik Temelleri* (Ankara: Etüt Yayınları, 2000).

82 Bkz. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (ö. 748/1348), *Tabakâtu'l-kurrâ*, tah. Ahmed Han (Riyad: Kral Faysal İslam Araştırmaları Merkezi, 1997).

83 Zehebî, kıraat imamlarının biyografileri hakkında bilgi verdiği eserini 730 yılında tamamlamıştır. Eserde Hz. Osman ile Zehebî arasında yaşamış ve alanında zamanının önde gelen şahsiyetlerinden kıraat âlimlerinin kıraate dâir çalışmaları, te'lif ettikleri eserler ve yetiştirdikleri talebeler olmak üzere üç başlık altında on sekiz tabaka tanıtılmıştır. Kıraat alanındaki yetkinliğinin yanında kârîlik, tarih ve muhaddislik yanı da bulunan Zehebî, biyografilerini incelediği âlimleri çok yönlü inceleyerek haklarında dikkat çekici çıkarımlarda bulunmuş ve bu manada son noktayı koymuştur. Geniş bilgi için bkz. Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakati ve'l-âsâr*, tah. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 1995), I-IV.

84 İbnü'l-Cezeri'nin *Nihâyetü'd-dirâyât fi esmâ'i ricâli'l-kırâ'ât* (*Tabakâtü'l-kurrâ'i'l-kebîr*) adlı eserinin muhtasarı şeklinde hazırlanmış olup içerisinde 3955 biyografi içermektedir. Eser, Alman oryantalist Gotthelf Bergstraesser tarafından Arapça olarak neşredilmiş, vefat etmesi üzerine öğrencisi Otto Pretzl tarafından tamamlanmıştır. Bkz. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

85 *en-Neşr fi'l-kıraati'l-'aşr* isimli eser, kıraat ilmi alanında eğitim gören talebelerin daha fazla istifade edebilmeleri amacıyla muhtasar bir şekilde hazırlanmıştır. Eser, on kıraat imamı ikişer râvî, her râvî ikişer tarik ve her tarik de ikişer tarikle sınırlandırılmak suretiyle hazırlanmıştır. İbnü'l-Cezerî Bursa'da bulunduğu zamanda eseri yazmıştır. Geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

86 İbnü'l-Cezerî tarafından kaleme alınan eserde genel hatlarıyla kıraat ilmiyle ilgili terimlerin tanımları, kıraat-i 'aşerenin kıraat ilmi sahasındaki konumu ve âlimlerin görüşleri, ahrufü's-seb'a meselesi ile Cumhuriyet dönemine kadar İslâm beldelerinde kıraat ilmine hizmet eden kurrânın tabakaları hakkında bilgi verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, tah. Muhammed Habîbullâh eş-Şenkîtî, Ebü'l-Eşbâl Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1980); Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

ve'l-mülhidîn,[87] *Tarîhü'l-kurrâi'l-'aşerati ve ruvâtihim* ve *tevâtüri kıraatihim ve menheci küllin fi'l-kıraat*[88] ile *el-Büdûru'z-zahira fi'l-kırââti'l-'aşereti'l-mütevâtira*[89] isimli eserlerinden faydalanılmaktadır.

4. Seyyid Rızku't-Tavîl, *Medhal fî 'ulûmi'l-kıraat.*[90]

5. Abdülkadir Mansur, *Mevsuâtü 'ulûmi'l-Kur'ân.*[91]

6. Abdülfettâh İsmail Şelebî, *Resmü'l-Mushâfi'l-Osmânî ve evhâmü'l-müsteşrikîne fî kırââti'l-Kur'âni'l-Kerîm devâfiuha ve def'uha.*[92]

7. el-Harraz, *Delilü'l-Hayrân 'ala mevridi'z-zemân fî fenni'r-resmi ve'z-zabti.*

8. Abdülmecid Okçu, *Kıraat Açısından Taberi ve Tefsiri.*[93]

9. Abdülhalim b. Muhammed el-Hâdî, e*l-Kırââtü'l-Kur'âniyye (Tarihi, Sübûtu, Hücceti ve Ahkâmı*).[94]

10. Muhammed İbrahim Muhammed Salim, *Ferîdetü'd-dehr fi ta'sîli ve cemi'l-kıraati'l-'aşr.*[95]

11. Ebû Amr ed-Dani, *el-Ahrufü's-seb'a li'l-Kur'ân.*[96]

12. Fâiz Abdülkadir Şeyh ez-Zevr, *Terâcimü'l-Kurrâ.*

13. Nebil b. Muhammed İbrahim el-İsmail, *İlmü'l-kırâe neş'etühü etvâruhu eseruhü fî 'ulûmi'ş-şer'iyye.*[97]

---

87 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî, *el-Kırââtü fi nazari'l-müsteşrikîne ve'l-mulhidîn* (Şam: Dâr-u İbn Kesîr, 1990).

88 Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî, *Tarîhu'l-kurrâi'l-'aşerati ve ruvâtihim ve tevâtüri kırââtihim ve menheci küllin fi'l-kırâat* (Mısır, 1998).

89 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî, *el-Büdûru'z-Zâhira* (Kahire, Dâru's-Selâm, 2016).

90 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Seyit Rizkuttavîl, *fî 'ulûmi'l-kıraât medhal dirase ve't-tahkik* (Mekke: el-Mektebe el Faysaliyye, 1985).

91 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Abdulkadir Mansur, *Mevsûatü 'ulûmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kalemi'l-'Arabi* (Suriye, 2002).

92 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Abdülfettâh İsmail Şelebî, *Resmü'l-Mushâfi'l-Osmânî ve evhamu'l-müsteşrikine fi kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm devâfiühâ ve def'ühâ* (Cidde, Dâru'ş-Şurûk, 1960).

93 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Abdulmecit Okçu, *Kıraat Açısından Taberi ve Tefsiri* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2009).

94 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Abdülhalim b. Muhammed el-Hâdî, *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye (Tarihi, Subutu, Hucceti veAhkâmı) (*Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999).

95 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Muhammed İbrahim Muhammed Salim, *Ferîdetü'd-dehr fi ta'sîli ve cemi'l-kırââti'l-'aşr* (Kahire: Daru'l- Beyani'l Arabi, 2017).

96 Eser hakkında geniş bilgi almak için bkz. ed-Danî, *el-Ahrufü's-seb'a li'l-Kur'ân* (Daru'l-Minare, 1997).

97 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Nebil b. Muhammed İbrahim Al-i İsmail, '*İlmü'l-kıraa neş'etühü etvâruhu eseruhu fî 'ulûmi'ş-şer'iyye* (Riyad: Daretü'l-Melik Abdülaziz, 2002).

14. Seyyid Laşin Ebü'l-Ferac-Halid b. Muhammed el-Hâfız el-'İlmi, *Takrîbü'l-meânî fî Şerhi Hirzi'l-Emâni fi'l-kırââti's-sebi'*.[98]

15. Ebû Şâme Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmail, *İbrâzû'l-meânî min Hırzi'l-emâni fi'l-kıraati's-sebi'*.[99]

16. Ebü'l-Hasen Ali b. Fâris el-Hayyât, *et-Tebsîra fî kırââti'l-eimmeti'l-'aşera.*[100]

17. Ahmed Muhammed Abdüssemî' el-Hafeyân, *Eşherü'l-mustalahât fî fenni'l-edâi ve 'ilmi'l-kıraat.*[101]

18. İbn-i Kuteybe Abdullah b. Müslim el-Mervezî, *Adâbü'l-Kırâât.*[102]

19. Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân.*[103]

20. Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âyetü li tecvîdi'l-kırâe ve tahkîki lafzi't-tilâve.*[104]

21. Abdülvehhab b. Muhammed el-Kurtûbî, *el-Mûdih fi't-tecvîd*, (Tahk. Gânim Kaddûrî).[105]

22. Şemsüddîn Ebi'l-Hayr Muhammed b. el-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, (tahk. Gânim Kaddûrî).[106]

---

98 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Seyyid Laşin Ebü'l-Ferah, Halid b. Muhammed el-Hâfız el-'İlmi, *Takrîbü'l-Meânî fî Şerhi Hirzi'l-emâni fi'l-kırâati's-seb'a* (Medine: Dâru'z-Zaman, 2003).

99 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim, *İbrâzû'l-meânî min Hirzi'l-Emâni fi'l-kırâati's-seb'i* (Beyrut: Mektebetü Dâru'l-İlmiyye, 2007).

100 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Ebü'l-Hasen Ali b. Fâris el-Hayyat, *et-Tebsıra fi kıraati'l-eimmeti'l-'aşere* (Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2007).

101 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Ahmed Mahmud Abdüssemî' el-Heyefân, *Eşhüru'l-mustalahât fi fenni'l-edâi ve 'ilmi'l-kırâât* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-'İlmiyye, 2001).

102 Eser hakkında bilgi bulunamamıştır.

103 Nevevî, eseri on bölümden oluşturmuştur. O, eserinin bölümlerini; Kur'ân okumanın ve ezberlemenin faziletleri, Kur'ân öğrenen ve öğreten kişilerin uyması gereken kurallar, Kur'ân'a karşı görevlerimiz, belirli zamanlarda okunması gereken âyet ve sûrelerden oluşturmuştur. Geniş bilgi almak için bkz. Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâr'u İbn Hazm, 2003).

104 Tecvîd ilmi konusunda bugüne ulaşan ilk eser olma özelliğini taşımaktadır. Eser, 48 bölüm, 3 alt bölüm ve 34 fasıladan oluşmaktadır. Ebû Muhammed Mekkî bin Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045), *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*, tah. Ahmed Hasan Ferhât (Amman: Dâr-u Ammâr, 2011).

105 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Abdülvehhâb b. Muhammed b. Abdilvehhâb el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 461/1068), *el-Mûdıh fi't-tecvîd*, tah. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Amman: Dâr-u Ammâr, 2009).

106 İbnü'l-Cezerî, niçin böyle bir eser yazdığını şu ifadeleriyle dile getirmiştir: "Bu dönemin yetişmekte olan ve çoğunlukla da ilerlemiş olan kârîlerinin, elfâzın tecvîdinden gâfil bulunduklarını, saf ve temiz okumayı ihmâl ettiklerini görünce muhtasar bir eser yazma gereği hissettim." Geniş bilgi için bkz. İbnü'I-Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, tah. Ğanim Kadduri Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-

23. Muhammed Salim Muhaysın, *Mürşîdü'l-müîd ilâ 'ilmi't-tecvîd*.[107]

24. Ebû Abdirrahmân İbrahim b. Muhammed el-Fakih el-Kadimî es-Süyerhî el-Yemenî, e*t-Tuhfetü'l-Mehdiyye fî Şerhi'l-Mukadddimeti'l-Cezeriyye*.[108]

25. Nizâmüddîn el-Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî en-Nisâburî, *Ğarâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Furkân*.[109]

26. Râgıb el-İsfahânî, *Mufredâtü elfâzi'l-Kur'ân*.[110]

27. Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ, *Mekâyisü'l-Lüğa*.[111]

28. Hasan Basri Çantay, *Kur'ân Meâli I-III*.

29. Fatih Çollak, *Hafs Rivayetiyle Gelen Muhtelif Vecihler ve Hüccetleriyle Asım Kıraatı*.[112]

30. Selahattin Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*.[113]

31. Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi*.[114]

32. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*.[115]

Risale, 2001), 52.

[107] Eser hakkında bilgi almak için bkz. Muhammed Salim Muhaysın, *Mürşîdü'l-muîd ilâ 'ilmi't-tecvîd* (Kahire: Dâr-u Muhaysın, 2002).

[108] Eser hakkında bilgi almak için bkz. Ebû Abdirrahmân İbrahim b. Muhammed el-Fâkih el-Kadimî es-Süyerhî el-Yemenî, e*t-Tuhfetü'l-Mehdiyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* (Kahire: Dâr-u Ömer b. Hattâb, 2007).

[109] Eser hakkında bilgi almak için bkz. Nizâmüddîn el-Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummi en-Nisâburî, *Ğarâibü'l-Kur'ân ve rağâibü'l-Furkân* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-'İlmiyye, 1996).

[110] Kur'ân-ı Kerîm'deki gârib lafızların yer aldığı sözlüktür. Alfabetik olarak düzenlenen eserde sadece garib kelimelerin açıklanmasıyla yetinilmemiş ve Kur'ân lafızlarının büyük çoğunluğu yer almıştır. Ömer Kara, "el-Müfredât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/504-505; Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât-ı elfâzi'l-Kur'ân* (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 2006).

[111] İbn Fâris tarafından hazırlanan ve sözlük niteliği taşıyan eser 28 bölümden ve her bölümde ikili, üçlü ve daha fazla harften oluşanlar olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Sözcüklerin temel anlamı, yan anlamı ve müfredata yer verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Elmalı, "Mu'cemü mekâyîsi'l-luga", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/346-347.

[112] Eser hakkında bilgi almak için bkz. Fatih Çollak, *Hafs Rivâyetiyle Gelen Muhtelif Vecihler ve Hüccetleriyle Âsım Kırâatı* (İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2006).

[113] Eser hakkında bilgi almak için bkz. Selahattin Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998).

[114] Eser hakkında bilgi almak için bkz. Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017).

[115] Eser hakkında bilgi almak için bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971).

33. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati.*[116]

34. Ramazan Pakdil, *Sesli ve Görüntülü Talim, Tecvit ve Kıraat.*[117]

35. Talip Akbal, *Kur'ân-ı Kerîm ve İlm-i Kıraat Ders Notları.*[118]

3.1.6.1.2. Makaleler

1. Alemdar, Yusuf, "Kıraatlerin Oluşumu Bağlamında Kur'ân'ın Cem'i Konusuna Yeni(den) Bir Bakış".[119]

2. Öztürk, Mustafa "Kur'ân Kıraatlerinin Tarihsel Serencamına Genel Bir Bakış".[120]

3. Dağ, Mehmet, "İbni Mücahid'in Kıraat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım".[121]

4. Albayrak, Halis, "Kıraat Sorunu".[122]

5. Çetin, Abdurrahman, "Kur'ân Kıraatinde Mûsikinin Yeri".[123]

3.1.6.2. Takrîb Programında İstifade Edilen Yardımcı Kaynaklar

3.1.6.2.1. Kitaplar

1. Abdü'l-Ali el-Mes'ul, *el-Kırââtü'ş-şâzze davâbitüha ve'l-ihticâcü bihâ fi'l-fıkhi ve'l-'Arabiyyeti.*[124]

2. en-Nüveyrî**,** *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr.*[125]

---

116 Eser hakkında bilgi almak için bkz. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul ve Kıraatı* (İstanbul: MÜİFV. Yayınları,1995).

117 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Ramazan Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015).

118 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Talip Akbal, *Kur'ân-ı Kerîm ve İlm-i Kıraat Ders Notları* (Basılmamış Kitap: İstanbul: 2010).

119 Makale için bkz. Yusuf Alemdar, "Kırâatlerin Oluşumu Bağlamında Kur'ân'ın Cem'i Konusuna Yeni(den) Bir Bakış", *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* VII/2 (2003), 219-248.

120 Makale için bkz. Mustafa Öztürk, "Kur'ân Kırâatlerinin Tarihsel Serencamına Genel Bir Bakış", *Ç.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi* 3/1 (2003), 201-224.

121 Makale için bkz. Mehmet Dağ, "İbni Mücahid'in Kırâat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım", *EKEV Akademi Dergisi* 10/27 (2006): 81-104.

122 Makale için bkz, Halis. Albayrak, "Kırâat Sorunu", *Dini Araştırmalar Dergisi* 4/11 (2001), 19-34.

123 Makale için bkz. Abdurrahman Çetin, "Kur'ân Kırâatinde Musikinin Yeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 115-134.

124 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Abdü'l-Ali el-Mes'ul, *ve'l-ihticâcü bihâ fi'l-fıkhi ve'l-'Arabiyyeti* (Kahire: Dâr-u İbn Affân, 2008).

125 Mekke-i Mükerreme'yi ziyaret eden Nüveyrî, İbnü'l-Cezerî ile görüşmüş ve kendisinden Tayyibe tarikiyle bir cüz okumuştur. Gazze'ye gelen ve medreselerde ders kitabı olarak okutulan Tayyibe hakkında kendisinden bir çalışma yapılmasının istenmesi üzerine bu eseri şerh etmiştir. Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali en-Nüveyri, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kıraati'l-'aşr* (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2004).

3. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibêtü'n-Neşr.*[126]

4. Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâât.*[127]

5. Abdülhalim b. Muhammed el-Hâdî, *el-Kırâetü'l-Kur'âniyye (Tarihi, Sübûtu, Hucceti ve Ahkamı).*

6. Hilâl b. Yahyâ el-Basrî, *Ahkâmü'l-vakf.*[128]

7. Muhammed b. Kasım b. el-Kasım el-Enbârî, *el-Îzâh fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ.*[129]

8. Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *el-Vakfu ve'l-ibtidâ.*[130]

9. Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân.*[131]

10. Subhi Sâlih, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân.*[132]

11. Burhânüddîn Muhammed b. Abdillah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân.*[133]

12. Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân.*[134]

---

126 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996).

127 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Ebü'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırââti ve'l-îdâhi anhâ*, tah. Ali en-Necdî Nâsıf, Abdülfettâh İsmail Şelebî (Kahire: Vezâratü'l-Evkâf, 1994).

128 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Hilâl b. Yahyâ b. Müslim el-Basrî, *Ahkâmü'l-vakf* (Kuveyt: Garas li'n-Neşr, 2014).

129 Eser hakkında bilgi almak için bkz. İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü îzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*, tah. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramazan (Dımeşk: Matbuâtu Mecmai'l-Lügati'l-'Arabiyye, 1971).

130 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî, *İlelü'l-vukûf* tah. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Îdî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2006).

131 İbn Kuteybe, eserini Kur'ân da kusur, çelişki ve nazım bozukluğu olduğunu iddia edenlerin iddialarına cevap olarak yazmıştır. Eser hakkında bilgi almak için bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân,* tah. İbrahim Şemsüddîn (Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2014).

132 Üniversite öğrencileri için hazırlanan eser, Kur'ân ve Vahiy, Kur'ân Tarihi, Kur'ân İlimleri, Tefsir ve İ'câz adlı bölümlere ayırmıştır. Eser, M. Said Şimşek tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Subhi Salih, *Mebâhisü fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Lübnan: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1988.

133 Zerkeşî, kendisinden önce 'ulûmü'l-Kur'ân adı altında yazılan eserleri inceleyerek sistematik bir eser meydana getirmiştir. Suyûtî dahil olmak üzere birçok âlim eserini oluştururken Zerkeşî'den beslenmiştir. Bedruddîn Muhammed b. Abdillah Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Yusuf Abdurrahman el-Mera'seli-Cemal Hamdi ez-Zehebî-İbrahim Abdullah el-Kürdî (Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1994).

134 Üniversitede öğrencilerinin isteği üzerine onların anlayabileceği, araştırmalarında kullanabilecekleri sade bir dille telif ettiği eserde, öğrencilere bir ruh kazandırmak, İslâm düşmanlarının Kur'ân üzerindeki iddialarını ve eleştirilerini çürütmek maksadıyla kaleme aldığını belirtmektedir. Eser hakkında geniş bilgi almak için bkz. Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2017).

13. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân.*[135]

14. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *Bahru'l-muhît.*[136]

15. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân.*[137]

16. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb.*[138]

17. Nasîruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl.*[139]

18. en-Nesefî, Ebü'l-Berakat Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl.*[140]

---

[135] Kendisinden sonra yazılan eserlerin çoğunluğuna kaynaklık eden ve rivâyet tefsirlerinin ilklerinden sayılan eserde; müellif, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), ashâbın ve tâbiîn döneminde yapılan tefsir çalışmalarıyla, kendisinden önce yaşayan âlimlerin görüşlerinin bir araya getirilmiş olduğu kapsamlı bir ansiklopedi mahiyetindeki eserdir. Geniş bilgi almak için bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/105-107.

[136] Eser hakkında bilgi almak için bkz. Esiriüddîn Muhammed b. Yûsuf el-Ceyyânî Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l--Fikr, 2005).

[137] Kurtubî tefsiri olarak meşhur olan eserin mukaddimesinde müellif; eserde takip ettiği metodu, tilâvet adabını, Kur'ân-ı Kerîm öğrenmenin faziletleri, tefsirde Rasulullah'ın (s.a.v.) sünnetinin yeri ve önemi, yedi harf meselesi, Kur'ân-ı Kerîm'de âyet ve sûrelerin tertibi gibi konuları işledikten sonra tefsire başlamıştır. Tefsirde ehl-i sünnet dışındaki fırkaların görüşleri çürütülmeye çalışılmıştır. Eser ve müellif hakkında geniş bilgi almak için bkz. Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Cami' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'r-Risaletü'l-'Âlemiyye, 2013); Muhammed Coşkun, "el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 7/100-101.

[138] Hayatının son zamanlarına doğru kaleme almış olduğu eseri, *Tefsîru'l-Kebîr* ve *et-Tefsîru'r-Râzî* isimleriyle tanınmıştır. Müellif, eserini Kur'ân'a yöneltilen eleştirileri önlemek, İslâm inanç akidelerini sağlamlaştırmak amacıyla hazırladığını ifade etmiştir. O, âyetleri âyetlerle tefsir etmiş, âyetlerin kıraat yönlerini ele almış ve en son olarak da muhtemel manaları genişçe sıralamıştır. Geniş bilgi almak için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1981); Lütfullah Cebeci, "Mefâtîhu'l-Gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/348-350.

[139] Dirâyet tefsirlerinin en önemlilerinden sayılan *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* isimli eserin üzerinde çok fazla çalışmanın yapılmış olması, Ehl-i sünnet inancına yakın olması gibi sebepler, Osmanlılar zamanında eserin rağbet görmesine neden olmuş ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Geniş bilgi için bkz. Ebû Said Nâsıruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2011); İsmail Cerrahoğlu, "Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/260-261.

[140] Dirâyet tefsirlerinden Nesefî tefsiri diye meşhur olan eserde, Rasûlullah'ın (s.a.v.) hadislerine, sahabe ve tâbiîn'in görüşlerine yer verilmiştir. Eserde dil ve belâğâta dâir izahlar yapılmış, kıraat-i aşere esas alınmak suretiyle kıraatlere ve ashâbın tefsir amacıyla şahsî Kur'ân'larına tefsir amacıyla yazmış oldukları kıraatlere de yer verilmiştir.

19. Ebu's-Suûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm.*[141]

20. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr.*[142]

21. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili.*[143]

22. Muhammed b. Ömer b. Salim Bezmul, *el-Kıraatü ve asâruhû fi't-tefsîri'l-ahkâm.*[144]

23. Sabri el-Eşvâ, *İ'câzü'l-kıraati'l-Kur'âniyye.*[145]

24. Hâris b. Esed b. Abdullah el-Muhâsibî, *Fehmü'l-Kur'ân ve Meânihi.*[146]

25. İbn Haleveyh, *el-Muhtasar fi şevâzzi'l-Kur'ân.*[147]

Geniş bilgi için bkz. Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefî (710/1310), *Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vîl*, çev. Harun Ünal-Şerafettin Şenaslan, haz. Mustafa Kasadar (İstanbul: Ravza Yayınları, 2003); Halil Kara, *Nesefî Tefsirindeki Ahkâm Âyetlerinin Yorumu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

141 Eserin tam adı *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*'dir. Müellif, eserin mukaddimesinde pek çok tefsirden istifade ederek eserini meydana getirdiğini ifade etmektedir. O, eserinde Kur'ân'ın fesâhati ve belâğatı üzerinde durmuş, âyetler arasındaki ilişkileri inceleyerek gizli manaların ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Ayrıca kıraat farklılıklarına da yer vererek mananın anlaşılması sağlanmıştır. Eser, bugünün Türkçesi'ne çevrilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Ebüssuûd Efendi b. Muhyiddîn Muhammed b. Muslihuddîn Mustafa İmâdüddîn el-İmâdî, *Tefsîru Ebû Suûd* (Beyrut: Dârul-Kütübi'l-'İlmiyye, 2010); Şeyhülislam *Ebussuûd Efendi, İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm Ebussuûd Tefsiri*, çev. Ali Akın (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007).

142 Dirayet tefsir örneklerinden olan *Tahrîrü'l-ma'ne's-sedîd ve tenvîru'l-'akli'l-cedîd min tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd* isimli eser; müellifin, eserin ismini kısaltmasıyla, *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr* ismiyle neşredilmeye başlanmış, İbn Âşûr Tefsiri diye meşhur olmuştur. Eser, müellifin üniversitede vermiş olduğu tefsir derslerinin bir araya getirilmesi suretiyle meydana gelmiştir. Müellif, eserinin hiçbir tefsir kitabında zikredilmeyen manaları içerdiğini belirtmiştir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tunusî İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrir ve't-tenvîr* (Tunus: Dâr-u Sahnun,1997); Faruk Vural, *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsiri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002).

143 Cumhuriyet döneminin en önemli çalışmalarından olan eser, müellifin dostlarının ve ilgili kurumlar tarafından resmi talebin gelmesi üzerine kaleme alınmıştır. Eserde Kur'ân'ın klasik tefsir kaynaklarında Ehl-i sünnet âlimleri tarafından bugüne intikal ettirilen bilgilerin ve değerlerin Türk milletine kavratılması ve tanıtılması hedeflenmiştir. Tefsirde takip edilecek esaslar bir protokolle belirlenmiş ve tefsirin mukaddimesinde de zikredilmiştir. Eser üzerinde çok fazla çalışma yapılmıştır. Bkz. Mustafa Bilgin, "Hak Dini Kur'ân Dili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/153-163.

144 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Muhammed b. Ömer b. Salim Bezmul, *el-Kıraâtü ve asâruhâ fi't-tefsîri ve'l-ahkâmi*, çev. Abdussettâr Fethullah Saîd (Suudi Arabistan: Câmia'tü Ümmü'l-Kura, 1992).

145 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Sabri el-Eşvâ, *İ'câzü'l-kırâati'l-Kur'âniyye* (Kahire: Mektebet-ü Vehbe, 1998).

146 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Hâris b. Esed b. Abdullah el-Muhâsibî, *Fehmü'l-Kur'ân ve Me'nâhu* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1971).

147 Eser hakkında bilgi almak için bkz. İbn Haleveyh, *el-Muhtasar fi şevâzzi'l-Kur'ân min*

26. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne 'an-meâni'l-kıraat.*

27. Muhammed b. Tavît et-Tancî, *Belâgat-i Kur'âniyye* (Çev. Bekir Topaloğlu).[148]

3.1.6.2.2. Makaleler

1. Mustafa Altundağ, "Sahih Kıraatlerin Arap Lehçeleri ile İlişkisi Üzerine".[149]

2. Cüneyt Eren, "Arap Belâgatının Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasına Katkısı".[150]

3. Necdet Çağıl, "Kur'ân'ın Belâğat ve Fonetik Yapısı".[151]

4. Rahim Tuğral, "Farklı Kıraatlerin Tefsirdeki Yeri".[152]

5. Issa J. Boullata, "Kur'ân'ın Belâgat Açısından Tefsiri".[153]

6. Mehmet Adıgüzel, "Kıraat Farklılıklarından Kaynaklanan Bazı Kelâmî İhtilaflar".[154]

7. Hülya Alper, "Kıraat-Kelam İlişkisi".[155]

8. Aşıkkutlu, Emin, "Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb'a Hadisleri (Tahriç, Tahlil ve Değerlendirme)".[156]

9. Çetin, Abdurrahman, "Kur'ân'ın Farklı Yorumlanmasında Kıraatlerin Rolü".[157]

Kitâbi'l-Bedî' (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, t.y.).

148 Makale hakkında bilgi almak için bkz. Muhammed b. Tavit et-Tanci, "Belağat-i Kur'âniyye", çev. Bekir Topaloğlu, *Makâlât Mezheb Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2011), 313-334.

149 Mustafa Altundağ, "Sahih Kırâatlerin Arap Lehçeleri ile İlişkisi Üzerine", *M.Ü.İ.F. Dergisi* 20 (2001), 23-48.

150 Cüneyt Eren, "Arap Belâgatının Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasına Katkısı", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2004), 115-138.

151 Eser hakkında bilgi almak için bkz. Çağıl Necdet, *Kur'ân'ın Belâgat* ve *Fonetik Yapısı* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2005).

152 Rahim Tuğral, "Farklı Kıraatlerin Tefsirdeki Yeri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 269-281.

153 Issa J. Boullata, "Kur'ân'ın Belağat Açısından Tefsiri: İ'câz ve İlgili Konular", çev. İbrahim H. Karslı, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (2005), 255-274.

154 Mehmet Adıgüzel, "Kıraat Farklılıklarından Kaynaklanan Bazı Kelâmî İhtilaflar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2007), 165-199.

155 Hülya Alper, "Kıraat -Kelam İlişkisi", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001).

156 Makale hakkında bilgi almak için bkz. Emin Aşıkkutlu, "Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-ı Seb'a Hadisi", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları IV* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012).

157 Abdurrahman Çetin, "Kur'ân'ın Farklı Yorumlanmasında Kırâatlerin Rolü", *Diyanet İlmi Dergi* 37/4 (2001).

10. Okçu, Abdulmecit, "Kur'ân'ın Lafız-Mana ve Kıraat Yönünden İ'câzı/Eşsizliği".[158]

SONUÇ

Geçirdiği evreler dahilinde ümmetin hayat damarlarından biri olan Kurân ve çatısı altındaki ilimler, Cumhuriyet dönemine kadar sekteye uğramadan devam edegelmiş velâkin bu dönemde sekteye uğramıştır. Ne var ki gayretli hocaların münferit çalışmaları sayesinde 1968 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Müteakip dönemde Zamanın Diyanet İşleri Başkan yardımcılarından Tayyar Altıkulaç'ın girişimleriyle resmi olarak okutulmaya başlanmıştır. Yarım asırdır Haseki Eğitim Merkezi'nde kıraat eğitimi, ihtisas bölümü ile aynı çatı altında faaliyetlerine devam etmektedir.

Türkiye'de kıraat çalışmaları; DİB eğitim merkezleri, müftülükler ve gönüllü hocalar aracılığıyla devam ettirilmektedir. Bu merkezlerde nazarî bilgilerin yanı sıra uygulama faaliyetlerinin ön planda olduğu bir eğitim metodu uygulanmaktadır. Şuna değinmek gerekir ki eğitim programında yer alan derslerin tamamının münferit kıraat kurslarında uzman hocalar nezaretinde verilebilmesi zor görülmektedir. Binaenaleyh 'aşere programı, eğitim merkezleriyle beraber sâir kurslarda da okutulabilir. Ancak takrîb programı, yalnızca eğitim merkezlerinde okutulmalıdır. Böylece takrîb programından mezun olan kursiyerler yapılacak olan sınavla ihtisas programına dâhil edilip bu programı da tamamlamalarının akabinde uygun olan kadrolara atanabilirler.

Kıraat bölümünün, hali hazırda olduğu gibi ihtisas eğitim merkezleriyle aynı çatı altında değil de "Kıraat İhtisas Merkezi" adı altında ayrı merkezlerde teşekkül etmesinin daha faydalı olacağı mülahaza edilmektedir. Bu merkez, eğitim kurumu olmasının yanında kıraat alanında tertip edilebilecek uluslararası toplantı ve sempozyumlara ev sahipliği yapan bir merkez olarak planlanmalıdır. Ayrıca bu kurumlar, İHL ve İlahiyat fakültelerinden mezun öğrencilerin de istifade edebileceği şekilde düzenlenmelidir. Böylece DİB personeli olmayıp bu programı başarıyla tamamlayan kursiyerler

[158] Abdülmecit Okçu, "Kur'ân'ın Lafız-Mana ve Kırâat Yönünden İ'cazı/Eşsizliği", *EKEV Akademi Dergisi* 3/2 (2001).

DİB bünyesinde görevlendirilerek, DİB'in yetişmiş eleman sıkıntısı giderilebilir.

Eğitim merkezlerinde çözüm bekleyen sorunlardan biri de bu merkezlerin bünyesinde görevlendirilen kıraat eğitimcilerinin, ihtisas bölümü hocalarından ayrı tutularak, eğitim görevlisi yerine Kur'ân öğretmeni kadrosuyla istihdam edilmelerine binaen, özlük hakları açısından ayrımcılığa tabi tutulmalarıdır. Bu sorunun başkanlık tarafından yapılacak bir çalışmayla çözüme kavuşturulmasının kıraat ilmine gereken değerin verilmesi açısından ehemmiyet arz edeceği düşünülmektedir.

Türkiye'de eğitim merkezlerinde verilen kıraat eğitimi ile eğitim merkezlerinin dışında verilen kıraat eğitimlerinin 'aşere boyutunda Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî'nin *eş-Şâtıbiyye* olarak adlandırılan *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*; takrîb döneminde ise İbnü'l Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kıraati'l-'aşr* isimli manzum eserinin ezberletilmesi suretiyle derslerin yapılması daha faydalı olacaktır. Şöyle ki kıraat eğitiminin ezberletilen bu eserler ışığında pratilize edilerek verilmesi kıraat eğitiminde varılacak son nokta olarak öngörülmektedir.

Türkiye'de kıraat eğitiminin verildiği diğer kurumlar ise İlahiyat fakülteleridir. Bu kurumlarda daha önceleri tefsir anabilim dalı bünyesinde faaliyetlerine devam eden kıraat ilmi, 2012 yılında "Kur'ân-ı Kerîm'i Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı" adı altında müstakil bir ilim dalı olarak akademik mecrâda filizlenmeye başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda DİB tarafından 2012, 2017 ve 2018 yıllarında uluslararası kıraat sempozyumu düzenlenmiştir.

Kıraat anabilim dallarında icradan ziyade teorik eğitim verilmektedir. Zira icrâdan yoksun teorik eğitimin eksik kalacağı muhakkaktır. İslâm dünyasındaki kıraat fakültelerinin eğitim programları ile kıraat anabilim dalları ve eğitim merkezlerinde devam ettirilen kıraat eğitim programlarının birbirine entegre edilerek oluşturulacak bir müfredât programı vesilesiyle bu ilim daha fazla gelişme gösterecektir. Ayrıca İlahiyat fakültelerinde Kur'ân-ı Kerîm dersleri için yeterli öğretim elemanlarının bulunmadığı bugünlerde eğitim merkezlerinden mezun olan kursiyerlerin üniversitelerde istihdamının sağlanması, fakültelerdeki kıraat hocası ihtiyacına yönelik açığın kapatılması açısından da büyük önem arz edecektir.

Bu durumun şu şekilde çözülebileceği düşünülmektedir: Kıraat eğitimine tabi tutulacak kursiyerler, kıraat eğitimi sürecinin tatbikat kısmını eğitim merkezi bünyesindeki hocalar aracılığıyla, teorik kısmını ise akademisyenlerin nezaretinde verilecek eğitimle tamamlayacak ve bu şekilde bahsi geçen programdan mezun olan kursiyerler teorik olarak yetkin bir seviyeye ulaşmalarının yanı sıra icra olarak da hedeflenen noktaya varmış olacaklardır. Ulaşılacak bu seviye neticesinde, kişiler, tez çalışmasını bitirdikten sonra da eğitim programından mezun olarak münhal bulunan eğitim merkezleri kadrolarına Kur'ân öğretmeni veya üniversiteler bünyesinde öğretim üyesi olarak görev alabileceklerdir.

Taslağı oluşturulan bu nihâî çalışma, kişi ve münferid bir kurumu aşmakta olup hayata geçirilmesi ancak ilgili kurumların kollektif çalışmaları ile mümkün görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim, *İbrâzû'l-meânî min Hirzi'l-Emâni fi'l-kırâati's-seb'i.* Beyrut: Mektebetü Dâru'l-'İlmiyye, 2007.

Abdü'l-Ali el-Mes'ul, *ve'l-ihticâcü bihâ fi'l-fıkhi ve'l-'Arabiyyeti.* Kahire: Dâr-u İbn Affân, 2008.

Adıgüzel, Mehmet. "Kıraat Farklılıklarından Kaynaklanan Bazı Kelâmî İhtilaflar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2007), 165-199.

Akbaba, Ahmet Arif. *İbn Cüzeyy'in et-Teshîl li `Ulûmi't-Tenzîl Adlı Tefsîrinin Ferşü'l-Hurûf Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019.

Akbal, Talip. *DİB. Haseki Eğitim Merkezi Kıraat Eğitimi ve Programı*. 2000.

Akbal, Talip. *Kur'ân-ı Kerîm ve İlm-i Kıraat Ders Notları*. Basılmamış Kitap. İstanbul: 2010.

Akdemir, M. Atilla. "*Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve "Zübdetü'l-İrfân" Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

Akdoğan, Bayram. "Din Görevlilerine Mûsikî Eğitimi Verilmesi Hakkında Örnek Bir Metot". *A.Ü.İ.F. Dergisi* 43/ 2 (2002), 315-353.

Akdoğan, Bayram. "Fethullah Şirvânî'ye Göre Makamların Tesirleri ve İcrâ Edileceği Vakitler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 77-82.

Akpınar, Ali. "Tefsîru'l-Celâleyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 40: 294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kırâat Âlimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Albayrak, Halis. "Kırâat Sorunu". *Dini Araştırmalar Dergisi* 4/11 (2001), 19-34.

Alemdar, Yusuf. "Kırâatlerin Oluşumu Bağlamında Kur'ân'ın Cem'i Konusuna Yeni(den) Bir Bakış". *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 7/2 (2003), 219-248.

Alper, Hülya. "Kıraat -Kelam İlişkisi" *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.

Altıkulaç, Tayyar. "Bennâ, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 5/457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Altıkulaç, Tayyar. "Ebû Şâme El-Makdisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/233-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Altıkulaç, Tayyar. "el-Muknî'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 31/138-139. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Altıkulaç, Tayyar. "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 36/268-269. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Altıkulaç, Tayyar. "Semerkandî, Muhammed b. Mahmûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 36: 477-478. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Altundağ, Mustafa. "Sahih Kırâatlerin Arap Lehçeleri ile İlişkisi Üzerine". *M.Ü.İ.F. Dergisi* 20 (2001), 23-48.

Altuntaş, Halil-Şahin, Muzaffer. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: DİB Yayınları, 2006.

Arel, Hüseyin Sadettin. *Türk Mûsıkîsi Nazariyatı Dersleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1991.

Aşıkkutlu, Emin. "Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-ı Seb'a Hadisi". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları IV.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.

Atik, M. Kemal. "Ca'berî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 6/527-528. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Basrî, Hilâl b. Yahyâ b. Müslim. *Ahkâmü'l-vakf.* Kuveyt: Garas li'n-Neşr, 2014.

Beydâvî, Ebû Said Nâsıruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2011.

Bezmul, Muhammed b. Ömer b. Salim. *el-Kırâatü ve asâruhâ fi't-tefsîri ve'l-ahkâmi*. çev. Abdüssettâr Fethullah Saîd. Suudi Arabistan: Câmia'tü Ümmü'l-Kura, 1992.

Bilgin, Mustafa. "Hak Dini Kur'ân Dili". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 15/153-163. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Birışık, Abdulhamit. "en-Neşr" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 33/19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Bolelli, Nusrettin. *Modern Metotla Arapça İmla Kuralları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.

Boullata, Issa J. "Kur'ân'ın Belağat Açısından Tefsiri: İ'câz ve İlgili Konular". çev. İbrahim H. Karslı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (2005), 255-274.

Buyrukçu, Ramazan. *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Cebeci, Lütfullah. "Mefâtîhu'l-Gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 28/348-350. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Cerrahoğlu, İsmail. "Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 7/105-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Cerrahoğlu, İsmail. "Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 11/260-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usulü.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.

Coşkun, Muhammed. "el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 7/100-101. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Cüraysî, Muhammed Mekkî Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. tas. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003.

Çağıl Necdet, *Kur'ân'ın Belâgat* ve *Fonetik Yapısı.* Ankara: İlahiyât Yayınları, 2005.

Çeker, Orhan. "Âcurrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1/329. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Çetin, Abdurrahman. *Kıraatlerin Tefsire Etkisi.* İstanbul: Marifet Yayınları, 2001.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Çetin, Abdurrahman. "Kur'ân Kırâatinde Musikinin Yeri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 115-134.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları.* Bursa: Emin Yayınları, 2015.

Çetin, Abdurrahman. "Kur'ân'ın Farklı Yorumlanmasında Kırâatlerin Rolü". *Diyanet İlmi Dergi* 37/4 (2001), 77-100.

Çetin, Abdurrahman. "Vakf ve İbtidâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 42/461-463. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Çollak, Fatih. *Hafs Rivâyetiyle Gelen Muhtelif Vecihler ve Hüccetleriyle Âsım Kırâatı.* İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2006.

Dağ, Mehmet. "İbn-i Mücahid'in Kırâat Ekollerini Yedi ile Sınırlaması: Eleştirel Bir Yaklaşım". *EKEV Akademi Dergisi* 10/27 (2006): 81-104.

Danî, *el-Ahrufü's-seb'a li'l-Kur'ân.* Dâru'l-Minare, 1997.

Demirci, Muhsin. *Kur'ân Tarihi.* İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV yayınları, 2008.

Demirci, Naci. *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmi Eğitimindeki Yeri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Devserî, İbrahim Saîd, *Muhtasaru'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâât.* Dâru'l-Hadâre, Riyâd 2008.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Kıraat (Aşere-Takrîb) Eğitim Programı*, Ankara: 2014.

Ebû Zür'a, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele. *Huccetü'l-kırâât.* Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2016.

Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm Ebüssuûd Tefsiri*. çev. Ali Akın. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007.

Endelüsî, Esirüddîn Muhammed b. Yûsuf el-Ceyyânî Ebû Hayyân. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.

Eşvâ, Sabri. *İ'câzü'l-kırâati'l-Kur'âniyye.* Kahire: Mektebetü Vehbe, 1998.

Elmalı, Hüseyin. "Mu'cemü mekâyîsi'l-luga", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30/346-347. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Eren, Cüneyt. "Arap Belâgatının Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasına Katkısı". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2004), 115-138.

Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 91-123.

Gürkan, Menderes. "Bedreddin Zerkeşî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44/289-293. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Hâdî, Abdülhalim b. Muhammed. *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye (Tarihi, Subutu, Hucceti veAhkâmı).* Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999.

Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*. çev. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık. İstanbul: Beyan yayınları, 2000.

Hayyât, Ebü'l-Hasen Ali b. Fâris. *et-Tebsıra fî kıraati'l-eimmeti'l-'aşere.* Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2007.

Heyefân, Ahmed Mahmud Abdüssemî. '*Eşhüru'l-mustalahât fi fenni'l-edâi ve 'ilmi'l-kırâât.* Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-'İlmiyye, 2001.

Işık, Emin "Çantay, Hasan Basri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 8/218-219. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Itr, Hasan Ziyâüddîn. *el-Ahrufu's-seb'a ve menziletü'l-kırâatı minha.* Beyrut, t.y.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tunusî. *Tefsîru't-tahrir ve't-tenvîr.* Tunus: Dâr-u Sahnun,1997.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. *el-Muhteseb fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırââti ve'l-îdâhi anhâ*. tah. Ali en-Necdî Nâsıf-Abdülfettâh İsmail Şelebî. 2 Cilt. Kahire: Vezâratü'l-Evkâf, 1994.

İbn Haleveyh. *el-Muhtasar fî şevâzzi'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'.* Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, t.y.

İbn Kuteybe ed-Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân.* tah. İbrahim Şemsüddîn. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2014.

İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn.* tah. Muhammed Habîbullâh eş-Şenkîtî, Ebü'l-Eşbâl Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1980.

İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*. tah. Ğanim Kadduri Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.

İbnü'l-Enbârî, *Kitâbü Îzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ*. tah. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramazan. Dımeşk: Matbuâtu Mecmai'l-Lügati'l-'Arabiyye, 1971.

İbnü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali en-Nüveyri. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kıraati'l-'aşr.* Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2004.

'İlmi, Seyyid Laşin Ebü'l-Ferah, Halid b. Muhammed el-Hâfız. *Takrîbü'l-meânî fî Şerhi Hirzi'l-emâni fi'l-kırâati's-seb'a.* Medine: Dâru'z-Zaman, 2003.

İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb. *Müfredât-ı elfâzi'l-Kur'ân* Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 2006.

İshakoğlu, Ömer. "Râcihî, Abduh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Ek-2/410-411. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Kâdî, Abdülfettâh Abdülganî. *el-Büdûru'z-zâhira.* Kahire, Dâru's-Selâm, 2016.

Kâdî, Abdülfettâh Abdülganî. *el-Kırââtü fi nazari'l-müsteşrikîne ve'l-mulhidîn.* Şam: Dâr-u İbn Kesîr, 1990.

Kâdî, Abdülfettâh Abdülganî. *Târîhu'l-kurrâi'l-'aşerati ve ruvâtihim ve tevâtüri kırââtihim ve menheci küllin fi'l-kırâat.* Mısır, 1998.

Kâdî. Abdülfettâh, Abdülganî. *el-Vâfî fî Şerhi'ş-Şâtıbiyye.* Kahire: Dâru's-Selâm, 2015.

Kandemir, M. Yaşar. "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 33/45-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Kara, Halil. *Nesefî Tefsirindeki Ahkâm Âyetlerinin Yorumu.* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014.

Kara, Ömer. "el-Müfredât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 31/504-505. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Karaçam, İsmail. *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlarının Yorum Farklılıklarına Etkisi.* İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul ve Kıraatı.* İstanbul: MÜİFV. Yayınları,1995.

Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâati ve i'lelihâ ve hıcecihâ*, tah. Dr. Muhyiddîn Ramazan. Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1984.

Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed. *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*. tah. Ahmed Hasan Ferhât. Amman: Dâr-u Ammâr, 2011.

Kılıç, Hulusi. "İbn Âcurrûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 19/295-296. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Kılıç, Mehmet. *Şâz Kıraatlar Bağlamında Hasan Basrî Kıraatı ve Özellikleri.* Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Kocakanat, Erhan "Dini Mûsiki Açısından Geçmişten Günümüze Ezan". *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2019): 1.

Koç, Mehmet Akif. "Kur'an Kıraatinde Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 51/2 (2010): 79-91.

Komisyon, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri.* Ankara: DİB Yayınları, 2007.

Köylü, Mustafa. *Yetişkinlerde Din Eğitiminin Teorik Temelleri.* Ankara: Etüt Yayınları, 2000.

Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed b. Abdilvehhâb el-Ensârî (ö. 461/1068). *el-Mûdıh fi't-tecvîd.* tah. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Amman: Dâr-u Ammâr, 2009.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Cami' li-ahkâmi'l-Kur'ân.* Beyrut: Dâru'r-Risaletü'l-'Âlemiyye, 2013.

Mahluf, Haseneyn Muhammed. *Kelimâtü'l-Kur'ân-Tefsir ve Beyân.* İskenderiyye, ed-Dâru'l-'Alemiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî, 2009.

Mansur, Abdulkadir. *Mevsûatü 'ulûmi'l-Kur'ân.* Suriye: Dâru'l-Kalemi'l-'Arabi, ٢٠٠٢.

Mekkî b. Ebî Tâlib, *Kitâbü'l-ibâne 'an meâni'l- kırâât*. çev. Fatih Çollak. İstanbul: Üsküdar Yayınevi, 2003.

Melâhî, Abdullah Ali. *Tefsirü'l-Kur'âni bi'l-kırâati'l-Kur'âniyyeti'l-'aşr.* Filistin-Gazze İslam Üniversitesi ve Akademisyenler Derneği yayınları, 2002.

Mertoğlu, M. Suat. "Zürkânî, Muhammed Abdülazîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44/579-580. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Muhammed Ahmed Abdülaziz, *el-Vücûhü'l-belâğatü fi't-tevcîhi'l-kırâati'l-*

Kur'âniyyeti'l-mütevâtire. Yarmouk Üniversty Şeriat ve İslamî İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2005.

Muhammed Emin Efendi (Abdullah Efendizade). *Umdetü'l-hullân fî îdâhi Zübdeti'l-irfân.* İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, t.y.

Muhammed İbrahim Muhammed Salim. *Ferîdetü'd-dehr fi ta'sîli ve cemi'l-kırââti'l-'aşr.* Kahire: Dâru'l- Beyani'l Arabi, 2017.

Muhâsibî, Hâris b. Esed b. Abdullah. *Fehmü'l-Kur'ân ve Me'nâhu.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1971.Ebüssuûd Efendi, Muhammed b. Muhyiddîn Muhammed b. Muslihuddîn Mustafa İmâdüddîn el-İmâdî. *Tefsîru Ebû Suûd.* Beyrut: Dârul-Kütübi'l-'İlmiyye, 2010.

Muhaysın, Muhammed Sâlim. *el-Hâdî Şerhü Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr.* Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1997.

Muhaysın, Muhammed Salim. *Mürşîdü'l-muîd ilâ 'ilmi't-tecvîd.* Kahire: Dâr-u Muhaysın, 2002.

Nebil b. Muhammed İbrahim Al-i İsmail. *'İlmü'l-kırâa neş'etühü etvâruhu eseruhu fi 'ulûmi'ş-şer'iyye.* Riyad: Daretü'l-Melik Abdülaziz, 2002.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710/1310). *Medârikü't-tenzîl ve hakaikü't-te'vîl.* çev. Harun Ünal-Şerafettin Şenaslan, haz. Mustafa Kasadar. İstanbul: Ravza Yayınları, 2003.

Nisâburî, Nizâmüddîn el-Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî. *Ğarâibü'l-Kur'ân ve rağâibü'l-Furkân.* Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-'İlmiyye, 1996.

Okçu, Abdulmecit. *Kıraat Açısından Taberi ve Tefsiri.* Ankara: Araştırma Yayınları, 2009.

Okçu, Abdülmecit. "Kur'ân'ın Lafız-Mana ve Kırâat Yönünden İ'cazı/Eşsizliği". *EKEV Akademi Dergisi* III/2 (2001).

Öngören, Reşat. "Molla Mehmed Emin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30/258-259. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "Ebû Ali el-Fârisî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/88-90. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit. "Katru'n-Nedâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 25/59-60. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Özel, Ahmet. "Mennâ' Halil el-Kattân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* EK-2/30-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

Özkan, İsmail Hakkı. *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

Öztürk, Mustafa. "Kur'ân Kırâatlerinin Tarihsel Serencamına Genel Bir Bakış". *Ç.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi* 3/1 (2003), 201-224.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat.* İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.

Pâluvî, Abdülfettâh. *Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Hanifiyye Kitabevi. ty.

Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb.* Beyrut: Dâru'l Fikr, 1981.

Rizkuttavîl, Seyit. *fî 'ulûmi'l-kıraât medhal dirase ve't-tahkik.* Mekke: el-Mektebe el Faysaliyye, 1985.

Salih, Subhi. *Mebâhisü fî 'ulûmi'l-Kur'ân.* Lübnan: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1988.

Sarı, Mehmet Ali. "İbnü'l-Kāsıh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 21/102-103. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Sarı, Mehmet Ali. "el-İtkân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 23/464. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Saygun, Ahmet Adnan. *Mûsikî Nazariyâtı.* İstanbul: Maarif Basımevi, 1958.

Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr. *İlelü'l-vukûf*. tah. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Îdî. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2006.

Sehâvî, Ebü'l-Hasan Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdüsselâm, *'Alemü'l-ihtidâ fi ma'rifeti'l-vakfi ve'l-ibtidâ*. tah. Ali Hüseyn el-Bevvâb. Mekke: Mektebetü't-Türâs, t.y.

Sönmezsoy, Selahattin. *Kur'ân ve Oryantalistler.* Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.

Sürelsan, İsmail Baha. "Ezgi, Mehmet Suphi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 12/51-52. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Şelebî, Abdülfettâh İsmail. *Resmü'l-Mushâfi'l-Osmânî ve evhamu'l-müsteşrikine fi kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm devâfiühâ ve def'ühâ.* Cidde, Dâru'ş-Şurûk, 1960.

Tanci, Muhammed b. Tavit. "Belağat-i Kur'âniyye". çev. Bekir Topaloğlu. *Makâlât Mezheb Araştırmaları Dergisi*. 4/1 (2011): 313-334.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi.* İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Tuğral, Rahim. "Farklı Kıraatlerin Tefsirdeki Yeri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII (1992), 269-281.

Tunûsî, İbrahim b. Ahmed el-Merginânî. *Delilü'l-hayran 'ala mevridiz zamân fi fenni'r- resm ve'z-zabt.* Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1995.

Ulvi, Ata. "Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet içi Eğitim Kurslarında Kıraat Eğitimi". *Uluslararası Kıraat Sempozyumu (İstanbul, 16-18 Kasım 2012),* 482.

Üşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm. *Menâru'l-hüdâ fi beyâni'l-vakfi ve'l ibtidâ*. tah. Muhammed b. 'Iyd eş-Şa'bân. Tanta: Dâru's-Sahâbe, 2008.

Vural, Faruk. *Tâhir İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve't-Tenvîr İsimli Tefsiri.* Marma-

ra: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Yazıcı, Reşat. *Halkla İlişkiler.* Ankara: Semih Yayınları, 1996.

Yemenî, Ebû Abdirrahmân İbrahim b. Muhammed el-Fâkih el-Kadimî es-Süyerhî. e*t-Tuhfetü'l-Mehdiyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye.* Kahire: Dâr-u Ömer b. Hattâb, 2007.

Yönetken, Halil Bedi. *Okulda Müzik Öğretimi ve Öğretim Metotları*. İstanbul: MEB Yayınları, 1952.

Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr.* İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.

Zehebî, Ebû Abdiilah Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakati ve'l-âsâr*. tah. Tayyar Altıkulaç. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 1995.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348). *Tabakâtü'l-kurrâ*. tah. Ahmed Han. Riyad: Kral Faysal İslam Araştırmaları Merkezi, 1997.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. tah. Yusuf Abdurrahman el-Mera'seli, Cemal Hamdi ez-Zehebi, İbrahim Abdullah el-Kürdi. Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1994.

Zürkânî, Muhammed Abdülazim. *Menâhilü'l-'irfân.* Kahire: Dâru'l-Hadis, 20.

ÖRGÜN EĞİTİM KAPSAMINDA HÂFIZLIK EĞİTİMİ
(SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ VE İSTANBUL ŞEHİT TOLGA ECEBALIN KIZ ANADOLU İMAM-HATİP LİSESİ)

Gülsüm ARSLAN
ÖĞR. GÖR., SABAHATTİN ZAİM Ü., İSLAMİ İLİMLER F., KUR'ÂN OKUMA VE KIRAAT BİLİM DALI

GİRİŞ

Başta Hz. Peygamber olmak üzere İslamiyet'i öğrenen ve öğreten din âlimleri, Müslüman toplumlarda İslami esasların yerine getirilmesi, yaygınlaştırılması ve hayatın dinin emrettiği yönde yaşanması için en iyi kılavuzun Kur'ân-ı Kerîm olduğunu ifade etmektedirler. Nitekim Hz. Peygamber'e gelen ilk vahyin "Oku!" emri olması ve kendisinin de hadislerinde Kur'ân öğrenmenin gereklerinden bahsetmesi, Kur'ân-ı Kerîm öğretimi ve eğitimini gereklilik olarak düşündürmektedir.

İslam toplumlarında Kur'an öğretiminin yanı sıra Kur'an'ın ezberlenmesi de sahip çıkılan bir İslam geleneğidir. Kur'ân-ı Kerîm'in ezberlenmesi Hz. Peygamber döneminden itibaren süregelen bir gelenektir. Resûlüllah'la başlayan bu gelenek, İslamiyet'i kabul eden toplumlarca büyük ilgi ve heyecanla sürdürülmüştür. İslamiyet'i kabul edip İslami esaslara göre yaşayan ya da yaşama çabasında olan toplumlardan biri de Türk toplumudur. Nitekim ülkede izlenen siyasi politika bağlamında zaman zaman uygulanan değişimlere göre dinî yaşantısına yön vermeye çalışan kesim, her türlü zorluğa göğüs gererek dini uygulamalardan vazgeçmemiş ve bu meyanda Hz. Peygamber'den devraldığı hâfızlık geleneğini yaygınlaştırma

gayreti göstermiştir. Zamanla toplum anlayışında yaşanan değişimle Kur'ân eğitimi konusunda da önemli gelişmeler kaydedilmiş ve yeni imkânlar elde edilmiştir. Bu amaçla açılan kurslar, düzenlenen faaliyetlerle Kur'an'ın ezberlenmesi desteklenmiştir. Yapılan düzenlemelerle Kur'an-ı Kerîm'i ezberleyen talebe sayısının artırılması ve toplumun her kesiminde bu eğitimin yaygınlaşmasının sağlanması hedeflenmiştir. Şöyle ki önceden yapılan hâfızlık eğitimleri için örgün eğitimle hâfızlık eğitimi arasında seçim yapmak zorunda kalan aileler, yapılan düzenlemeyle örgün eğitime ara vermeden de çocuklarına hâfızlık eğitimi aldırabilme imkanına sahip olmuşlardır.

Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi" 2014-2015 eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü dönemde ilk defa uygulanmış ve 2018 yılında da ilk mezunlarını vermiştir. Bu projeyi konu alan birçok çalışma yapılmış olup bunlardan birisi de bu çalışmadır. Dolayısıyla araştırmanın konusunu, "Örgün Eğitim Kapsamında Hâfızlık Eğitimi" oluşturmaktadır.

Hâfızlık eğitimi verilirken hem öğreticilerin hem de öğrencilerin bu eğitime yönelik belli hedeflerinin olması önem taşımaktadır. Bu meyanda eğitim sürecinde uygulanması gereken faaliyetlerin belirlenen hedefleri gerçekleştirmeye yönelik hazırlanması da büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla hâfızlık eğitim sürecinin örgün eğitim kapsamında istenilen şekilde ve hedeflere uygun tamamlanabilmesi için, ihtiyaç duyulan planlamanın yapılması gerekmektedir. Bu manada söz konusu bu araştırma diğerlerinden farklı olarak hâfızlık eğitimi için belirlenen zaman dilimini azaltarak daha kısa sürede ve büyük bir grupla bu eğitimin tamamlanabileceğini savunmaktadır.

Bu çalışmanın yapılmasının en temel amacı; hâfızlığın örgün eğitime engel olmadığını ve akademik başarıyı olumsuz etkilemediğini göstermek ve uygulanan yöntem sayesinde önceki projelerin tamamlanma süresinden daha kısa sürede hâfızlık eğitiminin verilebileceğini göstermektir.

PROBLEM DURUMU

Örgün eğitimle sürdürülen hâfızlık eğitimi projelerinin uygulanmasına imkan tanıyan düzenlemeye göre "MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in 15. maddesinin (a) bendi, 26.07.2014 tarih ve 29072 sayılı MEB Okul

Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği maddesi 32/3'le" değiştirilmiştir. Bu düzenlemeye göre öğrenci velisinin onayını gösteren yazılı başvuruyla bir eğitim öğretim yılı içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılmış olan kurs faaliyetine isteğe bağlı olarak katılan öğrenciler için hâfızlık eğitim süreci başlamış olmaktadır. Buna göre hâfızlık eğitim sürecinde yıl kaybetmeden hâfızlığını tamamlamış ve ezberlerini pekiştirmiş olmaları öngörülmektedir.

Hali hazırda dünyanın farklı bölgelerinde uygulanan hâfızlık tekniklerinden bazıları incelenerek; bunların öğrencilerin hâfızlık eğitim sürecine etkileri, avantajları ve dezavantajları irdelenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın konusunu oluşturan örgün eğitim kapsamında hâfızlık eğitiminin daha kısa sürede ve aynı anda başlatılan bir grupla tamamlanması amaçlanmıştır.

Başta Hz. Peygamber olmak üzere ondan İslamiyet'i öğrenen ve öğreten din âlimleri, Müslüman toplumlarda İslami esasların yerine getirilmesi, yaygınlaştırılması ve hayatın dinin emrettiği yönde yaşanması için en iyi kılavuzun Kur'ân-ı Kerîm olduğunu ifade etmektedirler. Nitekim Hz. Peygamber'e gelen ilk vahyin "Oku!" emri olması ve kendisinin de hadislerinde Kur'ân öğrenmenin gerekliliğinden bahsetmesi, Kur'ân-ı Kerîm öğretimi ve eğitimini gereklilik olarak düşündürmektedir.

Hz. Peygamber'le başlayan hâfızlık eğitiminin onun ardından devam ettirilmesi ve bugüne taşınması kolay olmamıştır. Bu çerçevede zaman zaman belli kısıtlamalar getirilen hâfızlık eğitimi hali hazırda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde açılan Kur'ân kurslarında verilmektedir. Buna göre Kur'ân kursları örgün eğitim sisteminde olduğu gibi belli bir plan ve programa tabi olarak Kur'ân öğreticileri tarafından yürütülmektedir.[1] 2014'ten sonra yapılan düzenlemeyle Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı örgün eğitim veren kurumlarda da hâfızlık eğitimi verilmeye başlanmıştır. Başlangıçta proje olarak başlayan hâfızlık eğitim uygulaması velilerin ilgisiyle karşılanmış ve desteklenmiştir. Böylece uygulama olarak örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitimi verilmesi çalışmaları yaygınlık kazanmıştır. Hâfızlık eğitimi örgün eğitim devam ederken belli bir plan

[1] M. Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 31.

ve program çerçevesinde tamamlanmaktadır. Şöyle ki öğrenci bu süreçte hem okuluna devam etmekte ve yıl kaybı olmadan üst sınıfa geçebilmekte hem de hâfızlık eğitimini tamamlayabilmektedir.

Tezin konusunu oluşturan örgün eğitimle birlikte sürdürülecek olan hâfızlık eğitiminde öğrencilerin hâfızlığı dini bir hassasiyet olarak değerlendirip değerlendirmedikleri; ayrıca bu eğitimin hangi yöntem ve teknikler kullanılarak verileceğiyle belirlenen sürede tamamlanıp tamamlanamayacağının tespiti için yapılacak çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır:

- Hâfızlık eğitim sürecine dâhil olan öğrencilerin bu eğitime yönelik beklentileri karşılanmakta mıdır?
- Hâfızlık eğitimini sağlayacak olan öğreticinin yöntem ve teknik konusunda yeterliliği var mıdır?
- Örgün eğitimle birlikte sürdürülen hâfızlık eğitiminin okul derslerine etkisi hangi düzeydedir?
- Hâfızlık eğitimi, gruba yönelik uygulanabilir mi?
- Hafızlık eğitiminde musiki ve makam önemli midir?
- Hâfızlık eğitimi, planlanan sürede tamamlanmış mıdır?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, 2018- 2019 eğitim-öğretim yılında, İstanbul ili merkezinde, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, İstanbul Şehit Tolga Ecebalın Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Yüksek Öğretim Kurumu bünyesindeki Sabahattin Zaim Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerle sınırlıdır.

Varsayımlar

1. Araştırma için örneklem grubunun evreni temsil edeceği varsayılmıştır.

2. Araştırmaya katılan öğrencilerin veri toplama aracında yer alan soruları içtenlikle cevapladıkları ve objektif davrandıkları varsayılmaktadır.

3. Araştırmanın uygulama kısmında yararlanılacak yöntemin çalışmanın amacını ortaya koyacağı ön görülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Yapılacak olan çalışmada izlenecek yöntem, nitel yöntemlerden

görüşme tekniğidir. Nitel araştırma modeli, verilerin elde edilmesi için gözlem, görüşme, doküman analizi gibi birçok tekniğin kullanıldığı, ayrıca ölçülmek istenen konuya yönelik algıların ve olayların kendi ortamında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ele alınmasını mümkün kılan nitel bir sürecin takip edildiği araştırma olarak ifade edilmektedir.[2]

Araştırma GrubuÖrgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitimi projesinin uygulanmasını amaçlayan çalışma için yapılaması planlanan uygulamaya İstanbul Şehit Tolga Ecebalın Kız Anadolu İmam Hatip Lisesinden 14 öğrenci ile Sabahattin Zaim Üniversitesinden 5 öğrenci seçilmiştir. Bu gruptan elde edilecek bulgularla geneli yansıtacak çıkarımlara ulaşılacağı düşünülmektedir. Araştırma grubunun belirlenmesinde gönüllülük esası dikkate alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorularla hâfızlık eğitimine katılan öğrencilerin eğitimin örgün eğitimle birlikte sürdürülebilir özellikte olup olmadığı yönündeki görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmada kullanılacak olan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki soruların güvenirliğini sağlamak amacıyla katılımcı cevapları ikinci bir araştırmacı tarafından kodlanmış ve kodlar temalara dönüştürülmüştür. Kodlar karşılaştırıldığında iki araştırmacının verdiği kodların örtüştüğü tespit edilmiştir. Bulgularla ilgili geçerliğin artırılması için katılımcıların görüşleri doğrudan aktarılarak açık bir şekilde verilmiştir.

Veri Analizi

Araştırmada ulaşılan verilerin analizinde içerik çözümleme tekniği kullanılmıştır. İçerik çözümleme tekniğinin uygulanabilmesi için ilk olarak araştırma soruları ve araştırmanın kuramsal boyutundan hareketle kategoriler belirlenmiştir. İkinci basamakta hangi verilerin hangi alt temada olması gerektiği tespit edilmiştir. Son aşamada ise veriler, belirlenen alt temalarda düzenlenerek tabloya aktarılmıştır. Uygulamada temel amaç, araştırmaya konu olan kül-

[2] Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2016), 41.

türün tanımlanması ve bu süreçte kültürü meydana getiren bireylerin algılarının ve deneyimlerinin kendi bakış açılarından aktarılmasıdır. Bundan dolayı ulaşılan bulgular, çalışma grubunun diliyle araştırmaya dahil edilir ve katılımcılara ait olan doğrudan anlatımlara yer verilir.[3] Yarı yapılandırılmış görüşmeler, alanda derinlemesine analiz yapabilmeyi mümkün kılmıştır.

1. Örgün Eğitim Kapsamında Hafızlık Eğitimi Projesinde Araştırmacı Tarafından Uygulanan Yöntem

1.1. Planlama ve Koordinasyon Aşaması

Örgün eğitimin devamı esnasında hâfızlık eğitiminin de sürdürülmesine yönelik bir plan oluşturulurken öğrencilerin seviyeleri ve gelişimsel özellikleri dikkate alınmıştır. Ayrıca öğrencilerin okulla ilgili yerine getirmeleri gereken akademik sorumluluklarından taviz vermeden ve sosyal-psikolojik gelişimlerini engellemeden, kültürel etkinliklerden de geri kalamayacak şekilde uygulanması planlanan projeyle ilgili bir takvim oluşturulmuştur. Plan doğrultusunda haftalık olarak hazırlanan ders programı öğrencilerin örgün eğitimlerini aksatmayacak şekilde düzenlenmiştir. Haftalık ders programıyla ilgili çizelge Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Örgün Eğitimle Birlikte Verilen Hâfızlık Eğitimi Haftalık Ders Programı

HAFTALIK DERS PROGRAMI					
2018-2019 Yılı Ders Programı	**Ders Saati**	**Salı**	**Çarşamba**	**Perşembe**	**Açıklama**
	08:40/ 15:15	Okul dersleri	Okul dersleri	Okul dersleri	Örgün eğitimle okul dersleri
1. Bölüm	15:30/ 17:30	Etkinlik, sohbet/ 1.cüzün son sayfası ezberi (20.sayfası)	Etkinlik, sohbet / 2.cüzün son sayfası ezberi (20.sayfası)	Etkinlik, sohbet / 3.cüzün son sayfası ezberi (20. sayfasısı)	1.cüzden 30.cüze kadar bir sayfa ezber

[3] Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 69.

2. Bölüm	15:30/ 17:30	Etkinlik, sohbet / 1.cüzün son sayfası dahil edilerek 19 ve 20. sayfaları ezberi (1sayfa ezber)	Etkinlik, sohbet / 2.cüzün son sayfası dahil edilerek 19 ve 20. sayfaları ezberi (1sayfa ezber)	Etkinlik, sohbet / 3.cüzün son sayfası dahil edilerek 19 ve 20. sayfaları ezberi (1sayfa ezber)	1.cüzden 30.cüze kadar 1 ham sayfa ezberlenerek toplamda her cüzden 2 sayfa ezber
3. Bölüm	15:30/ 17:30	Etkinlik, sohbet / 1.cüzün son 2 sayfası dahil edilerek 17,5-20. sayfaları ezberi (1,5sayfa ezber)	Etkinlik, sohbet / 2.cüzün son 2 sayfası dahil edilerek 17,5-20. sayfaları ezberi (1,5sayfa ezber)	Etkinlik, sohbet / 3.cüzün son 2 sayfası dahil edilerek 17,5-20. sayfaları ezberi (1,5sayfa ezber)	1.cüzden 30.cüze kadar 1,5 ham sayfa ezberlenerek toplamda her cüzden 3,5 sayfa ezber
4. Bölüm	15:30/ 17:30	Etkinlik, sohbet / 1.cüzün son 3,5 sayfası dahil edilerek 16-20. sayfaları ezberi (1,5sayfa ezber)	Etkinlik, sohbet / 2.cüzün son 3,5 sayfası dahil edilerek 16-20. sayfaları ezberi (1,5 sayfa ezber)	Etkinlik, sohbet / 3.cüzün son 3,5 sayfası dahil edilerek 16-20. sayfaları ezberi (1,5sayfa ezber)	1.cüzden 30.cüze kadar 1,5 ham sayfa ezberlenerek toplamda her cüzden 5 sayfa ezber

Tabloda yer verilen haftalık ders programının uygulanmasına 7 Eylül 2018'de başlanılmış olup haftada 3 gün uygulamak kaydıyla yıl sonuna kadar devam edilmiştir. Bu program bir yıllık (1 ders yılı) süre için düzenlenmiştir. Bir ders yılı döneminin tamamlanmasının ardından yaz dönemi için 3 ay boyunca uygulanması planlanan bir program hazırlanmıştır. Bu esnada Pazar günü hariç tüm günler aynı program uygulanmıştır. Üç ay sürecek olan yaz kampı

programıyla ilgili takip edilen günlük program Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Yaz Kampının Birinci Ayında Uygulanan Günlük Program

YAZ KAMPI (1. Ay) BİR GÜNLÜK PROGRAM			
SAAT	**DERS**	**KONU**	**AÇIKLAMA**
08:00-09:00	Kahvaltı ve derse hazırlık		1.cüzden 30. cüze kadar bu terkip ile devam edilmesi. Bu esnada daha önce ezberlenen her cüzün son beş sayfası üzerine 7 ham sayfa ezberlenerek toplamda her cüzden 12 sayfanın ezberlenmesi
09:00-09:40	1. ders	1.cüzün baştan 15. sayfasının ezberlenmesi	
09:40-09:50	10 dk. Mola		
09:50-10:30	2. ders	1.cüzün baştan 14. sayfasının ezberlenmesi	
10:30-10:40	10 dk. Mola		
10:40-11:20	3. ders	1.cüzün baştan 13. sayfasının ezberlenmesi	
11:20-11:30	10 dk. Mola		
11:30-12:10	4. ders	1.cüzün baştan 12. sayfasının ezberlenmesi	
12:10-12:20	10 dk. Mola		
12:20-13:00	5. ders	1.cüzün baştan 11. sayfasının ezberlenmesi	
13:00-14:30	Öğle yemeği, namaz ve dinlenme		
14:30-15:10	6. ders	1.cüzün baştan 10. sayfasının ezberlenmesi	
15:10-15:20	10 dk. Mola		
15:20-16:00	7. ders	1.cüzün baştan 9. sayfasının ezberlenmesi	

Günlük olarak hazırlanan program 40'ar dakikalık sürelerle hafta boyunca (Pazar hariç) uygulanmıştır. Birinci ayın sonunda tabloda da görüldüğü üzere 5 sayfanın üzerine 7 sayfa eklenerek ezber yapılmış ve bu şekilde 12. dönüş tamamlanmıştır.

Yaz kampının ikinci ayı için de program hazırlanarak hâfızlık eğitimine devam edilmiştir. Yaz kampının ikinci ayında uygulanması planlanan program Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Yaz Kampının İkinci Ayında Uygulanan Günlük Program

YAZ KAMPI (2. Ay) BİR GÜNLÜK PROĞRAM			
SAAT	**DERS**	**KONU**	**AÇIKLAMA**
08:00-09:00	Kahvaltı ve derse hazırlık		1.cüzden 30. cüze kadar bu terkip ile devam edilmesi. Daha önce ezberlenen her cüzün son 12 sayfası üzerine 8 ham sayfanın ezberlenmesi. Böylece toplamda her cüzden 20 sayfa ezberlenmiş olması.
09:00-09:30	1. ders	1.cüzün baştan 8. sayfasının ezberlenmesi	
09:30-09:40	10 dk. mola		
09:40-10:10	2. ders	1.cüzün baştan 7. sayfasının ezberlenmesi	
10:10-10:20	10 dk. mola		
10:20-10:50	3. ders	1.cüzün baştan 6. sayfasının ezberlenmesi	
10:50-11:00	10 dk. mola		
11:00-11:30	4. ders	1.cüzün baştan 5. sayfasının ezberlenmesi	
11:30-11:40	10 dk. mola		
11:40-12:10	5. ders	1.cüzün baştan 4. sayfasının ezberlenmesi	
12:10-12:20	10 dk. mola		
12:20-12:50	6. ders	1.cüzün baştan 3. sayfasının ezberlenmesi	
12:50-14:30	Öğle yemeği, namaz ve dinlenme		
14:30-15:00	7. ders	1.cüzün baştan 2. sayfasının ezberlenmesi	
15:00-15:10	10 dk. mola		
15:10-15:40	8. ders	1.cüzün baştan 1. sayfasının ezberlenmesi	

Tabloda belirtilen program dahilinde ilerleme sağlanmış ve ezberler bir önceki aya kıyasla daha hızlı bir şekilde sürdürülmüştür. Öğrencilerin ezberleme kabiliyetinin arttığının fark edilmesi üzerine ilk ay 40 dakika olan ders süreleri ikinci ay 30 dakikaya düşürülmüştür. Ayrıca günlük işlenen ders saatine bir ders saati daha eklenerek 6 gün boyunca program çizelgesi takip edilmiştir. Böylece daha önce ezberlenmiş olan 12 sayfanın üzerine 8 sayfa daha ezberlenerek, 20. dönüş yapılmış ve bu terkip ile Kur'ân-ı Kerîm'in ezberi tamamlanmıştır.

2. Projenin Uygulanacağı Kurumlar ve Sınıf Düzeyi

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitiminin devam ettirilmesini kapsayan projeye İstanbul İmam-Hatip Lisesi'nin 10. sınıfları arasından istekli olan 16 talebe ile Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde öğrenim görmekte olan 5 öğrenci seçilmiştir. Projenin uygulanması için kurumlara üst yazı ile bilgi verilerek gerekli onay alınmıştır.

3. Projede Sosyal Etkinliklerin Yeri

Araştırmacı aynı zamanda öğretici de olduğu için sürecin işleyişini yakından takip etmiş; projenin öğrenciler açısından nasıl bir anlam ifade ettiğini anlamak ve yansıttıkları duyguya göre gerekirse eğitim programında değişikliğe gitmek için gruba yaratıcı drama etkinliği yaptırmıştır. Yaratıcı drama bir öğretim yöntemi olarak kullanıldığı için proje kapsamında da bu uygulamaya yer verilerek katılımcıların duygu ve düşüncelerinin ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu uygulamayı yapmaktaki amaç hem projenin uygulanması sırasında takip edilecek eğitim programıyla ilgili bilgi almak hem de sürecin zorluk derecesinin bireylerdeki düzeyini tespit etmektir. Araştırmacı, gruba yaratıcı drama etkinliği ile ilgili bilgi verdikten sonra gruptaki üyelerin doğaçlama tekniğini kullanarak proje ile ilgili duygu ve düşüncelerini yansıtacakları 5 dakikalık kısa bir oyun sergilemelerini istemiştir. Gözlemci konumunda olan araştırmacı, her grubun oyununu izlerken bazı notlar almış ve aldığı notlarla ilgili öğrencilerle tek tek konuşarak süreçle ilgili motivasyonlarını artırmıştır.

Yaratıcı drama oyunu, iç dünyanın dışa yansıtılmasında kullanı-

lan en etkili yöntemlerden biri olarak ifade edilebilir. Araştırmacı, yaratıcı drama yöntemiyle öğrencilerin rahatlamasını sağlarken bir taraftan da sürece dair nasıl bir yol izlenmesi gerektiğiyle ilgili fikir edinmiştir. Grup olarak sürdürülen hâfızlık eğitim sürecinde gruptaki öğrencilerin bireysel farklılıkları yaratıcı drama ile görünürlük kazanmış ve ezberlerde zorlanacaklarını oyun içerisinde ifade eden öğrenciler için daha az sayfa ile ezber eğitimine başlanıp sonradan ezberlenen sayfa sayısında artışa gidilmiştir. Duygusal anlamda daha hassas olduğu fark edilen öğrenciler için eğitim süresi içerisinde psikolojik olarak daha fazla destek sağlanmış; gerektiğinde, ikili zaman manasında, geçirilen süreler artırılmıştır. Yaratıcı drama yönteminin uygulanması, öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade etmelerinde kolaylık sağladığı için bu uygulamaya devam eden süreçte de yer verilmiştir. Ara ara yapılan yaratıcı drama etkinlikleri sonrasında yansıtılan duygu ve düşüncelere göre gerektiğinde programda esnekliğe gidilerek öğrencilerin kendilerini rahat hissetmeleri sağlanmıştır. Her ne kadar bu uygulama, zaman kaybı gibi bir endişeye yol açsa da sürecin ilerleyen dönemlerinde bu eylemin öğrencilerin daha hızlı ilerlemesinde etki oluşturduğu anlaşılmıştır.

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitimi sürecinde yapılan sosyal etkinlikler yalnızca yaratıcı drama etkinliğiyle sınırlandırılmamış ve öğrencilerin ilgilerini çekeceği düşünülen origami tekniği sosyal etkinlik olarak uygulanmıştır. Origami tekniğini öğretmek için ilgili görsel materyaller kullanılmış; bazen de ilgili video görüntüleri izletilerek öğrencilerden uygulamaları istenmiştir. Origami tekniği sosyal etkinlik olarak uygulanırken hem öğrenme aşamasında hem de uygulama aşamasında öğrencilerin çok keyif aldıkları gözlenmiştir.

Yıl boyunca yapılan sosyal etkinlikler arasında öğrencilerle birlikte yemek, sinema ve piknik aktiviteleri de düzenlenmiş ve bu etkinliklerle daha fazla zaman geçirme olanağı elde edilerek hâfızlık eğitim sürecinde öğrencilerin bireysel anlamda ihtiyaç duyacakları psikolojik ve sosyal destek sağlanmıştır. Ayrıca ders programında oluşturulan boşluklarda zamanı verimli geçirmek ve zihni rahatlık adına öğrenciler kendi aralarında gruplandırılarak, her grup için 1000 parçalık puzzle etkinlikleri yapılmıştır. Hafızlık eğitiminin

yapıldığı sınıf, gruba özel bir sınıf olduğu için bu etkinliğin uygulanmasında bir problemle karşılaşılmamıştır. Sınıfın kullanılmayan bir köşesi bu etkinlik için ayrılmıştır. Katılımcı grup kendi arasında tekrar küçük gruplara ayrılarak puzzle etkinliğine katılmışlardır. Puzzle parçalarını yerleştirmek için hazırlanan malzeme her gruba dağıtılmış ve grup puzzle etkinliğini tamamladığında etkinlik tabloya dönüştürülerek, etkinliği yapan grup içerisinde sorumluluklarını tam olarak yerine getiren öğrenciye puzzledan oluşan tablo hediye edilmiştir. Yaz kampında da öğrenciler bu etkinliğe devam etmek istedikleri için etkinliğin uygulanmasına devam edilmiştir. Her defasında tamamlanan puzzle ile oluşturulan tablolar etkinliği yapan grup üyelerinden birine verilmiştir. Bu hediyeler öğrenciler için ayrı bir motivasyon kaynağı olmuştur. Şöyle ki öğrenciler etkinlik esnasında hem eğlenmişler hem de kendi yaptıkları bir tabloyu grup üyelerinden birine hediye ederek aralarındaki bağı güçlendirmişlerdir. Ayrıca oldukça eğlenceli olan bu etkinlik esnasında hâfızlık talebelerinin zihinsel anlamda düşünmeleri, uyumlu parçayı ararken becerilerini ortaya koymaları, doğru parçaya ulaşma çabasından vazgeçmemeleri, 1000 parçayı bir araya getirmek için sabrı öğrenmeleri hedeflenmiştir. Uygulama esnasında araştırmacı, hedeflediği tüm kazanımları gözlemlemiştir.

Yapılan sosyal etkinliklere yaz kampı programında da yer verilmiş; böylece öğrenciler zihnî ve bedensel manada dinlendirilmiştir. Öyle ki sosyal etkinliklerden sonra öğrencilerin ezberlerini daha kolay ve istekli yaptıkları gözlenmiştir. Sosyal etkinliklerin katılımcılardaki etkisini ölçmeye yönelik sorulara alınan cevaplarda da bu tür etkinliklerin dinlendirici olduğu, sosyal ve psikolojik anlamda rahatlama sağladığı ifadelerine rastlanmıştır. Nitekim hâfızlık süreci tamamlandığında, katılımcılara yapılan uygulamada, sosyal etkinliklerle ilgili "**Hâfızlık eğitim sürecinde yapılan sosyal aktiviteler sizi nasıl etkiledi?"** sorusuna karşılık verilen cevaplardan bazıları şunlardır:

K11: Sürekli ezber yapılması zihnimizi yorabiliyordu. Bundan dolayı arada farklı bir şeylerle uğraşmak ve eğlenceli etkinliklerde yer almak rahatlamamızı sağlayıp zihnimizdeki yorgunluğu alıyordu.

K5: Sosyal aktiviteler çay molası gibi geliyordu. Zira farklı bir

şeylerle uğraşmak bizi yeniliyor; ezberlerimizi daha istekli ve daha hevesli yapmamızı sağlıyordu.

Katılımcıların sosyal etkinliklere yönelik görüşlerine göre öğrencilerin zihinsel anlamda yenilenmesi, ezber isteğinin devam etmesi, süreçten sıkılmaması ve motive olması için sosyal etkinliklerin yapılması bir gerekliliktir, denilebilir.

4. Örgün Eğitimle Birlikte Verilen Hâfızlık Eğitiminde Akademik Başarı Takibi

Örgün eğitimle birlikte hâfızlık eğitiminde bireyin yalnızca dini bilgileri öğrenmesi ve tek yönlü yetişmesi hedeflenmemektedir. Zira toplumla iç içe olması gereken bireyin hem sosyalleşmeye hem de akademik anlamda başarılı olmaya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla hâfızlık eğitimi verilirken öğrencinin akademik ve sosyal anlamda yetişmesi ve kendisiyle toplum adına iyi bir birey olması hedeflenmektedir. Örgün eğitimle birlikte devam ettirilen hâfızlık eğitim projesinin tamamlanmasının ardından araştırmacı tarafından 14 sorudan oluşan görüşme soruları örneklem grubuna uygulanmış ve projeye yönelik katılımcı grubun görüşleri alınmıştır. Katılımcılara yöneltilen "**Örgün eğitimle birlikte hâfızlık yapmak okul derslerinizi hangi yönde etkiledi? Olumlu ya da olumsuz etkilerini yazınız?** sorusuna yönelik; katılımcılar, duygu ve düşüncelerinde olumsuz ifadelere yer vermemiştir. Bu soru karşısında katılımcılar iki alt tema belirlemişler ve bunlardan en sık "derslerime destek oldu" alt temasını tekrar etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle 19 katılımcının 13'ünün tekrar ettiği bu temaya göre katılımcıların büyük çoğunluğu hâfızlık eğitiminin akademik anlamda katkısının olduğundan bahsetmektedirler. Katılımcıların en sık tekrar ettikleri alt temaya göre aktarılan düşüncelerinden bazılarını örnek olarak vermek gerekirse;

K3: Olumsuz olarak hiçbir etkisi olmadı. Süreç içerisindeyken zorlandık. Fakat sonucuna baktığımızda aslında çok yararı olmuş bize. Çoğumuz, ezber yapmayan ve bizden daha çok çalışan arkadaşlarımızı geçtik. Zihnimiz açıldı ve en önemlisi fazla boş oturmaktan oluşan rehaveti unuttuk ve sürekli faal olarak çalıştık.

K4: Örgün eğitimle hâfızlık yapmak benim için de arkadaşlarım için de zorlayıcı oldu. Ama hafızlığımızı ilerlettikçe zihnimiz daha

açıldı ve dersleri daha kolay anlayabildik. Zihnimizin açılması her yönden bize kolaylık sağladı. Ama bazı zamanlarda da ya derslerimizden geri kaldık ya da ezberimizden.

Öğrenci görüşlerinden hareketle hafızlığın öğrencilerdeki gerçek kapasiteyi ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Özellikle K4'ün bildirdiği görüşte hafızlığın ilerlemesine bağlı olarak zihnin daha aktif hale gelmesi ve okul derslerinin daha kolay kavranabilir olması; hâfızlık eğitiminin örgün eğitimle birlikte sürdürülmesinin öğrenciyi olumsuz etkilemediğini tam tersine akademik başarıya katkı sağladığını düşündürmektedir. Katılımcılardan K3 de hâfızlık eğitiminin örgün eğitimi kısıtlamadığını belirterek bu eğitimi almayan öğrencilere kıyasla, alan grubun derslerinde daha başarılı olduğunu ifade etmiştir. Nitekim süreç içerisinde zorlandığını da belirten K3, zihnin sürekli çalışmasının öneminden de bahsetmiştir. Diğer bir ifadeyle, bildirdiği görüşte, faal çalışan bir zihin tanımlaması yapmıştır.

5. Hâfızlık Eğitiminde Araştırmacının Geliştirdiği Yöntemin Uygulanması

Araştırmacının hafızlık eğitiminde denemek istediği yöntemde musikiyi seçmesinin en önemli sebebi, müziğin insan ruhuna hitap eden etkili bir dil olmasıdır. Nitekim ilgili literatür tarandığında da müziğin her insanın ruhunda derin izler izler bırakan bir etkiye sahip olduğu açıklamalarına rastlanmaktadır. 13. yüzyılın büyük mutasavvıf ve düşünürü Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (30 Eylül 1207/17 Aralık 1273), müzik için "Elest Bezmi'nin âvâzesi" ifadesini kullanarak Yüce Yaratıcı'nın "bezm-i elest" de insanlara müzik aracılığıyla seslendiğini, bundan dolayı müziğin herkes tarafından anlaşılan, ruhlara hitap eden kutsal bir dil olduğunu belirtmektedir.[4]

Müziğin hem sanat hem de bir bilim olduğu yönünde önemli açıklamalar bulunmaktadır. Nitekim müziğin, duygusal olarak ruha hitap etmesinin yanında akıl ile kavrama konusunda da etkisinden bahsedilmektedir. Buna göre müzik, toplumun duyuş ve düşünüş yönüyle gelişim ve değişimini gerçekleştiren organik ve eğitsel bir

[4] Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi I* (Ankara: TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1986), 116.

yapı özelliğindedir.[5] Müziğin eğitim aracı olduğunu ileri süren görüşler arasında Eflatun'un düşüncesi de oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Eflatun, "Bence eğitim, müzikle başlamalıdır. Ritm öğesi insana düzen ve ölçülülük, ezgi öğesi de yiğitlik, sevgi ve dostluk duyguları verir" açıklamasında bulunmuştur.[6]

Belleğe kayıt yapabilmek için melodinin makamının önemine vurgu yapılan açıklamadan da anlaşılacağı üzere müzikte kullanılan makamlar hem bilginin kaydedilmesinde hem de hatırlanmasında önem taşımaktadır, denilebilir. Makam kavramını "kame" kökünden türetildiğini söylerken[7]; bu kavramın musikideki anlamı ise durulacak perde olarak açıklanmaktadır.[8]

Çalışmada kullanılacak yöntemle ilgili araştırmalar yapılırken, musikiye dair literatürde yer verilen ve yukarıda yapılmış olan açıklamalar dikkate alınmıştır. Müziğin insan yaşamındaki önemi ve eski dönemlerden itibaren kullanılmasının yanı sıra gerek tedavi gerekse eğlence ve dinlenme amaçlı tercih ediliyor olması bizlere araştırmada da kullanılabilirliği ile ilgili fikir vermiştir. Şöyle ki tamamen ezbere dayanan hafızlık eğitiminde musikide kullanılan makamların icra edilmesiyle hem ezberlerin kolay yapılabileceği hem de hatırlamada kolaylık sağlayabileceği düşünülmüştür. Bu düşünceden yola çıkarak öğrencilere Rast, Uşşak, Saba, Nihavent ve Hicaz makamları üzere okuma yapmaları öğretilmiştir. Bu makamların yanı sıra öğrencilere Uşşak ailesinden olan Muhayyer, Hüseynî, Bayatî, Hüzzâm ve Segâh, makamları da öğretilmiş; katılımcılar bu makamları da kullanarak ezber yapmaya başlamışlardır. Makamlar arası geçiş yaparak okuma alıştırmalarıyla birlikte onlara aşr-ı şerîf çalışmaları da yaptırılmıştır. Ancak önceleri makamların hepsi kullanılarak ezber yapılırken; sayfa sayısı arttığında, tek makam takip edilerek yalnızca Rast makamında ezber yapılmıştır. Bu

---

5 Ali Uçan, *İnsan ve Müzik-İnsan ve Sanat Eğitimi* (Ankara: ALF Matbaası, 1996), 234.

6 M. Salih Ergan, "Öğretim Kurumlarında Müzik Eğitiminin Önemine Bir Bakış", *II. Ulusal Eğitim Sempozyumu Bildirisi 18-20 Eylül 1996* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1996), 13.

7 Cinuçen Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998), 29

8 Bayram Akdoğan, "XV. Yüzyıl Osmanlı Döneminde Türk Mûsikîsi", *Diyanet İlmi Dergi* 35 (1999), 150.

makamın tercih edilme sebebi ise öğrencilerin ezberlerini en rahat bu makamda yapabildiklerinin gözlenmesidir.

Araştırmacının projede makamla ezber yapılmasının öğrenci üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik sormuş olduğu sorulara katılımcılar tarafından oluşturulan cevaplarda da görüldüğü üzere makamla ezber yapmanın hatırlamaya büyük bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda **"Ezber yaparken musiki ve makam sizce önemli midir ve bunların ezbere katkısı nelerdir?"** sorusuna karşılık katılımcıların vermiş olduğu cevaplardan bazıları şunlardır:

K2: Makam ezberimizi rahat yapmamızı sağlıyordu. Açıkçası önceki gibi düz okumak insanı yıldırır ve sıkarken; makamlı okumak/okuyabilmek hem zevk verip ezberi kolaylaştırıyor hem de böylece sayfalar daha akılda kalıcı oluyor.

K7: Musiki ve makam kesinlikle çok önemli çünkü zihnimizde kalıcılığı daha da fazla oluyor. Yine makamla ezber yapınca ezberlememiz kolaylaşıyor.

K8: Bence önemli. Çünkü makamlı ezberlenen sayfalar makamsız ezberlenenlere göre daha fazla akılda kalıyor.

K9: Bence makam ve musiki gerçekten ezber yapmakta yardımcı olan şeyler. Çünkü Kuran'da bir yeri makam ile okumak, okuduğunuz sese bir ritim ve ahenk katar. Bu da ezberlemeyi kolaylaştıran şeylerdendir.

Görüldüğü üzere katılımcıların geneli zihnin ezbere odaklanmasında musiki ve makamın etkisinden bahsetmiştir. Ezberlediklerini hatırlarken de aynı makamla hatırladığını ifade eden katılımcılar makamla ezber yapmanın hem ezberi hem de hatırlamayı kolaylaştırdığını belirtmişlerdir.

Hafızlık sürecinin sağlıklı ilerleyebilmesi için kaynak olarak Osman Egin ve Hüseyin Öresin'in hazırlamış olduğu *Hafızlık Risalesi* eserinden yararlanılmıştır.

Kur'an'ın metnine aşina olmadan hafızlığa başlamak yürüme becerisine ve yol bilgisine sahip olmadan yola girmek gibidir. Böyle bir çaba hafız adayını, hocasını, arkadaşlarını ve yakınlarını ümitsizliğe ve yılgınlığa sürüklemektedir.

Hafızlığın temeli ve en önemli adımı yüzüne tilâvet aşamasında Kur'an metniyle barışık olmaktır. Kur'an metniyle barışık olmak

zorlanmadan, şevkle ve akıcı bir şekilde Kur'an'ın tamamını rahatlıkla okuyabilmektir.

Bu beceriyi kazanabilmek için hafızlığa başlamadan önce aşağıdaki adımlar takip edilmelidir.

• **Dinleme:** Her sayfa model alınan bir okuyucudan en az üç kere dinlenir. (Dinleme sayısı rehber öğretici tarafından ihtiyaca göre değiştirilebilir)

• **Dinletme:** Dinlenilen sayfa hocaya okunur. Bu esnada telaffuzunda zorlanılan, hatalı okunan kelimeler işaretlenir ve tekrar edilir. Böylece sayfada hatalı okuma ihtimali asgariye indirgenir.

• **Pekiştirme:** Bu aşamada sayfanın her satırı en az üç kere okunur. (Seviye ve hedefe göre bu sayı arttırılabilir). Bu usulle sayfa tamamlanır ve diğer sayfaya geçilir. Sayfanın satır satır tekrar edilerek okunması kısa zamanda metne aşina olma becerisi kazandırır.

• **Ölçme:** Kur'an-ı Kerîm'in tamamı bir program dâhilinde bu şekilde çalışıldıktan sonra metne aşinalık düzeyi ölçülür. Telaffuzu zor olan sayfalar seçilerek kurallara uygun, seri bir usulle okuma becerisi gözlemlenir.

• **Kontrol:** Sürecin kontrolü açısından çalışmalar bir program dâhilinde disipline edilmelidir. Haftalık olarak rehber tarafından çalışmanın niteliği, düzeyi ve istikameti gözlemlenmelidir. Mümkünse çalışma programı adayla birlikte yapılmalı ve sonuçları haftalık olarak kendisiyle paylaşılmalıdır.

Hıfz aşamasına geçildiğinde de takip edilmesi gereken adımlar şu şekilde belirtilmiştir.[9]

• **Kapasite:** Kur'an-ı Kerîm'in değişik surelerinden yarım sayfa farklı zaman dilimlerinde adaya ezberlettirilir ve ezberleme süresi kaydedilir. Bu şekilde adayın ezber yapma kapasitesi yaklaşık olarak belirlenmiş olur. Hafızlık yapıp yapamayacağı, yapacaksa kaç sayfa ile hıfza başlayacağı tespit edilir.

• **Usûl:** Her sayfa dersin hocaya arzı esnasındaki okuma usulü ile çalışılmalıdır yani ezberleme ile dinletme formatı aynı olmalıdır. Dolayısıyla ezberleme esnasında kuralsızlıktan ve acelecilikten özellikle sakınılmalıdır.

---

[9] Osman Egin-Hüseyin Öresin, *Hafızlık Risalesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 14-15.

• **Ön Hazırlık:** Ayet ayet ezberleme aşamasına geçmeden önce sayfa üç kere dinlenmeli ve belletmene yüzünden okunmalıdır. Bu uygulama ile hatalı ezberleme riski ortadan kaldırılmış olacaktır.

• **Ezberleme:** Her sayfa iki bölüme ayrılmalı ve bölümler kendi içerisinde, belli bir sistem dâhilinde ayet ayet ezberlenmelidir. Ayetlerin parça parça ezberlenmesi ne kadar nitelikli ve kuvvetli olursa sayfanın tamamı ve hafızlık da o kadar nitelikli olur. Bu sebeple ayetlerin tek tek ezberlenmesi ve bağlanması aşamasında kesinlikle acele edilmemeli, yorgunluk veya yılgınlık hissedildiğinde çalışmaya mutlaka ara verilmelidir.

• **Dinletme:** Yarım sayfa ezberlendikten sonra bu bölüm belletmene veya hocaya dinletilir ve eksikler not alınır.

• **Dinlenme:** Zekânın sürekli dingin kalmasını sağlamak ve hafız adayının iştiyakını zinde tutmak için bölüm arasında ve sayfanın tamamlanmasından sonra aday belli bir müddet dinlenmelidir. Bu uygulama sayfanın tamamının aynı kıvamda ezberlenmesini sağladığı gibi sayfa sonundan ezberlemeye başlamak gibi bir usulsüzlüğü de ortadan kaldırır.

• **Muhafaza:** Kur'an'la ilişkinin bütün boyutlarıyla kesilmesi hafızlığın muhafazasında en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun ortadan kaldırılması Kur'an'la olan irtibatın sürekli kılınmasıyla mümkündür. Sadece belge almak, atanmak, yakın çevrenin birtakım beklentilerini karşılamak gibi niyetler Kur'an'la irtibatın sürekliliğinin önündeki en büyük engeldir. Buradan hareketle hıfzın muhafazası, ezberleme aşamasının huzurlu ve Kur'an'la barışık olarak geçirilmesine bağlıdır.

Bir hafız tarafından ezbere ve cemaat huzurunda okunan Ramazan mukabeleleri, hatimle kıldırılan teravih namazları, yıl boyu tertipli olarak baştan sona Kur'an'ın tilâvetiyle kıldırılan / kılınan sabah namazları, her namazdan sonra farklı surelerden ve müteşabih ayetlerin bulunduğu bölümlerden okunan mihrabiyeler; kısaca Kur'an tilâvetini hayatın ve ibadetin merkezine koymak, hafızlığı anlamlı ve sürekli kılan vazgeçilmez muhafaza yöntemidir.

Hafızlık Risalesi eserinde geçen bu uygulama adımları örgün eğitim kapsamında hafızlık eğitiminde öğretici tarafından dikkatle takip edilmiştir.

Araştırmacı tarafından örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimin-

de örneklem grubu için hazırlanan programda yer alan uygulamalar şu şekildedir:

Haftada üç gün 1,5 saat olmak kaydıyla altı ay gibi bir sürede hâfızlığa hazırlık için tashîh-i hurûf ve makam ağırlıklı ders programı izlenmiş ve bu esnada yüzüne okumaları hızlandırmak ve doğru okumayı sağlamak amacıyla bir hatim yapılmıştır. Okuma süresi, her sayfa için, 2,5-3 dakika kadar sürdüğünde ise hâfızlık eğitimine geçilmiştir.

Her cüzün son sayfasından olmak kaydıyla 7 Eylül 2018 tarihinde ezber derslerine grup olarak ve talimli bir şekilde başlanmıştır. Projeyi diğer uygulamalardan farklı kılan özellik de grupla talimli ezber derslerinin yapılmasıdır. Ezbere başladıktan kısa bir süre sonra lise grubundan iki öğrenci, ayrılmak istediğini ve devam edemeyeceğini belirtmiş; kalan 14 gönüllü öğrenci ile program devam ettirilmiştir.

Grup halinde yapılacak olan ezber dersine başlamadan önce öğretici tarafından sayfa yüzüne bir kez makamlı ve ritimli olmak kaydıyla okunmuş, bu esnada öğrencilerden takip etmeleri istenmiştir. Uzun âyetlerin ezberinde vakf ve ibtidâya dikkat edilerek âyetler ikiye bölünüp ezber yapılmıştır. Kısa âyetler ise tek âyet olarak okunmuş ve ezberlenmiştir. Okumalarda hadr usulü uygulanmıştır. Ardından öğrenciler grup olarak 3 ya da 5'er defa yüzüne okuma yapmışlardır. Bu okumaların ardından öğrencilerden ezberledikleri yerleri iki defa tekrar etmeleri istenmiştir. Ayrıca öğrencilere karma olmak kaydıyla ezberlenen âyet okutulmuştur. Bu okumalarda eksik ya da hatalı okuma yapılmadığında diğer âyete geçilmiştir. İkinci âyette de aynı terkip uygulanmıştır. Sonra bir üst ezberlenen âyet ile ikisi birleştirilip iki defa yüzüne iki defa da ezber şeklinde okunarak, âyetler arası pekiştirme sağlanmıştır. Bu şekilde aynı terkip uygulanarak yarım sayfa tamamlanmıştır. Yarım sayfa tamamlandıktan sonra ezber olarak 3 defa tekrar edilip yine karma bir şekilde dinlenmek kaydıyla öğrencilerden ezberlenen kısım istenmiştir. Bu arada öğrencilerin dikkatini çekmek ve uygulamaları hissettirmek amacıyla ara ara atasözleri kullanılarak onların konuya odaklanmaları sağlanmıştır. Örneğin "Demir tavında dövülür" atasözünün ardından ezberlerin pekiştirilmesine geçilmiştir. Ara vermeden ikinci yarım sayfa da aynı şekilde tamamlanıp sonra iki

yarım sayfa birleştirilerek; yüzüne iki kez, ezber olarak da 3 defa okuma yapılmıştır. Böylelikle sayfa bütünlüğü sağlanmış olup yine ezber olarak hâfızaya alınan âyetler karışık sorulmuştur. Yapılan bu uygulamanın ardından gün içerisinde ezberlenen sayfa, grupta eşleştirilen kişilere dinletilir. Ertesi gün bir önceki gün ezberlenmiş ve karşılıklı dinletilmiş olan sayfayı dersin en başında yine öğrencilere karışık âyet, karışık yarım sayfa veya tüm sayfa şeklinde ezber olarak sorulduktan sonra yeni sayfaya geçilir. Bu şekilde 30. cüzün son sayfası ezberlendiğinde 1. dönüş tamamlanmış olur. Hemen akabinde 2. dönüş denilen sondan bir önceki veya 19. sayfa aynı sistemle ezberlenir. Yeni ezberlenen sayfa ile has denilen bir önceki sayfa, ertesi gün 2. dönüş veya 2 sayfa ezber olarak dinlenir. Bu şekilde okul süresi boyunca her cüzün son sayfalarından başlamak kaydıyla cüzlerin son 5 sayfası ezberlenmiş olur. Diğer bir ifadeyle 5. dönüş tamamlanır.

Ezbere ilk başlandığında sayfanın kolaylık ve zorluk derecesine göre ezber süresi 1 veya 1,5 saat iken, 5. dönüş bittiğinde bu süre, 35 dakikaya düşmüştür. Çünkü beyin ezbere alışmış ve zihin açılmış; bu manada öğrenciler istidat sahibi olmuşlardır. Elde edilen bu kazanımdan hareketle yeni bir uygulamayla iki saat boyunca belli sürelerde mola vermeye özen göstererek 3 sayfa ezber yapıldığı görülmüştür. Yapılan uygulamalarda verilen eğitimlerin kalıcılığını sağlamanın yanı sıra ezberlenen âyetlerin pekiştirilmesi ve öğrencilerin bir yıl gibi bir sürede tamamladıkları eğitimi sağlamlaştırmak için, 3 ay sürecek olan hâfızlık kampı etkinliği yapılmasına karar verilmiştir.

Yaz tatili için kamp programı etkinlikleri şu şekilde planlanmıştır ve hâfızlık eğitimi boyunca yapılan uygulamalar yaz kampında tekrar edilmiştir. Şöyle ki;

Her sabah 8:00'de kahvaltı ile başlayan programın ardından ezber saati, 9:00 olarak belirlenmiştir. Her sayfanın ezberlenmesinin ardından 10'ar dakikalık molalar verilmeye özen gösterilmiştir. Günün sonunda sistemli bir şekilde ezberlerin takibi için 7 saat ayrılmıştır. İlk ay her gün 7 sayfa ezber yapılmasına dikkat edilmiştir. Günlük ezberlenen 7 sayfanın saat 15:00 veya 16:00 da bitmesiyle öğrenciler için serbest zaman etkinlikleri başlamıştır. Ayrıca uyumadan önce son bir tekrarla ezberlerini pişirme denilen sağlamlaştırmayı yapıp

eş olarak seçilen kişiye ezberlerin sunulması sağlanmıştır. Bu şekilde gün içerisinde aynı sayfa iki defa tekrar edilmiştir. Bir sonraki gün yeni derse başlamadan önce belirlenen saat dilimlerine uyularak program takip edilmiş ve kamp öncesi ezberlenen 5 sayfaya yeni ezberlenen 7 sayfa eklenerek her iki kısımla ilgili karışık sorulmak suretiyle ezberler tekrar dinlenilmiştir. Bu şekilde haftada 6 gün ders yapılmak kaydıyla, 12 dönüş, 17 Temmuz'a kadar devam etmiştir. 2. ay yine aynı terkip ile günlük 8 sayfa ezberlenmiştir. Ancak ezber sayfası fazla olduğu için 8 sayfaya 12 sayfayı eklemeden yalnız 8 sayfalık ezber yapılmıştır. 7 Eylül 2019 tarihinde ise 20. dönüş yani hâfızlık tamamlanmıştır.

Hâfızlıkta belli bir aşamaya gelindikten sonra has aşamasına geçilmiştir. Has aşamasında yapılan ezberlerin makamlı ve ritimli olarak çok daha kısa sürede verildiği görülmüştür. Aynı zamanda ezber olarak yapılan okumalarda tecvid kurallarının eksiksiz olarak uygulandığı dikkat çekmiştir. Tecvid kuralları uygulanırken de tashîh-i hurûfa dikkat edildiği için galat diğer bir ifadeyle büyük hata yapma olasılıklarının yok denecek kadar azaldığı görülmüştür.

Araştırmacının uyguladığı yöntemde grupla öğretimin yapılmasının daha verimli olacağı düşüncesiyle çalışmanın bu şekilde şekillendirilmesi ve eğitimin grup olarak sürdürülmesi, uygulamacının gözlemlerine göre önemli katkılar sağlamıştır. Bu manada özellikle bireysel yapılan ezberlerde görülen hataların grup içerisinde daha az yaşandığı gözlenmiştir. Bu bağlamda grupla yapılan hafızlık eğitiminin katılımcılar tarafından nasıl değerlendirildiğini ölçmeye yönelik **"Hafızlık eğitiminin grup halinde yapılıyor olmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?"** sorusuna verilen cevaplardan bazıları şunlardır:

K1: Grup halinde ezber yapmanın en büyük avantajı sürekli disiplin halinde olmak bence. Çünkü bireysel olarak ezber yaparken kopabiliyorsun ve bırakabiliyorsun. Bir süre sonra da duvarları izlemek zorunda kalabiliyorsun. Ama grup halinde yaparken ezberi kaçırmamak için sürekli olarak dikkatle takip etmek gerekiyor. Ayrıca bu tarz bir eğitimin farklı bir enerjisi olduğunu düşünüyorum. Yorgun dahi olsak herkes yüksek sesle okuyunca hepimizin enerjisi yükseliyor.

K7: Şöyle ki grup halinde ezber yapınca hareke ya da harf hatası yapma gibi bir şansımız olmuyor. Bu harika bir şey. Çünkü ezberlerken yapılan hatanın düzeltilmesi çok zor oluyor.

Katılımcı cevaplarında da görüldüğü üzere araştırmacının hedeflediği kazanımın edinildiği anlaşılmaktadır. Nitekim grup içerisinde ezberlerde yapılan hataların oranı azalmış ve yapılan hatalar grubun diğer üyeleri tarafından hemen fark edilerek düzeltilmiştir.

BULGU VE YORUMLAR

Bu bölümde katılımcılara uygulanan görüşme formundaki soruların cevapları belli kategoriler halinde tablo olarak verilecek; ayrıca tabloda yer verilen kategorileri tekrarlayan katılımcı sayıları belirtilecektir. Bu doğrultuda tabloya yönelik yorumlar yapılacaktır.

Buna göre katılımcılara sorulan "Hafızlığa başlamadan önceki ve hafızlığı bitirdiğinizdeki duygu ve düşüncelerinizi tek kelimeyle ifade edecek olsanız, hangi kelimeyi tercih ederdiniz?" sorusuna verilen cevaplara göre belli alt temalar oluşturulmuş olup bunlara katılımcıların verdikleri cevaplar tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Hafızlığa başlamadan önceki ve hafızlığı tamamladığınızdaki duygu ve düşüncelerinizi tek kelimeyle ifade edecek olsanız hangi kelimeyi tercih ederdiniz?

Alt Temalar (Başladığımda)	Katılımcılar
Tedirginlik	K7, K14, K16, K17
Huzur	K1, K3
Mutluluk	K4, K13, K18
Heyecan	K2, K5, K6, K8, K9, K10, K11, K12, K15, K19
Alt Temalar (Bitirdiğimde)	
Sevinç	K5, K13, K15, K16
Huzur	K2, K9, K10, K11, K17
Gurur	K4
Başarı	K1, K6, K7, K8, K12, K14, K19

Tablo 4'e bakıldığında katılımcı cevaplarına göre belirlenen alt tema-

ları hangi katılımcıların tekrarladığı görülmektedir. Tablo 1 hazırlanırken iki seçenek dikkate alınarak oluşturulmuştur. Soru, katılımcıların eğitime başlamadan önceki ve hafızlık sürecini tamamladıklarındaki hislerini öğrenmeye yönelik olduğundan tablo ikiye bölünerek hazırlanmıştır. Bu bağlamda birinci tabloda yer alan cevaplara göre katılımcıların geneli, hafızlık sürecine başlamadan önce, sürece dair heyecan duyduklarını belirtmişlerdir. 19 katılımcı içerisinde 10 katılımcı "heyecan" alt temasını belirlemiştir. Ayrıca bunlar arasından 4'ü "tedirginlik", 3'ü "mutluluk", 2'si "huzur" temalarını zikretmişlerdir.

Tablo 4'e bağlı olarak oluşturulan diğer bölümde görüldüğü üzere; katılımcılar, hafızlık sürecini tamamladıklarında hissettikleri duygunun başarı olduğunu tekrar etmişlerdir. Buna göre 19 katılımcının 7'si tarafından "başarı" teması belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların 5'i "huzur" temasını, 4'ü "sevinç"i, 1'i de "gurur"u ifade etmiştir.

Katılımcılara yöneltilen "Hafızlık sürecinde psikolojik motivasyonun sizdeki karşılığı nedir?" sorusuna yönelik alınan cevaplar tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Hafızlık sürecinde psikolojik motivasyonun sizdeki karşılığı nedir?

Alt Temalar	Katılımcılar
Cesaretlendirmek	K2, K5, K6, K8, K17
Destek	K7, K9, K10, K12, K13, K14, K19
Gayret	K4, K16
İnanmak	K1, K3, K11, K15, K18

Tablo 4.2'de katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda 4 alt temanın oluşturulduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların 7'si psikolojik motivasyonun destek anlamına geldiğini bildirmişlerdir. Katılımcıların 5'i "cesaretlendirmek", 5'i "inanmak", 2'si de "gayret" alt temasını oluşturmuşlardır. 19 katılımcının en çok tekrarladığı alt tema, "destek" olmuştur. Bu bağlamda psikolojik motivasyon denildiğinde katılımcıların geneli bu kavramın destek anlamına geldiğini bildirmişlerdir.

Katılımcılara yöneltilen "Hafızlık eğitiminin grup halinde yapılı-

yor olmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar bağlamında oluşturulan alt temalar ve bu alt temaları tekrarlayanlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Hafızlık eğitiminin grup halinde yapılıyor olmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?

Alt Temalar	Katılımcılar
Ezberin Kolay Yapılması	K6, K9, K10, K12, K13, K19
Grubun Gerisinde Kalmamak İçin Daha Çok Gayret Göstermek	K2
Daha Az Hata	K7
Dikkatin Dağılmaması	K1, K3, K5, K15
Akılda Kalıcılığı Yüksek	K8, K11, K14, K16, K17, K18
Birlikte başarmak	K4

Tabloya bakıldığında hafızlığın grup halinde yapılıyor olmasıyla ilgili bildirilen görüşler arasında; "akılda kalıcılığı yüksek" ve "ezberin kolay yapılması" alt temalarının eşit sayıda katılımcı tarafından tekrar edildiği görülmektedir. Buna göre 19 katılımcının 6'sı "akılda kalıcılığı yüksek", 6'sı "ezberin kolay yapılması", 4'ü de "dikkatin dağılmaması" alt temasını tekrar etmiştir. Tabloda görüldüğü üzere "grubun gerisinde kalmamak için daha çok gayret göstermek", "daha az hata", "birlikte başarmak" alt temalarını da 1'er katılımcı tekrar etmiştir.

Katılımcılara yöneltilen "Ezber yaparken musiki ve makam sizce önemli midir ve bunların ezbere katkısı nelerdir?" sorusunun cevapları bağlamında oluşturulan Tablo 7'de iki alt tema oluşturulmuş ve katılımcıların hangisini tercih ettikleri gösterilmiştir.

Tablo 7: Ezber yaparken musiki ve makam sizce önemli midir ve bunların ezbere katkısı nelerdir?

Alt Temalar	Katılımcılar
Ezberleri Kolaylaştırır	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K13, K14
Akılda Kalıcılığı Ziyadeleştirir	K8, K11, K12, K15, K16, K17, K18, K19

Tabloda gösterilen verilere bakıldığında musiki ve makamla hafızlık yapmanın en önemli avantajı olarak ezberi kolaylaştırması görüşünün tekrar edildiği anlaşılmaktadır. Tabloda da görüleceği üzere katılımcıların 11'i tarafından tekrar edilen "ezberi kolaylaştırması" alt teması, hafızlıkta musiki ve makamın en önemli avantajı olarak belirtilmiştir. Diğer alt tema olan "akılda kalıcılığı daha fazla" alt teması ise 8 katılımcı tarafından seçilmiştir.

Katılımcılara yöneltilen "Hafızlık eğitim sürecinde öğreticinin rolünden bahseder misiniz?" sorusuna verilen cevaplar doğrultusunda oluşturulan Tablo 8'de, katılımcılar tarafından belirlenen alt temalar ve bunları tekrarlayanlar gösterilmiştir.

Tablo 8: Hafızlık eğitim sürecinde öğreticinin rolünden bahseder misiniz?

Alt Temalar	Katılımcılar
Disiplini Sağlayan	K18
Yöntem ve Metot Öğreten	K4, K9, K10, K12, K16
Süreci İyi Yöneten Bir Lider	K2, K3, K7, K11, K13, K14
Motivasyon Kaynağı	K1, K6, K8, K5, K15, K17, K19

Tabloya bakıldığında üç alt temanın birbirine yakın sıklıkta tekrar ettiği görülmektedir. Şöyle ki 19 katılımcının 7'si öğreticinin hafızlık eğitimindeki rolünün motivasyon sağlamak olduğunu belirtirken; 6 katılımcı bu soruya "süreci iyi yöneten bir lider" cevabını oluşturmuştur. Yine 5 katılımcı "yöntem ve metot öğreten" alt temasını seçerken, 1 katılımcı da "disiplini sağlayan" alt temasını ifade etmiştir.

Katılımcılara yöneltilen "Söz konusu hafızlık eğitiminde ezber yapmak için oluşturulan grupların ezber kabiliyeti aynı olan öğrencilerden oluşturulması sizce zorunluluk mudur?" sorusuna verilen cevaplara göre belirlenen alt temalar ve bunları tekrarlayanlar Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Söz konusu hafızlık eğitiminde ezber yapmak için oluşturulan grupların ezber kabiliyeti aynı olan öğrencilerden oluşturulması sizce zorunluluk mudur?

Alt Temalar	Katılımcılar
Zorunluluktur	K8, K13, K15, K17, K18, K19
Zorunluluk Değildir	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K11, K12, K14, K16

Tablo 9'da yansıtılan verilere bakıldığında hafızlık eğitimi almak isteyen öğrencilerden oluşturulan grupların homojen olup olmamasıyla ilgili zorunluluk olup olmadığı sorulduğunda; katılımcıların büyük çoğunluğunun zorunluluk olmadığı yönündeki alt temayı tekrar ettiği görülmektedir. Bunlardan 19 katılımcıdan 13'ü "zorunluluk değildir" alt temasını belirlerken 6'sı da zorunluluktur alt temasını seçmiştir.

Katılımcılara yöneltilen "Örgün eğitimle birlikte hafızlık yapmak okul derslerinizi hangi yönde etkiledi? Olumlu ya da olumsuz etkilerini yazınız?" sorusu için katılımcılar tarafından belirtilen alt temalar ve bunları tekrar edenler Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Örgün eğitimle birlikte hafızlık yapmak okul derslerinizi hangi yönde etkiledi? Olumlu ya da olumsuz etkilerini yazınız?

Alt Temalar	Katılımcılar
Derslerime Destek Oldu	K1, K2, K3, K5, K6, K8, K9, K10, K12, K13, K16, K18, K19
Derslerimde Bazen Geri Kalmama Neden Oldu	K4, K7, K11, K14, K15, K17

Tablo 10'a bakıldığında katılımcılar tarafından iki alt temanın oluşturulduğu görülmektedir. 19 katılımcı arasından 13'ü en sık tekrar eden alt tema olarak "derslerime destek oldu" alt temasını tekrar etmiştir. İkinci alt tema olan "derslerimde bazen geri kalmama neden oldu" alt temasını ise 6 katılımcı tekrar etmiştir. Yine tabloya göre katılımcıların genelinin örgün eğitimle birlikte sürdürülen hafızlık eğitiminin okul derslerine destek olduğu yönünde görüş bildirdiği ifade edilebilir.

Katılımcılara yöneltilen "Hafızlığa başlamadan önce ezber geçmişiniz var mıydı?" sorusuna verilen cevaplara göre Tablo 11 hazırlanmıştır.

Tablo 11: Hafızlığa başlamadan önce ezber geçmişiniz var mıydı?

Alt Temalar	Katılımcılar
Ezber Geçmişim Var	K1, K2, K3, K4, K9, K10, K11, K14, K15, K17, K18, K19
Ezber Geçmişim Yok	K5, K6, K7, K8, K12, K13, K16

Tabloya göre 12 katılımcının ezber geçmişinin olduğu 7 katılımcının ise ezbere dair tecrübesinin olmadığı belirtilebilir. Buna göre hafızlık eğitim sürecine katılan 19 katılımcı içerisinden ezber geçmişi olan katılımcı sayısının daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Katılımcılara yöneltilen "Grupla ezber yaparken hareke ve kelime hatası oluyor mu?" sorusuna verilen cevaplara göre hazırlanan alt temalar ve bunları hangi katılımcıların tekrarladıkları Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: Grupla ezber yaparken hareke ve kelime hatası oluyor mu?

Alt Temalar	Katılımcılar
Hata Oranı Daha Düşük	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17,K18, K19
Hata Oranı Yüksek	

Tablo 12'ye bakıldığında "Grupla ezber yaparken hareke ve kelime hatası oluyor mu?" sorusu karşılığında katılımcıların iki alt temadan yalnızca birini tekrar ettikleri görülmektedir. Buna göre katılımcılar, grupla ezber yaparken hareke ve kelime hatalarını daha az yaptıklarını belirtmiş; ayrıca 19 katılımcının tamamı da "hata oranı daha düşük" alt temasını tekrar etmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere "hata oranı yüksek" alt temasını hiçbir katılımcı tekrar etmemiştir.

Katılımcılara yöneltilen "Sizce hafızlığı, yatılı hafızlık kursunda yapmak mı veya örgün eğitimle birlikte yapmak mı caziptir?" sorusuna verilen yanıtlara göre oluşturulan alt temalar ve bunları tekrar eden katılımcıların kodları Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13: Sizce hafızlığı, yatılı hafızlık kursunda yapmak mı veya örgün eğitinle birlikte yapmak mı caziptir?

Alt Temalar	Katılımcılar
Yatılı Hafızlık Eğitimi	K4, K11, K17
Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Eğitimi	K1, K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K12, K13, K14, K15, K16, K18, K19

Tablo 13'e bakıldığında 19 katılımcıdan 16'sının "örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimi" alt temasını oluşturdukları, "yatılı hafızlık eğitimi" alt temasını da 3 katılımcının tekrar ettiği görülmektedir.

Katılımcılara yöneltilen "Hafızlık esnasında şöyle yapsak daha iyi olurdu, dediğiniz neler var?" sorusuna verilen cevaplar bağlamında 6 alt tema oluşturulmuş ve bunlar Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14: Hafızlık esnasında "Şöyle yapsak daha iyi olurdu" dediğiniz neler var?

Alt Temalar	Katılımcılar
Bireysel Olarak Daha Dolu Geçirmek İsterdim	K1, K2, K3, K9, K10,
Program İdealdi	K4, K5, K12, K13, K16
Ezberler Yalnızca Öğreticiye Verilmeli	K6, K8
Daha Erken Yaşta Başlamak	K7, K17, K18
Bireysel Etkinlikler ve Grup Etkinlikleri Daha Düzenli ve Sistemli Olmalı	K11, K19
Az Sayfayla Başlamak	K14, K15

Tablo 14'e bakıldığında katılımcıların iki alt temayı da eşit tekrar ettikleri görülmektedir. 19 katılımcının 5'i "programın ideal oldu-

ğu" alt temasını seçerken 5'i de "bireysel olarak daha dolu geçirmek isterdim" şıkkını belirlemiştir. "Daha erken yaşta başlamak" alt temasını 3, "bireysel etkinlikler ve grup etkinlikleri daha düzenli ve sistemli olmalı" şıkkını 2, "ezberler yalnızca öğreticiye verilmeli" seçeneğini 2, "az sayfayla başlamak" alt temasını da 2 katılımcı tercih etmiştir.

Katılımcılara yöneltilen "Fiziki bakımdan hafızlıkla ilgili nasıl bir ortam arzulardınız?" sorusuna karşılık verilen cevaplardan hareketle iki alt tema oluşmuş ve bunlar Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15: Fiziki bakımdan hafızlıkla ilgili nasıl bir ortam arzulardınız?

Alt Temalar	Katılımcılar
Aydınlık, Geniş ve Ferah	K6, K8, K15, K17, K18, K19
Ortamımız idealdi	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K16

Tablo 15'e bakıldığında "Fiziki bakımdan hafızlıkla ilgili nasıl bir ortam arzulardınız?" sorusunun iki alt tema halinde ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre katılımcıların önemli bir çoğunluğu, hafızlık eğitimi aldıkları ortamın ideal olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan 13'ü "ortamımız idealdi" alt temasını, 6'sı ise "ortamımız daha aydınlık, geniş ve ferah olabilirdi" alt temasını tekrar etmişlerdir.

Katılımcılara yöneltilen "Hafızlık eğitim sürecinde yapılan sosyal aktiviteler sizi nasıl etkiledi?" sorusu karşılığında alınan cevaplara göre 4 alt tema belirlenmiş olup bu alt temalar ve bunları tekrar eden iştirakçiler Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16: Hafızlık eğitim sürecinde yapılan sosyal aktiviteler sizi nasıl etkiledi?

Alt Temalar	Katılımcılar
Dinlendirici Oldu	K1, K10,
Motivasyon Sağladı	K3, K6, K8, K9, K17,
Ezber İçin Zihinsel Bir Hazırlık Oluşturdu	K2, K4, K7, K11, K13, K14, K15, K16, K18
Ezber Gücünü Artırdı	K5, K12, K19

Tablo 16'da katılımcı cevapları bağlamında oluşturulan dört alt tema yer almaktadır. Bunlar arasında en sık tekrar eden alt temanın "ezber için zihinsel bir hazırlık oluşturdu" alt teması olduğu ve bunun 9 katılımcı tarafından tekrar edildiği tabloda gösterilmiştir. Yine 5'i, "motivasyon sağladı", 3'ü "ezber gücünü artırdı", 2 si de "dinlendirici oldu" alt temasını tekrar etmiştir.

Katılımcılara yöneltilen "Hafızlığa başlama ve hafızlığı bitirme arasında geçen süre içerisinde kendinizde fark ettiğiniz gelişmeler nelerdir, duygu ve düşüncelerinizi paylaşır mısınız?" sorusuna verilen cevaplar bağlamında oluşturulan alt temalar Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17: Hafızlığa başlama ve hafızlığı bitirme arasında geçen süre içerisinde kendinizde fark ettiğiniz gelişmeler nelerdir, duygu ve düşüncelerinizi paylaşır mısınız?

Alt Temalar	Katılımcılar
Grupla Hareket Edebilmek	K1, K3
Sorumluluk Bilinci	K2, K5, K8, K9
Sabır Gösterme	K10, K11, K14, K15, K16, K17
Özverili Davranma	K7, K4, K19
Saygı ve Hoşgörü	K6, K12, K13, K18

Tablo 17'ye bakıldığında 5 alt temanın katılımcılar tarafından oluşturulduğu ve bunlar arasında "sabır gösterme" alt temasının diğerlerine göre daha fazla tekrar edildiği görülmektedir. Buna göre 19 katılımcıdan 6'sı "sabır gösterme", 5'i "saygı ve hoşgörü", 4'ü "sorumluluk bilinci", 3'ü "özverili davranma", 2'si "grupla hareket etmek" alt temasını tekrar etmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada "Örgün Eğitim Kapsamında Hafızlık Eğitimi Sabahattin Zaim Üniversitesi ve İstanbul Şehit Tolga Ecebalın Kız Anadolu İmam-Hatip Lisesi Örneği" üzerinden örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitiminin sürdürülebileceğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma bulgularına yönelik ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanmaktadır:

• Görüşme soruları arasında yer alan "Tekrar hafızlık için başlamış olsaydınız şöyle yapsak daha iyi olurdu dediğiniz neler vardır?" sorusuna öğrencilerin verdiği cevaplarda en sık tekrar ettikleri tema olarak programın ideal olması alt temasını seçmeleri, öğrencilerin hafızlık eğitim sürecinde beklentilerinin karşılandığını göstermektedir.

• "Hafızlığa Öğreticinin örgün eğitimle birlikte hafızlık sürecinde yöntem konusundaki yeterliliğiyle ilgili öğrenci cevaplarına bakıldığında yöntem ve teknik öğreten, süreci iyi yöneten bir lider ve motivasyon kaynağı alt temalarının sıklıkla tekrar edildiği tespit edilmiştir.

• Toplumumuzda hafızlık eğitiminin zorluğu, yorucu ve baskı hissettiren bir süreç olduğu yaygın bir görüştür. Oysa yapılan uygulamada öğrencilerin zaman zaman zorlanmış oldukları görülse de hafızlık sürecini hiçbir zaman sıkıcı, baskı oluşturan bir süreç olarak algılamadıkları izlenmiştir.

• Örgün eğitimle birlikte hafızlık yapmanın okul derslerine destek olduğunu bildiren öğrenci sayısının genel toplama yakın bir sayıda olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle öğrencilerin önemli bir bölümünün görüşünden hareketle hafızlık eğitiminin okul derslerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

• Hafızlığın grupla yapılabilirliğinin incelenmesiyle ilgili uygulamacının denemiş olduğu teknik konusunda öğrencilerden alınan dönütlerin oldukça etkileyici olması tekniğin başarılı bir şekilde uygulandığını ve sonuç alındığını düşündürmektedir. Genel kanaate göre öğrencilerin büyük çoğunluğu hafızlık eğitim sürecinde en fazla ezberlerin yapılması ve yapılan ezberlerin akılda kalıcılığının sağlanmasında zorlanmaktadırlar. Grupla yapılan hafızlık eğitiminin bu zorluğu giderdiği hatta sürecin işleyişini daha kolay hale getirdiği öğrenci cevaplarından anlaşılmaktadır.

• Grupla yapılan ezberlerde hareke ve kelime hatalarının daha az yapıldığı tespit edilmiştir.

• Ezber yaparken musiki ve makam kullanmanın etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Eğitimle hedeflenen birçok kazanımın edinilmesinde önemine işaret edilen müzik eğitimi, araştırmada da başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır.

• Hafızlık eğitiminde yaratıcı drama, origami sanatı ve puzzle etkinlik uygulamalarının sürece katkı sağladığı belirlenmiştir.

• Örgün eğitimle birlikte bir yıl gibi kısa bir dönem için planlanan proje belirlenen zaman içerisinde tamamlanmış olup yaz kampında da pekiştirmelerle ilgili son dönüşler yapılmıştır.

ÖNERİLER

Yapılan araştırma sonucuna dayanarak alana ve araştırmacılara yönelik şu öneriler sunulmaktadır:

• Grupla hafızlık eğitimi uygulamalarının tek öğretici yerine aynı yeterliliğe sahip iki ya da daha fazla öğreticiyle yapılması önemlidir.

• Araştırmada uygulanan koro yöntemiyle ezber yapılması sürecinde öncelikle koro halinde has yapılması sonrasında da bireysel dinlemelere geçilmesi ezberin kalıcılığının artırılması adına etkili olacağı düşünülmektedir.

• Ezber yapılan kısmın hatırlanma süresinin azaltılması için ezber yapılan makamla hatırlatmanın yapılması gerekmektedir.

• Yaz kampında programlanan zaman dilimi bir ay daha uzatılırsa hasların yapılmasında verimin artacağı düşünülmektedir.

• Ezberlerin talimle yapılmasına özel bir önem verilmesi önerilmektedir.

• Öğrencilerin motivasyonun devamlı olarak sağlanmasının ezber yapılmasında ve ezberlerin hatırlanmasındaki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

• Örgün eğitimle birlikte yapılan hafızlık eğitiminde sosyal etkinliğe yer verilmesine özen gösterilmesi gerekmektedir.

• Grupla yapılan ezber eğitiminin etkili sonuçlar ortaya koyduğu tespit edildiği için bu uygulamanın başka araştırmalarla da desteklenmesi gerekmektedir.

• Araştırmalarda verimliliğin ölçülmesi adına örneklem sayısının artırılması önerilmektedir.

• Hâfızlığın örgün eğitimle beraber ders müfredatına seçmeli ders olarak dâhil edilerek he gün bir saat hafızlık dersi olması kaydıyla ve bu programın uygulanmasıyla zorlanmadan, çok fazla ödev yüklemesi yapılmadan hafızlık yapılabileceği önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Bayram. "XV. Yüzyıl Osmanlı Döneminde Türk Mûsikîsi". *Diyanet İlmi Dergi* 35 (1999), 135-170.

Aydın, M. Şevki. *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.

Egin, Osman-Öresin, Hüseyin. *Hafızlık Risalesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

Ergan, M. Salih. "Öğretim Kurumlarında Müzik Eğitiminin Önemine Bir Bakış". *II. Ulusal Eğitim Sempozyumu Bildirisi 18-20 Eylül 1996.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1996.

Özalp, Nazmi. *Türk Musikisi Tarihi I*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları, 1986.

Tanrıkorur, Cinuçen. *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.

Uçan, Ali. *İnsan ve Müzik-İnsan ve Sanat Eğitimi*. Ankara: ALF Matbaası, 1996.

Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.

YETİŞKİNLERE YÖNELİK KUR'ÂN KURSLARINDA KUR'ÂN-I KERÎM ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ VE OKUMA PROBLEMLERİ
(İSTANBUL/KARTAL ÖRNEĞİ)

Sevda Yartaşı PEHLİVAN
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI/KARTAL MÜFTÜLÜĞÜ, UZMAN KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİSİ.

GİRİŞ

Bu makalede, yetişkinlere yönelik düzenlenen Kur'ân kurslarında öğreticiler tarafından uygulanan Kur'ân-ı Kerîm öğretim yöntemleri ve okumalar esnasında karşılaşılan problemler ele alınmıştır.

Türkiye'de yaygın din eğitimi hizmetleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. Çeşitli alanlarda yapılan bu eğitimlerin bir bölümü de yetişkinlere yönelik Kur'ân-ı Kerîm öğretimine dairdir. Gerek doğrudan camiler gerekse belediyeler tarafından yapılan bu eğitimlerde Kur'ân-ı Kerîm'i okumayı bilmeyen kimsenin kalmaması hedeflenmektedir. Bu kapsamda eğitimlere katılan kişilerin okumayı daha hızlı ve gerektiği şekilde öğrenebilmeleri için çeşitli öğretim yöntem ve teknikleri uygulanmaktadır. Kur'ân kursu öğreticileri tarafından gerçekleştirilen bu öğretim faaliyetlerinin niteliği, belirlenen hedeflere ulaşılmasında belirleyici temel unsurlardır. Bu vesileyle çalışmada İstanbul Kartal bölgesindeki Kur'ân kurslarında görev yapan öğreticilerin uyguladıkları

yöntemlerin ne ölçüde faydalı olduğunu tespit etmek adına bu görevlilere anket uygulaması yapılmış ve konuyla ilgili onların görüşleri alınmıştır.

İlk emri "Oku" olan Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'da dini esasların öğretiminin de başlangıç noktasını oluşturmuştur. Nitekim Hz. Peygamber, "Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir." buyurmuş ve dini öğrenmenin yanında doğru yaşamanın da Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmekten geçtiğini belirtmiştir. Bundan dolayı İslâm dininde eğitim-öğretim dendiğinde ilk akla gelen çoğunlukla Kur'ân öğretimi olmuştur. Bununla beraber Hz. Peygamber döneminden bugüne gelene kadar, topluma ve zamana göre Kur'ân öğretimi dolayısıyla Kur'ân eğitimi verilen kurumlar da değişime uğramıştır.

İslâm dinini daha iyi öğrenmek, Kur'ân'ın verdiği mesajları daha iyi anlamak isteyen Müslümanlar, her dönemde Kur'ân öğretimine büyük önem vermişlerdir. İslâm'ın ilk yayılmaya başladığı dönemden beri yapılan bu eğitim hali hazırda Türkiye'de başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere çeşitli kurumlar aracılığıyla ve bireysel olarak gerçekleştirilmektedir. Bu amaç doğrultusunda Diyanet İşleri tarafından açılan Kur'ân kurslarında her yaştan insana öğreticiler aracılığıyla Kur'ân eğitimi verilmektedir. Ancak yaygın din eğitiminden kaynaklı problemler ve özellikle kurslara gelenlerin profillerindeki çeşitlilik, bu kurslarda Kur'ân-ı Kerîm'in nasıl öğretileceği sorusunu da önemli hale getirmiştir. Bu kapsamda çalışma, İstanbul/Kartal örneğinden hareketle Kur'ân kurslarında görev yapan öğreticilerin Kur'ân-ı Kerîm derslerinde kullanmış oldukları öğretim yöntemleri ve bu öğretimler esnasında karşılaştıkları okuma problemlerinin belirlenmesini ve elde edilen verileri değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1. Kur'ân Öğretiminin Tarihi Gelişimi

Kur'ân eğitimi Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelmesi ile başlamıştır. Hz. Peygamber vahyin gelmesinden kısa bir süre sonra yakın akrabalarından başlamak üzere tebliğe başlamış, mesajı alan ve kabul eden insanlar da öğrendiklerini hayatlarında tatbik etmiş ve yine tebliğ gayesiyle başka insanlara öğretmişlerdir.

Kur'ân öğretimi, ilk zamanlarda evlerde ve mescitlerde gerçek-

leştirilmiştir. Şöyle ki Hz. Peygamber hayatta iken müstakil eğitim kurumları oluşturulmadığından Kur'ân'ın ve diğer dini bilgilerin öğretildiği yegâne mekânlar mescitler ve evler olmuştur. Özellikle evler İslâm'ın gizliden anlatıldığı ilk zamanlarda Kur'ân öğretimi için önemli bir konumdadır. Başta Hz. Peygamber'in kendi evi olmak üzere Hz. Ebûbekir, Ammar b. Yâsir ve Erkâm b. Erkâm'ın evleri ile Kâbe'nin etrafında ve çeşitli alanlarda Kur'ân öğretimi gerçekleştirilmiştir.[1] Hz. Peygamber döneminde başlayan ve günümüze kadar devam eden Kur'ân eğitimi önemine binaen tarihin her devresinde üzerinde hassasiyetle durulan bir konu olmuştur.

1.1. Hz. Peygamber'den Bugüne Kadarki Dönemde Kur'ân Öğretimi

Kur'ân öğretim tarihinin ilk vahiy ile başladığı söylenebilir. Şöyle ki Cebrail (as) tarafından getirilen ilk âyetler ile Kur'ân öğretimine başlanmıştır. Hz. Peygamber'in, inen âyetleri vakit kaybetmeden vahiy katiplerine yazdırması ve bu âyetleri öğrenmeye, okumaya ve ezberlemeye teşvik etmesi ile Kur'ân, çok kısa sürede müminler arasında yayılmıştır.[2] Denilebilir ki Kur'ân Öğretimi ilk vahiy ile başlamış ve bugüne kadar süreklilik arz etmiştir. İslâm'ın ilk yıllarında Kur'ân öğretiminin konusu ise âyetlerin okunması, ezberlenmesi, anlaşılması, hedef ve uygulanışının gösterilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.[3]

1.2. Sahâbe Döneminde Kur'ân Öğretimi

Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in vefatından sonra Kur'ân öğretimi çalışmaları daha da hız kazanmıştır. Bu dönemde, ashâb, Kur'ân öğretiminde Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra gelen ikinci halkayı oluşturmaktadır.[4] Ashab, Kur'ân metninde ortaya çıkabilecek herhangi bir kaybın oluşmaması ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'den

---

1 Şakir Gözütok, *Kadınlara da Farzdır* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2012), 31.

2 Mehmet Emin Ay, *Problem ve Beklentileriyle Türkiye'de Kur'ân Kursları* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2005), 1.

3 Yılmaz, H. (2012). "Örgün ve Yaygın Eğitim Kurumlarında Barış Eğitimi", içinde *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, ed. Mustafa Köylü (İstanbul: Dem Yayınları, 2012), 238.

4 Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Târihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 69.

öğrenilmiş olan kıraatlerin muhafaza edilip, başkalarına müsaade edilmemesi için iki koldan uğraş vermiştir.[5]

Rasulullah'ın ahirete göçmesinden sonra, dört halife devrinde de Kur'ân'ın öğretilmesi ve okutulmasına oldukça dikkat edilmiştir. Bu bağlamda Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'ân sayfaları bir araya getirilerek "Mushaf" şekline dönüştürülmüştür. Hz. Ömer devrinde bir taraftan İslâm beldeleri hızla genişlerken diğer yandan buralarda mektepler açılıp, söz konusu kurumlara Kur'ân öğreticileri gönderilerek Kur'ân'ın ve İslâmın doğru öğrenilmesi sağlanmaya çalışılmış; Hz. Osman döneminde ise Kur'ân öğretimi ya bizzat atanan valiler ya da valilerin görevlendirdiği öğreticiler tarafından gerçekleştirilmiştir.[6] Yine Hz. Osman döneminde kıraat farklılıklarını ortadan kaldırmak için Kur'ân'ın çoğaltılmasını emretmiştir.[7] Böylece dört halife döneminde Kur'ân hem cem edilmiş hem de çoğaltılarak kıraat birlikteliği ile korunması sağlanmıştır.

1.3. Tâbiîn Döneminde Kur'ân Öğretimi

Tâbiîn, kıraati Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashâbından öğrenmiştir. Tâbiîne bu hizmeti götüren ashâb kurrâlar arasında olup, Abdullah İbn Mes'ûd Kûfe'de; Übey İbn Ka'b ve Ebü'd-Derdâ Şam'da; Ebû Mûsâ el-Eş'arî Basra'da görev yapmışlardır. Mekke ve Medine'de ise bizzat Rasulullah (s.a.v.)'den kıraat öğrenmiş olan ashab, bu görevi üstlenmişlerdir.[8]

Tâbiîn devrindeki Kur'ân öğretimi de neredeyse sahabe dönemi ile aynı özelliktedir. Eğitim, ashab döneminde olduğu gibi mescidde gerçekleşmiş ve aynı tâlim usulleri devam ettirilmiştir.[9]

1.4. Tâbiîn Sonrası Dönemde Kur'ân Öğretimi

Bu dönem kıraat ilmi açısından "altın devir" olarak ifade edilebilir. Çünkü bu devirde kıraat ekolleri meydana gelmiş ve her ekol kendi bölgesinde yaygınlaşmıştır. Ayrıca kıraat terminolojisi oluş-

---

5 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 75.

6 Fatih Menderes Bilgili, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), 23.

7 Abdüssabûr Şahin, *Târîhu'l-Kur'ân* (Kahire: Nehda Mısriyye, 2005), 148-153.

8 Necati Tetik, *Başlangıçtan 9. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 56.

9 Tetik, *Başlangıçtan 9. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi, 56.*

turulmuş, hadisler ve dilbilim kavramlarından yola çıkılarak kıraatlerin sınıflandırılması yapılmıştır.[10] Bunun yanında fetihlerden sonra Arap olmayan Müslümanların sayıları da hızla artmış ve Kur'ân okumada bazı zorluklar ve dil hataları ortaya çıkmıştır. Bunun önlenmesi için Kur'ân'ın noktalanması gerektiği düşüncesi ortaya atılmıştır. Bu düşünce hemen hayata geçirilmiş ve çeşitli noktalama çalışmaları yapılmıştır. Kur'ân'daki noktalama işaretlerinin bugünkü halinin ise Halil b. Ahmed tarafından yapıldığı bilinmektedir.[11]

1.5. Osmanlı Döneminde Kur'ân Öğretimi

Osmanlı devletinin eğitim teşkilat yapısı Selçuklu eğitim sisteminden örnek alınarak oluşturulmuştur.[12] Şöyle ki Osmanlı'dan önce Selçuklular döneminde dünyanın ilk üniversiteleri kabul edilen medreseler geliştirilmiştir. İslâm'a büyük hizmetleri olan medreselerle birlikte cami-medrese ve sûfi düşüncenin harmanlandığı yerler olan Hankah, Zaviye ve Ribat beraberliği bu dönemde zirve yapmıştır.[13] Bu kurumlarla beraber o dönemde söz konusu kurumlardan biri de tüm İslâm beldelerinde tesis edilen dârülkurrâlardır. Bu kurumlar Kur'ân öğretiminin yanı sıra hafızlık ve kıraat eğitiminin verildiği yerlerdir. Tüm İslâm beldelerinde tesis edilmiş olan dârülkurrâlar sayesinde Kur'ân öğretimi sürekliliğini devam ettirmiştir.[14]

Osmanlılar döneminde ilk medrese İznik'te kurulmuştur. Daha sonra yaygınlaşarak Bursa, Edirne ve fethedilmesiyle birlikte İstanbul'da açılmıştır. Sonraki dönemlerde her türlü eğitim ve öğretimi içerisinde barındıran bu medreseler, ülkenin her tarafına yayılarak; tefsir, fıkıh, kelam, hadis ve tasavvuf gibi dini ilimlerle beraber matematik, astronomi, geometri, hikmet ve tıp gibi fen

---

10 Mehmet Dağ, "Kıraat İlminin Akademik Serencâmı/Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi* 56 (2013), 311-324.

11 Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî, *el-Muhkem fi nakti'l-mesâhif* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, h.1407), 67.

12 Recep Demir, *Yaz Kur'ân Kurslarında Kur'ân Öğretimi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 31.

13 İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'ân Öğretimi ve Yaz Kur'ân Kursları* (İstanbul: DEM Yayınları, 2007), 54.

14 Nevzat Aşıkoğlu, "Yaz Kur'ân Kurslarında Gözden Kaçan Boyut: İnsan Unsuru", *Yaygın Din Öğretimi Bağlamında Yaz Kur'ân Kursları Sempozyumu (09-11 Temmuz 2010)* (Erzurum: Hermes Tanıtım Ofset, 2013), 61.

ilimlerinin de okutulduğu kurumlar olarak öne çıkmışlardır. Sıbyan mektepleri gibi yan kuruluşları da olan medreseler, o dönemin tüm eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten kurumlardır.[15]

1.6. Cumhuriyet Döneminde Kur'ân Öğretimi

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla beraber Kur'ân öğretimi işi sadece Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti yıkılana kadar sürekli devam etmiş olan Kur'ân dersleri, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'de de okullarda ders olarak bir süre verilmiştir. Ancak 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesiyle Kur'ân öğretimi de sınırlandırılmıştır.[16] Nitekim 1926'da Kur'ân öğretimi müfredattan çıkarılmış ve 1928 harf inkılabının ardından da tamamen yasaklanmıştır. Harf inkılâbının ardından 1929-1930 öğretim yıllarında Arapça ve Farsça dersleri müfredattan çıkarılmıştır. Arapça, Kur'ân dili olduğu için yasaklanmasıyla birlikte zaten çok az sayıdaki Kur'ân kurslarındaki öğretim de olumsuz etkilenerek durma noktasına gelmiştir. 1930-1949 yılları arasında, neredeyse 20 yıl kadar, Türkiye'deki okullarda din dersi okutulması yasaklanmıştır. Ancak bu dönemde Kur'ân öğretimi gizli olarak verilmeye devam edilmiştir. 1950 yılında gerçekleştirilen seçimlerden Demokrat Parti (DP) birinci çıkınca, Türkçe okunan ezan yeniden Arapça okunmaya; Kur'ân eğitimi de yine açıktan verilmeye başlanmıştır.[17]

Yasak ve baskılar Kur'ân öğretim faaliyetlerinin gerilemesine neden olmuştur. Zira Kur'ân eğitimi uzun yıllar boyunca gizli veya açıktan ama uygunsuz şartlarda ve ehil olmayan kişilerce, çok ilkel yöntemlerle, büyük fedakârlıklar yapılarak gerçekleştirilmiştir. Baskı ve yasaklardan dolayı bu konu üzerine kafa yorulmadığı için başta Diyanet ve din eğitimcileri olmak üzere Kur'ân öğretiminde yeni metot ve materyaller geliştirilememiştir. Sistemli bir Kur'ân öğretimi ortaya konulamadığı için Osmanlıda uygulanan yöntemler

---

[15] İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966), 5-11.

[16] Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 242.

[17] Ayfer Şengül, *Bayan Kur'an Kursu Öğreticilerinin Sorunlarla Başa Çıkmada Kur'an-ı Kerîm'e Başvurmayla İlgili Tutumları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 51.

aynen devam etmiştir. Osmanlıdaki sistem de doğal olarak Osmanlıca üzerine kurulmuştur.[18]

1997 tarihinden itibaren 8 yıllık kesintisiz eğitim uygulandığı için İmam-Hatip ortaokulları ve kursların öğrencileri azalmıştır. Bunun yanında 1999 yılında bu kurslara yaş sınırı getirilerek 5. sınıfın altındaki öğrenciler kabul edilmemiştir.[19]

1.7. Kur'ân Kurslarının Bugünkü Durumu ve Kur'ân Öğretimindeki Rolü

Din eğitimi ve öğretiminin Kur'ân öğretimi ile başladığını söylemek yanlış olmaz. Bunun nedeni Kur'ân dilinin, aynı zamanda Müslümanların ibadet dili olmasıdır. Kıraat, namazın farzlarından olduğu için, Kur'ân'ı en az namaz kılacak kadar öğrenmek gerekmektedir. Dolayısıyla Müslüman olan pek çok yurttaş çocuklarının Kur'ân-ı Kerîm okumayı öğrenmesi için gayret etmektedir. Bazıları ise çocuklarını hâfız olmaya yönlendirmektedir.[20] Bu nedenle Kur'ân kurslarının önemi yadsınamaz. Nitekim Hz. Peygamber döneminden bugüne kadar Kur'ân eğitimine özel önem verilmiş ve kesintisiz olarak devam etmiştir.[21]

Hali hazırda Kur'ân kursları 16 Kasım 1990 tarih ve 20697 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış olan "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Kursları Yönetmeliği'nde belirtilmiş olan esaslara göre vazifesini ifa etmektedir. Bu yönetmelikte 27 Kasım 1990 tarihli ve 20708 sayılı Resmî Gazete'de yürürlüğe girmiş olan değişiklikle Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetim yetkisinin saklı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 1990 yılında çıkarılmış olan yönetmelikte akşam kursları, yaz Kur'ân kursları ve camilerde Kur'ân öğretimi gibi ek yenilikler açıklanmıştır.[22]

---

[18] Mustafa Öcal, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011), 160-162.

[19] Coşkun Küçüktepe "*İlköğretim ve Temel Özellikleri" İlköğretime Hazırlık ve İlköğretim Programları*, ed. Ayla Oktay (Ankara: Pegem Akademi, 2013), 88.

[20] Şükrü Öztürk, "Din Eğitiminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görevleri ve Sorunları" *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, ed. Suat Cebeci (İstanbul: Değişim Yayınları, 2002), 42.

[21] Şükrü Öztürk, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi ve Hizmet içi Eğitim Faaliyetleri", içinde *Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi* (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 402.

[22] Süleyman Hayri Bolay-Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu* (Ankara: TDV Yayınla-

Kur'ân kurslarına dair 16. 08. 1997 tarihli 4306 sayılı kanunla önemli köklü değişiklik ve gelişmeler yaşanmıştır (Kur'ân kurslarındaki değişiklikler ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Bahçekapılı, 2012: 77-100). Bu kanun üzerinde ciddi tartışmalar yapılmış ve ilköğretim kesintisiz sekiz yıla çıkarılmıştır. Bundan sonra DİB Kur'ân Kursları Yönetmeliği'nin bazı maddeleri bahsi geçen kanuna göre değiştirilmiş ve 20. 08. 1997 tarih ve 23086 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (http: //www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss51m.htm).

Daha sonra Kur'ân Kursları Yönetmeliği yürürlükten kaldırılarak, yerine 03. 03. 2000 tarihli ve 23982 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış olan "Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyon Yönetmeliği ve Kur'ân Kursları Yönergesi yürürlüğe konulmuştur. En son yayımlanan ve hali hazırda hala kullanılan 2012 yılındaki Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyon Yönetmeliği ve Kur'ân Kursları Yönergesinin yürürlüğe girmesi ile 03. 03. 2000 tarihli ve 23982 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Kursları ve Öğrenci Yurt ve Pansiyon Yönetmeliği ile 20. 06. 1975 tarihli ve 15271 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmış olan Diyanet İşleri Başkanlığı Hâfızlık Tespit Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmıştır.[23]

2. Kur'ân Kurslarının Kur'ân ve Din Öğretimindeki Rolü

Örgün eğitim sistemine alternatif olarak verilen yaygın eğitim, bir bakıma onun dolduramadığı alanlarda faaliyet göstermektedir. Yaygın eğitim hizmeti hem eğitim kurumları hem de ekonomik, sosyal, kültürel ve dini özellik gösteren çeşitli resmî özel kurum ve kuruluşlar aracılığıyla da yürütülebilmektedir. DİB tarafından yürütülen yaygın din eğitimi kurumlarında, özellikle yetişkinler olmak üzere her yaş ve eğitim düzeyindeki bireylere yönelik Kur'ân ve din eğitimi verilmektedir.[24]

---

rı, 1995), 124.

[23] Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyon Yönetmeliği", erişim: 26 04 2020, http: //www2.diyanet.gov.tr

[24] Gazi Erdem, "Sosyal Açılımlı Cami Hizmetleri.", *IV. Din Şûrası* (Ankara: 12-16 Ekim 2009), 105.

Hali hazırda Kur'ân kurslarının görevleri, DİB tarafından çıkartılan 3 Mart 2000 tarih ve 23982 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Kur'ân Kursları Yönetmeliği'ne göre aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

a. Kur'ân-ı Kerîm'i usulüne uygun olarak, yüzünden okumayı öğretmek,

b. Kur'ân-ı Kerîm'i doğru bir şekilde okumayı sağlayıcı bilgileri (tecvid, tashîh-i hurûf ve talim) uygulamalı olarak öğretmek,

c. İbadetler için gerekli sûre, âyet ve duâları doğru olarak ezberletmek ve bunların meallerini öğretmek,

d. Hâfızlık yaptırmak,

İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile Hz. Peygamber'in hayatı ve örnek ahlâkı (sîreti) hakkında bilgiler vermektir (Kuran Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonlar Yönetmelikleri, madde: 5).

Kur'ân Kurslarının Yasal Dayanakları

Kur'ân kurslarının yasal dayanakları şu şekilde sıralanabilir:

a) "Anayasanın, din ve vicdan hürriyetini ve buna bağlı olarak din ve ahlâk eğitimini düzenleyen 24. maddesi.

b) Anayasanın, DİB'in statüsünü düzenleyen 136. maddesi.

c) DİB Kur'ân Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği"

Bu yönetmelikle Kur'ân kursu yurt ve pansiyonlarının açılış ve çalışmaları, Kur'ân eğitim ve öğretimine yönelik kursların, kurslarda verilen eğitim ve öğretim hizmetleri ile bunların yönetim ve denetimine ilişkin esaslar belirlenmiştir.

2.1. Kur'ân Kurslarının Amaçları

Bu sebeple Kur'ân kurslarının amaçları DİB Kur'ân Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyon Yönetmeliği ve Kur'ân Kursları Yönergesinde aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır.

1. Kur'ân-ı Kerîm'i usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek,

2. Tecvid, tashîh-i hurûf ve talim gibi Kur'ân-ı Kerîm'i usulüne uygun ve güzel okumayı sağlayan bilgileri uygulamalı olarak öğretmek,

3. İbadetler için gerekli sûre, âyet ve duâları ezberletmek ve anlamlarını öğretmek,

4. Hâfızlık yaptırmak,

5. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasını sağlamak,

6. İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile Hz. Peygamber'in hayatı ve örnek ahlakı hakkında bilgiler vermek,

7. Dini içerikli sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemektir

2.2. Kur'ân Kurslarının Programı

a) Kur'ân -ı Kerîm'i Yüzünden Okuma Programı

Kur'ân Kursları Temel Öğretim Programları

Ek Öğretim Programları

b) Hâfızlık Eğitim Programı

c) Yaz Kur'ân Kursları

3. Yetişkinlik ve Yetişkin Eğitimi

Yetişkin kavramı olgunlaşmış, zorunlu öğrenimi bitirmiş, uyumlu ve bağımsız hareket edebilen bireyler olarak da tanımlanabilir.[25] İslâmî anlayışa göre yetişkin, "biyolojik olgunluğa erişen, akli dengesi yerinde olan, ticari ilişkiler kurabilen, mal-mülk tasarruf edebilen, yasal yaptırımlarla Allah'ın emrettiği emir ve yasaklara karşı sorumluluğu bulunan birey" olarak tanımlanmaktadır.[26]

3.1. Yetişkin Eğitimi

Yetişkin eğitimi, Türkiye'de "halk eğitimi", diğer ülkelerde ise "sürekli eğitim ya da hayat boyu (yaşam boyu) eğitim" anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanında Türkiye'de yetişkin eğitimine "yaygın eğitim veya algın eğitim" ismi verilerek örgün eğitimden farklı bir kavram olduğu vurgulanmaktadır.[27]

3.2. Yetişkin Eğitiminde Metotlar

Öğretimde kullanılan pek çok metot bulunmaktadır. Bir konuyu sadece tek yöntemle anlatmak gayet zor olup, doğru bir tutum da olmamaktadır. Öğrencilerin düzeyine göre, hazır olmaları, zaman

---

[25] Yurdagül Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001), 55-56.

[26] Mustafa Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), 49.

[27] Rıfat Okçabol, *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2006), 20.

ve şartlar dikkate alınarak, bir ders saatinde işlenen konular sürekli metot değiştirilerek anlatılmalıdır.[28] Bu nedenle yetişkin eğitiminde kullanılabilen metotlar aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılmıştır:

3.2.1. Anlatım (Takrir) Metodu

Anlatma ya da takrir yöntemi denilen bu metot, bir konunun öğretmen tarafından belli bir sıra ve düzen gözetilerek öğrencilere sunulmasını ifade etmektedir. Bu metot, öğretmenin belli bir konuyu anlatıp-açıklaması ilkesine dayanmakta ve genel olarak öğrencilerin soru sormasına, tartışma ve beraber çalışmalarına fazla fırsat vermeyen; öğretmen tarafından uyandırılacak ilgiye bağlı olarak öğrencilerin duygu ve düşüncelerinde istendik gelişmeler meydana getiren bir metottur.[29]

Kur'ân-ı Kerîm derslerinin öğretiminde birçok yerde kaçınılmaz olarak bahsi geçen metottan faydalanılmaktadır. Örneğin tecvid öğretiminde anlatım metodundan yararlanılmaktadır. Çünkü bir tecvid kaidesinin öncelikle tanımlanarak izah edilmesinin yanı sıra tahtada bu kaidelerin yazılması, açıklanması ve örneklerle gösterilmesi; daha sonra anlatılan bu kaidelerle ilgili Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler bulunması yoluyla tecvid kuralının iyice belletilmesi gerekir. Ayrıca örneklerin öğrenciye tek tek okutulup, tekrar ettirilmesi de Kur'ân-ı Kerîm öğretimi açısından etkili bir yöntem olabilmektedir.

3.2.2. Soru-Cevap Metodu

Bilme ve öğrenme ihtiyacını uyandırmak, öğretilecek konuya karşıdakinin dikkatini çekmek üzerine, önce sorular sorup sonra cevaplar verme şeklinde uygulanan bir öğretim yöntemidir.[30]

Kur'ân öğretiminde soru-cevap metodundan tecvid dersleri ve Elif-bâ öğretiminde faydalanılabilir. Şöyle ki Kur'ân öğreticisi, ders öncesi işleyeceği tecvid konuları ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'deki örnekleri işaretleyerek öğrencilere okutabilir ve âyetlerde geçen tecvid örneklerini bulmasını isteyebilir. Yani tecvid kurallarını sorabilir. Aynı

---

[28] Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 202.

[29] Mustafa Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005), 83.

[30] Suat Cebeci, "*Din Öğretimi Yöntemleri*", *Etkili Din Öğretimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Tidef Yayınları, 2010), 305-334.

şekilde elif-bâ harflerini öğretirken de karışık harfleri bulmasını isteyebilir. Ayrıca meal öğretirken de talebelerden ne anladıklarını sorup sonrasında da cevaplardan yola çıkarak âyetlerin günümüze bakan yönlerini, tefsirler ışığında açıklayabilir. Yine ezber derslerinde öğretici, öğrencisinin ezberini dinledikten sonra sûrenin orta âyetlerinden bir ayet okuyup öğrencisinin kaldığı yerden devam etmesini isteyebilir. Bu alıştırmayla da öğrencinin ezberi daha da kuvvetli hale gelebilir.

3.2.3. Tartışma Metodu

Tartışma ya da başka bir ifade ile münakaşa metodu olarak isimlendirilen bu yöntem, konuların öğrenciler arasında veya öğrenci-öğretmen arasında tartışılarak bir ortak karara ulaşılan ve sonuca bağlanan bir öğretim yöntemidir.[31]

Kur'ân öğretiminde tartışma metodundan meal derslerinde faydalanılabilir. Şöyle ki herhangi bir namaz sûresinin veya bir duanın meali okunurken ya da tefsiri üzerinde çalışılırken; talebelere, Allah-u Teâlâ'nın mesajından ne anlaşılması gerektiği sorulabilir. Sonrasında da öğrencilerin bu konudaki yorumları ve görüşleri alınarak, düşünceleri tartışılabilir. Aynı şekilde özellikle dini bilgiler dersleri işlenirken, meal veya tefsir tartışmaları, bazı konuların mantığa uygunluğunu göstermek açısından ışık tutabilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, düşünen ve soran insanları tasvip etmektedir. Bu nedenle pek çok âyette "hiç düşünmez misiniz" diye sormaktadır. Bunun yanı sıra tahkiki imanın yolu soru sormaktan ve düşünüp tartışmaktan geçmektedir.

3.2.4. Grup (Küme) Çalışması Metodu

Küme çalışması yönteminin, uygulanma şekline göre iki farklı tanımı yapılabilir. İlk tanıma göre küme çalışması yöntemi, programda bulunan konu veya ünitelerin öğretmenle beraber işlenmeden önce, ilgi ve yeteneklerine göre kümelere ayrılmış öğrenciler tarafından araştırılması ve sınıfa sunulması temeline dayanmaktadır. İkinci tanıma göre ise küme çalışması yöntemi, tek öğretmeni bulunan okullarda ya da birleştirilmiş sınıflarda, yaş, kabiliyet ve

[31] Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 216.

başarıları farklı olan ancak beraber ders almakta olan öğrencilerin, yeteneklerine göre kümelere ayrılmasına dayalı bir yöntemdir.[32]

Kur'ân-ı Kerîm derslerinde grup çalışması yüzüne Kur'ân-ı Kerîm okuma derslerinde, Elif-bâ öğretiminde, ezber derslerinde ve aynı zamanda tecvid derslerinde de etkili bir yöntem olabilmektedir. Şöyle ki kalfa-çırak sistemine benzeyen bu çalışma metodunda yüzüne Kur'ân-ı Kerîm okumada harflerin mahreçlerini iyi şekilde oturtmuş olan öğrencilerle okumada güçlük çeken veya yeni öğrenen dört öğrenci ile bir grup oluşturulabilir. Gruplar oluşturulurken sınıf mevcuduna göre sayıları azaltılıp artırılabilir. Bu grupların başı olarak seçilen öğrenciler, öğreticilerine dersi vermeden önce, gruptaki öğrencilere ders vererek, onların yanlışlarını düzeltmeye çalışır. Bu durum, aynı dersi tekrar hocasına verdiğinde, daha az yanlışla ve kendine daha özgüvenle talebenin dersini vermesine vesile olabilir. Aynı şekilde öğrenci, öğreticinin grup başı olarak belirlediği öğrenciyle birlikte okuduğu sayfalardaki tecvid kaidelerini her gün aynı yöntemi uygulayarak daha fazla aklında tutabilir bir hale getirebilir. Bu vesileyle grup başındaki öğrenciler de arkadaşlarına yol göstererek bilgilerini daha da pekiştirebilir. Yine ezber derslerinde de öğrenciler, öğreticilerine ezber derslerini vermeden önce gruptaki arkadaşlarına okuyarak ezberlerini pekiştirebilir. Yanlışı varsa gruptaki arkadaşları tarafından düzeltilir ve ezberini daha güvenle öğreticilerine verebilirler.

3.2.5. Gösterip Yaptırma Metodu

Gösterip yaptırma yöntemi, bir işlemin nasıl uygulanacağını veya bir araç gerecin nasıl çalıştırılacağını öğrenciye önce gösterip, sonra alıştırma ve uygulama yaptırarak öğretme tekniğidir. Bu yöntemden, bir konuya dair bilgilerin açıklanması ve beceriye dönüştürülmesi için gereken uygulamaların gerçekleştirilmesi esnasında faydalanılmaktadır.[33]

Kur'ân öğretiminde de gösterip yaptırma metodu, Elif-bâ'da ve harflerin mahreçlerinin öğretilmesinde sıkça kullanılmaktadır. Zira öğretici, Elif-bâ öğretiminde bütün harfleri tek tek okur ve öğrenci-

[32] Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 137.
[33] Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 216.

lerine de aynısını yaptırmaya çalışır. Aynı şekilde harfleri öğretirken bu ilk basamak çok önemli olduğundan öğretici mahreç yerlerini iyi şekilde gösterip öğrenciye kavrattıktan sonra öğrencilerden tek tek harfleri mahreçlerine uygun şekilde almaya gayret eder.

Yine bu metotla harflerin yazdırılması sağlanabilmektedir. Yazma metodu her çalışma için kalıcı bir yöntemdir. Zira öğreticiler ilk harfleri öğretmeye başladıklarında aynı zamanda yazma uygulaması da yaptırarak öğrenmeyi kalıcı hale getirebilmektedirler.

3.2.6. Örnek Olay İncelemesi

Örnek olay incelemesi metodu, bir olay ya da sorunun yazılı veya sözlü olarak anlatımından sonra ya da bir film izletilmesinin ardından konuya dair öğrencilerin çözüm ve önerilerini sunmaları temeline dayanan bir tekniktir. Bu metot genellikle sosyal ilişkilere dair bir problemin veya bir olayın incelemesi ve olayın nedenlerinin tespit edilerek çözüm yollarına yönelik öneriler sunulması istendiğinde, olayı kişisel hale getirmeden genel bir hava verilerek ve problem odağa alınarak tartışılması amacıyla uygulanmaktadır.[34]

Örnek olay incelemesi metodu, Kur'ân öğretiminde yüzüne okuma derslerinde ve ezber çalışmalarında kullanılabilir. Şöyle ki alanında kendini kanıtlamış hocaların veya DİB'in sesli yayınlarından faydalanılarak sınıfta ertesi gün okunacak olan ders dinlettirilebilir. Yine öğrencinin ezber vermesi gereken sûre veya duayı sesli yayınlardan dinlemesi sağlanabilir. Aynı zamanda derste okunacak sayfa, yine alanında kendini kanıtlamış bir kariden dinlettirilip karinin mahreçlerin üzerinde nasıl durduğu ve tecvid kaidelerini nasıl uyguladığı incelenebilir. Elif-bâ öğretiminde de etkili bir yöntem olarak, DİB'in sesli yayınlarından harflerin çalışılması istenebilir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm okumanın daha seri hale gelebilmesi için evlerde hatim videoları izlenmesi sağlanabilir.

3.2.7. Buldurma Metodu

Buldurma metodu, öğrencinin belli bir konuya dair sahip olduğu bilgi birikiminden yola çıkarak, soru-cevap tekniğinin kullanılmasıyla yeni bilgiler elde edilmesine vesile olan, öğretmen ve

[34] Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 178.

öğrencinin ortak çalışmasına dayalı etkili bir öğretme yöntemidir. Bu yöntemde bireylerin bildiklerinden yola çıkılarak, önceden hazırlanmış yol gösterici sorularla yeni bilgilere ulaşarak öğrenme amaçlanmaktadır.[35]

Kur'ân-ı Kerîm derslerinde buldurma metodu, tecvidin öğretilmesinde oldukça etkili olabilir. Şöyle ki işlenen bir tecvid kaidesi, okunan yeni âyetlerde aranabilir. Böylece kaideleri bulan öğrenci daha etkili bir öğrenme gerçekleştirebilir. Ayrıca hata buldurma yöntemi de bu metot içerisinde değerlendirilebilir. Buna göre öğretici, Kur'ân-ı Kerîm okunurken, yapılan mahreç veya harf hatalarını öğrencisine buldurabilir. Aynı şekilde yeni öğrenilen Elif-bâ harfleri de karışık bir şekilde verilerek talebeden bunları bulması istenebilir.

3.2.8. Gösteri (Demonstrasyon) Metodu

Gösteri metodu, ders konularında bulunan varlık, olgu ya da olayların birtakım araç ve gereçlerle gösterilerek anlatılması temelini esas alan bir öğretim yöntemidir. Gösteri yöntemi; muhataplara, görüp duyabilecekleri bir ortamda malzemenin tanıtılmasını, yeniliklerin gösterilmesini, konuya ait ilke ve uygulamaların gösterilerle açıklanmasını sağlamaktadır.[36]

Kur'ân öğreticisi, Elif-bâ öğretiminde sadece Elif cüzüne bağımlı kalmadan bilgisayardaki çeşitli resimler ve videolardan faydalanarak, harflerin isimlerini resimlerle öğretebilir. Yine o, bazı tecvid konularını farklı şekillerde çizerek, tahtaya veya panoya yani öğrencilerin her gün göreceği bir yere asarak öğrencilerden her gün tekrar etmelerini sağlayabilir.

3.3. Yetişkinlere Yönelik Kur'ân Kurslarında Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemleri

3.3.1. Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemleri

Her ilmin kendine özgü öğretim yöntem ve teknikleri olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'i okumayı öğrenmenin ve öğretmenin de çeşit-

[35] Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 269.
[36] Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 205.

li yöntemleri bulunmaktadır. İslam'ın ilk döneminde sema, arz ve eda olarak ifade edilen yöntemler kullanılmıştır.[37]

Günümüzde ise genel anlamda bu yöntemlerin bir karışımı olarak ifade edebileceğimiz "gösterip yaptırma" yöntemi kullanılmaktadır.[38] Hem öğreticinin hem de öğrenenin sabır göstermesi gereken bu süreçte ilk basamak Kur'ân harflerinin öğretildiği "elif-bâ öğretimi"dir. Daha sonra sırasıyla yüzüne Kur'ân okumayı geliştirmek, tecvid öğretimi, doğru ve düzgün okumayı geliştirmek (tecvidli okuma), yüzüne Kur'ân okumayı hızlandırmak (seri okumak) ve ezber çalışmaları gelmektedir.

3.3.2. Elif-Bâ Öğretimi

Okuma öğretiminde tümevarım ve tümdengelim olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır. Kur'ân öğretiminde harflerin telaffuzu ile işe başlanmakta ancak en kısa sürede esre, üstün ve ötre ile doğru okunuşa geçilmektedir. Çünkü harflerin adı üzerinde fazla durulması harekeli okumayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca harflerin üzerindeki harekelerle beraber öğretilmesi okumaya geçmeyi kolaylaştırıcı etki etmektedir. Bunun yanı sıra aynı harekelerin kullanılmasıyla harflerin başta, ortada ve sonda yazılışları gösterildiğinde okuma daha kolay bir duruma gelmektedir.[39]

Bir başka teknik de harflerin isimden ziyade ses olarak öğretilmesidir. Nitekim ilkokullarda okuma yazma süreci de seslerin öğretilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla öğretici, elif-bâ öğretirken kelimeleri doğru ve yüksek sesle telaffuz ederek öğrencilere kulak aşinalığı kazandırmaya çalışmalı; ayrıca mahreç olarak birbirine çok yakın harfleri özellikle seçip göstermekle beraber hem seslendirerek hem de yazdırarak farklarının anlaşılmasını sağlamalıdır.[40]

Ayrıca harflerin doğru telaffuzları açısından sınıf ortamında tüm

---

[37] Abdurrahman Daşkın, *İmam-Hatip Liselerinde Kur'ân-ı Kerîm Derslerinde İzlenen Yöntemler* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 4.

[38] Süleyman Akyürek, *Din Öğretimi Model Strateji, Yöntem ve Teknikler* (Ankara: Nobel Yayınevi, 2013), 274.

[39] M. Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'ân Kursu* (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 8.

[40] Nazif Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim,* (İstanbul: DEM Yayınları, 2016), 59.

öğrencilere elif-bâ okutulmalı, yazı ve koro çalışması yapılmalıdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere harekeli okumayı zorlaştırdığından harfler üzerinde fazla durulmamalı, hemen harekeli okumalara geçilmelidir. Harekeli okumalar esnasında harflerin başta, ortada ve sondaki halleri mutlaka gösterilmelidir.[41] Elif-bâ öğretimi esnasında öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırma adına toplu öğretim, koro çalışması, grup çalışmaları, yazı çalışmaları ve kolaydan zora dibi farklı ve etkili yöntemler de kullanılmaktadır.[42]

3.3.3. Yüzüne Kur'ân Okumayı Geliştirmek

Kur'ân okuma eğitimlerinin esası ve ana kriteri Kur'ân'ı yüzüne okuyabilmektir. Bu nedenle elif-bâ öğretiminden sonraki bu ikinci aşamanın hakkı verilmeli ve gereken hassasiyet gösterilmelidir.[43]

Bu aşamada uygulanabilecek önemli uygulamalar, şu şekilde sıralanabilir[44]

1. Fatiha ve Bakara 1-5. âyetlerden okuma çalışmalarına başlanır. Her bir kelime koro çalışmasıyla ve kısa bölümler halinde, önce öğretici daha sonra öğrenciler tarafından okunarak tekrar edilir.

2. Kur'ân'ı yüzünden okumaya geçen talebelere Kur'ân'ın ilk sayfasından başlanarak satır satır okuma çalışması yaptırılmalıdır.

3. Öğrenci en fazla üç satır olacak şekilde, kelime kelime ya da birkaç kelime olarak koro halinde okutularak talim ettirilir.

4. Öğrenciler aynı satırları 15-20 kez tekrar edecek şekilde okutulmalıdır.

5. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk birkaç sayfası aynı yöntemle okutulur. Öğrencilerde belirli bir seri okuma gerçekleştikten sonra "üç satır" sınırının "beş satıra" çıkarılması sağlanır. Bir müddet de bu şekilde okuma sürdürülür.

6. Öğrencideki ilerlemeye bakılarak satır sayısı artırılıp, yarım sayfaya çıkılabilir. Yarım sayfa da aynı şekilde tekrar ve çok okuma yöntemi ile bir süre devam ettirilir.

7. Yarım sayfanın yeteri kadar hızlı ve güzel okunduğuna kanaat

---

41 Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2011), 48.

42 Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, 64.

43 Ömer Dumlu v.dğr., *Kur'an- Kerîm I* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2019), 17.

44 Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, 66

getirildiğinde bir tam sayfa yüzünden okumaya başlanabilir. Bu esnada koro okuyuşuna devam edilir. Öğrencilere ödev verilerek, bir sayfayı en az 10 kez okuyarak gelmeleri istenir.

Sınıflar çok kalabalık ise öğrencilerden, kendi aralarında gruplandırılarak, beraber çalışmaları ve birbirlerini dinlemeleri sağlanabilir. Her öğrencinin dinlenebilme imkânı bulunmuyorsa, her birini azar azar dinleyip onların okumada ulaştıkları ilerleme düzeylerine bakılabilir.

8. Tüm öğrencilerin derse hazırlıklı gelmelerini sağlamak amacıyla her âyet farklı kişilere okutulabilir. Yine öğrencilere numara verilip onlara kura ya da öğreticinin seçmesiyle yüzünden okuma yaptırılabilir. Dolayısıyla sıranın kimde olduğunu bilmeyen öğrenciler hem derse daha hazırlıklı hem de daha dikkatli olacaklardır. Okumanın dinlenmesi için de öğrencilere eşit süreler verilmeye çalışılmalıdır.

3.3.4. Tecvid Öğretimi

Tecvid öğretirken öğrencilerin ilgilerini çekme ve daha kolay öğrenmeleri adına tecvid sorularının öğrenciler tarafından hazırlandığı "kendi sorunu sor", tecvid hatalarının ve konu başlıklarının yer aldığı renkli "tecvid afişleri" ve tecvid konularından birinin bir öğrenciye verilerek o konuda uzman olmasını istendiği "tecvid uzmanları" gibi farklı yöntemler kullanılabilmektedir. Doğru ve düzgün bir tecvid öğretimi için aşağıdaki işlemler yapılmalıdır.[45]

1. Tecvid konuları tedricen, kısa ve basit şekilde öğrencilere verilmelidir. Bu basit anlatımların kısaca not tutturulması ya da öğrenciye fotokopi şeklinde verilmesi hatırlamayı kolaylaştırıcı etki yapmaktadır. Ayrıca tecvid öğretimi esnasında öğrenci için gerekli olmayan veya seviyesini aşan ayrıntıların anlatılmasından kaçınılmalıdır. Örneğin medd-i lâzımın çeşitlerinin anlatılmasına gerek yoktur.

2. Anlatılan tecvid kuralı mutlaka örneklerle gösterilmelidir. Bu esnada misallerden yola çıkılarak kuralların açıklanması işlemi adım adım gerçekleştirilir ve uygulanması sağlanır. Ayrıca örnekler tahtaya yazılabileceği gibi bilgisayardan da yansıtılabilir.

---

[45] Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, 75-76.

3. Öğrencilerden, verilen tecvid konularına dair Kur'ân-ı Kerîm'den örnekler bulmaları istenir. Bu misaller hem öğretici hem de öğrenci tarafından kuralına uygun şekilde okunur. Ayrıca sonraki ders için yeni örneklerin bulunması ödevi verilebilir.

4. Tecvid öğretilirken şekil ve çizimler kullanmak çok faydalı olmaktadır. Ayrıca konu anlatımında aşağıda verildiği gibi bir bölümlendirme yapılarak tahtaya çizilebilir. Verilen ana başlıklar ve bunlara ait alt konular kavram haritaları haline getirilerek daha kolay bir anlatım sağlanabilir. Böylece öğrencinin tüm konuyu bir bütün halinde görmesi sağlanmış olur.

3.3.5. Doğru ve Düzgün Okumayı Geliştirmek (Tecvidli Okuma)

Doğru ve düzgün okuyuşu öğretirken sınıf yönetiminde "tekrarlar toplu-dinlemeler bireysel", "dijital destek", "okuduğunu dinle", "ödüllendirme", "aynanın karşısına geç! Hatanı gör" ve "hatalara müdâhale" gibi öğrencileri motive edici ve öğrenmeyi pekiştirici çeşitli yöntem ve teknikler de kullanılabilmektedir Bu süreçte yapılabilecekler şu şekilde sıralanabilir.[46]

• Öğrencilere tecvidin ne olduğu ve Kur'ân okumadaki ehemmiyeti anlatılmalı.

• Konuların karıştırılmaması için temel konular parçalar halinde anlatılmalıdır. Konunun pekiştirilmesi için ayet ve sureler üzerinde tespit çalışmaları yapılmalıdır.

• Yeni bir konuya geçildiğinde önceki konulara da atıf yapılmalı, önceki konuların unutulmaması sağlanmalıdır.

• Öğrencilerin ıstılahlara aşina olmaları için, konular bu ıstılahlar kullanılarak anlatılmalı, konular içerisinde yer alan ilgili harf grupları beyitlerle öğretilmelidir.

• Maal-ğunne, ihfa, kalkale, teshil, idğam, işmam ve imale gibi kulağa hitap eden konular öğreticiler tarafından sıklıkla tekrar edilmeli ve her bir öğrenciden ayrı ayrı doğru telaffuz edilene kadar dinlenmelidir.

• Tecvidli okuyuşun pekişmesi için dijital materyallerin kullanımına ağırlık verilmelidir.

---

[46] Ömer Halil Hasan, "Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004), 261–292.

3.3.6. Yüzüne Kur'ân Okumayı Hızlandırmak (Seri Okumak).

Kur'ân-ı Kerîm'i yüzüne ve tecvidli bir şekilde okumaya başlayan bir öğrenci için bundan yapılması gereken okumasının mümkün mertebe hızlı ve seri olmasını sağlamaktır. Bu aşamada kısa bir yerin çok kez okunması hızlanma açısından büyük önem arz etmektedir. Bu uygulama sabır ve azim gerektirmektedir ancak mutlaka gereklidir. Tecvidli okumak da hızlı okuma ile bağlantılı bir konudur. Çünkü ağır okuyan birinin tecvid kaidelerini uygulaması zor olmaktadır. Bu nedenle tecvid kaidelerini gerektiği ölçüde çıkartabilmesi için hızlı yapması gerekmektedir.[47]

Bu süreçte sınıfta yapılan uygulamalar şu şekilde sıralanabilir.[48]

• Öğrencilerin beraber çalışmaları ve birbirlerini dinleyerek ilerlemeleri için "Çalışma Grupları" oluşturulmalıdır.

• Sınıfın durumuna göre U düzeni ve grup halinde oturma gibi farklı oturma düzenleri yapılabilir.

• Öğretici gruplar arasında dolaşarak hatalı okuyuşlara müdahale etmeli, bu bağlamda etkin bir dinleme yapmalıdır.

• Her talebe tek tek dinlenilmeli ancak okuma için verilen ödevin tümü değil bir parçası dinlenilmelidir.

• "Kur'ân-ı Kerîm dersi sadece dinleme dersi değildir, öğretme dersidir" ilkesi ile hareket edilmeli, öğrencilere okuması için verilen her bölümün, tekrar tekrar okunması sağlanarak dinlenilmelidir.

• Yüzünden okunacak veya ezberlenecek sayfa tahtaya yansıtılmalı ve koro halinde okutularak öğretilmelidir.

• Talebelerin öğreticiyi takiplerinin ya da mushafa bakmalarının sağlanması için sınıfa hâkim olma önem arz etmektedir. Bunun için öğrenciler arasında dolaşmalı, öğretmen masasında oturmamalıdır.

• Sürecin Takibi adına öğreticinin bir defteri olmalı ve defterine her öğrenci için özel bir sayfa ayırmalı, öğrenci okuma yaptıkça tarihini atmalı, hangi sayfanın kaç kez okunduğunu ve verilen puanı bu sayfalara not etmelidir.

• Öğrencilere Kur'ân takip çizelgeleri verilerek, sınıfa getirmeleri istenmelidir. Çizelge üzerine her öğrencinin değerlendirmesi ayrı ayrı yazılmalıdır. Bu

---

47 Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'ân Kursu*, 9.

48 Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, 73-74.

• Talebelerin kişisel özelliklerine dikkat edilmeli, onların durumuna göre okuma sayısı farklı verilmelidir.

• Sınıf mevcutlarının gereğinden fazla olması durumunda akran desteğine başvurularak iyi okuyan talebelerin diğer talebelere yardım etmesi sağlanabilir.

• Öğrencilerin beraber gelişmeleri için yüzünden ve ezbere okumalarda birbirlerini dinlemeleri sağlanarak zaman tasarrufu sağlanabilir.

Ezber Çalışmaları

Ezber sürecinde dikkat edilmesi gerekenler şu şekilde sıralanabilir.[49]

• Yüzüne okumalarda belirli bir seviyeye gelinmeden ezber yapılmamalıdır. Eğer bir zorunluluk varsa dinleyerek ezber yapılması daha sağlıklı olacaktır.

• Ezberlenecek bölümler ilk olarak öğretici tarafından seslendirilmeli, daha sonra öğrenci tarafından okunmalı varsa hatalar düzeltirlmelidir.

• Ezber yapılacak yerin anlamı mutlaka okunmalı, üzernde müzakere yapılmalıdır. Çünkü ezber yapılan yerde ne anlatıldığının bilinmesi ezberi kolaylaştırmaktadır.

• Ezber yapılırken, harflerin çıkışlarına ve tecvid kurallarına özellikle dikkat edilmeli, gerekli görülmesi durumunda öğretici tarafından seslendirilmelidir.

• Ezber yapılacak bölümlerde kolaylık olaması açısından küçükten büyüğe, kolaydan zora şeklinde bir ezber sırası takip edilmelidir.

• Ezbelernen her bir bölüm bir önceki ile birleştirilerek yeniden okunmalıdır.

• İnsan kolaylıkla unutan bir varlık olduğundan yapılan ezberin unutulmaması için düzenli olarak tekrar edilmelidir.

3.4. Kur'ân Öğretiminde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Önerileri

3.4.1. Kur'ân Öğretiminde Öğretim Teknikleri Noktasında Karşılaşılan Problemler ve Çözüm ÖnerileriKur'ân-ı Kerîm öğretimi ile

[49] Dumlu v.dğr., *Kur'an-ı Kerîm I*, 8-9

istenilen başarıya ulaşılamamasının nedenleri olarak; alan bilgisi yetersizliği, yöntem eksikliği ve tilâvet tavrının iyi öğrenilememesinin yanısıra mehâric-i hurûf ve tecvidin iyi öğretilememesi ile harflerin doğru öğretilememesi gösterilebilir.

3.4.1.1. Alan Bilgisi Eksikliği

Alan bilgisi eksikliği Kur'ân-ı Kerîm'in, istenilen seviyede tilâvet edilememesinin temel etkenlerinden bir tanesidir. Bu problem hali hazırda Kur'ân eğitimi veren öğreticiler açısından büyük sıkıntı oluşturmaktadır. Zira İHL'lerde verilen Kur'ân eğitimi ihtiyacı karşılamamaktadır. İlâhiyat fakülteleri ise Kur'ân-ı Kerîm ders saati sayısı yönünden oldukça yetersizdir. Ayrıca müfredat kaynaklı problemler de öğreticilerin yeteri kadar alan bilgisi almasına engel olmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan sorunların çözümü için İlâhiyat fakülteleri, İHL'ler ve DİB arasında çalıştaylar düzenlenmeli, daha etkili planlı ve programlı bir bilgi alışverişi sağlanmalıdır.[50]

Kur'ân öğretimine dair temel bilgileri teorik olarak alamayan ya da kavrayamayan bir öğreticinin Kur'ân öğretiyor olması, öğrenci üzerinde telafisi imkânsız sonuçlar doğurabilir. Örneğin öğreticiler, güncel bilgilerle kendilerini yenilemedikleri için, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta ve şikâyet edilmekte; yine geçmişte yanlış bir telaffuzla öğrenilen bir sûrenin yeniden doğru olarak öğretilmesi büyük sorun olmaktadır. Ayrıca Kur'ân öğretimi kaidelerini yeteri kadar öğrenmemiş bir öğretici, meslektaşları ile de sürekli çatışmaktadır. Bu sorunların oluşmaması için öğreticilerin eğitim gördükleri gençlik döneminde çok iyi yetiştirilmeleri zorunludur. Bu aşamada en önemli görev Kur'ân eğitmenine düşmektedir.[51] Konuyla ilgili şuna da değinmek gerekir ki DİB'in ihtiyaç duyduğu personel gereksinimi İlâhiyat fakülteleri tarafından karşılanmaktadır. İlahiyat mezunlarının DİB kurumlarına yerleşme sayısı son dönemlerde oldukça artmıştır. Dolayısıyla önemli görevlerin verildiği bu bireylerin alanına ne kadar hâkim olduğu büyük önem taşımaktadır.

---

[50] Ali Akdoğan, "Dinî Hayat Açısından İlâhiyat Fakülteleri ve Diyanet Teşkilatının Fonksiyonu". *Diyanet İlmî Dergi*si 3/ 87 (2008), 110.

[51] Osman Egin, "Kur'ân Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri", *Etkili Din Eğitimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Tidef Yayınları, 2010), 601.

3.4.1.2. Yöntem Bilgisi Eksikliği

Bilimsel çalışmalarda veya eğitim öğretim sürecinde yöntem bilgisinin büyük önemi vardır. Özellikle eğitim öğretim süreci gelişi güzel yapılmamalıdır. Bu bağlamda özellikle Kur'ân-ı Kerîm öğretimi gibi zor ve uygulamaya dayalı bir alanda, az zamanda verimli ve başarılı bir sonuç elde edebilmek için öğreticilerin genel hatlarıyla eğitim-öğretim yeterliliklerine ve gerektiği ölçüde yöntem bilgisine sahip olmaları gerekmektedir.[52] Öğreticiler aynı zamanda muhatabı konumundaki öğrencileri iyi tanımalı ve onlarla ilgili eğitim etkinliği sürecini değerlendirebilmelidir.[53]

Öğreticiler yöntem bilgisine sahip olsa bile bunu aktarma noktasında farklı yöntem ve teknikler kullanabilirler. Örneğin tecvid kurallarının herkesçe kabul görmüş kesin bir anlatım yöntemi bulunmamaktadır. Bu bağlamda tecvid kuralları sınıf içinde teorik olarak anlatılmak yerine Kur'ân-ı Kerîm'de yoğun şekilde bulunduğu sayfalar belirlenerek fotokopiyle çoğaltılması sağlanmalı, farklı âyetlerde bulunan benzer örnekler bir araya getirilmeli, grup olarak bu sayfalar üzerinde meleke kazanımı sağlanıncaya kadar meşk çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Ayrıca gerek görüldüğünde bu örnekler öğrencilerden tek tek dinlenilmelidir. Her tecvid konusu tek başına çalışılmalı ve kavratılması sağlanmalıdır. Tecvid kuralları tamamen kavranıp ve meleke halini aldıktan sonra "tahkîk" usulüyle Kur'ân-ı Kerîm hatmine başlanmalıdır.[54]

3.4.1.3. Tilâvet Tavrını Oluşturamama

Kur'ân öğreticilerinin yeterli alan bilgilerinin yanı sıra iyi bir okuyucu olmaları da gerekmektedir. Bu bağlamda öğretici bir taraftan teorik bilgileri gerektiği ölçüde sunarken, diğer taraftan öğrettiklerini en doğru ve en güzel şekilde seslendirebilmelidir.[55]

Tilavet olarak da ifade edilen Kur'ân okuma eyleminde eden ki-

---

[52] Mehmet Zeki Aydın, "*Din Öğretiminde Yöntemler" Etkili Din Eğitimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Tidef Yayınları, 2010), 285.

[53] Mehmet Korkmaz, "Kur'ân Eğitiminin Kalitesinde Öğretici Yeterliliğinin Önemi", *Din ve Hayat* 95-99.

[54] İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2002), 176.

[55] Musa Turşak, *İmam-Hatip Liselerinde Kur'ân-ı Kerîm ve Tefsir Öğretimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2013), 63.

şinin nağmeleri, okuyucu ve dinleyici üzerinde manevi yönden bir tesir oluşturmalıdır. Bu manada Kur'ân okuma tavrı meydana getirmenin birinci adımını, iyi bir dinleyici olmak oluşturmaktadır. Dinleme esnasında hep aynı tavır üzerine yoğunlaşma başarılı olmayı sağlayacaktır. Bundan sonraki ikinci adımı ise mırıldanmaya geçme oluşturmaktadır. Bu mırıldanma tilaveti kısık bir sesle dinleyerek taklit etme şeklinde gerçekleştirilebilir. Son adım ise imkân sağlanan her ortamda çekinme hissetmeden okuma yapmaktır.[56]

Konuyla ilgili bir başka husus da öğrencilerin Kur'ân tavırlarını sergileyecekleri güzel bir ortamın bulunamamasıdır. Bu manada onlara çokça uygulama yapabilecekleri fırsatlar verilmelidir. Bilhassa onların hazırlamış oldukları aşırlar ile okunması halk arsında âdet olan sûrelerin kalabalık önünde icra edilmesine fırsat verecek programlar oluşturulmalıdır.[57] Ayrıca öğrencilere özgün Kur'ân tavrının öğretilmesi için seçkin Kur'ân kârilerinin ve hâfızların sesi dinletilmelidir. Böylece onlar, düzgün telaffuz ve tavrın nasıl olması gerektiğini anlamış olurlar.

Kaliteli bir Kur'ân tilâveti öğrenebilmek için şu öneriler takip edilebilir: Kur'ân ibadet mefkûresiyle okunmalı; onu anlamaya ve Kur'ân ahlâkını özümsemeye gayret edilmeli, Kur'ân metnine karşı âşinalık sağlanmalı, nitelikli bir tilâvet tavrı geliştirilmeli ve tilâvetle alakalı kavramlar anlamlandırılmalıdır. Ayrıca harflerin çıkış yerleri iyi tanınmalı, sıfatları bilinmeli, med ölçülerine uyulmalı, sakin harflere hareke verilmemeli, tutma kuralları uygulanmalı, ince ve kalın sesli harfler ayırt edilmeli, ince sesli harfler için bir standart sağlanmalı ve hükmü'r-râ doğru olarak uygulanmalıdır. Yine vakf-ibtidâ kâidelerine uyulmalı, okuyuşları şöhret olmuş kurrâlar çokça dinlenmeli; yeni metot, teknik ve görsel materyalleri kullanmaya özen göstermelidir.[58] Zira vakf-ibtidânın âyetlerin anlaşılmasındaki rolü son derece önemlidir.

---

[56] Egin, *"Kur'ân Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri" Etkili Din Eğitimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Tidef Yayınları, 2010), 604-605.

[57] Yusuf Alemdar, "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleriyle İlgili Problemler", *CÜİFD* 1/12 (2008), 177-212.

[58] Egin, *"Kur'ân Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri" Etkili Din Eğitimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Tidef Yayınları, 2010), 605.

3.4.1.4. Harflerin Doğru Öğretilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'in doğru öğretilebilmesi için gömleğin ilk düğmesinin doğru iliklenmesi gerekir. Yani harflerin öğrenciye sıfatlarına uygun olacak şekilde mahreçlerine dikkat edilerek bellettirilmesi gerekir. Bunu sağlamak için bazı tekniklerden faydalanılmalıdır. Bu tekniklerin ilki derslere başlarken harflerin doğru tanıtılmasıdır. Bu manada harfler mahreçlerinden çıkarılmalı ve iyice kavratılması sağlanmalıdır.[59] Harflerin sıfatları, kelime ve âyet içindeki durumları (tecvid bilgisi) kavratılmalı, çıkış yerleri, bazı özellikleri (sıfatları) ve verdiği sesler çok iyi öğretilmeli, ses ve şekil olarak benzerlik gösterenler kendi içinde grup yapılarak farklı yönleriyle birlikte belletilmeli, her bir harfin ismi, harfleri seslendiren harekeler ve kullanılan işaretlerin öğretilmesi ve harf tâlimlerinin yaptırılması sağlanmalıdır.[60] Bu uygulamanın baş aktörü öğreticidir. Zira öğretici öğrencisine rol modeldir. Dolayısıyla o, harfleri doğru tanıması için öğrencisine kılavuz olmalıdır. Bunun için ilk olarak öğretici, daha sonra da öğrenciler koro halinde harf tâliminde bulunmalıdır. Bu bağlamda her harfin ilk olarak sakin, sonra şeddeli, en son da med harfleriyle beraber telaffuz edilmesi sağlanmalıdır. Bu esnada kalkale harflerinin okunmasına özel olarak dikkat edilmelidir. Ayrıca zor telaffuz edilen ve çok fazla hatalı okunabilen harfler öğrencilerden özel olarak dinlenilmelidir. Zira bu sistem Kur'ân'ı doğru okumanın ve okutmanın ve öğrencinin dikkatini derste tutmanın en önemli yoludur.[61] Dolayısıyla öğrencilere bu aşamanın iyi belletilmesi önem arz etmektedir.

3.4.1.5. Yüzünden Okutmanın Önemi

Kur'ân-ı Kerîm'in mushafa bakılarak okunmasında daha çok sevap olduğu belirtilmektedir. Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte o; "Kur'ân'ı Mushaf'a bakarak okuyanın, ezberden okuyana fazilet ve üstünlüğü, farz ibadetlerin nafilelere üstünlüğü

---

[59] Davut Kaya, "*Kur'an'ı Kerîm Öğretim Yöntemlerinin Geliştirilmesi*", *Etkili Din Eğitimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Tidef Yayınları, 2010), 520.

[60] Davut Kaya, "Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemlerinin Geliştirilmesi", *Diyanet İlmî Dergi (Kur'ân Özel Sayısı)* (Ankara 2012): 615.

[61] Fatih Çollak, "Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Teknikleri", *Etkili Din Eğitimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Tidef Yayınları, 2010), 516.

gibidir" buyurmaktadır.[62] Sahâbe de bu konuda, benzer bir tutum sergilemiştir.[63] benimsemiştir. Nitekim Gazzâlî, konuyla ilgili, Hz. Osman (r.a)'ın Kur'ân-ı Kerîm'i yüzünden çok fazla okuduğu için iki mushaf eskittiğini nakletmiştir.[64]

Yüzünden okuma yapılırken; birebir ders alma yöntemi tercih edilmemeli, öğrencilerin düzeylerine uygun az sayıda grup oluşturulmalı, öğrenci dersini bütün sınıfa okumalı, bu esnada hem öğretici hem de diğer öğrenciler okuyan öğrencinin hatasını beraber tespit etmelidir. Böylece dersin sıkıcı olmasının önüne geçilmekte ve tüm öğrencilerin derse etkin katılımı sağlanmaktadır (Yılmaz, 2016: 536). Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'i yüzünden öğretmek için harflerin tanıtımı, kelime tekrarları, planlı grup çalışmaları, dönüşümlü tekrarları yapılan günlük çalışmalar ve seviye geliştirme çalışmaları gibi teknikler de kullanılabilir.

3.4.1.6. Tecvidin Öğretilip Kavratılması

Kur'ân-ı Kerîm'in tecvidli okunması ve okutulması çok önemli bir konudur. Bu vesileyle tecvid konuları anlatılırken mümkün olduğunca sade, kolay ve anlaşılır bir dil tercih edilmelidir. Kur'ân-ı Kerîm tilâveti yapılırken hem kıraat hem de tecvid kuralları birlikte uygulanır. Bu kuralların her biri kişinin melekesi haline dönüşmeden Kur'ân tilâveti istenilen kaliteye ulaşamaz. Dolayısıyla okuyucu peş peşe gelen kelimeleri hem zorlanmadan akıcı bir şekilde okumalı hem de aynı anda med miktarı, harflerin ince ve kalınlığı, tutma ölçüleri, nerede durması gerektiği ve sesteki tavrı gibi pek çok kuralı uygulamalıdır. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise bütün kuralların meleke haline getirilmesinden geçmektedir. Dolayısıyla bu kuralları uygulayan okuyucu herhangi bir baskı ve zorlanma yaşamadan, rahat bir şekilde okuma yapabilmelidir. Bu aşamada en önemli vazife öğreticiye düşmektedir. Bu vesileyle hedef kitlesine meleke kazandırmayı arzulayan bir öğretici, öncelikle bu kuralları çok iyi bilip uygulamalı ve gereksiz bilgi vermekten kaçınarak okumanın teori kısmını değil pratiğini öğretmelidir.[65]

---

[62] İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ (1966). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, I-IV, (Beyrut: y.y., t.y.), 489-490.
[63] Abdullah Aydemir, *Kur'ân'ın Fazîletleri* (İzmir: Akyol Neşriyat, 1982), 65-66.
[64] Gazzâlî, Ebû Hâmid, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn* (Beyrut-Dımaşk: y.y., 1990), I, 47.
[65] İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2002), 176.

3.5. Kur'ân Öğretiminde Öğretici ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri

Mâhir ve usta okuyucu anlamında kullanılan "fem-i muhsin", müşâfehe ehli ve alanında uzman bir öğretici demektir. Buna göre fem-i muhsin, Kur'ân öğretimi açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim hâfızlık veya kıraat icâzeti bulunan her okuyucu fem-i muhsin değildir. Dolayısıyla yeterli ilmî bilgisi bulunmayan, sağlıklı bir harf ve telaffuz temeli olmayan ve yöresel şivesini silememiş bir ağız fem-i muhsin olarak isimlendirilemez. Bu nedenle Kur'ân doğru kişilerden yani bir fem-i muhsinden öğrenilmeli ve "temel harf eğitimi" olarak geçen Kur'ân harfleri tanıtılmalı, ayrıca doğru ve düzgün bir telaffuzla uygulamalı şekilde öğretilmelidir.

İyi ve kaliteli bir Kur'ân eğitimi için, öğretici hem fem-i muhsin bir zat olmalı, hem de pedagojik ve psikolojik formasyon bilgisi olan, Arapça bilen, teknolojik gelişmeleri takip edip yeni eğitim-öğretim materyallerini kullanabilen, alan bilgisi gelişmiş ve alanıyla ilgili ulusal ve uluslararası yenilikleri takip eden, donanım sahibi, gelişime açık ve tecrübe sahibi olma gibi öğrencilere kılavuz olma özellikleri bulunan bir kişi olmalıdır. Bunun yanında bir öğreticide alan bilgisi ile beraber etkin bir harf öğretimi yöntem ve programı da bulunmalıdır.[66]

Bu problemin çözülebilmesi için öğreticinin, eksik olduğu konuları fark etmesi, okuma ve araştırma çalışmalarını artırarak kendini geliştirmesi gerekir. Öğreticinin öğrenci odaklı bir yöntemi tercih etmesi ile Kur'ân-ı Kerîm öğretimi bilgileri yanında hadis, tefsir, peygamberler tarihi, eğitim gibi alanlarda da bilgi sahibi olması, mümkünse ismi geçen alanlarda uzmanlaşması diğer çözüm önerileridir. Bu şekildeki bilinçli bir öğretici, öğrencilerine de Kur'ân-ı Kerîm'i daha bilinçli okuma alışkanlığı kazandıracak ve örnek teşkil edecektir. Dolayısıyla çeşitli kurumlarda vazife alan öğreticiler, kendilerini daha kalifiye hale getirmek için hizmet içi eğitim ve ihtiyaca binaen düzenlenen tashîh-i hurûf kursları almaya gayret etmelidir. Ayrıca öğrencilerini motive etmek isteyen öğreticiler, onlara olumlu yönlerden yaklaşmalı, otoriter ve baskıcı tutumlardan ka-

[66] M. Mahfuz Söylemez, "İslam'ın Erken Döneminde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Dini Araştırmalar Dergisi* 5 (2002), 57-80.

çınmalıdır. Bunun yanı sıra öğreticinin rol model olması, söz, tavır ve davranışlarıyla tutarlı ve örnek olması, öğrencileriyle ilgilenmesi gerekmektedir.[67] Bu arada öğreticilerin emek ve sorumlulukları göz ardı edilmemeli, takdirle karşılanmalıdır.

Öğrencilerin hem yaş grupları hem de seviyeleri dikkate alınarak ders anlatılmalıdır. Derslerle ilgili problemlerin çözülebilmesi için öncelikle dersin yöntem ve ilkeleri belirlenmelidir. Ayrıca öğrencinin dikkatini çekecek ve derse aktif katılımını sağlayacak materyaller ve teknolojik araçlar bilinmeli ve kullanılmalıdır. Bununla beraber öğrencilerde motivasyonu düşürecek tutum ve davranışlar sergilenmemeli, ayrıca aradaki güven unsuru zedelenmemelidir. Tüm bunlarla birlikte rehberlik ve denetimlerin, doğru ve zamanında yapılması öğretici-öğrenci ilişkisine olumlu etki edecektir.

3.6. Kur'ân Öğretiminde Öğrencilerle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri

Öğretim sürecinin verimli şekilde değerlendirilerek zaman ve emek israfının önüne geçilmesi ancak topluma kazandırılacak kişilerin sağlıklı ve donanımlı bir şekilde yetiştirilmesiyle sağlanabilir. Zira İlâhiyat fakültesinden mezun olanlar genellikle DİB bünyesinde istihdam edilmektedir. Ayrıca daha çok yaygın din eğitiminde vazife alan bu bireylerin bazı yeterliliklerinin de bulunması gerekmektedir.[68] Yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre, İlâhiyat fakültesi öğrencileri din eğitimi alanında problemler yaşamakta ve yetersiz kalmaktadırlar. Dolayısıyla bu durumun telafi edilebilmesi için vazife alacak kişiler göreve başlamadan önce, DİB'de yapacakları görevle alakalı eğitime tabi tutularak donatılmaları gereklidir. Zira İlâhiyat fakültesinde verilen lisans programının içeriği, görev aldıkları alanın yeterliliklerini karşılamaktan uzaktır.[69]

---

[67] Mehmet Zeki Aydın, "Zorunlu Eğitim ve Kur'ân Kurslarının Geleceği". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu (30 Mart-01 Nisan 2012)*, ed. Mehmet Ali Çanakcı (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 50.

[68] Şuayip Özdemir, "İstihdam Alanlarına Göre İlâhiyat Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması" Din Hizmetleri Bölümü Önerisi" *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu (Isparta, 16-17 Ekim 2003),* ed. Nejdet Durak-İshak Özgel-BahattinYaman (Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Baskı Merkezi, 2004), 537-538.

[69] Mehmet Korkmaz, *Kur'ân Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlilikleri* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 227-231.

Şuna da değinmek gerekir ki din alanında eleman yetiştiren İlahiyat fakültelerinde dahi öğrencilere Kur'ân Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı'nda ders verecek öğretim elemanı ya da üyesi ya hiç bulunmamakta ya da yeteri derecede mevcut olmamaktadır. Başka bölümlerden bu derse giren hâfız hocaların da mahreç ve telaffuz bilgisi yetersiz kalmaktadır. Bu alan derslerini eksik alan öğrencilerin öğretici olduklarında verimli olmaları beklenmemelidir. Bu nedenle alanında uzman kalifiye öğreticilerin yetiştirilmesi gerekmektedir.[70]

3.7. Kur'ân Öğretiminde Programdan Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Önerileri

Kur'ân öğretimi veren Kur'ân kursları, İHL ve ilâhiyat fakültelerinde Kur'ân eğitimi, belirli bir plan ve programa göre uygulanmalıdır. Önceden hazırlanan plan ve programlar, öğreticinin dersi işleyişine kılavuzluk edecek ve yön gösterecektir. Belirlenen programa uyulmadığında öğretmede kargaşa ve sıkıntılar ortaya çıkacağı için, öğreticinin eğitimden verim alması da beklenemez. İstenmeyen sonuçlarla karşılaşmamak ve eğitimde kargaşaya mahal vermemek için alan uzmanlarınca hazırlanmış günlük programlar takip edilmeli ve Kur'ân eğitimi verilirken ders müfredatının iktiza ettiği kadarı verilmelidir. Zira diğer derslerde olduğu üzere Kur'ân dersi için de müfredatın yeri son derece önemlidir.[71]

DİB'nın yaygın din eğitimi faaliyetlerindeki en mühim kısmı hiç şüphesiz ki Kur'ân kursu hizmetleridir. DİB tarafından "Çerçeve-Esnek Öğretim Programı" anlayışı kapsamında hazırlanmış olan ihtiyaç odaklı öğretim programına göre öğreticiler; kursiyerlerin ilgi ve ihtiyaçlarına dayalı olarak neyi ve ne kadar işlemeleri gerektiğine karar verecekler, ders konularına ait kapsamın çerçevesini oluşturabileceklerdir. Ayrıca DİB'in çerçeve programı da esnek bir yapıda hazırlanmıştır. Bu amaçla hazırlanmış olan ihtiyaç odaklı "Kur'ân Kursları Öğretim Programı" ile ister kamuda veya özel sektörde ça-

---

[70] Ahmet Gökdemir, *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 26-27.

[71] Kadir Taşpınar, "Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Tecvid Dersi Müfredatının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisine Dair Bir İnceleme", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi, (Sorunlar/Çözümler/Yöntemler)*, ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 103-121.

lışsın, isterse hiçbir işte çalışmasın, bütün vatandaşların kendilerine uygun gün ve saatleri seçerek, arzu ettikleri öğretim programlarına katılabilmeleri hedeflenmiştir.[72]

İlâhiyat fakültesi ve İHL'lerde de toplumun talepleri dikkate alınarak bir müfredat programının geliştirilmesi sağlanabilir. Nitekim buralarda öğrenci ihtiyaç ve taleplerinin dikkate alındığı yeni bir yapılandırmanın kaçınılmaz ve önemli bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ayrıca Kur'ân kurslarında hem verimlilik artırılmaya çalışılmalı hem de alanında uzman fem-i muhsin bir Kur'ân ehlinin nasıl yetiştirileceği araştırılmalı ve üzerinde kafa yorulmalıdır. Bu amaçla din eğitimi veya din hizmeti veren kurumların müfredat ve programları tekrar baştan ele alınmak suretiyle öğretimin kalitesini artırmanın çaresi aranmalıdır. Yeni programın metot ve ilkeleri belirlenmeli; hedef kitlede merak uyandıracak, katılımlarını artıracak materyaller kullanılmalı ve değişen yeni teknolojik araçlardan yararlanılmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Araştırmanın amacı "Yetişkinlere Yönelik Kur'ân Kurslarında Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemleri ve Okuma Problemlerini İstanbul/Kartal Örneği" üzerinden incelemektir. Bu amaç doğrultusunda hem öğrencilere hem de öğreticilere yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular sorularak Kur'ân Kurslarındaki öğretim yöntemleri ve okuma problemleri belirlenmiştir. Bunu ortaya koyabilmek adına görüşme formu oluşturulurken öğreticilere yönelik sorular "A, B, C, D, E" olarak gruplandırılmıştır. Bunun için ilk olarak A grubunda demografik özellikler ele alınmıştır. B grubunda öğreticilerin mesleki yeterliliklerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuş ve alınan cevaplara göre tespitler yapılmıştır. C grubunda yer alan sorulara verilen yanıtlardan hareketle öğretim yöntemleri konusu detaylandırılmıştır. D grubundaki sorulara yönelik görüşlere göre öğreticilerin Kur'ân-ı Kerîm öğretiminde faydalandıkları metotlar ve bu konudaki bilgileri tespit edilmiş; E grubundaki sorulara verdikleri cevaplarla da öğreticilerin mesleki olarak yaşadıkla-

[72] Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *İhtiyaç Odaklı Kur'ân Kursları Öğretim Programı (Yüzünden Okuyanlar için)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 5-6.

rı sorunlar belirlenmiştir. Öğrencilere yönelik hazırlanan soruların katılımcılar tarafından cevaplanmasıyla demografik özellikler, katılımcıların kurslarla ilgili düşünceleri, öğreticiler yönüyle yaşadıkları problemler, Kur'ân-ı Kerîm öğrenirken yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerileri tespit edilmiştir.

Öğreticiler ve öğrenciler için uygulanan görüşme tekniğinde her bir soruya alınan cevaplar içerik analiziyle yorumlanarak tablolara dönüştürülmüş ve tablolarda bulunan frekans ve yüzdelik değerler yorumlanmıştır. Ayrıca tablo altındaki yorumlar katılımcılara ait görüşlerle de desteklenmiştir.

Araştırmaya başlarken oluşturulan alt problemler, bulgulardan hareketle cevaplandırılacaktır.

1. Bulgulardan Hareketle Birinci Alt Problemle İlgili Ulaşılan Sonuçlar

Öğreticilerin Elif-Bâ, Yüzüne Okuma ve Tecvid Öğretiminde Kullandıkları Yöntemler ve Karşılaştıkları Problemler Nelerdir?

Öğreticilere yöneltilen "Elif Bâ Öğretiminde Kullandığınız Yöntem ve Bu Bağlamda Karşılaştığınız Problemlerden Bahseder misiniz?" sorusuna alınan cevaplara göre iki alt temanın oluştuğu tespit edilmiştir. Buna göre öğreticilerin tamamının Elif-bâ öğretiminde yöntem olarak anlatım-talim-tekrar yöntemlerini kullandıkları belirlenmiş; yaşanan sorunlara dair de iki problemi belirttikleri tespit edilmiştir. 50 öğreticiden 12'sinin öğrencilerde Elif-bâ öğretiminde yaş ortalamasının yükselmesine bağlı olarak mahreçlerin çıkarılması konusunda sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. 38 katılımcının ise diğer katılımcılarda olduğu gibi yaş ortalamasının yükselmesini problem olarak belirttiği ve bu probleme bağlı olarak harfleri kavrattırma konusunda zorluk çektikleri tespit edilmiştir.

Öğreticilere sorulan "Yüzüne Okuma Dersi Öğretiminde Kullandığınız Yöntem ve Bu Bağlamda Karşılaştığınız Sorunlar Nelerdir?" sorusu karşılığında alınan cevaplara göre 50 katılımcının tamamının talim ve takip yöntemi kullandığı tespit edilmiştir. Katılımcıların 26'sının yüzüne okumalarda yaşadığı en önemli problemin, yaş ortalamasının yüksek olmasına bağlı olarak, dikkat dağınıklığı olduğu saptanmıştır. Yüzüne okumalarda "derse hazırlıksız gelinmesi, öğrenci seviyelerinin farklı olması, yaşı ilerlemiş gruplarda öğrenme güçlüğünün olması

ve plan dışında ders vermek istediklerinde süre sorunu çıkması" öğreticiler tarafından ortaya konulan diğer problemlerdir.

Öğreticilere yöneltilen "Tecvid Öğretiminde Kullandığınız Yöntem ve Bu Bağlamda Karşılaştığınız Problemleri Dile Getirir misiniz?" sorusuna alınan cevaplara göre katılımcıların tamamının klasik anlatım yöntemini kullandığı belirlenmiştir. Bunların tecvid öğretiminde iki problem üzerinde yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır. Buna göre katılımcılardan 28'inin problemi, uygulanan tecvidin adını söyleyememe olarak belirlenirken; 22'sinin problemi de öğrencilerin yaş ortalaması yüksek olduğu için uygulamaları kavrayamamaları şeklinde tespit edilmiştir.

Öğreticilerin tamamının Elif-bâ, yüzüne okuma ve tecvid öğretiminde aynı yöntemi kullandığı tespit edilmiş olup ortaya koydukları problemlerin geneli değerlendirildiğinde hepsinin belirttiği problemde ortak noktanın öğrencilerin yaş ortalamasına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Zira katılımcıların problemleri ifade ederken öğrenme güçlüğü, telaffuz edememe, harfleri kavrayamama, bağımsız hareket etmeleri, dikkat dağınıklığı yaşanması tespitlerinin altında yatan en önemli gerekçe, yaş ortalamasının yüksek olmasıdır.

2. Bulgulardan Hareketle İkinci Alt Problemle İlgili Ulaşılan Sonuçlar

Öğreticilerin Ezber Derslerinde Kullandıkları Yöntemler ve Karşılaştıkları Problemler Nelerdir?

Öğreticilere sorulan "Ezber Dersinde Kullandığınız Yöntem ve Bu Bağlamda Karşılaştığınız Sorunlardan Bahseder misiniz?" sorusuna alınan cevaplara göre öğreticilerinin tamamının "Ezber Öncesi Talim-Tekrar Yöntemi" kullandıkları saptanmıştır. Ezber derslerinde öğrencilere bakan yönüyle en fazla karşılan problem olarak ezber dersine gereken özenin gösterilmemesi ve öğrencilerde yerleşmiş hataların değiştirilememesi sorunları belirlenmiştir. Bir de katılımcıların sorunlara yönelik görüşleri değerlendirildiğinde ortak problem olarak yaş ortalamasının yüksek olması sorununu ileri sürdükleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin derslere yönelik ilgilerinin az olması ve derse hazırlıksız gelmelerinin nedeni, öğreticilerin de görüşlerinde belirttikleri gibi yaş grubu ortalamasının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. İfade edilen bu sonuç yerleşmiş hataların değiştirilmemesi sorunu için de geçerlidir.

3. Bulgulardan Hareketle Üçüncü Alt Problemle İlgili Ulaşılan Sonuçlar

Öğreticiler, Kur'ân'ı Öğretirken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Belirlediği Müfredatın Dışına Çıkmakta Mıdırlar?

Öğreticilerin Kur'ân öğretiminde DİB müfredatının dışına çıkıp çıkmadıklarını belirlemek için sorulan "Dersin Konusunu Belirleme Hususunda Nasıl Bir Yol İzliyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplara göre katılımcıların 26'sının müfredatı esas alarak; 24'ünün ise müfredatla birlikte öğrenci isteklerini de göz önünde bulundurarak ders işlediği tespit edilmiştir. 50 katılımcının birbirine yakın aralıklarda tekrarladıkları alt temalara göre öğreticilerin %50'sinden fazlasının DİB müfredatını takip ettiği görülmektedir. Ancak diğer temanın da katılımcıların önemli bir bölümü tarafından tercih edilmesi dikkate değer bir tespittir. Her iki tema değerlendirildiğinde müfredatla birlikte öğrenci isteklerini göz önünde bulunduran katılımcılar Kur'ân öğretimi konusunda farklı alternatiflere yönelebilmektedirler. Bu bağlamda "Müfredatla Beraber Öğrencinin İhtiyaçlarını da Esas Alıyorum" alt temasını belirleyen katılımcılar ideal öğretici yaklaşımı sergilemişlerdir.

4. Bulgulardan Hareketle Dördüncü Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar

Öğreticiler Alanında Kendini Kanıtlamış Hocaların Tilavetlerini Sınıfta Dinletmekte midirler?

Öğreticilerin öğrencileri isteklendirmek, onlara şevk kazandırmak, derse yönelik hazır bulunuşluğu sağlamak için somut örneklerden yararlanıp yararlanmadığını belirlemek amacıyla "Alanında Kendini Kanıtlamış Hocaların Kıraatlerini Sınıfta Dinletme Durumunuz Nedir?" sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplardan 29 katılımcının dinletme uygulamasını yaptığı tespit edilmiş; ancak 21'inin de alanında kendini kanıtlamış tilâvet hocalarını dinletmediği belirlenmiştir. Bu tespitlere göre katılımcıların yarısından fazlasının tilâvet hocalarını dinletmeye özen gösterdiği ve bunun gerekliliğine inandığı görülmektedir. Tilavet hocalarını dinletmeyen 21 katılımcının da azımsanmayacak oranda olduğu dikkat çekmektedir. Hâlbuki ileri yaş grubu öğrencilerde öğrenme güçlüğü, dikkat dağınıklığı, ezberlerde yerleşmiş hataları düzeltmekte sorun yaşamaları gibi öğreticilerin belirttikleri sorunlar göz önünde bu-

lundurulduğunda; problemlerin giderilmesi için de yaş grubunun özelliklerini bilip o doğrultuda uygulamalar yapmanın önemini fark etmiş olmaları gerekirdi. Bu durumda yaş ilerledikçe dikkat sürelerinin azalması, öğrenmelerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için daha fazla duyu organına hitap edecek etkinliklerin belirlenmesi önem taşırken öğreticilerin dinletme etkinliğine yönelmemesi olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir.

5. Bulgulardan Hareketle Beşinci Alt Problemle İlgili Ulaşılan Sonuçlar

Öğreticiler Öğrencilerin Seviyelerine veya Öğrenme Alanlarına Göre Yöntemde Herhangi Bir Değişiklik Yapmakta mıdırlar?

Katılımcıların yetişkinlere yönelik Kur'ân öğretimi yaparken Elifbâ, yüzüne okuma ve tecvid derslerinde aynı yöntemi kullandıkları tespit edilmiştir. Bu tespite göre öğreticilerin öğrenci seviyelerine göre değil ellerindeki DİB kaynağında bulunan ve önerilen yöntemle öğretim yaptıkları sonucu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla öğreticiler öğrenci seviyelerine göre öğretim yöntemi bulmaya yönelmemektedirler. Zira katılımcılardan K50'nin "Müfredatı takip ediyorum. Ancak kimi zaman ihtiyaca binaen (gündemdeki konular, özel günler, öğrencilerin istekleri vs. sebeplerle) farklı şekillenebiliyor. Böyle olmasının sebebi Kur'ân-ı Kerîm dersinde sınıfın profiline göre hareket etme gerekliliğidir. Bir de yeni gruplarda birebir çalışmalar yapmak gerekiyor. İlerlemiş öğrencilerde ise müfredattan yararlanarak faydalı olunabilecek bir ortak yöntem bulmaya çalışıyorum." şeklinde bildirdiği görüşte bu katılımcının öğrenci seviyesine dikkat ettiği ve bu doğrultuda yöntem belirlemeye çalıştığı tespit edilmiştir. Ancak bu ifadelere başka katılımcı görüşlerinde rastlanmamıştır. Dolayısıyla öğreticilerin yöntem belirleme konusunda herhangi bir çaba içerisine girmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

6. Bulgulardan Hareketle Altıncı Alt Problemle İlgili Ulaşılan Sonuçlar

Öğreticiler DİB'in Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemleri ile Alakalı Kaynaklarından Memnunlar mı?

Görüşme soruları arasında "DİB'in Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemleriyle Alakalı Kaynaklarından Memnun musunuz?" sorusuyla

altıncı alt probleme yönelik cevap aranmıştır. Katılımcıların bu soruya oluşturdukları cevaba göre katılımcıların %50'sinden fazlasının DİB kaynaklarından memnun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar arasında 20 kişi de DİB kaynaklarına yönelik eksiklerin olduğunu ve öğretim konusunda ihtiyacı tam olarak karşılayamadığını belirtmişlerdir. Bu görüşü tekrarlayan katılımcı sayıları dikkate alındığında bunların azımsanmayacak bir oranda olduğu görülmektedir. DİB kaynaklarını yeterli bulmayan katılımcıların öğrencilere yönelik etkili bir öğretimin yapılabilmesi için daha detaylı ve ihtiyacı karşılayacak düzeyde bir kaynak beklentilerinin olması diğer bir ifadeyle kaynağın ihtiyacı karşılayıp karşılamadığıyla ilgili tespitlere yönelmesi bu katılımcıların öğretim konusuna özen gösterdiğini düşündürmektedir.

7. Bulgulardan Hareketle Yedinci Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar

Öğreticiler Eğitim Esnasında Hangi Araç Gereçlerden Faydalanmaktadırlar?

Öğreticilerin "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinde Teknik Araç Gereç Faydalanma Durumunuz Ne Şekildedir?" sorusuna oluşturdukları cevaplara göre dersinde materyal kullanan ve kullanmayan öğreticilerin sayısının birbirine yakın olduğu sonucu tespit edilmiştir. Katılımcılardan 26'sının materyal kullandığı 24'ünün ise dersini materyal kullanmadan anlattığı göz önünde bulundurulduğunda, yetişkinlere Kur'ân öğretiminde materyal kullanmanın öğreticiler açsından çok da önemsenmediği görülmektedir. Eğer alt temaların tekrar etme sıklığı birbirine yakın değil de aralarında çok önemli bir fark bulunmuş olsaydı o zaman öğreticilerin etkili bir ders işlemek için ihtiyaç duyulan materyalleri kullandığını buna rağmen öğrencilerin öğrenme problemi yaşadığını belirtmek mümkün olurdu. Buna göre öğreticiler, öğrenme üzerinde etkisi herkesçe bilinen materyal kullanımına yönelmeyerek dersin etkililiğini azaltmışlardır, denilebilir. Öğrencilere yönelik problemlerle ilgili sorulan sorulara oluşturulan yanıtlarda öğreticilerin sıkça tekrar ettikleri yaş ortalamasının yüksek olması tespitini de değerlendirilecek olursa bu yaş grubundaki öğrencilerin öğrenme güçlüğünü azaltmak adına materyal kullanımının önemi net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bir de öğreticilerin sorun belirlerken temelde öğrencilerin yaş grubu orta-

lamasının yüksek olmasını tespit ediyor olmasına rağmen öğretim adına teknik araç gereç kullanımını tercih etmemesi öğreticilerde çözüm odaklı bir yaklaşım olmadığını göstermektedir.

8. Bulgulardan Hareketle Sekizinci Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar

Öğreticiler Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemleri ile İlgili Diğer Meslektaşları ile Görüş Alışverişinde Bulunmakta mıdırlar?

Sekizinci alt probleme cevap oluşturmak adına katılımcılara sorulan "Meslektaşlar Olarak Kendi Aranızda Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntem ve Metotlarıyla İlgili Paylaşımda Bulunuyor musunuz?" sorusuna alınan cevaplar değerlendirildiğinde zümre çalışmaları yapan katılımcılarla yapmayan katılımcıların sayılarının birbirine çok yakın olduğu tespit edilmiştir. Hâlbuki yetişkinliklere yönelik verilen Kur'ân öğretimini de eğitim-öğretim faaliyeti olarak değerlendirmek ve tıpkı örgün eğitimde yapılan zümre çalışmaları kadar ciddiye alınarak öğreticilik yapan kişilerin zümre olarak bir araya gelmeleri gerekmektedir. Zümre çalışmalarında problemlerin konuşulması ve bu problemlere yönelik öğreticilerin nasıl bir çözüm yolu izlediklerinin tartışılması, farklı yöntem ve tekniklerden haberdar olunması ve uygun materyallerle ders öğretiminin desteklenmesinin öneminin ortaya konması oldukça önemli bir uygulamayken; öğreticilerin bu uygulamaya yönelmemeleri, yaptıkları işin önemini kavrayamamalarıyla ilişkilendirilebilir.

9. Bulgulardan Hareketle Dokuzuncu Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar

Kur'ân-ı Kerîm Öğrenirken Ne Tür Zorluklar Yaşıyorsunuz?

"Harflerin Mahreçlerini Çıkarırken Zorlanıyor musunuz?" sorusuna katılımcıların %73'ünün zorlanıyorum cevabını verdiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra 100 katılımcı arasında yalnızca 27'sinin zorlanmadığı yönünde sonuç elde edilmiştir. Buna göre öğreticilerin öğrencilerde karşılaştıkları problem olarak mahreçleri çıkartamamalarıyla ilgili tespitleriyle öğrencilerin belirttikleri bu problem örtüşmektedir. Bu bağlamda mahreçlerin çıkartılmasında sorun olması hem öğreticilerin hem de öğrencilerin ortak problemidir.

"Hangi Harfleri Çıkarırken Daha Çok Zorlanıyorsunuz?" sorusuna karşılık boğaz harflerini çıkarırken zorlandıklarını belirten ka-

tılımcıların büyük çoğunlukta olduğu saptanmıştır. 48 katılımcının bu şekilde bir problem yaşadığını belirtmesi problemin genelleştirilmesi için bu sayının yeterli olduğunu düşündürmektedir. Öğrencilerin ileri yaş grubunda olmaları boğaz harflerini çıkarmakta zorlanmalarının nedeni olarak gösterilebilir. Ancak bu problemin giderilmesine yönelik öğreticilerin uygulayacağı yöntem ve teknikler önem taşımaktadır. Ayrıca öğrencilerin yaşadıkları problemler arasında az da olsa kursun fiziki ortamından memnun olmama, sınıflarda seviye gruplarının bulunmaması, kursların sınırlı süreye tabi olması gibi sorunlara da yer verdikleri belirlenmiştir.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında kursa katılan öğrencilerin bildirdikleri görüşler esas alınarak iki önemli sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu problemlerin yaşanmasındaki en büyük neden, öğrencilerin yaş grubu ortalamalarının yüksek olması şeklinde tespit edilmiştir.

Yetişkinlere yönelik kurslarda Kur'ân öğretimine yönelik öğretici ve öğrencilerin yaşadıkları sorunlardan bazılarının ortak olduğu görülürken bazı sorunların da öğreticilerin mesleki açıdan yeterlilik düzeyinin düşük olmasından kaynaklandığını belirtmek mümkündür. Görüşme sorularına verdikleri cevaplardan hareketle ulaşılan sonuçlarda öğreticilerle ilgili olarak hizmet içi eğitim almama, materyal kullanımına dikkat etmeme, alanında ismini duyurmuş tilâvet hocalarından derslerde dinletme etkinliği olarak yararlanmama, sorunları tespit etmek kadar çözüme yönelik çabanın öneminin farkında olmama, müfredata bağlı kalıp alternatif yöntemlere yönelmeme, ders amaç ve kazanımlarına dair ölçme yapmama gibi sorunlar tespit edilmiştir. Öğrencilerle ilgili olarak da farkındalık problemi yaşadıkları belirtilebilir. Zira öğrencilerin demografik özelliklerine bakıldığında %40'ının 45-55 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Nitekim bu yaş grubundaki bireylerin öğrenme güçlüğü yaşadığı, ezberlenen bilgileri daha kısa sürede unuttuğu, alışkanlıklarının kemikleşmesinden kaynaklı yerleşik ezberlerdeki hataları zor düzeltmeleri, dikkatlerinin daha çabuk dağılması, kurallara uyma konusunda hassas davranmamaları göz önünde bulundurulduğunda öğrencilerden kaynaklanan sorunların yaşlarına dayandığı açıkça görülmektedir. Dolayısıyla öğreticilerin bunun farkında olarak öğretim yapmaları gerekir. Ayrıca öğrencilere de

bulundukları ortamda öğrenecekleriyle ilgili farkındalık kazandırmaları sorunları minimum düzeye indirecektir.

Araştırmanın Amacı Doğrultusunda Belirlenen Hipotezlerin Değerlendirilmesi:

1. Araştırmaya Katılan Kur'ân Kursu Öğreticileri, Kur'ân Öğretimi Esnasında Genel Kabul Gören Eğitim-Öğretim Yöntemlerini Kullanmaktadırlar.

Öğreticilerin tamamının genel kabul gören öğretim yöntem ve tekniklerini uyguladıkları tespit edilmiştir. Buna göre Elif-Bâ, yüzüne okuma ve tecvid öğretimlerinde öğreticilerin tamamının aynı yöntemi alt tema olarak ifade ettikleri belirlenmiştir. Buradan hareketle öğreticilerin genel kabul gören yöntem ve teknikleri kullandıklarını ve özel yöntemlere yönelmediklerini belirtmek mümkündür. Dolayısıyla bu yoruma dayalı hipotez doğrulanmıştır.

2. Öğreticiler, Kur'ân Öğretiminde Kullanacakları Yöntemleriyle İlgili Literatürdeki Ölçütleri Göz Önünde Bulundurarak Belirlememektedirler.

Bu, birinci hipotezi destekleyen bir hipotezdir. Şöyle ki öğreticiler, ders öncesinde herhangi bir araştırmaya yönelmeyerek yalnızca bilinen yöntemler üzerinden öğretim yapmaktadırlar. Öğreticilerin %50'sinden fazlasının DİB kaynaklarından memnun olması ve alternatif kaynaklara yönelmemesi, müfredatın takip edilerek öğrenci seviyelerine uygun konu arayışına girilmemesi ve buna bağlı olarak da özel bir yöntem kullanmaya ihtiyaç duyulmaması, öğreticilerin literatürde var olan kaynakları taramadığını kanıtlamaktadır. Nitekim katılımcıların %46'sının mesleğiyle ilgili farklı kaynaklardan yararlanmadığı tespit edilmiştir. Buna yararlanmıyorum cevabını veren 18 ve yararlanıyorum cevabını veren 9 katılımcının değerlendirilmeleri dahildir. Zira katılımcıların büyük çoğunluğu farklı kaynak araştırmasına girmemiştir.

3. Öğreticiler, dersin amaç ve kazanımlarına yönelik uygun ölçme ve değerlendirme araçları ile öğretimin etkililiğini değerlendirmemektedirler.

Öğreticilerin dersin amaç ve kazanımlarına göre öğretimin etki-

liliğini ölçmedikleri "Dersin Amaç ve Kazanımlarını Değerlendirme Durumunuz Nasıldır?" sorusuna verdikleri cevapla tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu hipotez gerçekleşmiştir.

4. Öğreticiler, öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştırmak için çeşitli araç-gereç ve materyal kullanmamaktadırlar.

Öğreticilerin 26'sı materyal kullanmıştır. 24'ü ise materyal kullanmamıştır. Alt temaları belirleyen sayıların birbirine yakın olmasından dolayı bu hipotezin tam olarak doğruluğu ispat edilmemiştir.

5. Öğretici ve öğrencilerin karşılaştıkları okuma problemleri daha çok mahreçler, harflerin sıfatları ve tecvid konularında yoğunlaşmaktadır.

Bu hipotezle ilgili eldeki sonuçlara bakıldığında öğrencilerin ve öğreticilerin cevaplarının hipotezi kanıtladığı anlaşılmaktadır. Zira öğreticiler öğrencilerin en fazla zorlandıkları konuların mahreçler, harflerin sıfatları ve tecvid öğretimi olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenciler de Kur'ân'ı öğrenme esnasında yaşadıkları problemleri sıralarken öğreticilerle aynı problemleri belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu hipotez öğretici ve öğrenci görüşlerine dayanarak kanıtlanmıştır.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayanarak şu öneriler sunulabilir:

• Öğreticilerin tamamının hizmet içi eğitimi alıp almadığı tespit edilmeli ve almayan öğreticiler için hizmet içi seminerler düzenlenerek alana yönelik eksiklikler giderilmelidir.

• Hizmet içi seminer ya da kurslarla öğreticilerin yöntem ve teknik konusunda yeterli bilgiye sahip olması adına gerekli eğitimler verilmelidir.

• Öğretim yöntemleri kurs öğrencilerinin seviyelerine göre belirlenmeli ve bu durum seminerler aracılığıyla tüm öğreticilere anlatılmalıdır.

• Ders amaç ve kazanımları mutlaka ölçülmeli ve kullanılan öğretim yöntemlerinin verimli olup olmadığına yönelik sık sık zümre çalışmaları yapılmalıdır.

• Öğreticilerin ortak problemleri, farklı yöntem ve teknikleri,

materyal kullanımını tartışacakları zümre toplantılarına önem verilmesi gerektiği konusunda farkındalık kazandırılmalıdır.

• Öğrencilerin kurslara yönelik beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı ile ilgili öğreticilerin öğrencilerle iletişim kurmasının önemi üzerine DİB toplantılarında gündem maddesi oluşturulmalıdır.

• DİB tarafından öğreticilerin öz yeterliliği ve mesleki yeterliliğinin ölçülmesi ve eksiklerin tespit edilerek giderilmesi için eğitim çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Ali. "Dinî Hayat Açısından İlâhiyat Fakülteleri ve Diyanet Teşkilatının Fonksiyonu". *Diyanet İlmî Dergi* 3/87 (2008), 87-110.

Akyürek, Süleyman. *Din Öğretimi Model Strateji, Yöntem ve Teknikler*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2013.

Alemdar, Yusuf. "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleriyle İlgili Problemler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(2008), 177-212.

Aşıkoğlu, Nevzat. "Yaz Kur'ân Kurslarında Gözden Kaçan Boyut: İnsan Unsuru". *Yaygın Din Öğretimi Bağlamında Yaz Kur'ân Kursları Sempozyumu (09-11 Temmuz 2010)*. Erzurum: Hermes Tanıtım Ofset.

Ay, Mehmet Emin. *Problem ve Beklentileriyle Türkiye'de Kur'ân Kursları*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2005.

Aydemir, Abdullah. *Kur'ân'ın Fazîletleri*. İzmir: Akyol Neşriyat, 1982.

Aydın, M. Şevki. *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'ân Kursu*. Ankara: DİB Yayınları, 2008.

Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

Aydın, Mehmet Zeki. "Din Öğretiminde Yöntemler". *Etkili Din Öğretimi.* ed. Şaban Karaköse. İstanbul: Tidef Yayınları, 2010.

Aydın, Mehmet Zeki. "Zorunlu Eğitim ve Kur'ân Kurslarının Geleceği". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu (30 Mart-01 Nisan 2012)*. Ankara: DİB Yayınları, 2013.

Başkurt, İrfan. *Din Eğitimi Açısından Kur'ân Öğretimi ve Yaz Kur'ân Kursları*. İstanbul: DEM Yayınları, 2007.

Bilgili, Fatih Menderes. *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2005.

Birışık, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Târihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.

Bolay, Süleyman Hayri-Türköne Mümtazer. *Din Eğitimi Raporu*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Cebeci, Suat. "*Din Öğretimi Yöntemleri". Etkili Din Öğretimi*. ed. Şaban Karaköse. İstanbul: Tidef Yayınları, 2010.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Çetin, Abdurrrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Târihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2011.

Çollak, Fatih. "Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Teknikler". *Etkili Din Öğretimi.* ed. Şaban Karaköse. İstanbul: Tidef Yayınları, 2009.

Dağ, Mehmet (2013). "Kıraat İlminin Akademik Serencâmı/Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine". *EKEV Akademi Dergisi* 56 (2013) 311-324.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (h.1407). *el-Muhkem fi nakti'l-mesâhif*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr.

Daşkın, Abdurrahman. *İmam-Hatip Liselerinde Kur'ân-ı Kerîm Derslerinde Yöntemler.* Kayseri: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007.

Demir, Recep. *Yaz Kur'ân Kurslarında Kur'ân Öğretimi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *İhtiyaç Odaklı Kur'ân Kursları Öğretim Programı (Yüzünden Okuyanlar için).* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.

Dumlu, Ömer-Topal, Hüseyin-İzci, Mustafa. *Kur'an- Kerîm I*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2019.

Egin, Osman. "Kur'ân Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri". *Etkili Din Eğitimi*. ed. Şaban Karaköse. İstanbul: Tidef Yayınları, 2010.

Erdem, Gazi. "Sosyal Açılımlı Cami Hizmetleri". (*IV. Din Şûrası 12-16 Ekim 2009).* Ankara: 2009.

Gökdemir, Ahmet. *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.

Gözütok, Şakir. *Kadınlara da Farzdır*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2012

Hasan, Ömer Halil. "Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004): 261–292.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2002.

Kaya, Davut. "Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemlerinin Geliştirilmesi". *Etkili Din Öğretimi*. ed. Şaban Karaköse. İstanbul: Tidef Yayınları, 2010.

Korkmaz, Mehmet. "Kur'ân Eğitiminin Kalitesinde Öğretici Yeterliliğinin Önemi". *Din ve Hayat Dergisi* (2017): 95-99.

Korkmaz, Mehmet. *Kur'ân Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlilikleri*. Ankara: 2012.

Köylü, Mustafa. *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.

Küçüktepe, Coşkun. "İlköğretim ve Temel Özellikleri". *İlköğretime Hazırlık ve İlköğretim Programları.* ed. Oktay A. Ankara: Pegem Akademi, 2013.

Mehmedoğlu, Yurdagül. *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.

Okçabol, Rıfat. *Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi).* Ankara: Ütopya Yayınevi, 2006.

Öcal, Mustafa. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7: 241-268.

Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: TDV Yayınları. 1999.

Öcal, Mustafa. *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011.

Özdemir, Saadettin. "İstihdam Alanlarına Göre İlâhiyat Fakültelerinin Yeniden Yapılandırılması: Din Hizmetleri Bölümü Önerisi". *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu (16-17 Ekim 2003)*. Isparta: 2004.

Öztürk, Şükrü. Din Eğitiminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görevleri ve Sorunları". *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*. ed. Suat Cebeci. İstanbul: Değişim Yayınları, 2002.

Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Söylemez, Mahfuz. "İslam'ın Erken Döneminde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri". *Dini Araştırmalar* 5 (2002): 57-80.

Şâhin, Abdussâbur. *Târîhu'l-Kur'ân*. Kahire: Nehda Mısriyye, 2005.

Şengül Ayfer. *Bayan Kur'an Kursu Öğreticilerinin Sorunlarla Başa Çıkmada Kur'an-ı Kerîm'e Başvurmayla İlgili Tutumları. Bursa:* Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Taşpınar, Kadir. "*Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Tecvid Dersi Müfredatının Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisine Dair Bir İnceleme".* Ed. Ahmet Gökdemir. *İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar/Çözümler/Yöntemler).* İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan 9. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Tâlimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Turşak, Musa. *İmam-Hatip Liselerinde Kur'ân-ı Kerîm ve Tefsir Öğretimi.* Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Yılmaz, H. "Örgün ve Yaygın Eğitim Kurumlarında Barış Eğitimi". *Din Eğitiminde Çağdaş Konular* (2012). ed. Mustafa Köylü. İstanbul: Dem Yayınları, 2012.

Yılmaz, Nazif. *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*. İstanbul: DEM Yayınları, 2016.

TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ KUR'AN ÖĞRETİMİ

Cemile ÇETİN
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI/SANCAKTEPE İLÇE MİLLİ EĞİTİM M., İMAM-HATİP LİSESİ MESLEK DERSİ Ö.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze en çok konuşulan, tartışılan ve üzerine yazı yazılan konuların başında eğitim ve öğretim gelmektedir. İslâm kültüründe genellikle öğretimin karşılığında "tâlim"; eğitimin karşılığı olarak ise "terbiye" kullanılmaktadır. "*Bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, bir nesnenin şekli zihinde oluşmak, nesneyi gerçek haliyle bilmek*" anlamlarındaki "ilm" kökünden türeyen "tâlim", birine bilgiyi öğretmek, ders okutmak demektir. Korumak, ıslâh etmek, gözetmek, yükseltmek anlamındaki "rabv" kökünden türeyen terbiye kelimesine ise "*çocuğu veya ekini besleyip büyütmek, geliştirmek*" manası verilmektedir.[1] İslâm kültüründe eğitim ve öğretim denilince ilk akla gelen Kur'an-ı Kerîm öğretimi olmuştur ve tâlimin esası olarak görülen bu öğretime küçük yaşlardan itibaren başlanmıştır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) "Sizin en hayırlınız Kur'an-ı öğrenen ve öğretendir"[2] buyurarak müslümanları Kur'an öğrenmeleri ve öğretmeleri konusunda teşvik etmiştir. Aynı zamanda "Çocuklarınızı üç haslet üzere yetiştiriniz; Peygamber sevgisi, Ehl-i Beyt sevgisi ve Kur'an öğretimi..."[3] buyurarak çocuk eğitiminde Kur'an

[1] Ziya Kazıcı ve Halis Ayhan, "Tâlim ve Terbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/515.
[2] Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 21.
[3] Muhammed Abdurraûf Münâvî, *Feyzü'l-Kadir Şerhu'l-Câmii's-Sagir* (Beyrut: Dâru'l-

öğretiminin önemine vurgu yapmış, küçük yaşlarda Kur'an öğrenilmesi konusunda ise "Çocuklarınıza yedi yaşına gelince namaz kılmalarını söyleyin…"[4] hadis-i şerifi ile yedi yaşından önce namaz kılacak kadar dahi olsa Kur'an öğrenmenin gerekliliğine işaret etmiştir.

Bu çalışmada okul öncesi Kur'an öğretiminin tarihi seyrinden ve günümüzde nasıl devam ettiğinden bahsedilecektir. Günümüz Kur'an öğretimi anlatılırken Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursları esas alınacak, bu kurslardaki uygulamalar hakkında bilgi verilecektir. Dini cemaat veya grupların da resmi olmayan kayıtlara göre okul öncesine yönelik çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Fakat bu kurumlar, resmi bir niteliğe sahip olmadıkları için araştırmaya konu olmamıştır.

1. OKUL ÖNCESİ KUR'AN ÖĞRETİM TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Hz. Peygamber (s.a.v) Dönemi

Hz. Peygamber (s.a.v) okuma-yazma oranı düşük bir topluma peygamber olarak gönderilmiştir. O dönemde okuma-yazma bilenlerin sayısı Mekke'de 17'yi, Medine'de ise 13'ü geçmemektedir.[5] Hz. Peygamber (s.a.v)'den önceki dönem incelendiğinde ise çok farklı bir tablo ile karşılaşılmamaktadır. Bunun sebebi ise Arap toplumunda kişilerin kendilerini yazı ile değil sözle ifade ediyor olmalarıdır.

İslâmiyet öncesi Arap toplumunda eğitim-öğretimin yapıldığı yerlere bakıldığında küttâblar göze çarpmaktadır. Küttâb, mektep kelimesiyle eş anlamlıdır. Batılı yazarlar ise daha çok Kur'an okulu adını kullanmayı tercih etmişlerdir.[6] Ahmet Çelebi, eserinde[7] küttâbları, Arabistan'da İslâm'ın ortaya çıkmasından önce okumayazma öğretiminin yapıldığı yerler olarak tanımlamaktadır. Bazı

Ma'rife, 1391/1972), 1/225.

4 Ebû Dâvûd, "Salat", 26.

5 Şakir Gözütok, *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 45, 53.

6 Jacob M. Landau, "Küttâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 3.

7 Ahmet, Çelebi, *İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1976), 33.

araştırmacılara[8] göre ise küttâblar başlangıçta yazı okulları olarak ortaya çıkmışlar, sonrasında ise Kur'an ve dini bilgilerin öğretildiği başka bir küttâbla bir müddet yan yana devam etmişlerdir. Yani o dönemlere bakıldığında iki tür küttâbtan bahsedilmektedir. Bunların ilki, okuma-yazmanın öğretildiği küttâblardır ve bunların İslâm'dan önce de var olduğu ileri sürülmektedir. İkincisi ise Kur'an ve din eğitiminin verildiği küttâblardır. Bunlardaki öğretimde ağırlık, Kur'an ve dinî konulara verilmektedir.[9] Sonuç olarak küttâbların İslâm'dan önce mevcut olduğu ve buralarda okuma-yazma öğretildiği, İslâm'la birlikte ise Kur'an-ı Kerîm öğretilen kurumlar haline dönüştüğü anlaşılmaktadır.

İslâm'dan önce Mekke'de Araplar genellikle kendi çocuklarına evlerde ve küttâblarda eğitim vermeye çalışmışlardır. Medine'de ise Yahudi çocuklarına eğitim veren Beytü'l-Midrâs adında bir okuldan bahsedilmektedir. İbrânice'de (bet (ha) midraş) "çalışma evi" denilen Beytü'l-Midrâs, Yahudi literatüründe "eğitim-öğretim yeri" anlamına gelmektedir. Yahudilerin burayı hem adalet işlerinin tevzî edildiği hem de eğitim-öğretim çalışmalarının yapıldığı yer manasında kullanıldığı bilinmektedir.[10] Burada büyüklerden çok çocuklara Tevrat ezberletme işi yapılmaktaydı.[11] Şakir Gözütok, İslâm'dan önce Medine'deki Yahudilerin kendilerine ait eğitim-öğretim kurumlarına sahip olmalarına rağmen, burada yaşayan Hıristiyan ve Araplara ait herhangi bir eğitim kurumunun tespit edilemediğini söylemektedir.[12]

İslâm'ın gelişiyle birlikte ilk dönemlerde Mekke'de çocukların Kur'an'ı tekrarlamak suretiyle öğrendikleri bilinmektedir. Bu nedenle yazılı bir metne ihtiyaç duyulmamaktaydı ve bir sûreyi birkaç defa dinleyen çocuğun onu kısa sürede ezberlemesi de oldukça kolaydı. Çocuklar, şiirleri ve atasözlerini de bu yöntemle ezberliyorlardı. O dönemlerde çocukların Kur'an öğretiminin aile içerisinde

---

8 Mehmet Dağ-H. Raşit Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi* adlı eserlerinde küttaplarla ilgili bu bilgileri vermektedirler. Mehmet Dağ-H. Raşit Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1974).

9 Gözütok, *Hz. Peygamber Döneminde Dönemde Eğitim ve Öğretim*, 66.

10 Ahmet Önkal, "Beytülmidrâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/95; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: İmaj Ajans, 2003), 187.

11 Gözütok, *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim*, 75.

12 Gözütok, *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim*, 77.

başladığı ve kısa sürede ibadetlerini yapacak kadar Kur'an'ı öğrendikleri söylenmektedir.[13]

Resûlullah (s.a.v)'in hicretten sonra Medine'de eğitim ve öğretime daha fazla ağırlık verdiği görülmektedir. Bunun sebebi ise Medine'de, Mekke'deki gibi bir baskının olmamasıdır. Mekke'de olduğu gibi Medine'de de evler, öğretim kurumlarının başında gelmekteydi. Aileler evlerde çocuklarına yazıyı öğretme gayreti içerisindeydiler. O dönemde mescitler de okuma-yazma öğretilen mekanlar arasında yer almaktaydı. Fakat hicrî ikinci asırda taleplerin artması sebebiyle mescit dışında başka yerlerin açıldığı da görülmektedir.[14]

Resûlullah (s.a.v)'in okuma-yazma oranını arttırmak için sadece kurumları değil durumları da en güzel şekilde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bunun en çarpıcı örneği Bedir Savaşı'nda görülmektedir. Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirlere, müslüman çocuklarına okuma-yazma öğretme şartıyla serbest kalma hakkı verilmiştir. Bu çocuklar arasında Hz. Ebubekir döneminde Kur'an âyetlerinin bir mushaf halinde bir araya getirilmesi işine başkanlık yapmış Zeyd b. Sâbit de vardır. Zeyd b. Sâbit'in dışında ensar çocuklarından bazılarının da bu esirlerden okuma-yazma öğrendikleri bilinmektedir.[15]

1.2. Dört Halife Dönemi

Hz. Peygamber (s.a.v) döneminden sonra İslâm yavaş yavaş diğer milletlerin arasında da yayılmaya başlamış, yeni müslüman olanlara Kur'an-ı Kerîm öğretecek kimselere ihtiyaç duyulmuştur. Hz. Ömer bazı sahâbileri fethedilen bölgelerde görevlendirerek Kur'an öğretiminin sistemli bir şekilde yapılmasını sağlamıştır.

Dört halife döneminden itibaren çocuklara Kur'an öğretimi, mescitlerin yanında kurulan eğitim kurumlarında verilmiştir. Çocukların eğitimi için ilk program Hz. Ömer tarafından hazırlanmış ve kendisinden sonra gelen halifeler tarafından da bu program kullanılmıştır. Hz. Ömer'in hazırladığı program, ağırlıklı olarak Kur'an

---

13 Adnan Demircan, "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an Öğretimi", *Din ve Hayat Dergisi* 31 (2017), 16.

14 Gözütok, *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim*, 106.

15 Gözütok, *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim*, 107.

derslerini ihtiva etmektedir.[16] Ayrıca Hz. Ömer çocuklara Kur'an-ı Kerîm, okuma-yazma, Arap dili kaidelerinin yanında, şiir, yüzme, binicilik ve atıcılığın da öğretilmesini istemiş, bu konuda valilere emirler göndermiştir.[17]

Hz. Ömer döneminde, Medine'de çocuklara eğitim veren üç öğretmen bulunmaktaydı. Bunların her birine aylık on beş dirhem maaş bağlanmış, valilere de bir talimatname gönderilerek Kur'an öğreticilerine maaş bağlanması emredilmiş ve bu işin resmi bir şekilde yapılması sağlanmıştır. Hz. Ömer yeri geldiğinde eğitim konusuyla kendisi ilgilenmiş, seviyesi düşük olanlara kitapların dışında levhalara yazarak öğretimde bulunulmasını istemiştir. Aynı zamanda öğretmenlerin öğrencilere Kur'an öğretirken herhangi bir şart ileri sürmelerini hoş karşılamamış, onlara yumuşak davranılmasını söylemiştir.[18]

Kaynaklarda Hz. Ömer'in kendi döneminde eğitimle ilgili yaptığı faaliyetlere yer verilmesine karşın diğer halifeler hakkında çok fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Bunun sebebinin ise Hz. Ebûbekir'in, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sistemini, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de Hz. Ömer'in sistemini devam ettirmiş olabilecekleri düşüncesidir.

1.3. Emeviler ve Abbasiler Dönemi

İlk dönemlerde olduğu gibi Emeviler ve Abbasiler Dönemi'nde de evlerde, camilerde ve küttâblarda eğitim-öğretim devam etmiştir. Saraylarda çocukların eğitimi, Emeviler Dönemi'nde başlamış, zengin ailelerin konaklarında çocuklara özel eğitim programları uygulanmıştır. İslâm tarihinde saray eğitimi konusunda zaman zaman uygulama farklılıkları olsa da bu eğitimin her dönem devam ettiği görülmektedir. Muaviye'nin (ö. 60/680) ve Velîd b. Abdulmelik'in (ö. 96/715) çocuklarına sarayda özel ders aldırarak eğittikleri kaynaklarda geçmektedir.[19] Abdulmelik b. Mervan (ö. 86/705) zamanından itibaren saraylarda sürekli görev yapan bir yetiştirici, terbi-

---

[16] Çelebi, *İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, 45.

[17] Mustafa Fayda, "Hz. Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/50.

[18] Şakir Gözütok, "Hz. Ömer Döneminde Eğitim ve Öğretim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017): 948.

[19] Çelebi, *İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, 93-94.

yeci (müeddib) bulunmuştur. Bunlardan birisi de Taif'te doğan ve Kur'an öğretmenliği yapan Haccâc b. Yusuf es-Sakafî'dir (ö. 95/714). O ilk zamanlarda Abdülmelik b. Mervan'ın veziri durumundaki Süleyman b. Naîm'in çocuklarına hocalık yapmıştır. Bu dönemde Kur'an, şiir, meğâzî türünden bazı hususlar ve hitabet öğretilerek, haram ve helalin ne olduğu çocuklara anlatılmıştır. Emevi halifeleri kendi çocuklarını sarayda yetiştirmekle kalmamış, onlar için özel mektepler de açtırmışlardır. Emeviler'den sonra bu uygulamalar hemen hemen bütün İslâm devletlerinde devam etmiştir. Aynı zamanda Emeviler Dönemi'nde "emsâr" adıyla bilinen büyük yerleşim birimlerinin hemen her mahallesinde ayrı ayrı küttâblar açıldığı da bilinmektedir. [20]

Hz. Ömer'in hilafetinde birçok yönden sistemleşen küttâblar, Abbasiler döneminde beş-altı yaşlarındaki çocukların on yaşına kadar eğitim gördükleri kurumlar haline gelmiştir. Bunlar zamanla mahalle ve sokaklara yayılmış, sıbyan mektebi/mahalle mektebi mahiyetindeki kurumlara dönüşmüştür. Böylece küttâblar, belirli bir ücret karşılığında eğitim veren bir mesleğin ortaya çıkmasına da imkân sağlamıştır. Bu kurumlar bütün İslâm devletleri tarafından desteklendiği için çok kısa zamanda İslâm dünyasında hızla yayılmıştır. Örneğin, Abbasiler Dönemi'nde bu okullar köylerde daha yaygınken, Endülüs Emevi hükümdarı Hakem (ö. 366/976) tarafından yoksul öğrenciler için 27 okul açılmış ve bu okulda görev yapan öğretmenlerin ücretleri de Hakem tarafından karşılanmıştır.[21]

Fatımî saraylarına bakıldığında ise yüksek tabaka çocuklarını yetiştirmek için özel bir müfredat programının uygulandığı görülmüştür.[22]

1.2. Selçuklular ve Osmanlılar Dönemi

Selçuklular Dönemi'nde eğitim-öğretim, diğer dönemlerde olduğu gibi küttâblarda yapılmaya devam etmiştir. Bunun yanında o dönemde mektep ve medreselerin de eğitim ve öğretimin gerçekleştirildiği kurumlar arasında olduğu görülmektedir

---

[20] Cahit Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (İstanbul: İFAV, 2010), 131-132.

[21] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 16.

[22] Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 132.

Osmanlılar'ın, Selçuklular'dan ve İslâm ülkelerindeki eğitim kurumlarından aldıkları ilköğretim seviyesindeki okullara "sıbyan mektebi" adı verilmektedir. "Sıbyan", Arapça'da "sabî" kelimesinin çoğuludur ve çocuklar anlamına gelmektedir. Mektep kelimesi ise "yazı yazılan yer" anlamına gelen "ketebe" kelimesinden türetilmiştir. Mektep kelimesi aynı zamanda "Kur'an öğretilen yer" anlamında da kullanılmıştır. Sıbyan mektebi ise 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarının 3-4 yıl eğitim aldıkları kurumları ifade için kullanılan bir kavramdır.[23]

Sıbyan mektepleri tarihte Mekteb-i Sıbyan, Dâru's Sıbyan, Muallimhâne, Mektephane, dâru'l-ilim, dâru't-tâlim, Mahalle Mektebi, Taş Mektep gibi farklı isimlerle anılmışlardır. Fatih Sultan Mehmet'in Türkçe vakfiyesinde bu müesseselere "dâru't-tâlim" denilmekle beraber vakfiyenin Arapçasında mektep tabiri de kullanılmıştır. Fatih'ten sonra gelenler buna "dâru'l-ilim, muallimhâne, mektep, mektephâne" de demişlerdir. Halk dilinde ise neredeyse her mahallede bulunması sebebiyle "mahalle mektebi" adı ile anılmıştır.[24]

Osmanlı'da sıbyan mekteplerinin isimleri gibi programları da başlangıçtan 1924'e kadar çeşitli değişiklikler göstermiştir. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'da kurduğu ilk "dâru't-tâ'lim"in vakfiyesinde "tâ'lim-i kadim ve Kur'ân-ı Azîm" okunmasını şart koşmuştur. II. Bayezid ise, İstanbul'daki külliyesine ait vakfiyesinde sıbyan mektebinin programını vermiş, bu programa göre muallimhaneye tayin edilecek muallim ve halifenin (kalfa), sıbyana Kur'an okumayı ve bazı ilmihal bilgilerini öğretmekle yükümlü olduğunu belirtmiştir.[25]

1824'te II. Mahmud tarafından çıkartılan "tâ'lim-i sıbyan hakkında ferman"da evvela dini derslerin öğretilmesi şart koşulmuş sonrasında ise mektep hocalarının çocuklara Kur'an öğretmesi istenmiştir. Kur'an öğrenen çocukların yeteneklerine göre tecvit, ilmihal ve dini akideleri öğrenmesi gerekliliği de eklenmiştir. 1846'da ise, dört yıllık eğitim veren sıbyan mekteplerinde Elif-bâ, Kur'an, ilmi-

---

[23] Şadiye Yılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 7.

[24] Yılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler*, 8.

[25] Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 169.

hal, tecvit gibi derslerin okutulduğu kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır.[26]

1869'da uygulamaya konulan Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi'ne göre mekteplerde dini derslerin yanında hesap ve coğrafya gibi derslerin de ilave edilmesine karar verilmiştir.[27] 1870'li yıllara gelindiğinde ise hızlı bir değişim başlamış ve sıbyan mekteplerinin yanında "usûl-i cedîd" üzere eğitim verecek yeni mektepler açılmıştır. "İbtidaî" adı verilen bu mekteplerde hem kullanılan ders araç-gereçleri yenilenmiş hem de ders veren hocalar geleneksel değil yeni yöntemlerle öğretim yapan hocalardan seçilmiştir.[28]

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren varlıklarını sürdüren sıbyan mektepleri zaman içerisinde farklı sebeplerden ötürü değişime uğramış, Islahat Dönemi'nde her alanda gerçekleşen yenilenme düşüncesi, klasik dönemin eğitim ve öğretim müesseselerine de yansımıştır. Tanzimat Dönemi'nde sıbyan mekteplerine dokunulmasa da farklı derslerin konulmasıyla değişimin sinyalleri verilmiştir. 1862'lerde başlayan dönüştürme çabaları 1870'lerden itibaren hızını arttırmış, bu mektepler ibtidaî mekteplere çevrilmeye başlanmıştır. 330 sıbyan mektebinden 36'sı ibtidaî mektep haline getirilmiş, 1871 yılında ise sıbyan mekteplerinin ıslahı daha da genişleyerek devam etmiştir.[29] O dönemlerde sıbyan mektepleri tamamen ortadan kaldırılmamış, konulan yeni derslerle ibtidâiye programlarına uyum sağlanması için çaba sarf edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde sayılarının iyice azaldığı görülen sıbyan mektepleri 1924 yılında çıkarılan "Tevhîd-i Tedrîsât" kanunu ile tamamen kaldırılmıştır.[30]

Zaman içerisinde her ne kadar sıbyan mekteplerindeki derslerde bazı farklılıklar görülse de programda yer alan derslerin başında her zaman Kur'an-ı Kerîm'in geldiği görülmektedir. Bu hem Osmanlı Devleti hem de Osmanlı toplumu açısından son derece önemli bir yere işaret etmekte olup Osmanlı eğitim sisteminin temelin-

---

[26] Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 170.

[27] Hamza Altın, "1869 Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2018): 280.

[28] Ali Naci Özyalvaç, *Bir Müfettiş Raporuna Göre Erken 20.Yüzyıl İstanbul'unda Suriçi Sıbyan Mektepleri* (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010), 24.

[29] Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 197.

[30] Yılmaz, *Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler*, 67.

de Kur'an-ı Kerîm'in var olduğunu göstermektedir. Bu temel hem mekteplerin hem de medreselerin ortak ve vazgeçilmez bir değeri olmuştur.

Sıbyan mekteplerinin tarihi kadar mekteplerde derslerin nasıl işlendiği de o yıllarda yapılan Kur'an öğretimini anlamak açısından son derece önemlidir. O dönemlerde çocuklar, mektebe merasim ile başlarlardı. "*Bed'-i besmele cemiyeti*" ya da "*âmin alayı*" da denilen bu merasim, genellikle kandil, pazartesi veya perşembe günleri düzenlenirdi. Ailenin maddi durumuna göre bu merasimler farklılık gösterirdi. Yoksul bir ailenin çocuğu doğrudan hocasına teslim edilirken, orta halli bir ailenin çocuğu, talebelere ve hocalara bazı hediyeler verilerek mektebe başlatılırdı. Zengin çocuklarının merasimleri ise diğerlerine göre daha coşkulu geçer, çocuk önce güzel elbiseler giydirilerek ata bindirilir, sonrasında mektepten gelen "*ilahici* ve *âminci*"lerle birlikte Eyüp Sultan'a götürülürdü. Yol boyunca okunan ilahiler ve edilen dualaların ardından çocuk, hocasının karşısındaki seccadeye oturur ve ilk ders bir iki harfin tekrar edilmesiyle sona ererdi. Tören sonunda çocuğun ailesi tarafından hazırlanmış yemekler yenilir; hocaya, kalfaya, ilahi okuyan ve âmin alayına katılan bütün çocuklara hediyeler dağıtılırdı.[31]

Sıbyan mekteplerindeki eğitim sistemi genelde tekerlemelerle yapılan tekrarlara dayanır, bazen de harflerin şekilleri sebebiyle kurulan çağrışımlar derse eşlik ederdi. Mesela, harfler "elif" oklava gibi, "be" çanak gibi, "te" ona benzer, "se" ona benzer, "cim" karnıyarık, "ha" ona benzer, "hı" ona benzer gibi tekerlemelerle öğrenciye ezberlettirilmeye çalışılırdı. Harekeler de buna benzer tekerlemelerle öğretilirdi.[32] Sıbyan mekteplerinde öğrencilerin üç gruba ayrıldıkları görülmekteydi. İlk grup henüz okumaya geçmemiş "elifbâcılar", ikinci grup okumayı sökmeye çalışan "cüzcüler" ve son grup okumaya geçmiş olan "Mushafçılar"dan oluşmaktaydı.[33]

Dersler sabah erkenden başlar, öğle yemeği için ara verilir ve ikindi sonrasında derslere son verilirdi. Sıbyan mekteplerinde cuma

---

31 Songül Keçeci Kurt ve Suat Polat, "Osmanlı Devleti'nde Kızların Eğitiminde Okulun Önemi (1839-1920)", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/2 (Kış 2013), 88.

32 Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 172.

33 Abbas Çelik, "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 132.

günü tatil olur, perşembe günleri ise eğitim öğlene kadar sürerdi. Ramazan ayında ise mektep uzun bir tatile girerdi. Dersler Kur'an-ı Kerîm okuma ve bazı sûreleri ezberleme üzerine yoğunlaşırdı. Dersini dinletmek isteyen öğrenci önce kalfaya dersini dinletir sonra hocasının yanına giderdi. Mektepte her şeyden önce Kur'an-ı Kerîm'e saygı öğretilir, o ele alınacağında ve yerine geri koyulacağında öpüp alna götürmek adetten sayılırdı.[34] Sıbyan mektepleri hocaları genellikle medrese mezunu olup cami veya mescitlerde imam-hatiplik veya müezzinlik yapan kimselerden seçilirdi. Kız çocuklarına özel mekteplerin hocaları ise genellikle Kur'an'ı, aynı zamanda *Sübha-i Sıbyan*[35] ve *Tuhfe-i Vehbî*[36] gibi risaleleri okumuş yaşlı kadınlardan seçilirdi.[37] 1920-21'de İstanbul'da sıbyan mektebinde okuyan bir yazar, kadın hocalarla ilgili şunları anlatmaktadır:

"Bir Nakşibendi şeyhi, evinin üst katındaki iki odadan birini kız öğrencilere, ötekini erkeklere ayırmıştı. Şeyhin genç ve güçlü kuvvetli karısı kerevet üstünde ve bir minderin önünde otururdu. Çocuklar evlerinden getirdikleri küçük minderlerde yere otururlardı. Önlerinde çepeçevre bir tek sıra vardı. Çocuklar yan yana bu sıranın önünde otururdu. Hepsinin önünde bir Amme Cüzü. Hoca Hanım bu cüzden her gün bir-iki ayet okutup ezberletirdi. Nereden nereye kadar ezberleneceğini toplu iğne başı büyüklüğünde iki balmumu belirlerdi…" [38]

Mekteplerde hocalara yardım eden kimselere halife (kalfa) deni-

---

[34] Çelik, "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", 7.

[35] Bu eser Mehmed b. Ahmed er-Rûmî (Müellifin ismi yazma nüshalarda belli değildir. Matbu nüshalarda ise Mehmed b. Ahmed er-Rûmî, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Ahmed er-Rûmî ve er-Rûmî Bosnavî Ebü'l-Fadl Muhammed b. Ahmed gibi farklı şekillerde geçmektedir.) tarafından 1033/1624 yılında telif edilen ve şiir şeklinde yazılan Arapça-Türkçe bir sözlüktür. Eserin ismi, "çocukların tesbihi" anlamına gelmektedir. Arapça öğrenmeye başlayan çocuklara daha eğitimin başında özellikle de dini ilimlere dair geniş bir kelime dağarcığı kazandırmayı hedeflemektedir. Geniş bilgi için bkz.: Atabey Kılıç, "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyan", *Türkoloji Dergisi* 1/2 (2006).

[36] Bu eser adından da anlaşılacağı üzere Sünbülzâde Vehbî tarafından telif edilmiş manzum Farsa-Türkçe bir sözlüktür. 882 beyitten oluşmaktadır. Eserin ilk basımı müellif henüz hayattayken 1798 yılında yapılmıştır. Seyfettin Özege'ye göre Tuhfe-i Vehbî 1798-1909 yılları arasında 59 defa basılmıştır. Geniş bilgi için bkz.: Atabey Kılıç, "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî", *Türkoloji Araştırmaları* 2/2 (İlkbahar 2007).

[37] Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 172.

[38] Yahya Akyüz, "Osmanlı'da Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri" (Amerikan ve Fransız Eğitim Tarihinden Benzer Örnekler), *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi Dergisi* 15 (2004), 6.

lirdi. Halifeler hem mektepte ders yapıldığı sırada hoca tarafından verilen görevleri yerine getirir hem de hocanın derse giremediği durumlarda derse girerlerdi. Aynı zamanda öğrenciler arasında durumu zayıf olanlar ile ilk kez mektebe başlayanların derslerini tekrarlatıp çalıştırmak da halifelerin görevi olarak kabul edilirdi.[39]

Sıbyan mekteplerinin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, mektep sayısı bakımından en zengin şehrin İstanbul olduğu görülmektedir. Osman Ergin'in *"Türkiye Maarif Tarihi"* adlı eserinde kadınların 47, hükümdarların 10, paşaların 37, esnaf ve ağaların 59, bey, çelebi ve efendilerin 45 olmak üzere toplam 198 sıbyan mektebinin olduğu, bu mekteplerin ıslah edilme çalışmalarının yapıldığı yıllarda ise sayısının 360 civarında olduğu bildirilmektedir.[40]

1.3. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrası

Sıbyan mekteplerinin Tevhîd-i Tedrisat Kanunu ile tamamen kapatılmasından sonra eğitim ve öğretimde bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu bağlamda 1924 yılında hazırlanan "İlk Mekteplerin Müfredat Programı" Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ve öğretim anlayışını yansıtan ve yeni Cumhuriyet'in ihtiyaç ve şartları düşünülerek hazırlanan ilk programdır. 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı'nda din öğretimine "Kur'an-ı Kerîm ve Din Dersi" adıyla ilkokulların 2, 3, 4 ve 5. sınıflarında haftada iki saat olarak yer verilmiştir.[41] Osmanlı'nın son dönemindeki ilkokul programı olan 1914 tarihli "Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı"nda yer alan "Kur'an-ı Kerîm ve Ma'lûmât-ı Diniyye" dersi ile 1924'deki İlk Mekteplerin Müfredat Programında yer alan "Kur'an-ı Kerîm ve Din Dersi" arasında önemli bir farklılık yoktur.[42] 1924 İlk Mektep Kur'an-ı Kerîm ve Din Dersi müfredat programının içeriğinde Kur'an-ı Kerîm'in öğretilmesi, Hz. Peygamber (s.a.v), sahabe ve diğer peygamberlerin hayatlarından menkıbelerin anlatılması,

---

[39] Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/3 (İlkbahar 2008): 348.

[40] Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 89.

[41] Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011), 67.

[42] Maârif-i Umumiye Nezareti, *Mekâtîb-i İbtidâîye Ders Müfredatı* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1330), 3.

İslâm'ın şartları ve iman esasları yer almaktadır.[43] 1930-1931 yıllarına gelindiğinde genel öğretim kurumlarından, 1939 yılından sonra ise köy okullarından din derslerinin kaldırıldığı görülmektedir.[44]

İlkokullarda durum böyle iken 1924'te Dâru'l-Kurrâlardan Kur'an Kursları'na dönüştürülen kurumlarda da durum çok farklı değildir. 10.12.1930 tarihinde 12 yaşından küçüklere hiçbir şey öğretilmemek, 12 yaşından büyüklere ise sadece Kur'an-ı Kerîm ve namaz sûre ve dualarını öğretebilmeleri için bazı hocalara zamanın Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin ısrarlarıyla izin verilmiştir.[45] 1950 yılına kadar devam eden bu uygulamalar Kur'an öğretimine büyük bir darbe vurmuş çocukların devlet eliyle din eğitimi alması da kısıtlanmıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde geçmişe nazaran Kur'an öğretimi açısından bir rahatlama olmuş, bu tarihten itibaren Kur'an Kurslarının sayısında da bir artış görülmüştür. 1999'da ise ilköğretim dışında Kur'an-ı Kerîm öğrenmek isteyenler, ilkokulu bitirmeleri şartıyla kurslara kabul edilmiştir. İlkokulu bitirme şartı, 5. sınıftan önce Kur'an öğrenmek isteyenlerin de önünü kesmiştir. Tarihler 2011 yılını gösterdiğinde Kur'an öğretimi önündeki bütün engeller kaldırılmış ve her yaştan insan, istediği şekilde bu kurslara gidip öğrenimlerine devam etme hakkı kazanmıştır.[46]

Cumhuriyet'in ilanından başlayarak yıllarca süren kısıtlamaların ardından[47] 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilen ve 11 Nisan 2012 yılında Resmî Gazete'de yayınlanan 6237 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile birlikte okullarda seçmeli din, ahlak ve değerler eğitimi dersleri uygulaması başlamış ve programlara Kur'an-ı Kerîm, Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri

---

43 Maârif Vekaleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1927), 13-14.

44 İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 111.

45 Mustafa Öcal, "İslâm'ın İlk Yıllarından Yakın Döneme Kadar Kur'an Eğitim ve Öğretimi", *Din ve Hayat Dergisi* 31 (2017), 10.

46 Kadir Dinç, "Geçmişten Günümüze Kur'an Eğitimi", *Din ve Hayat Dergisi* 33 (2018), 6-9.

47 1924 yılında ilkokulların birinci sınıflarının dışındaki bütün sınıflarda haftada iki saat okutulan Kur'an-ı Kerîm ve Din Dersleri 1926 yılında; 1930'da beşinci sınıflarda öğrenci velilerinin talep etmesi halinde verilen din dersi ise bu tarihten itibaren kaldırılmıştır. Din Dersleri 1939'da köy ilkokullarının programlarından çıkarılmıştır. Geniş bilgi için bkz.: Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, 111-112.

yerleştirilmiştir.[48] 2013-2014 yılından itibaren ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, 10 pilot bölge ile başlayan ve okul öncesi çocuklara hizmet verecek olan "4-6 Yaş Kur'an Kursları" açılmıştır. Böylelikle Cumhuriyet tarihinde ilk defa okul öncesi döneme yönelik din eğitimi faaliyetleri başlatılmıştır. Son gelişmelerle birlikte hem okullarda hem de okul dışındaki kurumlarda Kur'an öğretiminin önünde hiçbir engel kalmamıştır. Bundan sonraki süreçte hem Kur'an öğrenmek isteyen kişilerin hem de eğitim veren kurumların sayılarında artış gözlemlenmiştir.

2. TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ KUR'AN ÖĞRETİMİ

Türkiye'de Kur'an öğretimi açısından zaman zaman bazı sıkıntılar[49] yaşansa da 2011 yılında yapılan düzenlemelerle[50] çocukların Kur'an öğrenmelerinin önündeki engeller kaldırılmıştır. İlköğretimde, Kur'an kurslarında ve okul öncesi eğitim kurumlarında velilere birçok imkân sunulmuş, isteyen istediği kurumda çocuğuna Kur'an-ı Kerîm eğitimi aldırma konusunda özgür bırakılmıştır.

Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları (4-6 Yaş Grubu) ele alınarak burada yürütülen Kur'an öğretimi konusunda bilgi verilecektir. Bahsedilen konuya geçilmeden önce "Okul öncesi dönemde verilen eğitim neden önemlidir?" sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel

---

48 Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim ve Eğitim Kanunu Kurumları Yönetmeliği (2012), T.C. Resmî Gazete, 6287, 11 Nisan 2012.

49 Diyanet İşleri Reisliği bilgisi dahilinde İstanbul Müftülüğü'nün 10.12.1930 tarihli tamimi ile İstanbul'da "12 yaşından küçüklere hiçbir şey öğretilmemek, büyüklere ise sadece Kur'an-ı Kerîm ve namaz sûre ve dualarını öğretebilmeleri" için bazı hoca efendilere izin verilmiştir. Bkz.: Turgay Gündüz, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 547. 5 Ağustos 1999 tarih ve 23777 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4415 Nolu Kanunla 633 sayılı Diyanet İşleri Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'a eklenen 3. Madde ile "İlk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri dışında Kur'an-ı Kerîm ve mealini öğrenmek, hafızlık yapmak ve dinî bilgiler almak isteyenlerden ilköğretimi bitirenler için Diyanet İşleri Başkanlığınca Kur'an Kursları açılır. Bu kurslardaki din eğitim ve öğretimi kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerin talebine bağlıdır. 5'inci sınıfı bitirenler için tatillerde ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetiminde yaz Kuran Kursları açılır. Bu kararla birlikte 5'inci sınıfı bitirmeden yaz Kuran Kursu'na gitmek yasaklanmıştır.

50 17.09.2011 tarihli 28057 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 653 No'lu KHK'nın 15. Maddesi ile ek 3. Madde yürürlükten çıkarılmış böylece Kur'an eğitimi ve Kur'an Kursları'nın önündeki bütün engeller kaldırılmıştır.

Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı'nda bu soruya şu şekilde cevap verilmiştir:

"Okul öncesi dönem beyin gelişiminin ve snaptik bağlantıların kurulma oranının en yoğun ve hızlı yaşandığı dönemdir. Beyin gelişimi çocuğun bilişsel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişimi için güçlü bir zemin oluşturur. Bu nedenle çocuklar özellikle okul öncesi dönem olarak adlandırılan yaşamın ilk altı yılında çok hızlı büyürler ve bu gelişim alanlarında şaşırtıcı bir hızla yetkinleşirler. Beyin, okul öncesi dönem boyunca hızlı geliştiği için bu dönem, beynin çevresel etkilere en açık olduğu dönemdir. Bu kapsamda çevre, çocuğun gelişimini ve öğrenme motivasyonunu derinden etkiler.[51]

Yukarıda bahsedilen konunun yanında erken yaşlarda yaşanılan deneyimlerin, çocuğun okula, öğrenmeye karşı tutumunu belirlediği ve okul başarısını etkilediği bilinmektedir. Yaşanan olumlu deneyimler çocuğun okula ve öğrenmeye karşı isteğini arttırırken, erken yaşta olumsuz deneyimler yaşanması ise onun bütün eğitim hayatını etkileyecek problemlerle karşılaşmasına neden olabilir. Buradan da anlaşılacağı üzere erken yaşta eğitim, çocuğun gelişimi açısından son derece önemlidir. Din eğitimi açısından düşünüldüğünde ise olumlu ya da olumsuz deneyimler çocuğun ileriki yaşantısında, dine bakışını tamamen değiştirebilir. Uzun yıllara dayalı araştırmalarla da çocukluk yıllarında kazanılan davranışların büyük bir kısmının, yetişkinlikte, bireyin kişilik yapısını, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarını biçimlendirdiği gözlemlenmiştir.[52]

Okul öncesi dönemde devlet tarafından Kur'an öğretimi veren kurumlar ikiye[53] ayrılmaktadır. Bunların ilki, Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursları, ikincisi ise Millî Eğitim Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ortaklaşa yaptıkları protokole bağlı olarak eğitim veren okul öncesi kurumlarıdır. Bu çalışmada bahsi geçen Kur'an öğretimi, öğretim programı, müfredat, öğretmen, öğrenci, öğretimde kullanılan materyaller ve öğrenme ortamı bakımından ele alınacaktır.[54]

---

51 Millî Eğitim Bakanlığı, Okul Öncesi Öğretim Programı (Ankara: 2013), 12.

52 Zeynep Nezahat Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 89.

53 Bu çalışmanın kapsamına okul öncesi Kur'an öğretimi veren vakıf, dernek ve çeşitli gruplara/cemaatlere ait kurslar girmediği için böyle bir ayrıma gidilmiştir.

54 Çalışmada sadece DİB'ye ait kurslar hakkında bilgi verilecek olmasının sebebi, Millî

2.1. Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları (4-6 Yaş Grubu)

2.1.1. Öğretim Programı

Diyanet İşleri Başkanlığı 2013 ve 2018 yıllarında iki ayrı öğretim programı hazırlamıştır. Çalışmada güncel olan 2018 programı anlatılacak, gerekli görülen yerlerde ise 2013 programı hakkında da bilgiler verilecektir.

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları'nın açılmasının sebebinin her yaş grubundan öğrencinin cami ve Kur'an kurslarına gelebilmesi, kurslara devam eden öğrencilerin çoğunluğunun yetişkin ev hanımlarından oluşması ve önemli bir kısmının okul öncesi yaş grubu çocuk sahibi olması ve çocuklarının din eğitimi ihtiyacının karşılanmasına yönelik yapılan müracaatları olduğu, ifade edilmiştir. İlk olarak 2013-2014 eğitim-öğretim yılında hayata geçirilen bu program akademisyenler, pedagoglar, Kur'an kursu öğreticileri ve okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri alınarak hazırlanmıştır. Kurslarda, Dini Bilgiler ve Kur'an-ı Kerîm olmak üzere iki alana yönelik eğitim verilmektedir. Çalışmanın konusu "Kur'an-ı Kerîm Öğretimi" olduğu için programın Kur'an-ı Kerîm öğrenim alanıyla ilgili bölümleri incelenecektir.[55]

Programın genel amaçları incelendiğinde Kur'an-ı Kerîm'le ilgili sadece bir amaca yer verildiği görülmektedir. O amaç ise öğrencinin "İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an'ı Kerîm'i ses ve şekil olarak tanıması"dır. Programın hem Okul Öncesi Eğitimi ve Program Geliştirme hem de İlahiyat Bilimleri'nin verileri doğrultusunda hazırlandığı belirtilmiştir. Aynı zamanda çocukların bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor yönden gelişimlerini dikkate alan, öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri kullanmayı öngören; 4-6 yaş grubu eğitim ilkelerine uygun olarak düzenlenen etkinliklerin olduğu, programdaki kazanımların uygulanmasının öğrencilerin ihtiyaçlarına göre öğretmenin planlamasına bırakıldığı, öğretmenin farklı etkinlikler yap-

Eğitim ve İlçe Müftülükleri ile yapılan protokollerde Kur'an öğretimine ait birçok sorumluluğun DİB'ye verilmesi, her iki kurumda yapılan öğretimin benzerlik göstermesi ve bahsedilen proje ile ilgili öğretim programının dışında sadece birkaç çalışmanın olmasıdır. Bu sebeple kısıtlı bir alana sahip bu çalışmada tekrara düşülmek istenmemiştir.

55 Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2013), 5; Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 5.

masına ve farklı materyaller kullanmasına fırsat verdiği ve ailenin de bu sürece dahil edildiği bir program olduğu ifade edilmiştir.[56]

Kur'an Kursları Öğretim Programı bazı temel ilkelere dayanmaktadır ve bu ilkeler şu şekilde açıklanmıştır:

1. Kur'an Kursları Öğretim Programı eğitim süreci, tüm unsurlarıyla çocukların ihtiyaçlarına ve bireysel farklılıklarına uygun etkinliklerle yürütülmelidir.

2. Programda çocukların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla demokratik eğitim anlayışına uygun eğitim ortamları hazırlanmalıdır.

3. Etkinlikler düzenlenirken çocukların ilgi ve ihtiyaçlarının yanı sıra çevrenin ve kursun imkânları da göz önünde bulundurulmalıdır.

4. Çocuklar sınıfa geldiğinde güler yüzle karşılanmalıdır.

5. Her çocuk kursa başladığında gözlemlenmeli ve hazır bulunuşluk seviyeleri ile ön bilgileri değerlendirilmelidir.

6. Eğitim sürecinde, çocuğun bildiklerinden başlanmalı ve deneyerek öğrenmesini sağlayacak uygun fırsatlar tanınmalıdır.

7. Verilen eğitimle çocukların sevgi, saygı, iş birliği, sorumluluk, hoşgörü, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma vb. duygu ve davranışları geliştirilmelidir.

8. Eğitim sürecinde çocukların kendilerine saygı ve güven duyması sağlanmalı, öz denetim kazandırılmalıdır.

9. Oyun, bu yaş grubundaki çocuklar için en uygun öğrenme yöntemidir. Bu sebeple programda yer verilen etkinliklerde oyun mümkün olduğunca kullanılmalıdır.

10. Oyunun bir araç olarak kullanılması gerektiği unutulmamalı, her oyunda değerler eğitimine yönelik bir kazanım bulunmasına dikkat edilmelidir.

11. Çocuklarla iletişimde, onların kişiliğini zedeleyici baskıcı bir tutum yerine demokratik, hoşgörülü, çocuğa önemsendiğini belirten, çocuğun kendini ifade edebileceği ve kişilik gelişimini destekleyici bir tutum sergilenmelidir.

12. Çocukların bağımsız davranışlar geliştirmesi desteklenmeli, yardıma gereksinim duyduklarında yetişkin desteği, rehberliği ve güven verici yakınlığı sağlanmalıdır.

13. Çocukların kendilerinin ve başkalarının duygularını fark et-

[56] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 7.

mesi, tanıması ve duygularını uygun şekilde ifade etmeleri desteklenmelidir.

14. Çocukların hayal güçleri, keşfedici ve eleştirel düşünme becerileri, iletişim kurma, duygu ve düşüncelerini ifade edici davranışları geliştirilmelidir.

15. Erken çocukluk dönemi değerler eğitiminin Kur'an-ı Kerîm ve dini bilgiler öğretmekten önce, çocukta dini bir etki bırakma ve dini duygunun gelişmesine katkı sağlamayı amaçladığı hususu daima göz önünde bulundurulmalıdır.

16. Kur'an öğretiminde çocukların harf ve kelimelerin doğru telaffuzuna özen gösterilmeli, ancak mahreç üzerinde çocuklara bıkkınlık verecek şekilde ısrar edilmemelidir.

17. Peygamberimizle ilgili konular işlenirken, onun örnek kişiliğini anlatan çok sayıda örnek ve kesite çocukların kolay anlayabileceği bir anlatımla yer verilmelidir.

18. Öğretici, planlı ve programlı bir biçimde dokümanlarını dosyalamalı, dosyalarını gerektiğinde yönetici ve meslektaşlarıyla paylaşmalıdır.

19. Öğretici, öğretici kitabında yer alan etkinlikleri uygulamadan önce gerekli materyal ve ortamla ilgili hazırlıkları yapmalı ve derse hazırlıklı girmeye özen göstermelidir.

20. Öğretici, öğretici kitabında yer alan etkinlikleri uygularken oyun ve dramalarda çocuklarla birlikte yer alma konusunda bir çekince yaşamamalıdır.

21. Eğitim sürecinde anlatım ve soru-cevap yanında drama, örnek olay, kavram haritaları, tartışma, gösterip yaptırma gibi çocukların yaparak-yaşayarak öğrenmelerini sağlayacak yöntem ve teknikler kullanılmalıdır.

22. Kursta öğrenilen bilgi ve davranışların pekiştirilmesi, kalıcılığının sağlanması için aile eğitimi ve aile katılımı çalışmalarına da yer verilmelidir.

23. Öğretici eğitim boyunca çocuğun var olan yeteneklerini geliştirmesine ve yeni beceriler edinmesine destek olmak için sonuçtan ziyade sürece önem vermeli, çocuğun çabalarına odaklanmalı, bu çabaları takdir etmeli, çocuğa iyi bir model olmalı ve yeni öğrenme fırsatları oluşturmalıdır.[57]

---

[57] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara:

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Programı Dini Bilgiler ve Kur'an-ı Kerîm olmak üzere iki öğrenim alanından oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu derslerin dönemlere ve saatlere göre dağılımı bulunmaktadır.

Programın Ders Kredileri Tablosu

TEMEL ÖĞRETİM				
1.Düzey	2 Hafta	Haftada 18 Saat	36 Saat	Kursa Uyum Süreci/ Haftada 18 Saat
	7 Hafta	Haftada 18 Saat	144 Saat	Dini Bilgiler-1 (1-4. Üniteler)/Haftada 12 Saat Kur'an-ı Kerîm-1 (1-4. Üniteler)/Haftada 6 Saat
2.Düzey	8 Hafta	Haftada 18 Saat	144 Saat	Dini Bilgiler-1 (5-9. Üniteler)/ Haftada 12 Saat Kur'an-ı Kerîm-1 (5-.9. Üniteler)/Haftada 6 Saat
3.Düzey	8 Hafta	Haftada 18 Saat	144 Saat	Dini Bilgiler-2 (1-4. Üniteler)/ Haftada 12 Saat Kur'an-ı Kerîm-2 (1-4. Üniteler)/Haftada 6 Saat
4.Düzey	8 Hafta	Haftada 18 Saat	144 Saat	Dini Bilgiler-2 (5-9. Üniteler)/ Haftada 12 Saat Kur'an-ı Kerîm-2 (5-9. Üniteler)/Haftada 6 Saat
YAZ KUR'AN KURSLARI				
1.Yaz Dönemi	8 Hafta	Haftada 15 Saat	120 Saat	Dini Bilgiler-1/Haftada 10 Saat Kur'an-ı Kerîm-1/Haftada 5 Saat
2.Yaz Dönemi	8 Hafta	Haftada 15 Saat	120 Saat	Dini Bilgiler-2/Haftada 10 Saat Kur'an-ı Kerîm-2/Haftada 5 Saat

2018), 8-9.

EK ÖĞRETİM				
1.Kur	8 Hafta	Haftada 6 Saat	48 Saat	Dini Bilgiler-1 (1-4. Üniteler)/Haftada 4 Saat Kur'an-ı Kerîm-1 (1-4. Üniteler)/Haftada 2 Saat
2.Kur	8 Hafta	Haftada 6 Saat	48 Saat	Dini Bilgiler-1 (5-9. Üniteler)/Haftada 4 Saat Kur'an-ı Kerîm-1 (5-9. Üniteler)/Haftada 2 Saat
3.Kur	8 Hafta	Haftada 6 Saat	48 Saat	Dini Bilgiler-2 (1-4. Üniteler)/Haftada 4 Saat Kur'an-ı Kerîm-2 (1-4. Üniteler)/Haftada 2 Saat
4.Kur	8 Hafta	Haftada 6 Saat	48 Saat	Dini Bilgiler-2 (5-9. Üniteler)/ Haftada 4 Saat Kur'an-ı Kerîm-2 (5-9. Üniteler)/Haftada 2 Saat

Kaynak: Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 11.

Program, öğrencilere Temel Öğretim ve Yaz Kursları üzere iki alternatif sunmakta olup isteyen öğreticilere ek öğretimle ders saatlerini arttırma imkânı verilmektedir. Kur'an-ı Kerîm dersleri Kur'an-ı Kerîm-1, Kur'an-ı Kerîm-2 şeklinde işlenmektedir ve her bölüm 9 üniteden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu programların içinde farklı düzeyler/kurlar bulunmaktadır. Bu kurlar çocuğun kendi seviyesine uygun düzeyden başlamasına olanak sağlamaktadır.

2.1.2. Müfredat

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı'nda Dini Bilgiler 1-2 ve Kur'an-ı Kerîm 1-2 öğrenim alanları bulunduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu bölümde sadece "Kur'an-ı Kerîm Öğretimi" ilgili bölümler incelenecektir.

Dini Bilgiler-2 dersinin müfredatında bulunan ve doğrudan Kur'an öğretimini ilgilendiren konuları içeren "Kitabımı Seviyorum" ünitesinin müfredatta yer alması büyük bir önem arz etmektedir. Teorik konuların dışında Kur'an'ı tanıma, sevme ve

saygı duyma gibi meseleler üzerinde durulmuştur. Bu konuların işlenmesi, Kur'an-ı Kerîm ile ilk defa tanışacak bir çocuk için Kur'an öğrenmek kadar önemlidir. Çünkü çocuğun bu yaşlarda Kur'an'a duyacağı sevgi sonraki yıllarda onun dinle olan ilişkisini etkileyecektir. Çocuk, öğrendiği harfleri ya da ezberlediği sûreleri unutsa da Kur'an'a duyduğu sevgiyi unutmayacaktır. Bu sebeple öğreticilerin çocuklara öğretmesi gereken ilk şey Kur'an sevgisi olmalıdır. Bu sevginin gelişip kalıcı hale gelmesinde ise ailenin rolü büyüktür.

Kur'an-ı Kerîm dersi, müfredatta iki bölüm şeklinde ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerîm-1 dersi 9 üniteden oluşmaktadır. İlk ünitede, harflere geçmeden önce onun sevgisinden ve ona karşı duyulan saygıdan bahsedilmiş, sonrasında besmele, kelime-i tevhid ve şehadet konularına geçilmiştir. Ezber bölümünde Başarı Duası, Subhaneke, Tahiyyat, Salli-Barik ve Rabbena gibi dualara; İhlas, Kevser ve Fatiha gibi sûrelere yer verilmiştir. Bunlara ek olarak müfredatta, öğreticilere dersi işlerken neler yapacaklarına dair genel bilgiler de verilmiştir.

Kur'an-ı Kerîm-2 müfredatında, ilk ünitelerde öğrenilen harflerin tekrarı yapılmakta aynı zamanda ezberlere de devam edilmektedir. Amentü Duası, Kevser Sûresi, İhlas Sûresi, Felak Sûresi, Nas Sûresi ve Ayete'l Kürsi gibi ezberler Kur'an-2 müfredatında yer almaktadır. Kur'an-ı Kerîm-1'den farklı olarak bu ünitelerde ezberlerin anlamları da öğretici tarafından çocukların anlayacağı şekilde öğretilmeye çalışılacaktır. Bu bölümde "zamir'in okunuşu" ve "Lafzatullah" gibi konular da bulunmaktadır. Dokuzuncu ünitenin sonunda öğrencinin Kur'an'dan bir bölümü düzgün bir şekilde okuması hedeflenmektedir.

Ünitelendirilmiş planlar, kazanımlar ve amaçlar verildikten sonra her öğrenci için "Kur'an-ı Kerîm-1 ve Kur'an-ı Kerîm-2 Öğrenme Alanı Değerlendirme Formu" verilmiştir. Bu formda öğrencinin belirlenen kazanımlara ulaşıp ulaşamadığı (ulaşıldı- kısmen ulaşıldı-ulaşılamadı) tespit edilmeye çalışılmış, öğreticinin öğrenci ve öğretim süreciyle ilgili yapacağı açıklamalar bölümüne de yer verilmiştir. Öğreticiden her öğrenci için bu formu doldurması istenmiş ve böylelikle kazanımlara ulaşılıp ulaşılamadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu formlar 2013 programında olmayıp 2018'de

güncellenmiş programda yer almaktadır. Formların 2018 programına dahil edilmesinin hem öğrenci hem de öğretici açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Fakat 2013-2017 eğitim-öğretim dönemlerinde bu değerlendirmelerin nasıl yapıldığı bilinmemekle birlikte her öğreticinin, öğrencisiyle ilgili kendi değerlendirmelerini yaptığı düşünülmektedir. Müfredatta yer alan formlar, öğrencinin eğitim-öğretim yılı boyunca ne kadar yol kat ettiğinin somut bir şekilde görülmesi açısından bir değerlendirmeye mutlak manada ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesidir.

Değerlendirme formları Kur'an-ı Kerîm-1'de uygulanacağı gibi Kur'an-ı Kerîm-2'de de uygulanacaktır. Böylelikle öğretici, öğrettiklerinin öğrencide nasıl bir karşılık bulduğunu anlamış olacaktır.

Öğretici niteliklerine geçmeden önce 2013 ve 2018 öğretim programlarının karşılaştırılması ve güncellenen programdaki değişikliklerin aktarılması çalışma açısından faydalı olacaktır. 2013 yılındaki öğretim programının güncellenmesinin sebebinin gelişen ve değişen sosyo-kültürel şartlar, uygulama sonrasında yapılan geri bildirimler, muhatap kitlenin, ihtiyaç ve beklentileri, son alarak da mevcut programın konu ve kazanımlarının göz önünde bulundurulması[58] olduğu ifade edilmiştir. Programlardaki "Programın Temel İlkeleri" bölümleri karşılaştırıldığında 7 maddenin eklendiği görülmektedir. Bu maddelerin neredeyse tamamı öğreticiyle ilgilidir. Kur'an öğretimi açısından önemli olan madde ise "*Erken çocukluk dönemi değerler eğitiminin Kur'an-ı Kerîm ve dini bilgiler öğretmekten önce, çocukta dini bir etki bırakma ve dini duygunun gelişmesine katkı sağlamayı amaçladığı hususu daima göz önünde bulundurulmalıdır.*"[59] maddesidir. Bu maddenin öğretici ve veliler tarafından tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü kimi zaman öğretici ve veliler, çocuğun kısa zamanda Kur'an-ı Kerîm'e geçmesini ve birçok sûreyi ezberlemesini istemektedirler. Fakat çocuğun çok fazla ezber yapması, onda bir duygunun geliştiği veya öğrendiklerinin onda bir iz bıraktığı anlamını taşımamakta-

[58] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 6.

[59] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 9.

dır. Kısacası programın amacı, çocuğa çok fazla bilgi ezberletmek değil, onun manevi gelişimine katkı sağlamaktır.

Programa eklenen bir diğer bölüm ise "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretici Yeterlikleri"dir. 12 maddeden oluşan bu bölümde temel ve özel yeterliklerin yanı sıra öğreticinin sahip olması gereken özellikler anlatılmıştır. "Programın Ders Kredileri Tablosu"nda 2013'te Alternatif -I, Alternatif- II ve Alternatif -III[60] şeklinde yer alan programın 2018 programında Temel Öğretim, Yaz Kur'an Kursları ve Ek Öğretim[61] şeklinde tasnif edildiği görülmektedir. Bu programların her birinde haftalık ders saatleri değişmese de toplam ders saatlerinde ve programın süresinde değişiklik olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişiklik saatlerde ve programın süresinde azalma ile kendini göstermektedir. Aynı zamanda eski programda hangi dersin kaç saat yapılacağı belirtilmemişken yeni programda ders saatlerini ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür. Buna göre Kur'an-ı Kerîm ders saatleri Temel Öğretim'de haftada altı, Yaz Kur'an Kursları'nda haftada beş ve Ek Öğretim'de ise haftada iki saat olarak belirlenmiştir.

Müfredat ve kazanımlar incelendiğinde 2013'te ünite, kazanımlar ve etkinlikler şeklinde ayrılan bölümler, 2018'de ünite, kazanımlar ve açıklamalar şeklinde değişikliğe uğramıştır. Kur'an-ı Kerîm'le ilgili bölümlere bakıldığında "Kitabımı Seviyorum"[62] ünitesindeki kazanımların sayısının azaldığı, etkinliklerin yerini açıklamalara bıraktığı görülmektedir. Ayrıca 2013'teki programda her ünitenin sonunda verilecek performans ödevleri yer alırken 2018'de bu bölüm kaldırılmıştır. 2018 öğretim programında Kur'an-ı Kerîm öğrenme alanına geçilmeden önce öğreticiyi on maddeden oluşan "Kur'an-ı Kerîm Öğrenme Alanı Öğretim İlke ve Yöntemleri" bölümü karşılamaktadır. 2013'te yer almayan bu bölüm, Kur'an öğretimi adına öğreticinin dikkat etmesi gereken hususları ele almaktadır. İki programda da Kur'an-ı Kerîm-1 müfredatı dokuz üniteden oluşmakta, "Kur'an-ı Kerîm'i Anlama" ile

---

60 Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 9.

61 Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 11.

62 Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 24.

başlamakta ve bundan sonraki sekiz ünite "Harfleri Tanıma ve Ezber" ile devam etmektedir. Bu ünitelerde şekil olarak birbirlerine benzeyen harfler gruplandırılarak öğretilmektedir. Ezber bölümünde ise 2013'teki programda Başarı Duası, Subhaneke Duası, İhlas Sûresi, Kevser Sûresi, Fatiha Sûresi, Salli-Barik Duaları, Rabbena Duaları, Ezan Duası ve tüm bu duaların anlamları yer almaktadır. 2018 programında ise bazı sûrelerin ve duaların yerleri değiştirilmiş, Ezan Duası çıkarılarak Tahiyyat Duası eklenmiştir. Aynı zamanda dua ve sûrelerin anlamlarını ezberleme kısmı kaldırılarak sadece sûrelerin ezberlettirilmesi istenmiştir. Kur'an-ı Kerîm-2'de ise hem 2013 hem de 2018'in ilk iki ünitesi, ilk 14 ve son 14 harfin tekrar edilmesi ile başlamaktadır. Bu iki üniteyi Harekeler, Cezm, Şedde, Tenvin, Uzatma İşaretleri ve Kur'an-ı Kerîm Okuma bölümleri takip etmektedir. 2018 yılında, 2013 yılından farklı olarak bir ünite eklenmiş bir ünite ise çıkarılmıştır. Eklenen ünite "Lafzatullah'ı Tanıma" olurken çıkarılan ünite ise "Kur'an-ı Kerîm'i Okuma" ünitesi olmuştur. Ezber bölümlerinde 2013'teki programda Nâs Sûresi, Felak Sûresi, Âmentü Duası ve Âyete'l-Kürsi' ye yer verilmiş aynı zamanda Kur'an-ı Kerîm-1 müfredatında ezberlenen Başarı Duası, Subhâneke Duası, İhlâs Sûresi, Kevser Sûresi, Fâtihâ Sûresi, Salli-Barik Duaları, Rabbena Duaları ve Ezan Duası'nın da tekrar edilmesi istenmiştir. Kur'an-ı Kerîm-1'den farklı olarak bu bölümde öğrencilerden dua ve sûrelerin manalarının ezberlenmesi talep edilmemiştir. 2018'deki programda Kur'an-ı Kerîm müfredatındaki İhlas Sûresi, Kevser Sûresi ve Fâtihâ Sûresi'nin ezberi tekrar edilerek anlamının bilinmesi istenmiş, Âmentü Duası, Nâs Sûresi, Felak Sûresi ve Âyete'l-Kürsî'nin ise sadece ezberleriyle yetinilmiştir.

2.1.3. Öğretici Nitelikleri

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an Kursları Öğretim Programı'nın (4-6 Yaş Grubu) uygulandığı yaş grubu nedeniyle, öğreticilerden bazı özel şartlar talep etmektedir. Bu sebeple 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları'nda görevlendirilecek öğreticilerde, çocuk gelişimi ve eğitiminin özelliklerini tanımaya yönelik temel eğitim kurs programını tamamlamış olma şartı aranmaktadır. Başkanlık, ilgili yazıyla 19.01.2017 tarihinden sonra alınan kurs belgelerini 4-6 Yaş Grubu

Kur'an Kursu öğreticisi olma şartı olarak kabul etmeyeceği kararını açıklamıştır. Öğreticilerin alana yönelik yeterliklerinin geliştirilmesi amacıyla Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü iş birliği ile "Okul Öncesi Gelişimi ve Eğitim Kurs Programı (380 saat)" hazırlanmıştır. Buna göre:

a. 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları'nda görevlendirilecek öğreticilerden 19.01.2017 tarihi öncesine ait çeşitli kurum ve kuruluşlardan çocuk gelişimi ve eğitimi sertifika sahibi olanlar hariç, alana yönelik sertifika ya da kurs belgesi olmayanlardan, Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ile hazırlanan "Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kurs Programı" (380 saat) bitirme belgesi istenecektir.

b. 2018 yılında 4/B Sözleşmeli Kur'an Kursu Öğreticisi olarak atanan lisans mezunu öğreticilerin 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları'nda görevlendirilmeleri planlanmıştır. Bu statüdeki öğreticilerden; çocuk gelişimi alanında lise, ön lisans veya lisans mezuniyeti diploması ya da 19.01.2017 tarihinden önce alınmış sertifika veya kurs bitirme belgesine sahip olanlar hariç, "Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kurs Programı" (380 saat) bitirme belgesini alma şartı aranacaktır.[63]

c. 2018- 2019 eğitim-öğretim yılında 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları'nda görev alacak öğreticilerde aranacak şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 09-22 Eylül 2013 Manisa Eğitim Merkezi,
- 13-21 Ağustos 2014 Afyonkarahisar/Sandıklı
- 24-28 Mayıs 2015 Afyonkarahisar/Sandıklı
- 24 Ağustos-4 Eylül 2015 tarihlerinde Rize Eğitim Merkezi'nde düzenlenen seminerlere katılıp hizmet içi eğitim sertifikasına sahip olanlar görevlendirilecektir. Bu kapsamdaki personelin yeterli sayıda olmaması durumunda Kur'an kursu öğreticisi olma yeterliğine sahip olan kişilere de aşağıdaki şartlara göre görev verilebilecektir.
- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği mezunu

[63] Diyanet İşleri Başkanlığı, *"4-6 Yaş Grubu Öğretici Yeterlilikleri"*, erişim: 20 Aralık 2020, https://istanbul.diyanet.gov.tr.

• Sınıf Öğretmenliği mezunu
• Okul Öncesi Öğretmenliği mezunu
• Çocuk Gelişimi (ön lisans) mezunu
• Meslek Lisesi Çocuk Gelişimi Bölümü mezunu

Yukarıdaki okullardan mezun olan kişilerden sertifika/kurs bitirme belgesi şartı aranmayacaktır. Yukarı belirtilen diplomalardan birine sahip olmayan;

• İlahiyat Fakültesi mezunu
• İlahiyat Ön Lisans mezunu
• İmam Hatip Lisesi mezunu kişilerden ise sertifika/kurs bitirme belgesi şartı aranacaktır.

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan, isimleri ve süreleri aşağıda belirtilen belge ve sertifikalar kabul edilecektir.

Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Alanı / Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kurs Programı (380 Saat)

• Çocuk Gelişimi ve Eğitimi/Erken Çocukluk Eğitimi Elemanı Modüler Programı (Yeterliğe Dayalı) (Tarih sınırlaması yoktur.) (2368 Saat)

• Çocuk Gelişimi ve Eğitimi/Çocuk Bakım Elemanı Modüler Programı (Yeterliğe Dayalı) (Tarih sınırlaması yoktur.) (2040 Saat).

• Çocuk Gelişimi ve Eğitimi /Özel Eğitim Elemanı Modüler Programı (Yeterliğe Dayalı) (Tarih sınırlaması yoktur.) (2264 Saat).

Ayrıca 4-6 yaş grubu öğretici görevlendirmelerinde eğitim düzeyleri dikkate alınarak yüz yüze eğitim yolu ile ders alanlara öncelik verilecektir. PDR öğretmenlerinin görev aldığı illerde, 4-6 yaş grubu kurslarında ihtiyaç olması halinde öğreticinin talebi ve ilgili müftünün de onayı ile PDR öğretmeni rehberlik yapabilecektir.[64]

2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları'nın "Çocuklara Yönelik Yaygın Din Eğitimi" bölümünün 6. maddesinde "*2018 Ocak ayından sonra İlahiyat kategorisinde göreve başlamış olan 4/B Sözleşmeli öğreticiler mutlaka 4-6 yaş sınıflarda görev*

[64] Kamu Ajans, *"2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursu Uygulama Esasları"*, erişim: 20 Aralık 2020, http://www.kamuajans.com.

alacaklardır. Ancak 01.01.1975 yılından önce doğumlu olanlar 4-6 yaş grubu kurslarda isteğe bağlı olmak üzere görev alacaklardır."[65] ifadesi de yer almaktadır.

Kur'an Kursları Programı'nda öğretici yeterliklerine yer verilmiş ve 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları'nda görev yapan öğreticilerden, Kur'an kursu öğreticilerinin temel ve özel yeterliklerini sağlamanın yanında aşağıdaki özelliklere de sahip olmaları istenmiştir.

1. Kur'an Kursları Öğretim Programının (4-6 yaş grubu) temel amaç ve ilkelerini bilir.

2. Erken çocukluk dönemi bilişsel, sosyal, dil ve psiko-motor gelişimi ile öz bakım becerileri gelişimsel özelliklerini bilir.

3. Çocukla etkili iletişim kurma becerisine sahiptir.

4. Erken yaş dönemi değerler eğitiminin genel özelliklerini bilir.

5. Eğitim sürecini planlandığı şekliyle uygular.

6. Eğitim ortamını ilgili yaş grubunun özelliklerini göz önünde bulundurarak düzenler.

7. Programın temel ilkeleri çerçevesinde etkinlikler hazırlayıp uygular.

8. Çocukların hazır bulunuşluk düzeyine göre neyi ne kadar uygulayacağını belirler.

9. Program içeriğine uygun materyal geliştirme becerisine sahiptir.

10. Eğitim sürecine ailenin katılımını sağlar.

11. Alanıyla ilgili paydaşlarla (aile, meslektaş, kurum vb.) olumlu ilişkiler kurma becerisine sahiptir.

12. Çocukların bireysel farklılıklarını dikkate alarak onların aktif öğrenmesini destekler.[66]

Yukarıdaki özelliklerin yanında Kur'an-ı Kerîm öğretirken öğreticinin dikkat etmesi gereken bazı hususlar da programda şöyle sıralanmıştır:

1. Kur'an-ı Kerîm dersleri "sevilen bir Kur'an" anlayışı perspektifinde işlenmelidir.

---

[65] Diyanet İşleri Başkanlığı, *"2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları"*, erişim: 24 Ocak 2021, http://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr.

[66] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 10.

2. Tüm süreçte Kur'an okuma becerisinin kolayca kazanılabileceğine vurgu yapılmalı, aksi ifadeler kullanılmamalıdır.

3. Elif-bâ, yüzüne okuma, ezber vb. Kur'an öğretiminde öğrenmenin bireyselliği daima göz önünde bulundurulmalıdır.

4. Çocukların birbirleri ile rekabet ortamına sokulmasından uzak durulmalıdır.

5. Harflerin doğru bir telaffuzla okunmasına özen gösterilmelidir. Bununla birlikte çocukların bilişsel ve psiko-motor gelişim düzeyleri dikkate alınarak bıkkınlık seviyesine getirecek düzeltmelerden kaçınılmalıdır.

6. Elif-bâ'daki çocukların Kur'an'a geçirilmesinde acele davranmaktan kaçınılmalıdır. Bunun yerine, usanma ve bıkkınlığa sebep olunmaması için çocukların seviyesine göre Kur'an öğrenmenin mutluluğunu yaşatacak nitelikte etkinlik ve motivasyonlarla kuralların yerleşmesi sağlanmalıdır.

7. Kur'an öğretiminde metnin görsel sunumu, örnek okuyuş sunumu, bireysel okumalar, toplu tekrarlar gibi öğretim teknikleri etkin bir şekilde kullanılmalıdır.

8. Öğretici, ezber konuları başta olmak üzere Kur'an-ı Kerîm'den örnek okuyuşlar sunarak model olmalıdır.

9. Öğretimde daima bilinenden bilinmeyene ve kolaydan zora doğru bir yöntem izlenmelidir.

10. Çocukların harfleri tanıma, hareke, cezm, şedde vb. konuları kolay öğrenmelerine yönelik çocuğun seviyesine uygun etkinlikler uygulanmalıdır.[67]

Programda istenilen özelliklere bakıldığında, öğreticilerden hem kendi alanları hem de okul öncesi eğitimi ile ilgili donanım sahibi olmaları beklenmektedir. Çocukların yaş grupları ve verilen eğitim göz önünde bulundurulduğunda bunun çok tabi bir istek olduğu görülmektedir. Bu sebeple okul öncesi çocuklara Kur'an öğretecek kişinin kendini yetiştirme ve geliştirme konusunda daha fazla gayret etmesi, çocuğun dünyasına girmeyi de başarması gerekmektedir.

---

[67] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 30.

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Yıl Bazlı Genel İstatistikler

EĞİTİM-ÖĞRETİM YILI	KURS SAYILARI	D GRUBU	KADROLU		GEÇİCİ		TOPLAM ÖĞRETİCİ	ERKEK ÖĞRENCİ	KIZ ÖĞRENCİ	TOPLAM ÖĞRENCİ
			ERKEK ÖĞRETİCİ	KADIN ÖĞRETİCİ	ERKEK ÖĞRETİCİ	KADIN ÖĞRETİCİ				
2013-2014	201	61	2	86	0	172	260	2251	2472	4723
2014-2015	554	207	0	246	0	512	758	7399	7866	15265
2015-2016	2053	1021	2	969	0	2044	3015	27849	27849	55321
2016-2017	2809	2809	5	1655	0	2662	4322	35777	36636	72413

Kaynak: İbrahim Kurt, *Velilerin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyleri ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2017), 47.

Yukarıdaki tabloda 2017 yılında yapılan istatistikler görülmektedir.[68] Bu tabloya göre kadrolu öğreticilerin sayısı geçici öğreticilere oranla daha azdır. Bunun sebebi ise öğrenci sayısına göre bu alanda yetişmiş öğreticinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş bir konuşmasında[69] İlahiyat Fakültelerinde ya da Eğitim Fakültelerinde "Okul Öncesi Din Eğitimi" bölümlerinin açılmasını istediklerini ifade etmiştir. Ülkede okul öncesi din eğitiminin olduğundan fakat bu eğitimi yapacak öğreticileri yetiştirecek bölümlerin olmadığından bahsetmiştir. Bu konuşmadan, artan öğrenci ihtiyacını karşılayacak kadar yetişmiş öğreticinin bulunamadığı anlaşılmaktadır. Tablodaki bu durumun bir başka sebebi ise –çok fazla olmamakla birlikte- Kur'an Kursu öğreticilerinin kendilerini okul öncesi alanda yeterli görmedikleri için bu kurslarda görev yapmayı tercih etmemeleri olabilir.[70]

Tabloda göze çarpan başka bir durum ise erkek öğretici sayısının azlığıdır. 2013-2014 eğitim-öğretim yılında okul öncesi Kur'an kurslarında sadece iki erkek öğretici görev yaparken 2016-2017 yıllarında bu sayı beşe çıkmıştır. Erkek öğreticilerin bu kurslarda görev yapmaları erkek öğrencilerle ilgilenme, onlara örnek olma ve Kur'an öğretme açısından olumlu sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bu düşüncenin gerçekleştirilebilmesi için hem kurs ortamının buna müsait olması hem de DİB'nin öğreticilerini bu konuda teşvik etmesi gerekmektedir.

---

68 2019 yılında 4-6 Yaş Kur'an Kursları'nda görev yapan öğretici sayısı 8.421'e çıkmıştır. Anadolu Ajansı, "Kur'an Kurslarında 4-6 Yaş Öğrenci Sayısı Yarım Milyona Yaklaştı", erişim: 24 Ocak 2021, www.aa.com.tr. 2019 yılından sonra yayınlanan istatistiklerde "Kur'an Kursu Öğreticileri" şeklinde genel bir sayı verilmiş, özel olarak okul öncesi ya da diğer kademelerle ilgili sayı belirtilmemiştir.

69 Diyanet İşleri Başkanlığı, "Diyanet İşleri Başkanı Erbaş: "Üniversitelerde 'Okul Öncesi Din Eğitimi Bölümü'nün Açılmasını İstiyoruz"", erişim: 3 Ocak 2020, https://www.diyanet.gov.tr.

70 "Veli ve Öğretici Görüşleri Doğrultusunda 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Eğitimi: Samsun İli Örneği" isimli çalışmada öğreticilere, "4-6 yaş grubu öğrencilerine eğitim verebilecek pedagojik formasyona sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?" şeklinde bir soru sorulmuş, öğreticilerden 7'si "evet", 2'si "hayır" ve 8'i ise" kısmen" cevabını vermişlerdir. Geniş bilgi için bkz. Ayşegül Gün, "Veli ve Öğretici Görüşleri Doğrultusunda 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Eğitimi (Samsun İli Örneği)", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, (t. y.): 40; "Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (İzmir İli Örneği)" adlı çalışmada ise öğreticilerin çoğu alan bilgisi konusunda eksik olduklarını ve bu konuda kendilerini geliştirmek istediklerini ifade etmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. Samet Yağcı, *Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (İzmir İli Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2018), 138-140.

Öğrenim Durumlarına Göre Yıl Bazlı Öğretici İstatistikleri

Öğrenim Durumu	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017
İmam Hatip Lisesi	91	227	1178	1595
Yüksek Okul (Ön Lisans)	96	317	1306	1921
Lisans Tamamlama	5	20	83	157
Üniversite	61	170	417	614
Lisansüstü	7	24	31	35
Toplam Öğretici	260	758	3015	4322

Kaynak: İbrahim Kurt, *Velilerin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyleri ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği)* (Çorum: Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hitit Üniversitesi, 2017), 48.

Yukarıdaki tabloda yıllara göre öğreticilerin mezuniyet durumları verilmiştir. Lisansı tamamlama aşamasında olanların, üniversite mezunu olanların ve lisansüstü eğitim yapanların sayıları yıllara göre artış gösterse de lise ve yüksek okul bitirenleri geçememiştir. Devlete ait okul öncesi kurumlarında lisans mezunu olmayanların görev yapamadıkları düşünüldüğünde Kur'an öğretimi veren kurslardaki öğreticilerin eğitim durumlarının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

2.1.4. Öğrenci Özellikleri

Türkiye'de okul öncesi Kur'an öğretiminin önünün açılmasıyla DİB bu alanla ilgili çalışmalar yapmaya başlamıştır. Kursların adından da anlaşılacağı üzere bu kurslar, 4- 6 yaş grubu çocuklara eğitim vermek üzere açılmıştır. 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları ön kayıt başvuru esaslarında, kurslara başvuracak öğrencilerin Eylül ayı sonu itibariyle 48 ayını tamamlamış ve 72 ayını doldurmamış olması gerektiği ifade edilmiştir. Kurs kapasitesinin üzerinde başvuru olması durumunda kesin kayıtlarda yaşı daha büyük olana ve daha önce kurslara kayıt yaptırmamış olanlara öncelik verileceği, eşitlik olması durumunda ise kurs yönetimince kura yoluyla belirleneceği belirtilmiştir.[71]

[71] Diyanet İşleri Başkanlığı, "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Ön Kayıt Başvuru Esasları", erişim: 26 Ocak 2021, http://istanbul.diyanet.gov.tr.

Kur'an-ı Kerîm Öğretim Programı'nın, Program Uygulama Esaslarının 5. maddesinde sınıf açılabilmesi için en az 12 öğrencinin kayıtlı olması gerektiği belirtilmiştir. Eğer öğrenci sayısı 23'ü aşarsa ikinci bir sınıf açılacaktır. Fakat bu programın başarıya ulaşabilmesi için ideal sınıf mevcudunun en fazla 15 olması gerekmektedir.[72] Okul öncesi özel ilgi gerektiren bir yaş grubu olduğu için ideal sınıf sayısı isabetli gözükmektedir. Sınıf sayısının artması hem öğrencinin öğrenmesini zorlaştıracak hem de öğretmenin öğrenciyle ilgilenme süresini azaltacaktır. Bu durum ise iki taraf açısından olumlu gözükmemektedir.

Sınıf sayısının yanında aynı yaşta olan çocukların aynı sınıflarda eğitim görmeleri gelişim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda daha sağlıklı gözükmektedir. Çünkü 4 ve 6 yaşındaki çocuklar bilişsel ve duyuşsal özellikler bakımından farklılık göstermektedirler. Bu çocukların aynı sınıfta olmaları 4 yaşındaki çocuğu zorlarken, 6 yaşındakinin sıkılmasına neden olabilir. Aynı yaştaki öğrencilerin aynı sınıflarda eğitim görmeleri ise hem öğrenci sayısına hem de kursun fiziki ortamına bağlıdır. Zaten 2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygula Esasları'nda fiziki ortamın uygun, öğrenci sayısının yeterli olması durumunda 4-6 yaş grubu sınıfların aynı yaştaki öğrencilerden oluşturulacağı ifade edilmiştir.[73]

2013-2017 Yılları Arasında 4-6 Yaş Kur'an Kurslarına Devam Eden Öğrenci Sayısı

EĞİTİM-ÖĞRETİM YILI	KURS SAYILARI	D GRUBU	TOPLAM ÖĞRETİCİ	ERKEK ÖĞRENCİ	KIZ ÖĞRENCİ	TOPLAM ÖĞRENCİ
2013-2014	201	61	260	2251	2472	4723
2014-2015	554	207	758	7399	7866	15265
2015-2016	2053	1021	3015	27849	27849	55321
2016-2017	2809	2809	4322	35777	36636	72413

Kaynak: İbrahim Kurt, *Velilerin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursların-*

[72] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 32.

[73] Diyanet İşleri Başkanlığı, "2019-2020 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları", erişim: 20 Ocak 2021, http://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr.

dan Memnuniyet Düzeyleri ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği) (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 47.

Yukarıdaki tabloda 2013'ten 2017'ye kadar 4-6 Yaş Kur'an Kurslarına devam eden öğrencilerin sayısı verilmiştir. Tablo incelendiğinde 4 yıl içinde öğrenci sayısının 4723'ten 72413'e çıktığı görülmektedir. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında kurslardaki öğrenci sayısı 130.982'ye, 2018-2019 yıllarında ise 171. 962'ye ulaşmıştır.[74] Yıldan yıla artış gösteren bu sayılar, bu öğretime duyulan ilgiyi gözler önüne sermektedir. Çalışmayı yürütenler açısından bakıldığında ise sorumluluğun ne denli büyük olduğunu göstermektedir.

2.1.5. Öğretimde Kullanılan Materyaller

DİB'nin 4-6 yaş grubu için hazırladığı çeşitli materyaller bulunmaktadır. Bunların bir kısmı yazılı bir kısmı ise sesli materyallerdir. Bu materyaller hem kitap olarak hem de bilgisayar ortamında herkesin ulaşabileceği materyaller olarak düzenlenmiştir. Kurslarda ikisi öğretici, ikisi de etkinlik olmak üzere dört kitap bulunmaktadır ve öğretim bu kitaplar üzerinden devam etmektedir.

2.1.5.1. Kur'an Kursları Öğretici Kitabı -1

Kitapların içeriklerine geçmeden önce onlarla ilgili genel özelliklere değinmek faydalı olacaktır. DİB tarafından hazırlanan kitapların sunuş kısmında okul öncesi dönem din eğitimi ilkelerine uygun ve öğrenci merkezli eğitim anlayışını esas alan bir müfredatın ve öğretici kitabının hazırlandığı belirtilmiş, kitaplardaki etkinliklerin aktif öğrenmeyi sağladığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda kitaplarda sürece veliyi de dahil edecek performans ödevlerinin bulunduğuna işaret edilmiştir.[75]

Kur'an Kursları Öğretici Kitabı üç bölümden oluşmaktadır:

---

[74] Diyanet İşleri Başkanlığı, "İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kur'an Kursu, Kursiyer ve Bitiren Kursiyer Sayısı", erişim: 19 Aralık 2020, https:// stratejigelistirme.diyanet.gov.tr. 2019-2020 yıllarında ise sayının 174.264 olduğu belirtilmiştir. Strateji Geliştirme Başkanlığı, "İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kur'an Kursu, Kursiyer ve Bitiren Kursiyer Sayısı", erişim: 16.06.2021, https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler.

[75] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş Grubu)-1*, 23.

➢ Birinci bölümde, "4-6 Yaş Grubu Çocuklarda Gelişim Özellikleri ve Okul Öncesi Eğitimlerinde Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler", "Okul Öncesi Dönem Din Eğitimi ve Tarihsel Süreç", "4-6 Yaş Grubu Çocukların Din Eğitimi" ve "Programda Görev Alacak Öğreticilerin Dikkat Edeceği Hususlar" ele alınmıştır.

➢ İkinci bölümde, Dini Bilgiler-1 konuları yer almaktadır. (Sevgi ve Merhamet, Saygı, Görev ve Sorumluluk, Adalet, Yardımlaşma ve Paylaşma, Sabır, Güvenirlik ve Doğruluk, İyilik, Dua, Şükür ve Özür Dileme)

➢ Üçüncü bölümde ise Kur'an'ı Kerîm'i Tanıma, ا,ب , ت ,ث harflerini tanıma ve ezber, ج ,ح ,خ harflerini tanıma ve ezber, د ,ذ ,ر ,ز harflerini tanıma ve ezber, س ,ش ,ص ,ض harflerini tanıma ve ezber, ط ظ, harflerini tanıma ve ezber ع ,غ harflerini tanıma ve ezber, ف ,ق ,ك ل, harflerini tanıma ve ezber, م ,ن ,و ,ه ,ى harflerini tanıma ve ezber konuları yer almaktadır. İçerikte harfleri tanımanın yanında ezber konularının olduğu da belirtilmiş fakat bu ezberlerin hangileri olduğu konusunda bilgi verilmemiştir. Ancak ünitelerin başındaki kazanımlar kısmında bu sûrelerin isimleri belirtilerek hem Arapçasının ezberlenmesi hem de manalarının bilinmesi istenmiştir. Bu ezberler, Başarı Duası, Subhâneke Duası, İhlâs Sûresi, Kevser Sûresi, Fatiha Sûresi, Salli-Barik Duaları, Rabbena Duaları[76] ve ezan duyulduğunda söylenecek tesbihlerdir.[77]

2.1.5.2. Kur'an Kursları Öğretici Kitabı -2

Birinci kitap gibi bu kitap da üç bölümden oluşmaktadır.

➢ Birinci bölümde, ilk kitaptaki bazı konular tekrar edilmemiş, sadece Okul Öncesi Dönem Din Eğitimi ve Tarihsel Süreç'ten bahsedilmiştir.

➢ İkinci bölümde, Dini Bilgiler-2 konuları ele alınmıştır. (Allah'ı seviyorum, Peygamberimi Seviyorum, Dinimi Seviyorum, Kitabımı Seviyorum, Kâinatı Seviyorum, İnsanları Seviyorum, Vatanımı Seviyorum, Bayramlarımızı Seviyorum, Dini Mekanlarımızı Seviyorum)

---

[76] Sûre ve duaların sıralarının farklı verilmesinin sebebi, öğretici kitabındaki sıranın bu şekilde verilmesinden kaynaklanmaktadır.

[77] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş Grubu)-1*, 7-8.

➢ Üçüncü bölümde ise Kur'an Harflerini Tanıma ve Ezber, Harekeleri Tanıma ve Ezber, Cezm İşaretini Tanıma ve Ezber, Şedde İşaretini Tanıma ve Ezber, Tenvin İşaretini Tanıma ve Ezber, Uzatma İşaretini Tanıma ve Zamir İşaretini Tanıma ve Ezber, Lafzatullah'ı Tanıma ve Ezber, Kur'an'ı Kerîm Okuma ve Ezber gibi konular bulunmaktadır.[78] (Birinci kitapta olduğu gibi ikinci kitapta da ezber bölümleri içindekiler kısmında yer almış fakat bunların hangi ezberler olduğu belirtilmemiştir. Her konunun girişinde bulunan kazanımlar kısmına hem yeni ezberler konulmuş hem de eski ezberlerin tekrar edilmesi istenmiştir.) İkinci kitapta öğrencinin öğrenmesi gereken ezberler, Felak Sûresi, Âmentü Duası ve Âyete'l Kürsî'dir. Âyete'l Kürsî müfredatta öğrencinin ezberlemesi gereken en uzun sûredir.

2.1.5.3. Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı -1

Etkinlik kitapları, öğretici kitaplarında bulunan etkinliklerin görsellerinin yer aldığı kitaplardır. Bu etkinliklerin giriş kısımlarında veliye etkinliklerin nasıl yapılacağını anlatan bölümler bulunmaktadır. Kurslara devam eden öğrencilerin yaşları göz önünde bulundurulduğunda etkinlikleri yapabilmek için velilerinin yardımlarına ihtiyaç duyacakları görülmektedir. Zaten DİB'nin amacı bu süreçte veliyi de etkinliklere dahil etmektir. Bu kitap iki bölümden oluşmaktadır:

➢ Birinci bölümde, Dini Bilgiler konularıyla ilgili etkinlikler bulunmaktadır.

➢ İkinci bölümde ise Kur'an Harflerini Tanıma ile ilgili etkinlikler yer almaktadır.

Kitabın, içindekiler bölümünde her ne kadar Kur'an Harflerini Tanıma ve Ezber üniteleri yer alsa da ezbere ait etkinliklerin bulunmadığı görülmektedir.

2.1.5.4. Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı -2

İlk kitap gibi ikinci kitap da iki bölümden oluşmaktadır. Kitap, öğretici kitabındaki konularla ilgili etkinlik ve oyunları ihtiva etmektedir.

---

[78] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretici Kitabı-(4-6 Yaş Grubu)-2*, 1. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 7-8.

➢ Birinci bölümde, Dini Bilgiler konularıyla ilgili etkinlikler bulunmaktadır.

➢ İkinci bölümde ise Kur'an Harflerini Tanıma ile ilgili etkinlikler yer almaktadır.

Öğretici kitabı ve etkinlik kitabı, öğretici için birbirini tamamlayan iki temel kaynak olarak görülmüştür. Öğreticinin bu kitaplardan faydalanırken dikkat etmesi gereken bazı hususlar vardır. Örneğin, öğretici bu kitapları sakin bir ortamda ve dikkatli bir şekilde okumalıdır. Aynı zamanda öğretici, kitaptaki etkinlikleri yaratıcı ve araştırmacı kişiliğini kullanarak çeşitlendirmelidir. Etkinlik kitabında yer alan materyaller öğretici tarafından öğrenci sayısınca çoğaltılmalıdır. Öğreticinin, etkinlikleri öğrenci sayısınca çoğaltmasının yerine öğrenci kitabının hazırlanmasının, bu kitaptaki etkinlik ve oyunların öğrencinin yaş grubuna göre çeşitlendirilmesinin öğretmen, öğrenci ve veli açısından daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

2.1.5.5. Kur'an Öğreniyorum (4-6 Yaş Grubu) (1-2-3)

Öğretici ve etkinlik kitaplarının yanı sıra DİB tarafından yayınlanan başka bir eser ise "Kur'an Öğreniyorum" serisidir. Bu seri "Harfler", "Harekeler", "Dua ve Sûreler" olmak üzere üç kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplardaki konular, etkinlik ve oyunlarla anlatılmaktadır.

a. Kur'an Öğreniyorum-1/Harfler: Kitapta Kur'an harfleri, boyama ve noktaları tamamlama etkinlikleriyle anlatılmaktadır. Her harfin başında o harfle ilgili bir şiir verilmiş ve o etkinliğin nasıl yapılacağı anlatılmıştır.

b. Kur'an Öğreniyorum-2/ Harekeler: İlk kitapta öğrenilen harfler tekrar edilmiş daha sonra harekeler kısmına geçilmiştir. Kitapta harekelerin dışında medler, tenvin, cezm, şedde, çeker, zamir, eltakısı, lafzatullah, hurûf-u mukattaa ve uzun med işareti gibi konular da bulunmaktadır. Her konu için kesik çizgileri birleştirme ve boyama gibi etkinliklere yer verilmiştir.

c. Kur'an Öğreniyorum-3/ Dua ve Sûreler: Kitabın girişinde dua ile ilgili bazı temel bilgiler verilmiş daha sonra namaz duaları, namaz sûreleri ve günlük dualara geçilmiştir. Bu sûre ve duaların Arapça okunuşlarının yanında Türkçe okunuş ve manaları da kitapta yer

alan bölümler arasındadır. Kur'an öğretiminde sûre ezberlerinin Türkçe okunuşlarından hareketle ezberlenmesi/ezberlettirilmesi son derece yanlış bir yöntemdir. Bunun yerine sûreler farklı etkinliklerle tekrar ettirilip mahreçlerine uygun bir şekilde öğretilebilir. Aynı zamanda okul öncesi yaş grubundaki çocuklara sûre manaları öğretilirken gelişim özellikleri dikkate alınmalı; kafasını karıştıracak, yanlış anlamasına sebep olacak açıklamalardan kaçınılmalıdır.

Bu kitapların dışında DİB'nin tavsiye ettiği materyaller ise şunlardır:

➢ "MEB Okul Öncesi Eğitimi" kapsamında hazırlanan ve programın amaç ve kazanımlarına uygun nitelikteki materyallerden de yararlanılabilir.[79]

"4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğrenci Yeterlikleri" bölümünde öğreticinin sahip olması gereken yetenekler anlatılırken "program içeriğine uygun materyal geliştirme becerisine sahiptir" ifadesi yer almaktadır. Bu da öğretmenin programın dışına çıkmayacak şekilde materyal üretmesinin önünü açmakta ve bu konuda onu teşvik etmektedir.[80] Yani öğretici kendi hazırladığı materyalleri de sınıfta kullanabilir. Fakat öğreticilere, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tavsiye edilmemiş ya da bağlı bulundukları müftülüğün onayı olmayan (öğreticinin kendi hazırladığı materyal hariç) hiçbir yayını kursta bulundurmaması da tavsiye edilmektedir.[81]

➢ DİB, 4-6 yaş grubu öğrencilerin eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanabileceği dini içerikli şarkı ve videolar hazırlamıştır ve bu materyallere Başkanlığın http://kurs.diyanet.gov.tr/multimedyaa/2/sarkilar.html web adresinden ulaşmak mümkündür.[82]

2.1.6. Öğrenme Ortamı

Kur'an Kursları Öğretim Programı'nda bu programın, camiler ile A grubu ve B grubu Kuran kurslarında düzenleneceği ifade edilmiştir.

---

[79] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 8.

[80] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* (Ankara: 2018), 10.

[81] Diyanet İşleri Başkanlığı, "2019-2020 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları", erişim: 20 Ocak 2021, http://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr.

[82] Diyanet İşleri Başkanlığı, "Diyanet Çocuk Multimedya", erişim: 20 Aralık 2020, http://kurs.diyanet.gov.tr.

DİB, A grubu kursları "öğrenci sayısı 100 ve üzeri olan, yatılı öğrencisi bulunan, öğrenci sayısının %15 ve üzeri hafızlığa çalışan, derslik sayısı en az 5 ve üzeri olup, fiziki yapısı, binası ve sosyal imkanları iyi olacak" şeklinde tanımlamıştır. B grubu kursları ise "öğrenci sayısı en az 36 ve üzeri olan, derslik sayısı 2-3 veya 4 olan, sınıflardan birisi en az hafızlığa çalışan, fiziki yapısı imkanlar bakımından A grubu kriterlerine yakın olan kurslar"[83] olarak nitelendirmiştir.

Okul öncesi programı, Kur'an kurslarında uygulamaya konulurken, kursların yukarıda anlatılanlara ek olarak daha farklı özellikleri de içinde barındırması gerekmektedir. Sınıfların öğrencilerin fiziksel özelliklerine göre düzenlenmesi, rahatça yazacakları/çizecekleri ve etkinlikleri yapabilecekleri masa, sandalye gibi eşyaların olması, lavabo ve tuvaletlerin çocukların fiziksel özelliklerine uygun olması, çocukların ihtiyaçlarını giderme konusunda onlara yardımcı olacak personellerin bulunması kurslarda olması gereken özelliklerdendir.[84] Aynı zamanda her sınıfta mutlaka akıllı tahta olması gerekmektedir.[85] Çünkü öğretici konuyla ilgili bir ses dosyası dinletmek ya da bir video izletmek istediğinde akıllı tahtaya ihtiyaç duyacaktır. Öğretim programında müfredatla birlikte yapılan açıklamalarda özellikle Kur'an-ı Kerîm dersinde görsel ve işitsel materyallerden faydalanılması istenmektedir. Bu sebeple DİB tarafından her sınıfa bir akıllı tahta temin edilmesi öğreticinin işini kolaylaştırarak dersini daha verimli bir şekilde işlemesine yardımcı olacaktır.

SONUÇ

Hz. Peygamber (s.a.v)'e indirildiği günden bugüne, İslâm'ın ilk ve temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerîm'in, öğrenilmesi, öğretilmesi, ezberlenmesi, anlaşılması ve yaşanması konusunda büyük gayretler gösterilmiştir. Muhakkak ki bu gayretin temelinde Kur'an-ı

---

[83] Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi.

[84] Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi, 8.

[85] Ayşegül Gün tarafından yapılan bir araştırmada bir öğretici atandığında sınıfında tahta ve sandalye olmadığını, kursun bazı eksikliklerini kendi imkanlarıyla temin ettiğini ifade etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Gün, "Veli ve Öğretici Görüşleri Doğrultusunda 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Eğitimi (Samsun İli Örneği)", 54.

Kerîm'in ilk emri olan "Oku!" ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir." hadis-i şerifi yatmaktadır. Kur'an'ın ilk öğretmeni olan Hz. Peygamber (s.a.v) Mekke ve Medine'de ashabına Kur'an'ı öğretmiş ve en güzel şekilde tebliğ etmiştir. Sadece gençlere değil çocuklara da Kur'an'ın öğretilmesini istemiş, bir anne-babanın en büyük görevinin çocuklarını güzel bir şekilde yetiştirmek olduğunu ifade etmiştir.

Geçmişten günümüze din eğitimi tarihi incelendiğinde yıllar içinde eğitim kurumlarında ve müfredatlarda değişim görülse de Kur'an öğretiminin, programlardaki yerini her zaman koruduğu gözlemlenmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerîm, din öğretiminin esasıdır. Bu sebeple İslâm ülkelerinde Kur'an öğretimine çocuk yaşta başlanmaktadır. Türkiye'de okul öncesi Kur'an öğretimi 2013-2014 eğitim-öğretim döneminde başlamış bugüne kadar kesintiye uğramadan devam etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen bu çalışma daha ileriye taşınarak Millî Eğitim Bakanlığı ve İlçe Müftülüklerince yapılan protokollerle anaokullarında da uygulanmaya başlamıştır. Bu çalışmada okul öncesi Kur'an öğretimi birçok yönüyle ele alınmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Öğretim programının tekrar gözden geçirilerek programa bazı bölümlerin eklenmesi isabetli olacaktır. Örneğin, MEB Okul Öncesi Öğretim Programı'nın sonunda "Kavramlara Aylık Eğitim Planlarında Yer Verme Durumu Çizelgesi", "Gelişim Türleri Kazanım ve Göstergelerine Aylık Eğitim Planlarında Yer Verme Durum Çizelgesi" ve "Özel Gereksinimli (Görme Yetersizliği, İşitme Yetersizliği, Ortopedik Yetersizliği ve Süreğen Hastalığı, Otizm ve Spektrum Bozukluğu, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu, Zihinsel Yetersizliği, Dil ve Konuşma Bozukluğu Riski Olan ve Üstün Yetenekli Olduğu Düşünülen) Çocukları Desteklemede Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar" isimli bölümler bulunmaktadır. Buna benzer bölümlerin 4-6 Yaş Kur'an Kursları programına da dahil edilmesinin öğreticiler ve öğrenciler açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kur'an müfredatı, harfleri tanıma/yüzüne okuma ve ezber olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kur'an öğretiminde mahreçler önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple öğreticinin harfleri çok doğru bir şekilde telaffuz etmesi ve öğrencinin yaş grubunu da dikkate alarak bu öğretimi zevkli hale getirmesi gerekmektedir. Ezberler konusunda da

farklı etkinlik ve oyunlarla bolca tekrar yaptırılması hem dersi monotonluktan kurtaracak hem de öğrencinin ezberini kolayca yapmasını sağlayacaktır. Bu konuda unutulmaması gereken mesele ise etkinliklerin ya da oyunların öğretimin amacı değil, aracı olduğudur.

Programda tecvit konuları yer almamaktadır. Çocuğun yaşı düşünüldüğünde bu durum isabetli görülmekle birlikte öğreticinin ezber yaptırırken ya da Kur'an'dan bir bölümü okurken tecvitlere riayet etmesi, çocuğun tecvitli okuma konusunda kulak aşinalığı kazanmasına yardımcı olacaktır.

Müfredata bakıldığında dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise sûrelerin anlamlarıdır. Öğreticinin sûrelerin anlamlarını anlatırken muhatap olduğu kitlenin somut işlem döneminde olduğunu unutmaması ve yapacağı açıklamaları buna göre yapması öğrencinin meseleleri anlaması/anlamlandırması açısından daha sağlıklı olacaktır.

Öğretici nitelikleri incelendiğinde, öğreticilerin hem ilahiyat hem de okul öncesi alanlarında kendilerini yetiştirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Bu sebeple Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ile iş birliği yapılmıştır. Yıldan yıla hızla artan öğrenci sayıları dikkate alındığında öğretici ihtiyacının da arttığı Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş tarafından farklı ortamlarda dile getirilmiştir. Bu sorunun ise kurumların ortaklaşa yapacakları çalışmalarla çözüleceği düşünülmektedir. Aksi takdirde okul öncesi din eğitimi açısından istenilmeyen durumların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Öğretim programında ideal sınıf sayısının 15 olduğu ifade edilmiştir. Aynı yaştaki öğrencilerin aynı sınıfta olmaları kimi öğreticiler ve araştırmacılar tarafından olumlu karşılanırken kimi yazarlar ise karma sınıfların hem iletişim hem de eğitim açısından daha başarılı oldukları yönünde fikir beyan etmişlerdir.

Okul öncesi dönem Kur'an öğretiminde kullanılan materyallerin, yapılan etkinliklerin ve oynanan oyunların çocuğun yaşına uygun olması, büyük bir önem arz etmektedir. Aynı zamanda anlatılan hikayelerdeki üslup ve dilin çocuğun yaşının çok üzerinde olması, onun kafasının karışmasına ve meseleleri yanlış anlamasına sebep olacaktır. Bu nedenle öğreticilerin hem materyal hazırlarken hem de ders anlatırken muhataplarının gelişim özelliklerini dikkate al-

maları ve buna göre davranmaları gerekmektedir. Bu mesleği icra eden öğreticilerin eğitimle ilgili yeniliklere açık olmaları ve onları yakından takip etmeleri; okul öncesine dair eserleri okuma konusunda gayretli olmaları ve sürekli kendilerini geliştirmeleri, bu öğretimin vazgeçilmez özelliklerinden biridir.

Materyal konusunda değinilmesi gereken diğer bir mesele ise kaynak kitaplardır. Öğretici kitaplarındaki oyun ve etkinlik bölümleri, öğreticiye fikir vermesi -özellikle yeni başlayan öğreticiler için- adına çoğaltılabilir. Etkinlik kitabındaki Kur'an-ı Kerîm bölümüne ise hem harfler hem de ezberlerle ilgili farklı oyunların/faaliyetlerin ilave edilmesi öğretimi zenginleştirmek adına faydalı olacaktır.

Bir okul öncesi eğitim kurumunun, çocukların eğitimleri ilgili gereksinimlerini karşılar nitelikte olması gerekmektedir. Çocuğun yaş grubuna ait ihtiyaçları karşılayabilen ortamlar eğitim programlarının başarıya ulaşmasında önemli bir yere sahiptirler. DİB'ye ait okul öncesi Kur'an kurslarında fiziki şartlar açısından zaman zaman bazı sıkıntılar yaşansa da en kısa sürede bu problemlerin çözüleceği düşünülmektedir.

Türkiye'de okul öncesi Kur'an öğretimine yönelik ilk çalışmayı yapan ve halihazırda devam ettiren kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı günden güne artan öğrenci sayısıyla bugün önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. "Küçüklükteki öğretim, taşa nakşetmek gibidir." sözü ise çalışmayı yürütenler açısından meselenin önemini ortaya koymaktadır. Bu da sorumluluğun yapılan işe nispetle ne denli büyük olduğunu göstermektedir. İleriki yıllarda öğretim programı, müfredat, öğretici, öğrenci, materyal ve öğrenme ortamı ile ilgili eksikliklerin, hem öğreticiler tarafından yapılan geri dönüşlerle hem de araştırmacılar tarafından yapılan/yapılacak olan akademik çalışmalarla tamamlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı. "Kur'an Kurslarında 4-6 Yaş Öğrenci Sayısı Yarım Milyona Yaklaştı". Erişim: 24 Ocak 2021. www.aa.com.tr.

Akyüz, Yahya. "Osmanlı'da Kadın Öğretmenli Ev Sıbyan Mektepleri"(Amerikan ve Fransız Eğitim Tarihinden Benzer Örnekler)". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi Dergisi* 15 (2004), 1-12.

Altın, Hamza. "1869 Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiş-

tirme Tarihimizdeki Yeri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2018), 271-283.

Baltacı, Cahit. *İslâm Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: İFAV, 2010.

Başkurt, İrfan. *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları (İstanbul Örneği),* 3. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî.* İstanbul: Mektebetü'l İslâmiyye, t.y.

Cihandide, Zeynep Nezahat. *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Çelebi, Ahmet. *İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.

Çelik, Abbas. "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 125-135.

Dağ, Mehmet- Öymen, H. Raşit. *İslâm Eğitim Tarihi* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1974).

Demircan, Adnan. "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an Öğretimi". *Din ve Hayat Dergisi* 31 (2017), 14-19.

Dinç, Kadir. "Geçmişten Günümüze Kur'an Eğitimi". *Din ve Hayat Dergisi* 33 (Eylül 2018), 6-9.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "Diyanet Çocuk Multimedya". Erişim: 20 Aralık 2020. http://kurs.diyanet.gov.tr.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "Diyanet İşleri Başkanı Erbaş: 'Üniversitelerde 'Okul Öncesi Din Eğitimi Bölümü'nün Açılmasını İstiyoruz'". Erişim: 3 Ocak 2020. https://www.diyanet.gov.tr.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Etkinlikli Kur'an Öğreniyorum–1/Harfler (4-6 Yaş Grubu).* 7. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Etkinlikli Kur'an Öğreniyorum–2/Harekeler (4-6 Yaş Grubu).* 7. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Etkinlikli Kur'an Öğreniyorum–3/Dua ve Sûreler (4-6 Yaş Grubu).* 7. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kur'an Kursu, Kursiyer ve Bitiren Kursiyer Sayısı". Erişim: 20 Aralık 2020. https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi.*

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş Grubu)-1.* 1. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş Grubu)-2.* 1. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı (4-6 Yaş Grubu)-1*. 1. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı (4-6 Yaş Grubu)-2*. 1. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu).* Ankara: 2018.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu).* Ankara: 2013.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "2019-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları". Erişim: 20 Ocak 2021. http://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları". Erişim: 24 Ocak 2021. http://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "4-6 Yaş Grubu Öğretici Yeterlilikleri". Erişim: 20 Aralık 2020. https://istanbul.diyanet.gov.tr.

Diyanet İşleri Başkanlığı. "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Ön Kayıt Başvuru Esasları". Erişim: 26 Ocak 202. http://istanbul.diyanet.gov.tr.

Dündar, Mahmut. "Erken Dönem İslâmi Eğitim". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/32 (t.y.), 289-299.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*. tah. Kemal Yusuf el-Hut. Dâru'l-Cinan, 1988.

Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi.* İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Fayda, Mustafa. "Hz. Ömer". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 34/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Gözütok, Şakir. "Hz. Ömer Döneminde Eğitim ve Öğretim". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017): 941-950.

Gözütok, Şakir. *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Gün, Ayşegül. "Veli ve Öğretici Görüşleri Doğrultusunda 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Eğitimi (Samsun İli Örneği)". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (t.y.), 33-66.

Gündüz, Turgay. "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 543- 557.

Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. Ankara: İmaj Ajans, 2003.

Kamu Ajans. "2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursu Uygulama Esasları". Erişim: 20 Aralık 2020. http://www.kamuajans.com.

Kazıcı, Ziya ve Ayhan Halis. "Tâlim ve Terbiye". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi.* 39/515-523. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Kılıç, Atabey. "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyan". *Türkoloji Dergisi* 1/2 (2006), 81-100.

Kılıç, Atabey. "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî". *Türkoloji Araştırmaları*, 2/2 (İlkbahar 2007), 410-475.

Kurt, İbrahim. "*Velilerin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyleri ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği)*". Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Keçeci Kurt, Songül-Polat, Suat. "Osmanlı Devleti'nde Kızların Eğitiminde Okulun Önemi (1839-1920)". *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/2 (2013), 80-100.

Landau, Jacob M. "Küttâb". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 27/3-4. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Maârif-i Umumiye Nezareti. *Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1330.

Maarif Vekaleti. *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.

Millî Eğitim Bakanlığı. *Okul Öncesi Öğretim Programı.* Ankara: 2013.

Münâvî, Muhammed Abdurraûf. *Feyzü'l-Kadir Şerhu'l-Câmii's-Sagir*, 1. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1391/1972.

Öcal, Mustafa. "İslâm'ın İlk Yıllarından Yakın Döneme Kadar Kur'an Eğitim ve Öğretimi". *Din ve Hayat Dergisi* 31 (2017), 8-13.

Önkal, Ahmet. "Beytûl Midrâs", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 6/95. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Özyalvaç, Ali Naci. "*Bir Müfettiş Raporuna Göre Erken 20. Yüzyıl İstanbul'unda Suriçi Sıbyan Mektepleri*". İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Taşkın, Ünal. "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/3 (2008), 343-366.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. tah. Ahmed Muhammed Şakir. Dâr-u İhyai't-Türâsi'l-'İlmiyye, (t.y.).

Türk, İbrahim Caner. "Osmanlı Devleti'nde Okul Öncesi Eğitim". *Milli Eğitim Dergisi* 132 (2011), 166-17.

Yağcı, Samet. "*Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (İzmir İli Örneği)*". İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Yılmaz, Şadiye. "*Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler*". Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

OKUTUCU YÖNÜYLE FEM-İ MUHSİN

Fetullah BAKIRCI
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI/KARTAL MÜFTÜLÜĞÜ, KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİSİ.

GİRİŞ

Fem-i muhsin, Hz. Cebrâil'le başlayan halkaya bağlanmaktır. Zira Kur'ân, Cebrâil (a.s) aracılığıyla Hz. Peygamber'e onun vesilesiyle de bugünlere gelmiştir. Bu manada Hz. Cebrâil, Hz. Peygamber'in, o da sonrakilerin fem-i muhsinidir. Fem-i muhsin aynı zamanda seçkin şahsiyettir. Nitekim *"Biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık."* ifadesiyle Kur'ân-ı Kerîm'de bu duruma işaret edilmiştir. Seçkinlik, Hz. Peygamber tarafından da taltif edilmiştir. Şöyle ki o, konuyla ilgili, "*Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve onu öğretendir*" buyurmuştur.

Hz. Peygamber, Hz. Cebrâil'den aldığı keyfiyetle Kur'ân âyetlerini ashabına öğretmiş, Kur'ân harflerine verilecek sesleri göstermiş ve böylece gelişigüzel okumaların önüne geçmiştir. Kur'ân ve tilâvet keyfiyeti, ilâhî metnin ilk ağızdan telaffuzunu nakleden o nadide dönemden sonra da sistemli bir şekilde aktarılmaya devam etmiştir. Telif döneminin ilk kaynaklarında "*Kur'ân okuma sonrakilerin öncekilerden öğrenmesi yöntemi ile sürdürülen bir âdettir"* deyimi bu pratiği tanımlayan meşhur klişedir.

"Doğru telaffuzu, güzel ifadeyi ve edâyı temsil eden ağız" anlamında kullanılan "fem-i muhsin" tabirini ise terminolojide ilk kullanan, *Neşr* isimli eserinde İbnü'l-Cezerî'dir. Bu terim, "müşâfehe" veya "ahz" edilen mâhir üstâdı ifade etmek için; Kur'ân-ı Kerîm'i ilk

öğreticiye bağlayan isnada halka olanları tarif etmek için kullanılmıştır. Okutucuyu kastetmek için hâlen bu şekliyle de kullanılmaya devam etmektedir.

Tecvîd alanında ilk manzûm eserî ortaya koyan el-Hâkânî (ö. 325/937) de konuyla alakalı, "Ne her Kur'ân okuyan onu doğru okuyabilir, ne de insanlara her Kur'ân okutan kimse gerçek okutucu olabilir" demiştir. Bu bağlamda kıraat alanında icâzetli kişilerin fem-i muhsin olabilmeleri için kendilerinin; tefsir, hadis ve fıkıh konularında öğrencilerine yetecek düzeyde donanımlı olması, sarf ve nahiv yönünden çok iyi düzeyde Arapça bilmesi, ayrıca resmü'l-mushaf, vakf-ibtidâ ve ilmi fevâsıla vâkıf olması gerekmektedir.

1. Hz. Peygamber'in Kur'ân Eğitimi

Hz. Peygamber, ilâhî vahye muhatap olduğu andan itibaren Kur'ân'ı öğrenmeyi teşvik etmiş, "*Sizin hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir*" sözüyle de Müslümanlara bu konuya özen ve ihtimam göstermelerini emretmiştir.[1] Ayrıca "*Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler*"[2] ayetini Kur'ân okumayı teşvik amacıyla sıkça dillendirmiştir.

Hz. Peygamber'in Kur'ân eğitimi, Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmesiyle başlamış, gelen ayetlerin özenli ve kontrollü bir şekilde kayda geçirilmesi, Hz. Peygamber'in Kur'ân ayetlerini Cebrail (as)'dan işittiği gibi ashabına öğretmesi ve ezberletmesinin yanı sıra her sene Ramazan ayında tekrarlanan karşılıklı arzalarla sürmüştür.[3] Kur'ân eğitiminin ilk gerçekleştirildiği yer, Hz. Peygamber'in kendi evi olmuş; daha sonraları bu eğitim, Mekke'deki Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın evinde devam etmiştir. Nitekim Medine'ye öğretici olarak gönderdiği Mus'ab b. Umeyr de burada yetişenlerdendir. Medine'ye hicret sonrasında ise Müslümanların ilk üniversitesi olarak da nitelendirilebilecek Suffe, Kur'ân eğitiminde önemli bir rol üstlenmiştir.

Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Mescid-i Nebî'de oluşturulan ve adına Suffe denilen yer İslâm medeniyetinde

---

1 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 21; Ebû Dâvûd, "Vitr", 14.

2 Fâtır 35/29.

3 Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed* (Konya: Esra yayınları, 1991), 18.

kurulmuş ilk medrese kabul edilmektedir.[4] Nitekim Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Ukbe b. Âmir gibi sahâbiler burada yetişenlerin ilklerindendir. Ayrıca İslâm idaresine giren memleketlere tayin edilen valiler ve orduların başına görevlendirilen komutanlar da burada yetişenler içerisinden seçilmiştir.

Eğitimcileri Hz. Peygamber olan ve sayıları hakkında kesin bir bilgi verilemeyen[5] Suffe ehli burada, başta Kur'ân olmak üzere ahlak ve maneviyat eğitimi almış, kimisi Kur'ân, kimisi de hadis ve tefsir âlimi olmuşlardır.[6] Hz. Peygamber'in eğiticilik vasfının üstünlüğü ve bu hususta eşsizliği, Suffe ehlinin yetişmesinde belirleyici bir unsur olmuştur. Hz. Peygamber'in bahsi geçen eğitimciliğinde bazı hususlar ön plana çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla şunlardır:

1.1. Hz. Peygamber'in Eğitimde Sevgiyi Esas Alması

Öğretmen ve öğrenci ilişkisinin özü sevgidir. Başarının yolu da sevgiden geçmektedir. Hz. Peygamber ashâbını eğitime teşvik etmiş, öğrencilere olumlu ve güzel sözlerle yaklaşmıştır. Şurası muhakkaktır ki bu yönlü bir yaklaşım, öğrenciyi başarıya taşır, onun gelişimine olumlu yönde etki eder. Her şeyi severek ve sevdirerek yapan Hz. Peygamber'in, eğitimde de en çok başvurduğu yöntem sevgidir. Zira sevgiyle yaklaşmak, öğrencinin korkularını, endişelerini ve heyecanını gideren, kabiliyetlerini gün yüzüne çıkaran âmillerin başında gelir.

Sevgi, şefkat ve güzel sözle yaklaşmak bütün olumsuzlukları ortadan kaldırır. Hz. Peygamber de bütün varlıkları sevmiş, onlara şefkat ve merhametle muamele etmiştir. Yüce Allah (cc), kendi sıfatlarından olan "er-Raûf" ve "er-Rahîm" sıfatlarını yalnızca sevgili Peygamberine layık görmüş ve onun için şöyle demiştir: "*Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.*"[7]

Son Peygamber, ümmetinin sıkıntı ve kederlerine üzülmüş, se-

---

4 Buhârî, "Cihâd", 184.

5 Yaşar Kurt, "Kur'an Öğrenimi ve Caminin Kur'an Öğrenimindeki Yeri", *EKEV Akademik Dergi* 16 (2003), 105.

6 Buhârî, "Cihâd", 184.

7 Tevbe 9/128.

vinç ve mutluluklarına ortak olmuş, en önemlisi de yükümlülüklerinden biri olan eğitim görevini sevgi üzerine kurmuştur. Buna karşılık ümmeti de onu canlarından ve ailelerinden daha çok sevmiştir. Medine'li sahâbilerden Muâviye b. Hakem konuyla ilgili "ben Allah Resûlünden önce de sonra da onun gibi bir muallim (eğitici) görmedim"[8] demiş, pek çok sahâbi de Hz. Peygamber'in kesinlikle kimseyi azarlamadığını, kötü söz ve davranışlarda bulunmadığını ifade etmişlerdir. Allah Resûlü her zaman kolaylığı tercih etmiş, zorlaştırmamış, herkesin gücüne göre görevlendirmeler yapmış, baskı ve şiddet ile zorlamayı yasak etmiştir.

1.2. Kur'ân'ın Dillere Kolaylaştırılması

İslâm hem dünyada hem de ahirette inananlarını mutluluğa ulaştıran sistemin adı olarak bilinmektedir. İçeriğindeki bütün emir ve yasaklar bunu amaçlamaktadır. Konuyla ilgili Tâhâ Suresi'nde şöyle buyurulur: "*Biz bu, Kur'ân'ı sana sıkıntı versin, mutsuz olasın diye indirmedik. Onu bir öğüt, bir hatırlatma olarak indirdik; fakat bunu anlayacak olanlar, Allah'a karşı gelmekten korkan kimselerdir.*"[9] Hz. Peygamberde ümmetinin yükünü hafifletmiş, yapılması mümkün olanı emretmiş ve ümmetine kolay olanı tavsiye etmiştir. Aynı şekilde Cenâb-ı Hak, indirdiği Kur'ân'ın dillere kolaylaştırıldığını ve üzerinde düşünülmesi gerektiğini hatırlatmıştır.[10] Daha önceki ümmetlere ve peygamberlerine gönderilmiş olan kitapların aksine, Kur'ân'ın indirilişinden bugüne kadar sayısız hafız tarafından ezberlenmiş olması bu kolaylaştırmanın apaçık tezahürüdür. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in kendisini "*Allah beni zorlaştırıcı, yanıltıcı, şaşırtıcı ve sıkıntı verici olarak değil, öğretici, eğitici ve kolaylaştırıcı olarak göndermiştir*"[11] şeklindeki vasıflandırması oldukça önemlidir. Hz. Peygamber'in Kur'ân tedrisinde de bu ilkenin etkisi görülmektedir. Şöyle ki Hz. Peygamber, Kur'ân öğretiminde Kur'ân'ın inzalinin de etkisiyle tedrici bir yöntem kullanmış, Kur'ân tedrisinde beşer onar ayet öğretme yöntemini uygulamıştır.[12] Yine Medine'de farklı

8 Müslim, "Mesâcid", 33.
9 Tâhâ 20/2-3.
10 Kamer 54/17.
11 Müslim, "Talak", 29.
12 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Cami'u'l-Beyân fi te'vîli'l-Kur'an*, tah. Ahmed

lehçelere sahip Müslümanlar için yedi harf ruhsatının verilmesi de Kur'ân eğitiminin kolaylaştırılması hususuyla ilgilidir.[13]

1.3. Öğrencinin Yapısını ve Becerilerini Tespit Etme

Cenâb-ı Hak kullarını farklı özelliklerde, farklı yapılarda ve farklı kapasitelerde yaratmıştır. Mesela beden gücü, el becerileri gibi özellikleriyle öne çıkan insanlar olduğu gibi, eğitim ve öğretim hususunda öne çıkan insanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla öğrencinin durumu bu açılardan tespit edilmeli ve ona göre talebe sorumlu tutulmalıdır. Örneğin Zeyd b. Sâbit'in İbranice öğrenmesini isteyen Hz. Peygamber'in ayrıca onu vahiy kâtibi olarak da görevlendirmesi bu kabildendir. Bu demektir ki o, ashâbına zekâ ve kapasitelerine göre görev ve sorumluluklar yüklemiştir.[14] Aynı şekilde Hz. Peygamber Kur'ân öğretimiyle ilgili de özellikle bazı kimseleri tavsiye etmiş ve ashâbını onlara yönlendirmiştir.[15]

1.4. Ashâbını İlme Teşvik Etmesi

Âyet-i kerîmede "*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*"[16] sorusuyla ilmin ve öğrenmenin önemine vurgu yapılmıştır. Son zamanlarda eğitimin küçük yaşlarda olması gerektiği kanaati bulunsa da bunun ileri yaşlarda olmayacağı düşünülemez. Zira ilmin yaşı ve zamanı yoktur. Her yaşta ilim öğrenilebilir. Örneğin sahâbe içerisinde ilimle meşgul olan gençler olduğu gibi yaşı ilerlemiş olanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda istek, arzu ve hedef gösterilmesi, ilmin elde edilmesi için yeterlidir. Hz. Peygamber de ashâbına bunu uygulamış, bu doğrultuda dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmenin yollarını göstererek[17] ümmetini teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber'in ibadetlerde okumaları için ashâbından ısrarla

---

Muhammed Şakir, (Müessesetü'r-Risâle, 2000), 1/80; Şemsüddîn Ebû Abdillâh ez-Zehebî, *Mâ'rifetü'l-kurrâi'l-kibârale't-tabakâti ve'l-emsâr*, (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/29.

13 Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmi Tarihi*, (Bursa: Emin Yay., 2014), 13; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 30.

14 Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, 38.

15 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr", 17.

16 Zümer 39/9.

17 Nisâ 4/69.

Kur'ân'ı ezberlemelerini istemesi bu bağlamda değerlendirilebilir.[18] Hz. Peygamber, bu isteğini icra eden ashâbına özel ilgi gösterip onları her daim toplumda öncelemiştir.[19]

1.5. Öğrencinin Derdiyle Dertlenmesi

Suffe'de öğrenim gören ashâbın sayısı zaman içerisinde dört yüzlere yaklaşmıştır. Hz. Peygamber'in gözetiminde eğitimlerini sürdüren bu kişilerin her türlü ihtiyaçları da imkânlar ölçüsünde kendisi tarafından karşılanmış, maddi ve manevi hiçbir destek kendilerinden esirgenmemiştir.[20]Hz. Peygamber'in ilgisi sadece bu öğrencilerle sınırlı kalmamış, kadınlar ve kızlar da dâhil olmak üzere İslâm toplumunu oluşturan her kesimin eğitimine aynı şekilde ilgi ve alaka göstermiştir.[21]

2. Kur'ân Öğretiminde Fem-i Muhsin ve Başarılı Yöntemin Önemi

Her ilmin kendine özgü bir disiplini ve yöntemi bulunduğu gibi Kur'ân öğretiminin de kendine has usûl ve yöntemleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Arapça indirilen Kur'ân-ı Kerîm gerek fonetiği ve gerekse kuralları bakımından ciddi bir eğitmenin eşliğinde okuması gerçekleştirilebilecek bir kitaptır. Zira Kur'ân öğreniminde kulağa hitap ile görsel manada ahz çok önemlidir. Bu bağlamda Kur'ân öğretmeni, ayetleri oluşturan harfleri ve kelimeleri, bizzat okuyarak ve gerektiğinde çoklu tekrarlar yaparak, okuyuşu hem nazarî hem tatbiki bir kapsamda yürüten eğitmendir. Bu nedenle fem-i muhsin iyi bir okuyucu olduğu gibi aynı zamanda iyi bir okutucu olmalıdır ki kelam kulaklara ve gönüllere nakşolsun. Dolayısıyla Kur'ân öğreticisi ehil olmalıdır. Bu manada alan bilgisi ve okuyuşunun mükemmelliği kadar, bu yetkinliklerle öğrencilerini donatabilecek formasyon bilgisi de şarttır. Bu bağlamda her güzel Kur'ân okuyanın iyi Kur'ân okutacağı genellemesi doğru olmamakla beraber, Kur'ân

---

18 Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*,13.

19 Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 67.

20 Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, 19.

21 İbn İshak Muhammed, *Sire*, (I-II), tah. Ahmet Ferîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 1: 189; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, (İstanbul: Beyan Yay., 2019), 698. Ayrıca bkz. Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, 12, 20.

öğretiminin öğretmen merkezli bir disiplin olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Çünkü Kur'ân kıraatinde sözlü nakil esastır. Bu meyanda tecvidi ile inzal olmuş olan ilâhî kelam, ancak müşâfehe yoluyla muhataba gerçek bir şekilde ulaştırılır. Tüm bunlarla beraber iyi bir öğretim için yöntem, müfredat, mekân gibi faktörler de kaliteli bir şekilde okumaya ve okutmaya yardımcı olan unsurlardır.[22]

Kur'ân öğretmeni, eğitimini, sevgi ile temellendirmelidir. Zira Rahmân sûresinin ilk iki ayetinde Allah Teâlâ, "Rahmân olan Allah, Kur'ân'ı öğretti"[23] buyurarak; kitabının ancak severek, sevdirerek ve muhabbetle okutulmasına işaret etmiştir. Kaynakça ilave Bunun içindir ki eğitimde kolaylaştırmak ve merhametli olmak esas olmalıdır. Bu doğrultuda öğrenciler korkutulmamalı; yine nefret ettirilmeden öğretmenlerine ülfet duymalarını sağlayıcı bir yaklaşım sergilenmelidir.[24] Öğretici, öğrencisini dinlerken hatasını düzeltmesine imkân vermelidir. Şayet öğrenci, hatayı fark edemezse; öğretici, telaffuz ederek düzeltmelidir. Bunun yanında hatalar, not edilerek okuma bitiminde de söylenilebilir. Ayrıca talebeye düzelttirilen hatalar, birkaç kez tekrarlatmalıdır. Eğer bu yanlışlar, sonrasında da devam ederse; bu durumda not edinmesi suretiyle hatanın nerede olduğu öğrenciye kavratılmalıdır. Burada öğreticiye düşen öğrencisinin hiçbir eksiğini atlamadan dikkatlice dinlemesi gerekliliğidir. Bundan sebep öğretici, öğrencilerini tek tek dinlemeli; gerek gördüğünde grup grup okumalarına da imkân sağlamalıdır.[25]

İlk Kur'ân öğretmeninin önemi çok büyüktür. Zira istenen hedefe ulaşmak ve okuyuşu hatadan ayıklayabilmek için, öğrencisi üzerinde ciddi bir öneme sahiptir. Aksi takdirde dikkat edilmeyerek yerleşen yanlışların sonradan düzeltilmesi çok sıkıntılı bir durumdur. İlk okuyuşlarda istenilen okuma şeklinin ağza iyice oturması için temrin ve ta'lim birebir değil topluca olmalıdır. Bu sayede öğrenci, öğretmenin hedeflediği okuyuşu sayısız kere ve onun ağzından duyup görecektir. Böylece birebirde heyecan ve tutukluk gösteren

---

[22] Bkz. Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 191.

[23] Rahmân 55/1-2.

[24] Nazif Yılmaz, *Kur'an-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016), 45-48; Fatih Çollak, *Kur'an-ı Kerîm Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri* (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), 133-134.

[25] Enes Üner, *Hafızlık Risalesi* (İstanbul: Yasin Kitabevi, 2011), 53.

öğrenci, öz güvenini koruyacak ve zaman ilerledikçe kendisini rahat bir şekilde ifade edebilecektir. Ayrıca öğretmen için koro şekliyle yaptırılan ta'lim uygulamaları öğrenciyi her daim derste tuttuğu için ders dolu dolu geçecek, her bir an kıymete binecektir ve ders disiplini de kolayca sağlanmış olacaktır. Tüm bu söylenilenlerden görüldüğü üzere bu kadar önemli olan okutma ve öğretme işi, başlı başına bir hüner ve kabiliyet ister.[26]

Kur'ân öğretmeni, öğrencilerinin, badi sistemi de denilen, ikili ve yeri geldiğinde üçlü gruplar halinde birbirlerini dinlemelerini sağlamalıdır. Böylece yeni başlamış bir öğrencinin kendisinden daha iyi olanla beraber oturtulması yani aynı potaya girdirilmesi sağlanarak okuma eksikliğinin giderilmesine katkı sunulmalıdır. Ayrıca okuma kadar yazıya da ehemmiyet vererek harflerin ve kelimelerin öğrenilmesi amaçlanmalıdır. Yine öğrencinin çabuk kavraması noktasında kolaydan zora doğru ve bildikleriyle duyduklarından başlayarak ilerlenmelidir. Cüz evresi bittiğinde de Yâsîn ya da namaz sûrelerinden yüzüne okutmaya başlanmalıdır. En önemlisi hayat boyu ibadet dilinde kullanacağı ve kendisine her zaman lazım olan namaz sûre ve dualarının cüzden çoklu tekrarları yaptırılmalıdır. Çünkü bu dualar Kur'ân'da çoğunlukla yer almadığı için doğru telaffuzu bir daha sağlanamayabilmektedir. Şu var ki öğrencinin Kur'ân aşk ve heyecanıyla baştan okumaya başlamasının da önüne geçilmemelidir.[27]

Öğrenci cüz aşaması sonrasında Kur'ân okumaya başladığında moral ve motive edilerek desteklenmelidir. Çünkü onlar, yeni bir okuma heyecanının içinde kelimeleri birbirine bağlarken zorlanacaktır. Bu süreçte çok tekrarla sabırla bu süreç yönetilecek; bu esnada hedef, tam bir sayfa ya da yarım sayfa değil de doğru okuma olacaktır. Bunun için üç-beş satırlık yerler üzerinde alanı daraltıp okumayı güçlendirmek ve çoğaltmak gerekecektir. Yani çok yer okuma değil ama doğru bir şekilde az yeri çok okuma ideal hedef olmalıdır. Böylece harflerin mahreçlere yerleşmesi ve sıfatların eşlik etmesiyle matlûb noktaya ulaşılacaktır. Öğrenci sonraki süreçte durumuna göre yarım sayfalık ya da tam sayfalık okuyuş gerçekleştirebilir. Bu

[26] Çollak, *Kur'an-ı Kerîm Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri*, 136.
[27] Yılmaz, *Kur'an-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, 64.

esnada tecvid ilk anından itibaren okumaya şifahen eşlik etmelidir. Öğrenci belki uyguladığı yerin tecvidde neye karşılık geldiğini bilmeyecek ama tecvidi eksiksiz uygulayacaktır. Devam eden aşamada ise teknolojik aygıtlardan da istifade edilerek görüntüler duvara yansıtılmalı; böylece küçük bir bölüm üzerindeki mahreç, sıfat ve tecvid uygulamaları görsel olarak hafızaya yerleştirilmelidir.[28]

3. Fem-i Muhsinin Kur'ân-ı Kerîm'i Eğitim ve Öğretim Teknikleri

Fem-i Muhsin, Kur'ân öğrenme ve öğretmede Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı gaye edinmeli; onun kitabını anlamak öğrenmek ve öğretmek gayesi ile okutmalıdır. Bu meyanda Hz. Peygamber'in, "*Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir*"[29] nebevi iltifatına mazhar olmak gayreti içerisinde olmalıdır ki bu vesile ile Kur'ân öğrenimini içtihada bağlamadan asla uygun bir şekilde kıyamete kadar sürdürmelidir. Bununla birlikte lafızlar mananın da kılıfı olması sebebiyle lafzın tahrifini önlemek için okutma işinin tekniğini, Hz. Peygamber'e ulaşan kesintisiz senetle kendisine aktarıldığı gibi gerçekleştirmelidir. Kıraatte asla uygunluk deyince fem-i muhsinin şiârı; sahih senetle Hz. Peygamber'e intikal eden, Arapça dil bilgisi ve imlaya uygun olan tilâvet olmalıdır. Ancak yukarıda zikredilen hadîs-i şerîf ışığında fem-i muhsin Kur'ân'ı öğrenme ve öğretmede en hayırlınız müjdesine ulaşmayı sadece lafzın; harf, ses ve mahrecin okunması şeklinde değerlendirmemelidir. O, aynı zamanda mananın ve gereklerinin de öğretimde bu müjde kapsamı içerisinde yer aldığını her daim bilmeli ve bildirmelidir.

3.1. Sema' (İşitme/Dinleme) Yöntemi

Öğretimin önemli şekillerinden biri olan bu metot, işiterek/dinleyerek öğrenme yoludur.[30] Bu yöntem aynı zamanda öğreticinin okuması, öğrencinin de dinlemesi şeklinde açıklanabilir. Hz. Peygamber Cebrail (as)'den Kur'ân-ı Kerîm'i bu şekilde öğrenip sahâbeye de bu usulle öğretmeye çalışmıştır. "Fem-i Muhsin"den

---

[28] Yılmaz, *Kur'an-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, 70.
[29] Buhârî, "Fezâilü'l-Kurân", 21.
[30] Mehmet Ali Sarı, *Kur'an-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 25.

ahzetme (alma) tabiri de bunu ifade etmektedir. Bu usulde öğreticinin okuması ve öğrencinin, hocasının ağzından çıktığı şekilde Kur'ân harf ve kelimelerini alması amaçlanır. Dolayısıyla öğrenci bütün dikkatini toplayarak, hocasının ağzından çıkan şekli takip etmeli ve onun yaptığı şekilde okumaya özen göstermelidir.[31]

Kur'ân öğretiminde harflerin çıkış yerlerinden çıkarılması, bu esnada verilen sesin uygunluğu ve harflerin çıkışı esnasında dudakların alması gereken şekiller önemlidir. Bu sebeple öğretici ile öğrenci arasında uygulanan bu yöntem sayesinde, Kur'ân harflerinin olması gerektiği şekilde öğretimi mümkün olacaktır. Bu yöntemde öğreticinin harfleri telaffuz ederken itinalı davranması ve öğrencilerin kendisini rahat duyabilecekleri bir ortam hazırlaması gerekmektedir. Ayrıca öğrencilerin iyi bir Kur'ân okuyucusu olabilmeleri için öncelikle iyi bir dinleyici olmaları esastır. Farklı ağızlardan farklı okuyuşlar dinlemek bu süreci olumsuz yönde etkileyeceğinden,[32] öğrenciler belli bir seviyeye kavuşuncaya dek bu yöntem ertelenmeli, yalnızca hocasının okuyuşunu takip etmesi sağlanmalıdır.

Bu usûl, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemlerinde olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de tatbik edilen, ayrıca bir tek öğrenciye yönelik olduğu gibi birden fazla öğrenci topluluğuna yönelik de uygulanabilen bir usuldür.[33] Bugün de geçerliliğini muhafaza eden bu metotta öğretici, tüm öğrencilerinin kendisini rahatça görebileceği ve işitebileceği bir konumda bulunmalı, gerektiğinde mikrofon sistemi kullanmalı, okuyuş esnasında öğrencilerini takip etmelidir. Özellikle okunuşunda zorluk bulunan harf ve kelimeleri, gerektiğinde tekrarlamaktan kaçınmamalıdır.

3.2. Arz (Öğrencinin Hocasına Okuyuşunu Sunması) Yöntemi

Sözlükte "Sunma, bildirme ve gösterme" diye tarif edilen "arz" kelimesi[34], "Kur'ân öğretiminde öğrencinin, dersini hocasına oku-

---

31 Necati Tetik, "Kur'an Tilâvetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usûlleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 239.

32 Osman Eğin, *Kur'an Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri, Etkili Din Öğretimi*, Tidef Yay., ed. Şaban Karaköse (İstanbul: 2010), 604.

33 Tetik, *Kur'an Tilavetinin Usulleri*, 241.

34 Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, tah. Sâfvan Adnân Dâvûdî (Beyrut: Dâru'ş-Şâm, 1423/2002), 559.

ması" olarak ifade edilir.[35] Bu yöntem de semâ gibi Hz. Peygamber döneminden beri uygulana gelmiştir. Nitekim her yılın Ramazan ayında, o güne kadar gelmiş bulunan Kur'ân ayetlerinin, Cebrail (as) ile mukâbele edilmesi (arza) ve bu mukâbelenin Hz. Peygamber'in vefat senesi iki defa gerçekleşmesi,[36] Kur'ân eğitiminde arz metodunun önemini ortaya koymaktadır. Bu usûl, Hz. Peygamber'in sıkça başvurduğu etkin usullerden birisidir. Kendisinin gelen ayetleri yazmakla görevlendirilen vahiy kâtiplerinden ve sahâbenin öne çıkanlarından yazdıklarını ve ezberlediklerini kendisine okumalarını istemesi bunun göstergesidir.[37]

Bu metodu uygularken öğreticinin, öğrencisini dikkatli bir şekilde dinlemesi, hatalarını düzeltmek için fırsat tanıması, buna rağmen düzeltemiyorsa doğrusunu kendisine uygun bir şekilde okuması/telaffuz etmesi gerekir. Bununla birlikte öğrencinin dikkatinin dağılmaması için bu hatalar not edilip, okumasını bitirdikten sonra da söylenebilir. Ders esnasında öğrencilerin yaptıkları hataların Kur'ân-ı Kerîm'lerine işaretlenmesi, bunların düzeltilmesini kolaylaştıracaktır. Bu durumda gerektiğinde farklı hatalara yönelik, farklı işaretlemeler de kullanılabilir.[38] Bu usulü uygularken öğreticinin öğrencisini dikkatlice dinlemesi, mahreç, seslendirme, tecvid kural ihlali ve okuyuş hatalarını gözünden kaçırmamasına; ayrıca öğrencilerin tek tek, gerektiğinde de grup halinde dinlenmesine özen gösterilmelidir. Özellikle grup halinde okumalarda öğreticinin daha da dikkatli olması, hata payının asgariye indirilmesi açısından oldukça önemlidir.

3.3. Eda Yöntemi

Sözlükte "bir şeyi yerine getirme, borcunu ödeme" gibi anlamlara gelen bu kelime;[39] kıraat literatüründe "tilâvette harflerin hakkını vererek, olması gerektiği gibi okumak" diye tarif edilmiştir.[40] Molla Aliyyü'l-Kârî, konuyla ilgili, "Belirli bir süre ara vermeden Kur'ân

---

35 Sarı, *Kur'an-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 25.
36 Abdülbâki Turan, "Arza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 3/446 (04.08.2020).
37 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 33.
38 Üner, *Hafızlık Risalesi*, 53.
39 İsfahânî, *Müfredât*, 69.
40 Sarı, *Kur'an-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 25.

okumaya 'tilâvet', öğreticinin ağzından okuyuşu alır almaz kendisine arzetmeye de 'edâ'denildiğini, belirtmiştir.[41] Kısaca edâ yöntemi; "öğreticinin gösterdiği şekilde okuyuşu tekrarlamak, onun yaptığı gibi okumaya çalışmak" diye de açıklanabilir.

Öğreticinin, okutacağı Kur'ân ayetlerini belli miktarlara bölerek, öğrencinin hemen arkasından tekrar etmesine imkân vermesi şeklinde gerçekleştirilen edâ usulünün, öğrencilerin belli bir aşama kaydetmesinden sonra azaltılması mümkündür. Bu usulde amaçlanan, öğreticinin doğru telaffuzunun öğrenci tarafından kavranılması ve tekrar edilmek suretiyle pekiştirilmesidir. Ağızdan ağıza öğretim yöntemiyle uygulanan bu usulde, öğrencinin duyduğu gibi alması esastır. Amaçlanan hedeflere ulaşmak için öğreticinin vasıflı bir okutucu (fem-i muhsin) olması ve okuyuşunu olabildiğince doğru olarak öğrencilerine iletmesi, öğretmesi gerekir. Bunun aksine yanlış olarak öğretilenlerin düzeltilmesi zaman alıcı ve güç bir süreçtir. Dolayısıyla ilk merhalede Kur'ân eğitimi veren hocaların kıraat alanına yönelik mükteseplerı çok daha iyi olmalıdır.[42]

3.4. Harf Talimi

Kur'ân kelimelerini meydana getiren harflerin olması gerektiği gibi öğrenilmesi, tilâvetin düzgünlüğü açısından oldukça önemlidir. Bunların yanlış seslendirilmesi, kelimelerin içerdiği manaların bozulmasına da neden olacaktır. Oysa ilâhî kelamın, inzal edildiği gibi okunması beklenir. Bunun için Kur'ân eğitiminde sıkça başvurulan metotlardan biri de harflerin talim edilmesidir. Bu yöntemin gayesi, harfleri mahreç ve sıfatlarına uygun bir şekilde telaffuz etmektir. Bunu gerçekleştirmenin yolu da harf taliminden geçmektedir. Bu yöntemin icrası öncesinde öğrenciye, harflerin mahreç yerlerini ve bunlardan çıkarken almış oldukları sıfatlarını (özelliklerini), çok fazla ayrıntıya girmeden, gayet sade bir şekilde izah etmek, sonrasında da harfin bu aşamalarda oluştuğu şeklini okuyarak göstermek gerekir. Akabinde de harflerin, üstün, esre, ötre, cezm, şeddeli halleri seslendirilir. Yeri geldiğinde öğrenciler

41 Tetik, *Kur'an Tilâvetinin Usulleri*, 241.

42 Ömer Halil Hasan, "Kur'an-ı Kerîm Öğretimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2004), 261-291.

bireysel olarak da dinlenir, bu sayede öğrencilerin kavrayış durumları ölçülür.

3.5. Toplu Okutma Çalışması Yöntemi

Kur'ân tedrisatında toplu eğitim yapmak, öğrencilerin derse katılımlarını artıran ve hocalarından doğru okuyuşu daha sık dinlemelerine imkân veren bir yöntemdir. Öğrencilerin tamamının okuyuşa katılması, toplu okuma söz konusu olduğundan öğrencilerin heyecan faktörünün azalması ve kendilerine olan güvenlerinin artması, okunan yerlerin tamamını hocasından birebir dinleyip okumuş gibi olması, doğru okuyuşların sıkça duyulması sebebiyle zaman içerisinde öğrencilerin hafızasında yer etmesi[43] gibi sebepler, öğreticinin işini kolaylaştırmanın yanı sıra öğretimin etkinliğini artıran unsurlardır. Bu çalışma esnasında öğreticinin sınıfa/gruba hakim olabilmesi açısından ayakta ya da yüksekçe bir yerde olması, okutacağı sayfalara önceden hazırlanması, zaman zaman bireysel, zaman zaman da küçük gruplar halinde dinlemeler yapması da çalışmanın verimine katkı sağlayacak diğer hususlardır. Ayrıca toplu olarak okumanın daha sağlıklı olması açısından uygun sınıflar oluşturulması da faydalı olacaktır. [44]

3.6. Tecvid Kuralları ve Uygulaması

Kur'ân-ı Kerîm'i kaide ve kurallarına uygun bir şekilde okumayı öğreten ilme "tecvid" denir.[45] Dolayısıyla bu ilmin hem teorik (nazarî) hem de pratik (uygulama) yönü vardır. Tecvidin öğretiminde med ölçüleri, gunnelerin, idgamların miktarları gibi teorik bilgilerin verilmesi yanında, ihfâ, sekte, ince ve kalın okunan harfler gibi okuyuşlar uygulama yapılarak öğrenciye gösterilmelidir. Kurallar önce teorik olarak öğrencilerin anlayabileceği şekilde anlatılmalı, arkasından da bolca örneklerle tatbikatı gösterilmeli ve kuralların pekiştirilmesi sağlanmalıdır. Kuralların öğretimine "tenvin ve

---

[43] Çollak, *Kur'an-ı Kerîm Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri,* 136.

[44] Yüzünden okuma çalışmaları için Bkz. Mehmet Adıgüzel, "Kuran Öğretim Metodları ve Öğretici Vasıfları" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 209. Toplu okutma yöntemiyle ilgili geniş bilgi için bk. Osman Bayraktutan, "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulması Üzerine Bir Değerlendirme", *İlahiyatlarda Kur'ân Eğitim ve Öğretimi,* ed. Ahmet Gökdemir (İstanbul: Ravza Yay., 2019), 69-84.

[45] Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yay., 2007), 76.

nûn-u sâkin" bahislerinden başlanması daha uygun olur. Zira tecvid kitaplarının ilk bölümlerinde yer alan med bahislerinde, öğrenci med çeşidinin ne olduğunu bilemese de uygulamada bunu yapması zor olmaz. Bununla birlikte ihfâ, idgam ve iklâb gibi tecvid kuralları, öncesinde bilgi ve uygulamaya ihtiyaç duyulan hükümlerdir.[46]

Bu eğitimin sonunda öğrenciler; genel hatlarıyla tecvid kurallarını, uygulamaların tarif ve izahlarını bilmeli, neyi niçin ve nasıl yaptığını açıklayabilmelidir. Bu bağlamda öğrenilmiş bilgilerin kalıcı olması için sık sık tekrarlar, yeri geldiğinde örnekler üzerinde tatbikatlar yaptırılmalıdır. [47]

3.7. Ezber Yaptırma Tekniği

Kur'ân'ın lafzî okuma yeterliliği sağlandıktan sonra her bir Kur'ân öğrencisi için Kur'ân ezberinin ayrı bir yeri vardır. Öğretici bu hususta ezberin yapılması istenen sayfayı yüzüne dinledikten sonra birebirde spesifik yanlışları koro okuyuşlarında da grup hatalarını tespit ederek tashih eder. Burada gaye yüzünden okumayı geliştirerek sûre ve ayetlerin her türlü hatadan uzak bir şekilde ezberlenmesine zemin hazırlamaktır. Ezber eğitimi esnasında öğretici ezberlenecek sûre veya ayetleri üç beş kez okumalı; bu arada öğrencilerinin ilgili bölümlerdeki tecvid kurallarının (med, ihfâ, idgam, iklâb vs.) geçtiği yerleri kurşun kalemle işaretlettirmelidir. Böylece koro çalışmasıyla bıkkınlıktan uzak, daha az hata payı ile ve dersin dışında değil de dersin içinde ezberin yapılması sağlanacaktır.[48] Örneğin dua ve sûreler ezberletilirken tahtaya ilgili bölümler yazılmalı ve öğrencilere yazdırılmalı; sonrasında koro şeklinde üç-beş tekrardan sonra baştan, ortadan ya da sondan birkaç kelime silinmek suretiyle öğrencilerin dikkatleri yoğunlaştırılarak dersin içersinde ezberletme sağlanmalıdır. Ayrıca öğrencilerin bu faaliyetten etkin bir şekilde istifade edebilmeleri için önce ayet ayet yaptırılan ezberlerin sonra eklenerek bir bütün haline getirilmesi sağlanmalıdır. Yine öğrencinin birebirde ya da koro çalışmasında dinlerken okuduğu

---

[46] Adıgüzel, "Kur'an Öğretim Metotları ve Öğreticilik Vasıfları", 214.

[47] Abdullah Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program", *Bilimnâme Dergisi* 1/28 (2015), 140.

[48] İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 173; Tetik, "Kur'an Tilâvetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usulleri", 239.

hatalı yerleri asla göz ardı edilmemeli, mushafında ya da defterinde kendisine ait olan hata öğrenciye işaretlettirmelidir.[49]

Bunlarla beraber ezberlemeyi kolaylaştıracak diğer bir ilke ise ezberi yapılacak olan Mushaf'ın aynı yazı şekline ve görsele sahip olan tek bir Mushaf olmasıdır. Bir de öğretici ezberlenen yerin sadece lafzını dinlemekle yetinmemeli, ayriyeten anlamından da sınavlar gerçekleştirerek Kur'ân'ın anlaşılmasını sağlamalıdır.[50]

Fem-i muhsin, yukarıda sayılanlarla beraber tedebbür ve tefekkür merkezli öğretimi de ana gaye edinmelidir. Zira Kur'ân'ı okutmaktan gaye onu anlamak ve yaşamaktır. Bu açıdan meseleye bakıldığında fem-i muhsinin Kur'ân öğreticiliğinde beş temel hedefi gözetmesi gerekmektedir. Bu hedefler okumak, öğrenmek, anlamak, yaşamak ve öğretmektir. Fem-i muhsin, özellikle derslerde okunan ve öğretilen sûreleri bu bakış açısı ile öğretmeyi planlamalıdır. Şöyle ki öncelikle Kur'ân'ı öğretmeli, bu esnada Kur'ân sûreleri içerisinde yer alan tertibi ve düzeni şu basit ilke içerisinde zihinlere yerleştirmelidir: "Def-i mefsedet celb-i menâfîden evladır" yani "kötü olanı defetmek iyi olanı talep etmekten evla ve önceliklidir". Bu ilkenin Kur'ân dersindeki uygulanmasına gelince öğretici; Fîl sûresinin kötülükten bahsettiğini hemen peşinden gelen Kureyş sûresinin ise iyilikten ve güzellikten bahsettiğini akıllara yerleştirmelidir ve yine aynı tertiple Mâûn sûresinde bahsedilen birtakım kötü hasletler sonrasında, Kevser sûresinin güzelliklerden bahsettiğini fark ettirmelidir. Bu yaklaşımla ortaya konulacak tedebbür ve tefekkür merkezli yöntem, öğrencinin detaylı bir şekilde bu sûrelerin anlam ve içeriğine yönelmelerini sağlayarak asıl amaca ulaşmada hazır bulunuşluk seviyesini yukarı çıkaracaktır.[51]

4. Kur'ân Öğretimi Noktasında Bazı Tespit ve Teklifler

Kur'ân dersi yazılısı olmayan ve ön hazırlık gerektirmeyen bir ders gibi algılanmamalıdır. Zira fem-i muhsin olabilmek, başlı başına uzun bir gayret ve temrin gerektirir. Bu bağlamda Kur'ân öğ-

[49] Abdurrahman Dursun, "Kıraat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar", (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 38.
[50] Nazif Yılmaz, *Kur'an-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, 80-81.
[51] Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, 189. Ayrıca bkz. Veysel Akkaya, *Kuranla Diriliş* (İstanbul: Erkam Yay., 2018), 79.

reticisi olan rol model şahıs, öğrencisinden daha aktif olup çokça okumalar yaptırarak harflerin sağlam bir şekilde yerleşmesini sağlamalıdır. Yine tecvid dersini yazılı formatıyla işlevsel bir hale getirmelidir. Ayrıca ders öğretim şekillerini çeşitlendirerek ortamı canlandırmalıdır. Aksi takdirde en büyük ilgiyi hak eden Kur'ân dersi; öğrencilerin sıkıldığı, arkadaşı okuduğunda dersden koptuğu bir hale döner.[52]

Fem-i muhsin, hafızlık dinleyen klasik bir dinleyici değil doğru telaffuzun okunmasının öncül lideridir. Bunun içindir ki Kur'ân öğreticisi, öğrencisini dinlemeye geçmeden önce ahzedilecek ve sağlam senetle kıyamete kadar değişmeyecek okuyuşu kendisi sıklıkla okumalıdır. Bunu yaparken de fazlaca sayfa okutarak değil de az bir bölümü çok okutarak, pratik ve çokça tekrarla gerekli kıvam sağlanmalıdır.[53]

Kur'ân öğretmenlerinin bir kısmı kendi öğrendikleri sistemden başka öğretimde bir metodun olmadığı zehabına katılabilirler. Lakin unutulmamalıdır ki yöntem yoktur, yöntemler vardır ilkesiyle hareket edildiğinde çok değişik şekillerde okumalar yaptırılabildiği gözlemlenecektir.[54]

Fem-i muhsin, meslektaşlarının yönteminden haberdar olduğu gibi kendi sisteminin de gözlemlenmesi için arkadaşlarını davet etmelidir. Ayrıca eğitim okumaları yapmak suretiyle sürekli bilgisini ileriye taşımalıdır. Yine dersin ciddiyet ve önemi kavranacak diye, öğrencinin otorite ve disiplin adı altında korktuğu bir profil değil de not ile tehdit etmeyen öğretmen olabilmelidir. Şurası bir gerçek ki Kur'ân dersini ve öğretmenini seven aynı zamanda ömür boyu Kur'ân'ı da sevmiştir. Zira tecrûbe ve gözlem, hep bunu göstermiştir.[55]

Fem-i muhsin, Kur'ân'ı öğretirken dersin bütün öğrencileri tarafından dinlenmesini sağlamalıdır. Dolayısıyla herhangi bir öğrencisini dinlerken, diğerlerinin de aynı dikkatle okunan yere odaklanmasını sağlamalıdır. Zira diğer öğrencilerin kendi dersleri dışında-

---

52 Ramazan Gürel, "Hz. Peygamber'in (sav) Eğitim Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar", *YDÜ İslam Tetkikleri Dergisi* 1/2 (2015), 125.

53 Yılmaz, *Kur'an'ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*, 38.

54 Adıgüzel, "Kur'an Öğretim Metotları ve Öğreticilik Vasıfları", 209.

55 Çetin, *Kuran Okuma Esasları*, 52.

ki yeri önemsemedikleri ve hatalarını düzeltmeden devam ettikleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla öğretmen düzelttiği hatada herkesi odaklayabilmeli ve önemsediği yerleri koro şeklinde ikaz ettikten sonra zihinlere iyice yerleştirmelidir. Sonrasında da büyük bir denetim sistemiyle okuyuşa kulak vermelidir.[56]

Fem-i Muhsin, Kur'ân'ı öğretirken öğrenci-veli diyalog merkezli bir eğitim vermelidir. Gözlem ve tecrûbe göstermiştir ki Kur'ân, ders olarak okullarda ve kurslarda okutulurken; ilahî mesaj mekânlarla sınırlı bir şekilde kalmakta, okunan haliyle bile eve, sokağa ve hayata yansımamaktadır. Bu sebeple veli bütüncül eğitimin bir parçası haline getirilmelidir.[57]

Kur'ân öğreticisi 10-12 yaş grubunun yoğunlukta olduğu öğrenci grubunun derslerine giriyorsa o yavruların bilişsel ve duyuşsal durumlarını dikkate alarak hayatlarının en mutlu ve çokça oyun oynamaya ihtiyaçlarının olduğu bir dönemden geçtiklerinin farkında olmalıdır. Dolayısıyla eğitimi oyun ve eğlenceye dönüştürebilmelidir. Bir manada onların soru sormaya meraklı olduğunu fark edip, teşekkür ve takdir görmekten mutlu olduklarını bilerek onları motive eden nebevi bir portre çizmelidir.[58] Ayrıca sınıf içinde okuyuş hatalarının çokca üstünde durarak öğrencileri mahcup etmemeli, teneffüste ya da uygun zamanlarda yanlışlarını birebir söylemelidir. Bir de öğrencilerini birbirleriyle kıyas etmemelidir.[59]

Son olarak Kur'ân öğretmenlerinin bir kısmı modern çağın imkân sağladığı teknolojik aygıtları etkin ve verimli bir şekilde kullanamamaktadır. Hâlbuki ses, görüntü ve sunum imkânı veren bu donanımlar, okuyuşların mahreç ve teleffuzlarının nasıl yapılacağını ehil okuyucularla buluşturarak dijital ortamda göstermektedir.[60]

5. Eğitimin İlâhî Temeli

Biri Arapça biri Türkçe olan "terbiye" ve "eğitim" kelimesinin "Rabb" kelimesiyle karşılıklı etkileşimi onun ilâhî kaynaklı

---

[56] Nazif Yılmaz, *İmam-Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerîm Öğretimi İçin Öneriler, İmam-Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Nasıl Olmalı* (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), 31; Yılmaz, *Kur'an'ı Nasıl Öğretelim*, 40.

[57] Yılmaz, *Kur'an'ı Nasıl Öğretelim*, 93-94.

[58] Yılmaz, *Kur'an'ı Nasıl Öğretelim*, 42.

[59] Çetin, *Kuran Okuma Esasları*, 52.

[60] Nazif Yılmaz, *İnteraktif Kur'an Eğitim Programı* (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2005), 39.

olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda akıl ve duyguların insanı hareket ettirmede tek başına yeterli olmadığı, istenilen hedefe ulaşmada Allah'ın kılavuzluğuna her zaman muhtaç olduğu unutulmamalıdır.[61] Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) konuyla ilgili verdiği bütün mesajlar, Kur'ân'ın insana verdiği değer olan ahsen-i takvim yani mükemmel insan olma reçetesi üzerinedir. Mevlânâ eserlerinde ve görüşlerinde insanın bulunduğu en alt dereceden en yüksek mertebeye çıkartılmasını, meleklerden bile daha üstün bir seviyeye gelmesini hedefler. Bu doğrultuda fem-i muhsin de Kur'ân öğreticiliği görevini Mevlaya giden bir yol olarak görmelidir. Mevlânâ'ya göre bitkinin yağmura ihtiyacı ne ise ve yağmur toprağın derinliklerinde saklı olan her türlü hazinenin inkişafına nasıl imkân sağlıyorsa, güçlü bir öğretmen de insanın potansiyelinde var olan güçlerinin ortaya çıkmasında aynı noktada bulunmaktadır. Kur'ân öğreticiliği de öğrencisi üzerinde bu şekilde var olma ihtiyacı gideren misyonu barındırmaktadır. Buna göre bir tahta başlangıçta geldiği yer itibari ile ormanın derinliklerinde kendisine bir yer bulup ilgili süreçler ve aşamalardan sonra nasıl ki marangoz eliyle evlerde başköşeye oturtuluyorsa fem-i muhsin de ilâhî aşka götürücü Allah Teâlâ'nın kelamını öğrettiği öğrencilerini en yüksek mevkilere çıkarmak için gayret etmelidir. Diğer taraftan fem-i muhsin, eğitim meselesine şöyle yaklaşmalıdır: Ona göre eğitim sihirli bir değnek olmayıp her şeyi bir anda değiştirecek değildir. Dolayısıyla eğitimin bütün katmanları için büyük bir sabır, tedricilik ve gayret, vazgeçilmez öncüllerdendir.[62]

6. Fem-i Muhsinin Kur'ân'ı Hayatının Merkezine Alması

Kur'ân-ı Kerîm diğer semâvî dinlerin kitaplarından farklı olarak tilâvet ve kıraat üzerine inzâl buyrulmuş; vahiy meleği vasıtasıyla inen her ayetin nasıl okunacağı Hz. Peygamber'e öğretilmiştir. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm öğreniminde ya da öğretiminde belli bir metodun benimsenmesi ve belli bir üslubun oluşturulması gerekir.

---

61 Münire Devecioğlu, *Mevlânâ'nın Eğitimde İnsan Yetiştirme ve Disiplin Anlayışına Yönelik Bir Araştırma: Okul Yöneticileri ve Öğretmen Görüşleri* (Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 38-40.

62 Devecioğlu, *Mevlânâ'nın Eğitimde İnsan Yetiştirme ve Disiplin Anlayışına Yönelik Bir Araştırma*, 35-37.

İlgili literatürde "Kur'ân, fem-i muhsinden ahzolunur" ifadesi temel bir ilke niteliğinde geçmektedir.[63] Bu başlıkta okutucu yönüyle fem-i muhsinde olması gereken özelliklere değinilecektir.

Okutucu yönüyle fem-i muhsin Kur'ân eğitimini hayatının merkezine almalıdır. Bu konuda Aşıkkutlu Hocaefendi'nin hayatı çok güzel bir örnektir. Zira Kur'ân eğitim ve öğretimine özel bir önem gösteren Aşıkkutlu Efendi,[64] 1976'da emekli olduktan sonra da Mısır tarîki üzerine hizmet içi eğitim kurslarında ders vermiştir.[65] O, Kur'ân'ı hayatının merkezine aldığı için kendisinin meşguliyeti de her zaman Kur'ân üzerine olmuştur. O, yaşadığı süre içerisinde Kur'ân'a hizmet etmiş, Kur'ân eğitimi ve öğretimi konusunda her zaman büyük bir hassasiyet göstermiş ve Kur'ân terbiyesi ile birçok öğrenci yetiştirmiştir.

*Hakses mecmuası'*nda yayınlanmak üzere 1974 senesinde kaleme alınan mülakat metninde yer verilen bilgiye göre onun hafızlık ve hafızlık talimi yaptırdığı öğrencilerinin sayısı iki bini aşan rakamlarla ifade edilmektedir.[66] Yetiştirdiği öğrencileri, ülkenin din ve hizmet işlerinde önemli görevlere yerleşmişlerdir. Ayrıca ilmini kaleme aldığı dört eser (*Tayyibe şehri, 'Aşere kaideleri, Tayyibe*

---

63 Recep Akakuş, "Gönenli Hoca ve Eyüp Camii Şeyhü'l-Kurrâlığı", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyupsultan Sempozyumu VI* (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür yayınları, 2003), 354.

64 1901 yılında Trabzon'un Of ilçesine bağlı Uğurlu kasabasında doğan Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Efendi, ilkokul eğitimini kasabanın muallimi olan babasından, Arapça derslerini Çalekli Dursun Feyzi, Çalıkzâde Tâhir ve Kasımzâde Hasan Efendi'den; ferâiz derslerini de İsmail Hakkı Efendi'den almıştır. O, altı yaşında kasabanın tanınmış hocalarından Kur'an öğrenmiş, 9 yaşında da hâfız olmuştur. Medreselerin kapatılmasıyla İstanbul'a giden Aşıkkutlu Efendi, burada illim hayatına devam etmiş ve Of'a döndüğünde Uğurlu kasabasının Merkez camiinde göreve başlamıştır. İmam-hatip olarak başladığı görevinden Of ilçesi merkez vaizliğine atanan Aşıkkutlu Efendi, vaizliği sırasında aynı zamanda kıraat, Arapça ve fıkıh dersleri de icra etmiştir. Kur'an eğitim ve öğretimine özel bir önem gösteren Aşıkkutlu Efendi, 1976'da emekli olduktan sonra da Mısır tarîki üzerine hizmet içi eğitim kurslarında ders vermiştir. Aşıkkutlu Efendi, tedavi amacıyla İstanbul uçağına binmiş ancak yolculuğunu tamamlayamadan vefat etmiştir. 31 Ağustos 1980 tarihinde vefat eden Aşıkkutlu Efendi'nin cenazesi, Uğurlu kasabasındaki mezarlığa defnedilmiştir. Hayatı için bkz. Emin Aşıkkutlu, "Mehmet Rüştü Aşıkkutlu" Mad, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1991), 6/6. Mehmet Günaydın, "Kıraat Âlimi Mehmet Rüştü Aşıkkutlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları", *Dini Araştırmalar* 2/6 (2000), 183.

65 İsmail Lütfü Çakan, "Mehmet Rüştü Aşıkkulu'nun Kaleme Aldığı Tercüme-İ Hali, Mehmet Rüştü Aşıkkutlu ile Bir Mülakat", *Hakses Mecmuası* 126 (1975), 16.

66 Emin Aşıkkutlu, "Mehmet Rüştü Aşıkkutlu (Hayatı, Şahsi ve İlmi Kişiliği)", *Mehmet Rüştü Âşıkkutlu Anısına 2. Kur'an ve Kıraati Sempozyomu (25 Mayıs 2003),* 129.

tercümeleri ve Takrîb kaideleri) kıraat ilmi üzerine önemli bir kaynak niteliğindedir.[67]

Kur'ân eğitim ve öğretimine oldukça önem veren Aşıkkutlu Hoca, daha fazla kişiye bu hizmetin sağlanması için Ankara'da bir kurs açma girişiminde bulunmuş ancak bu isteği dönemin Cumhurbaşkanı tarafından kabul görmemiştir.[68] Aşıkkutlu Hoca, red cevabına rağmen vazgeçmeyerek araya eski bir tanıdığını koymuş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün iknasına çalışmıştır. Aşıkkutlu Hoca'nın arkadaşı olan ağır ceza hâkiminin ikna çabaları sonunda dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfak Börekçi'nin gözetimiyle kursun açılmasına izin verilmiştir. Hayatını Kur'ân eksenli yaşamaya dikkat eden ve Kur'ân'ın yaygınlaşması için çaba sarf etmekten geri durmayan Aşıkkutlu Efendi'nin bu vasıfları kendinden sonrakilere örnek teşkil etmiştir. Onun Kur'ân eğitimi ve öğretimine dair hassasiyeti, öğrencileri tarafından da bir ekol olarak devam etmiştir.[69] Farklı camilerde imam-hatiplik yapan Gönenli Hoca da[70] Kur'ân hizmeti hususunda örnek gösterilebilecek önemli kişilerdendir. Nitekim o, 1976 yılında gelenek üzere Yeraltı Camisi'nin imamı Üsküdarlı Ali Efendi'nin vefatının ardından Reîsü'l-Kurrâlık makamına getirilmiş ve bu vazifeyi vefat edinceye kadar sürdürmüştür. Vefatının ardından Reîsü'l-Kurrâlık vazifesi Abdurrahman Gürses Hoca Efendi'ye devredilmiştir. 1991 yılında İstanbul'da vefat eden Gönenli Hoca, 1940'lı yıllardan başlayarak 40 yıl boyunca Kur'ân eğitim ve öğretim hizmetinde bulunmuş ve bu süre içerisinde çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.[71]

Yaşadığı dönem içerisinde en seçkin Kur'ân okuyucuları arasın-

---

67 Aşıkkutlu, "Mehmet Rüştü Aşıkkutlu", 6.

68 Çakan, *Mehmet Rüştü Aşıkkutlu ile Bir Mülakat*, 18.

69 Mehmet Dinç, *Cumhuriyet Dönemi Reisü'l Kurrâlık; Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat İlmine Katkıları,* (Eskişehir, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 47.

70 1903 yılında Balıkesir'in Gönen ilçesinde doğan Mehmet Öğütçü Hoca, Gönenli Mehmet Efendi olarak anılmaktadır. Gönenli Mehmet Efendi, 1925 senesinde İstanbul'a giderek Fatih Camii'nde Serezli Ahmet Şükrü Efendi'nin halkasına dahil olmuş; usulüne göre tâlim, tashîh-i hurûf ve kıraat ahzeylerek icazet almıştır. İcazeti, "Esâmi-i Kurrâ Defteri"ne işlenmiştir. Gönenli Mehmet Efendi, 1991 yılında vefat etmiştir. Nihat Temel, "Gönenli Mehmet Efendi", *IX. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu*, *3-4 Kasım 2018* (İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2018): 500.

71 Recep Akakuş, "Gönenli Mehmet Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1996), 16/149-150.

da adı anılan Abdurrahman Gürses Hoca da hayatının sonuna kadar Kur'ân hizmetinden hiç kopmamıştır. O, 40 yılı bulan resmi imamet vazifesi içerisinde 22 yıl kıraat ilmi üzerine hizmetlerde bulunmuştur.[72] Hayatını Kur'ân eğitimine adayan kimselere Hâfız Hasan Soydaş,[73] Düzceli Hâfız Hasan Şen[74] ve akademik alanda kıraat eğitimine hiz-

[72] 1909 yılında Hendek'e bağlı Soğuksu köyünde doğan Gürses Hoca, hıfzını babasından, talim derslerini Hafız Abdurrahman Efendi'den, kıraat ilmini ise Üsküdar Selimiye Camii İmam-Hatibi Fehmi Efendi'den almıştır. O, 1937 yılında hocası Fehmi Efendi'den kıraat ilmi üzerine icazet almıştır. İlk resmi görevine İstanbul Mihrimah Sultan Camii'nde başlayan Gürses Hoca, camide açtığı kursta çok sayıda öğrenciye ders vermiş ve bu öğrencilerin çoğunu hâfız olarak yetiştirmiştir. Kur'an'ı ahlak ve ahkamıyla yaşayan Abdurrahman Gürses Hoca, 1999 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Fatih Çollak, "Reisü'l-Kurrâ Hendekli Abdurrahman Gürses Hoca Efendi'nin Hayatı", *Abdurrahman Gürses Anısına 1. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu, (12 Kasım 2000)*: 21; Tayyar Altıkulaç, "Vefeyât", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 3 (1999), 309-310.

[73] 1924 yılında Koçboynuzu köyünde (Ordu) dünyaya gelen Hâfız Harun Soydaş, henüz 4 yaşındayken annesini kaybetmiştir. Kardeşlerini de kaybeden Harun Soydaş, ailenin tek evladı olarak büyümüştür. Babasının özel bir itimamla yetiştirdiği Harun Soydaş, köyde okul olmadığı için köyün camisinde Kur'an derslerine katılmış, sonrasında da yakın köylerden birinde ehl-i Kur'an bir zâtın yaşadığını öğrenince o köye giderek tecvid, talim ve ilmihal dersleri almıştır. Bu dersleri alırken aynı zamanda hafızlık yapmaya başlamış ve 13 yaşına geldiğinde hafızlık eğitimini tamamlamıştır. 1941 yılında İstanbul'a giderek Hâfız Hasan Akkuş Hocaefendi'den yeniden tecvid dersleri alarak talim yapmıştır. Kur'an eğitiminde oldukça gayretli ve hevesli olması, hocasının dikkatini çekmiş ve hocası, Hâfız Harun Soydaş'a, kendisinin 'aşere ve takrîb okutacak zamanının olmadığını söyleyerek onu, Fatih Camii Baş İmamı Hoca Ömer Efendi'ye talebe olarak kabul ettirmiştir. Ömer Aköz Hocaefendi'de önce kırâât-ı 'aşere okuyan Soydaş Hoca, daha sonra takrîbi de tamamlamış; 1951 senesinde, bizzat Ömer Aköz Hocaefendi'nin el yazıyla hazırlanan icazet belgesini almıştır. Bkz. Mustafa Öcal, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 105.

[74] Hoca, 1894 senesinde Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde dünyaya gelmesine rağmen, annesinin vefatının ardından Düzce'ye yerleştikleri ve nüfus cüzdanını burada aldığı için Düzceli olarak bilinmektedir. Düzceli Hâfız Hasan Şen, Kur'an eğitim ve öğretiminde kendine has okuyuşu ile bir ekol olarak anılmaktadır. Kendisinin İstanbul ağzıyla okuduğu, talebelerine de aynı şekilde okuttuğu, yetiştirdiği talebelerinin sayısının 3000-3500 olduğu, katıldığı sınavlarda anlaşılmaktadır. Nitekim meslekî sınavlarda talebelerin okuma tarzından onları yetiştiren hocanın Düzceli Hâfız Hasan Şen olduğu, dinleyenler tarafından fark edilmiştir. 7 yaşında Kur'an okumaya başlayan Hâfız Hasan Şen, babası ve hocası Hâfız Mustafa Efendi'den aldığı eğitimle hafızlığını tamamlamıştır. Kur'an eğitimine karşı son derece ilgili Hâfız Hasan Şen Hoca, kendini geliştirmek için Afyon'da Kurrâ Hâfız Kesikbacak İsmail Hakkı Bayri Efendi'den "'aşere-takrîb" okumuş ve 1945 senesinde 51 yaşındayken icazetname almış, sonrasında "Tayyibe" okuyarak kıraat ilminde belli bir seviyeye gelmiştir. 1945'li yıllarda dönemin Düzce müftüsünün gayretleriyle açılan Kur'an kursunda ders vermeye başlayan Düzceli Hoca, 1959 yılında emekliye ayrılmıştır. Hocalık yaptığı dönemde Düzceli Hoca, kursa kabul ettiği öğrencileri seviyelerine ayırarak disiplin içerisinde eğitim vermeye özen gösterip kaydolan birçok talebeyi hâfız olarak yetiştirmeye gayret etmiştir. O, öğrencilerine ders verirken normal yaşantısında olduğu gibi her konuda dikkatli davranmaya çalışmış ve talebelerinin gözünde farklı bir yere gelmiştir. Ondan ders alan talebelerin girdikleri ortamlarda hemen fark edilmeleri Düzceli Hâfız Hasan Şen

metleriyle bilinen Sıtkı Gülle de örnek verilebilir. Nitekim bu sayılan isimlerden Hâfız Harun Soydaş vefatına kadar Kur'ân'a hizmet etmeye devam etmiş, bu esnada çok sayıda talebe ve hafız yetiştirmiştir.[75] Bahsi geçen isimlerden Düzceli Hâfız Hasan Şen için de seksen sekiz senelik hayatının yarısını Kur'ân okumaya kalan yarısını da Kur'ân öğretmeye ayırdığı dile getirilmektedir.[76] Vefatına dek Kur'ân hizmetini devam ettirenlerden bir diğeri akademik camiada bu görevi sürdüren Sıtkı Gülle'dir. Yaşadığı süre boyunca Kur'ân hizmetini her zaman ön planda tutarak hareket eden ve birçok talebenin yetişmesinde emek sarf eden Sıtkı Gülle Hoca, bir taraftan da eğitimini devam ettirerek başarılı bir akademik geçmişe sahip olmuştur.[77]

7. Okutucu Yönüyle Fem-i Muhsinin Gözetmesi Gereken Âdâblar

Fem-i muhsin mukrînin çocukluk çağını bitirmiş, müslüman, akıllı ve kabiliyetli, güvenilir (sika), liyakatli, kırâat ilminde mâhir,

Hoca'nın Kur'an öğretiminde farklı bir metot kullandığını düşündürmektedir. Talim yaptırırken özel bir titizlik gösterdiğini ifade eden talebeleri "Sübhaneke"nin talimini iki ayda zor verdiklerini belirtmiştir. Bkz. Mehmet Faruk Bayraktar, "Kur'an Eğitimi ve Öğretiminde Bir Ekol: Düzceli Hafız Hasan Şen" *Düzce'de Tarih, Kültür ve Sanat*, ed. Yusuf Oğuzoğlu, Fatih Özçelik (İstanbul: Gaye Kitabevi, 2016), 115-116; İlhan Akın, *Bir Devrin Efendisi Hafız Hasan Şen* (İstanbul: Parşömen Yayıncılık, 2014), 304-305.

75 Öcal, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", 105.

76 Bayraktar, *Düzce'de Tarih*, 115.

77 1948 yılında Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı Rizekent köyünde doğan Sıtkı Gülle Hoca'nın doğum tarihi nüfusta 1953 olarak kayıtlıdır. Köyün muhtarının tavsiyesi üzerine ilkokul eğitimi almadan hafızlığa başlayan Gülle Hoca, 1960'lı yıllarda ablasının isteği üzerine birlikte Adapazarına gitmiş ve bölgenin köklü bir Kur'an kursuna yine ablasının nezaretinde kaydolmuştur. Adapazarında kaldığı dönemlerde Kur'an, Arapça ve Fıkıh derslerini alan Gülle Hoca, 1967 yılında kurstan mezun olarak Gümüşhane'ye geçmiştir. Yaklaşık bir yıl kaldığı Gümüşhane'de dışarıdan ilkokul diplomasını alan Sıtkı Gülle Hoca, Rize merkez kurs hocalığına yükselmiştir. 1970'li yıllarda İstanbul'a geçen Gülle Hoca, ortaokulu bitirmek için kayıt yaptırmıştır. 1975 yılında ortaokulu tamamlamış, 1976 yılında İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nde kıraat bölümüne başlamıştır. 1979 senesinin ilk döneminde 'aşere-takrîb kursunu tamamlamış, sene sonunda da Kurra Hâfız olarak icazetnamesini almıştır. Sıtkı Gülle Hoca, 1980 yılında akşam lisesini, 1987'de de lisans eğitimini birincilikle bitirmiştir. O, 1990 yılında yüksek lisansını, 1995'te doktorasını tamamlamıştır. Gülle, ilahiyatlarda "Kur'an-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı"nın açılması için büyük bir gayret sarf etmiş ve 2011 yılında da bu anabillim dalında profesör olmuştur. Bkz. Ahmet İsmail Gülle, *Erzurum'un Yüzleri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016, 9-10; Sıtkı Gülle, Röportaj: Rumeyra Çetin ve Merve Tural, https://eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-dkab [22.07.2020]; Naci Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmi Eğitimindeki Yeri*, (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2013), 37.

iffetli ve haysiyetli olması şarttır. Kendisinde bu şartların bulunduğu bir muallimin yine bu şartları taşıyan hocalardan duyduklarını veya hocasına okuyarak ondan bizzat tedrisâtta bulunduklarını yahut bir başkası ders alırken o esnada duyup öğrendiklerini okutması caizdir. Aksi halde rast gele muallimin okutacağı kırâate itibar olunmaz. Nitekim Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî (465/1072), Ebû Bekr b. Mücâhid (324/935)'den naklen şöyle demiştir: 'Her mukrîye (Kur'ân muallimine) kanmayın. Zira onlar da kısım kısımdır. Bazıları yalnız bir iki ayet veya bir iki sûre ezberlemiştir. Bunlardan Kur'ân okumak veya nakletmek caiz değildir. Bir kısmı da birtakım rivayetler ezberlemiştir. Fakat ne onların manalarını bilirler ne de Arapça gramere vakıftırlar. Bunlardan da kıraat almak caiz değildir. Çünkü bunlar, kelimeleri yanlış okur, yanlış yazar ve yanlış anlarlar. Bazıları da Arapça'yı iyi bilir, ama bunlar da hocalarına ve sünnete riayet etmezler. Bunlardan da kırâat okumak caiz değildir. Bir kısım insanlar da vardır ki tilâvetten anlar ve rivayetleri bilirler. İşte, sadece bunlardan kırâat okunabilir.[78]

Muallimde bulunması gereken âdâbdan bahsedilirken, onun hem elde etmiş olduğu ilme hem de o ilmi aktaracağı talebesine karşı sorumluluğundan söz edilir. İlme karşı âdâb ve sorumluluğun başında güzel ahlâk zikredilir ve diğerleri de şu şekilde sıralanır: Öncelikle ihlâs ve samimiyetle öğretime başlamak;[79] kendi nefsini ıslâha çalışmak dünya hayatına fazla dalmadan ondan yeterince istifade etmek; Kur'ân tilâvetini mala, makama, övünmeye vasıta yapmamak,[80] cömert-yumuşak huylu ve sabırlı olmak; verâ, huşu, vakar ve tevâzu sahibi olmak; az gülmek (yerine göre latife yapmak); dini emirler konusunda hassasiyet göstererek giyim ve kuşamına dikkat edip, tiksindirici şeylerden kaçınmak; özellikle hased, kibir ve riya gibi haramlardan uzak durmaktır.[81] Bu hususlarda Hz. Ömer (r.a) ehl-i Kur'ân'a şöyle seslenir: "Ey Kur'ân ehli Başınızı dik tutunuz, sizin yolunuz aydınlıktır. Hayırda yarışınız, insanlara yük olmayınız."[82]

---

78 Nevevî, *Tibyân*, 44.
79 Nevevî, *Tibyân*, 27.
80 İsmail Karaçam, *Kur'an Tilâvetinin Esasları* (İstanbul: İFAV Yay., 2018), 460.
81 İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, 6.
82 Nevevî, *Tibyân*, 28.

Talebeye karşı yerine getirilmesi gereken âdâb kurallarında ise şunlar zikredilir: Hocanın, öğrencilerine aktardığı bilgileri, tavsiye ve emirlerini evvela kendi hayatında uygulayarak güzel örnek olması esastır.[83] Bunun yanında, fem-i muhsin kişi, kendisinin ve çocuğunun ihtiyaçlarıyla nasıl ilgileniyorsa, talebesinin ihtiyaçlarıyla da aynı şekilde ilgilenmeli ve ona daima iyilikte bulunmalı; Hz. Peygamber'in "Sizden biriniz kendisi için sevdiğini kardeşi için sevip istemedikçe îmân etmiş olamaz"[84] ilkesini prensip haline getirmeli; ondan maddi bir beklenti içerisinde olmamalı; onu ilme yönlendirecek imkânları ve ortamı sağlamalı ve onun her türlü zahmetine katlanmalıdır.

Fem-i muhsin kişi, talebesine karşı vakarlı ve saygılı olmalı,[85] onun bazen edebe aykırı davranışlarını hoşgörüyle karşılamalı[86] ve onu mazur görmeli, ayrıca talebesinin noksanlıklarla muallel olduğunu unutmamalıdır. Bunun yanı sıra ilmi küçük düşürecek her türlü davranıştan sakınmalı, kendisi için en uygun yer nere ise (vakarla) oraya oturmalı, böylece ilmin şerefini selef gibi korumalıdır. Bir de ders verirken, talebesine bir şey öğretmek için hırslı ve sabırlı olması, Kur'ân'ın hükümlerini öğretmesi ilâhî hitaba muhatap olduğunu yoğun bir şekilde hissettirmesi gerekir. Kurtubî (671/1272), konuyla ilgili, "farzları, ilâhî hükümleri ihtiva eden Kur'ân lafızlarını okuduğu halde mânâsını anlamayan Kur'ân hâfızı ne kadar fenadır! Mânâsını anlamadığı şeyle nasıl amel eder?" demektedir.[87]

Fem-i muhsin mukrînin sinirlenmemesi, bakışlarını öğrencisinden ayırmaması, dersleri öğrencinin seviyesine göre ayarlaması, zeki olmayan öğrencilere altından kalkamayacakları bilgileri yüklememesi, seviyesi yüksek olan talebelere de durumlarına göre bilgilerini aktarması,[88] öğrencileriyle asla tartışmaya girmemesi, bilgisi dışında herhangi bir mesele sorulduğunda bilmediğini itiraf etmesi ve talebenin her türlü zahmetine katlanması yine âdab gereğidir.[89] Ayrıca

---

83 Gazzâlî, *İhyâ*, I, 58.
84 Müslim, "Îmân", 71.
85 Nevevî, *Tibyân*, 86.
86 Nevevî, *Tibyân*, 32.
87 Ebû Abdillah Mehammed b. Ahmed. b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Cami' li-ahkâmil-Kur'an*, tah. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Atfiş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 1/21.
88 Nevevî, *Tibyân*, 44.
89 Ali Yılmaz, "Tilâvet Âdâbı", *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 27, (2007), 147-149.

fem-i Muhsin kişinin, bilmediği meseleleri öğrenmek hususunda asla gururlanmamalı ve fırsat buldukça bunları telâfi etmelidir.

SONUÇ

Fem-i muhsin olan Kur'ân öğretmeni; eğitimini, sevgi ile temellendirmelidir. Zira Rahmân sûresinin ilk iki ayetinde Allah Teâlâ, "*Rahmân olan Allah, Kur'ân'ı öğretti*" buyurarak; kitabının severek, sevdirerek ve muhabbetle okutulması gerekliliğine işaret etmiştir. Bunun içindir ki eğitimde kolaylaştırmak ve merhametli olmak esas olmalıdır. Bu doğrultuda öğrenciler korkutulmamalı; yine nefret ettirilmeden öğretmenlerine ülfet duymalarını sağlayıcı bir yaklaşım sergilenmelidir.

Kur'ân öğreticisi, 10-12 yaş grubunun yoğunlukta olduğu öğrenci grubunun derslerine giriyorsa, o yavruların bilişsel ve duyuşsal durumlarını dikkate alarak hayatlarının en mutlu ve çokça oyun oynamaya ihtiyaçlarının olduğu bir dönemden geçtiklerinin farkında olmalıdır. Dolayısıyla o, eğitimi oyun ve eğlenceye dönüştürebilmelidir. Bir manada onların soru sormaya meraklı olduğunu fark edip, yine teşekkür ve takdir görmekten mutlu olduklarını bilerek onları motive eden nebevi bir portre çizmelidir. Ayrıca sınıf içinde okuyuş hatalarının çokça üstünde durarak öğrencileri mahcup etmemeli, teneffüste ya da uygun zamanlarda yanlışlarını birebir söylemelidir. Bir de öğrencilerini birbirleriyle kıyas etmemelidir. Unutulmamalıdır ki iyi bir okutucu öğrenciyi birbiriyle değil, bir önceki günüyle kıyaslayandır.

Fem-i muhsin, sadece lafzî etkinlik ve yetkinlikle okumayı değil, tedebbür ve tefekkür merkezli okumayı da ana gaye edinmelidir. Zira Kur'ân'ı okutmaktan gaye onu anlamak ve yaşamaktır. Bu açıdan meseleye bakıldığında fem-i muhsinin, Kur'ân öğreticiliğinde beş temel hedefi gözetmesi gerekmektedir. Bu hedefler; okumak, öğrenmek, anlamak, yaşamak ve öğretmektir. Dolayısıyla fem-i muhsin, özellikle derslerde okunan ve öğretilen sûreleri bu bakış açısı ile öğretmeyi planlamalıdır. Bu yaklaşımla ortaya konulacak tedebbür ve tefekkür merkezli yöntem, öğrencinin detaylı bir şekilde sûrelerin anlam ve içeriğine yönelmelerini sağlayarak, asıl amaca ulaşmada ciddi bir mesafe aldıracaktır. Bununla birlikte gerçek manada kurrâ ancak insanlar uyuduğunda gece tertîl için ibadet

etmesiyle, insanlar işleri karıştırdığında şüpheli durumlardan uzak kalmasıyla, konuşmanın çok olduğu yerde susmasıyla ve devlet ricâli başta olmak üzere kimseden bir şey istemeyen müstağni duruşuyla bilinmelidir.

Kur'ân öğretmenlerinin bir kısmı kendi öğrendikleri sistemden başka, öğretimde bir metodun olmadığı zehabına kapılabilirler. Unutulmamalıdır ki Kur'ân öğreticiliği, geçim sebebi değil seçim sebebidir. Ve dahi yöntem yoktur, yöntemler vardır. Bu bağlamda ilkelerle hareket edildiğinde çok değişik şekillerde okumalar ve okutmalar yaptırılabildiği gözlemlenecektir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Mehmet. "Kuran Öğretim Metodları ve Öğretici Vasıfları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 193-217.

Akakuş, Recep. "Gönenli Hoca ve Eyüp Camii Şeyhü'l-Kurrâlığı". *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyupsultan Sempozyumu VI.* 348-355. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür yayınları, 2003.

Akakuş, Recep. "Gönenli Mehmet Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 16/149-150. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Akın, İlhan. *Bir Devrin Efendisi Hafız Hasan Şen*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık, 2014.

Akkaya, Veysel. *Kuranla Diriliş*. İstanbul: Erkam Yay., 2018.

Altıkulaç, Tayyar. "Vefeyat". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 3 (1999), 309-310.

Aşıkkutlu, Emin. "Mehmet Rüştü Aşıkkutlu (Hayatı, Şahsi ve İlmi Kişiliği)". *Mehmet Rüştü Âşıkkutlu Anısına 2. Kur'ân ve Kıraati Sempozyomu* (25 Mayıs 2003), 127-145.

Aşıkkutlu, Emin. "Mehmet Rüştü Aşıkkutlu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 4/6. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Bayraktar, Mehmet Faruk. "Kur'ân Eğitimi ve Öğretiminde Bir Ekol: Düzceli Hafız Hasan Şen". *Düzce'de Tarih, Kültür ve Sanat*. ed. Yusuf Oğuzoğlu-Fatih Özçelik. İstanbul: Gaye Kitabevi, 2016.

Benli, Abdullah. "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân okuma ve Tecvid Dersleri İçin Bir Program". *Bilimnâme Dergisi,* 1/28 (2015), 125-165.

Birışık, Abdülhamit. *Kıraat İlmi Tarihi.* Bursa: Emin Yay., 2014.

Çakan, İsmail Lütfü. "Mehmet Rüştü Aşıkkulu'nun Kaleme Aldığı Tercüme-i Hali, Mehmet Rüştü Aşıkkutlu ile Bir Mülakat". *Hakses Mecmuası* 126 (1975), 16.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yay., 2007.

Çollak, Fatih. *Kur'ân-ı Kerîm Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri*. İstanbul: Dem Yayınları, 2005.

Çollak, Fatih. "Reisü'l-Kurrâ Hendekli Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı". *Abdurrahman Gürses Anısına 1. Kur'ân ve Kıraati Sempozyumu, (12 Kasım 2000*), 11-45.

Demirci, Naci. "Abdurrahman Gürses'in Kırâat İlmi Eğitimindeki Yeri". Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Devecioğlu, Münire. *Mevlânâ'nın Eğitimde İnsan Yetiştirme ve Disiplin Anlayışına Yönelik Bir Araştırma: Okul Yöneticileri ve Öğretmen Görüşleri*. Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Dinç, Mehmet. *Cumhuriyet Dönemi Reisü'l Kurrâlık; Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat İlmine Katkıları.* Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.

Dursun, Abdurrahman. "Kıraat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar". Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Eğin, Osman. *Kur'ân Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri, Etkili Din Öğretimi*. ed. Şaban Karaköse. İstanbul: Tidef Yay., 2010.

Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Ahmed. *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*. 1-4. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları.* İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.

Gülle, Ahmet İsmail. *Erzurum'un Yüzleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016.

Gülle, Sıtkı. *Röportaj: Rumeyra Çetin ve Merve Tural*. https://eilahiyat.com/index.php/ilahiyat-dkab [22.07.2020].

Günaydın, Mehmet. "Kıraat Âlimi Mehmet Rüştü Aşıkkutlu'nun Din Eğitimi ve Öğretimine Katkıları". *Dini Araştırmalar*. 2/ 6 (2000), 179-198.

Gürel, Ramazan. "Hz. Peygamber'in (sav) Eğitim Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Motodlar". *YDÜ İslam Tetkikleri Dergisi* 1/2 (2015), 115-134.

Hamîdullah. Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yay., 2019.

Hasan, Ömer Halil. "Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2004), 261-291.

İbn İshak, Muhammed. *Sire*. tah. Ahmet Ferîd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2004.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*. Dâru'l-Kitâbi'l-'Ulûmiyye, 1420/1999.

İsfahânî. Ebü'l-Kāsım Râgıb Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredât-ü elfâzi'l-Kur'ân.* tah. Sâfvan Adnân Dâvûdî. Beyrut: Dâru'ş-Şâm, 1423/2002.

Karaçam. İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri.* İstanbul: İFAV Yay., 2018.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân Tilâvetinin Esasları*. İstanbul: İFAV Yay., 2018.

Kurt, Yaşar. "Kur'ân Öğrenimi ve Caminin Kur'ân Öğrenimindeki Yeri". *EKEV Akademik Dergi* 16 (2003), 103-120.

Kurtubî, Ebû Abdillah Mehammed b. Ahmed. b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Cami' li-ahkâmil-Kur'ân*. tah. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Atfiş. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyya en-Nevevî. *et-Tibyân fi âdâbi hameleti'l-Kur'ân*. tah. Beşir Muhammed 'Uyûn. Beyrut: Mektebetü el-Müeyyed,1991.

Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Öcal, Mustafa. "Türkiye'de Kur'ân Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 81-140.

Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra yayınları, 1991.

Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Cami'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. tah. Ahmed Muhammed Şakir. Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Temel, Nihat. "Gönenli Mehmet Efendi". *IX. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu*, *3-4 Kasım 2018.* İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2018.

Tetik, Necati. "Kur'ân Tilâvetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usûlleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 238-244.

Turan, Abdülbâki. "Arza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/446-447. İstanbul: TDV Yay., 1991.

Üner, Enes. *Hafızlık Risalesi*. İstanbul: Yasin Kitabevi, 2011.

Yılmaz, Ali. "Tilâvet Âdâbı". *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 137-160.

Yılmaz, Nazif. *İmam-Hatip Liselerinde Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi İçin Öneriler, İmam-Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Nasıl Olmalı*. İstanbul: Dem Yayınları, 2006.

Yılmaz, Nazif. *İnteraktif Kur'ân eğitim Programı*. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2005.

Yılmaz, Nazif. *Kur'ân-ı Kerîm'i Nasıl Öğretelim*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh. *Mâ'rifetü'l-kurrâi'l-kibârale't-tabakâti ve'l-emsâr*. Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997.